

ΛΑΟΙΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΙ

Η

ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ
ΤΩΝ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ

ΣΤΗ

ΓΑΛΛΙΑ

ANDRÉ NATAF

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ
ΤΩΝ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ
(1880 - 1910)

ANDRÉ NATAF

Εθνολόγος

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΤΩΝ
ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ
(1880-1910)

Με συμπέρασμα, παραρτήματα και ευρετήρια

Μετάφραση: Γεώργιος Σπανός

ΕΚΔΟΣΕΙΣ: ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ
ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 8 - ΑΘΗΝΑ

1994

Στη μνήμη του Christian L.

ISBN: 960-206-287-8

Τίτλος πρωτοτύπου: LA VIE QUOTIDIENNE
DES ANARCHISTES EN FRANCE 1880-1910
Hachette, 1992

© Αποκλειστικότητα για την Ελλάδα
ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΗΜ. Ν. ΠΑΠΑΔΗΜΑ 1994

Στοιχειοθεσία, Φιλμ,
Μοντάζ: Βασιλική Καρμίση
Εκτύπωση: Μαρία Σπύρου
Επιμέλεια Εξωφύλλου: Γιάννης Λεκκός

Απαγορεύεται χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη η αναδημοσίευση άρθρων, περικοπών, περιλήψεων, η εκτέλεση φωτοαντιγράφων και φωτοτυπιών, η μετάδοση δια συστήματος ευροnet και κάθε μέσου πληροφορικής, έστω και μιας σελίδας.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΠΡΟΑΝΑΚΡΟΥΣΜΑΤΑ

“Η κύρια, η αποφασιστική έννοια αυτής της επανάστασης δεν είναι τάχα: τέρμα η εξουσία, ούτε στην εκκλησία, ούτε στο Κράτος, ούτε στην κατοχή της γης, ούτε στο χρήμα; Όμως, τέρμα η εξουσία, αυτό πάει να πει κάτι που δεν έχουμε δει ποτέ, κάτι που δεν έχουμε καταλάβει ποτέ, ταίριασμα του συμφέροντος του καθενός με το συμφέρον όλων, ταύτιση της συλλογικής με την ατομική κυριαρχία. Τέρμα η εξουσία! Δηλαδή, διαγραφή των χρεών, κατάργηση των νομικών δουλειών, άρση των υποθηκών, εξόφληση των εκμισθώσεων γης, κατάργηση των εξόδων για τη Θρησκεία, τη Δικαιοσύνη και το Κράτος. Δωρεάν δάνεια, ισομερείς ανταλλαγές, ελεύθεροι συνεταιρισμοί, ρύθμιση των αξιών. Εγγύηση παιδείας, εργασίας, ιδιοκτησίας φθηνής κατοικίας. Τέρμα στον ανταγωνισμό, τέρμα στον πόλεμο, τέρμα στον συγκεντρωτισμό, τέρμα στην Κυβέρνηση, τέρμα στην Ιεροσύνη. Αυτό δεν σημαίνει τάχα ότι η Κοινωνία θα δγει από την τροχιά της, θα διαδίσει με αντεστραμμένη τη θέση της, τα πάνω κάτω; Τέρμα η εξουσία! Δηλαδή, πάλι το ελεύθερο συμβόλαιο στη θέση του απολυταρχικού νόμου. Η εκούσια συναλλαγή αντί της διαιτηρίας του Κράτους. Η αμοιβαία ευθιδικία, αντί της αμετάκλητης και επιμεριστικής δικαιοσύνης. Η ορθολογιστική ηθική στη θέση της εξ Αποκαλύψεως ηθικής. Η ισορροπία των δυνάμεων να υποκαθιστά την ισορροπία των εξουσιών. Η οικονομική ενότητα στη θέση του πολιτικού συγκεντρωτισμού. Επαναλαμβάνω, δεν είναι τάχα αυτό κάτι που θα τολμήσω να αποκαλέσω μια πλήρη μετατροπή, μια στροφή 180 μοιρών, μια επανάσταση;”

*Pierre-Joseph Proudhon,
Idée générale de la révolution au XIXe siècle.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

“ΝΑ ΖΕΙΣ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΡΓΑΤΗ, ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΝΑ ΜΗΝ ΠΕΘΑΙΝΕΙΣ”

“ΔΕΝ υπάρχει ούτε ένας στους εκατό, και όμως, υπάρχουν.” Ο Λεό Φερόέ έχει δίκιο που το λέει σε ένα από τα τραγούδια του: οι αναρχικοί δεν ήταν ποτέ (και δεν είναι) πολλοί. Και όμως, το ειδικό βάρος τους στην Ιστορία, έστω και από μόνο τον φόβο που προκαλούν, δεν είναι αμελητέο. Αιγισματικές προσωπικότητες, ασύλληπτες ομαδούλες, που αναδύονται, κανείς δεν ξέρει πώς, σε ταραγμένες εποχές. Η Αναρχία είναι συνώνυμο της αταξίας, και αταξία=δαρδαρότητα, οι περισσότεροι από εμάς αρκούνται στον ορισμό αυτόν. Μάταια οι αναρχικοί διασαλπίζουν στα συνέδριά τους ότι “η αναρχία είναι η ανώτατη έκφραση της τάξης” (γιατί η πραγματική αναρχία είναι η οργάνωση που δίνει από μόνη της στον εαυτό της η απελευθερωμένη κοινωνία), το σύνθημά τους “ούτε Θεός, ούτε αφέντης!”, δεν εμπνέει τρυφερά αισθήματα. Η ουτοπία φέρει εντός της τη βία, όπως το σύννεφο την καταιγίδα.

Από τον Ραβασόλ, τον ανισόρροπο ιδεαλιστή, ως τον Μποννό, τον τραγικό ληστή, από τους ανώνυμους, τους αφανείς, τους άσημους, όπως εκείνος που έχει στον τάφο του στο νεκροταφείο του Περ-Λασαίξ το πικρό σύνθημα που προαναφέρθηκε, ως τους ανεξέλεγκτους που, στις διαδηλώσεις απάζουν διτρίνες, ακόμα και ως τους τρομοκράτες, που τα κατορθώματά τους έρχονται στο επίκεντρο της επικαιρότητας, το ευρύ κοινό δάζει στο ίδιο τσουβάλι κάθε ανεπιθύμητη βία. Την προσδιορίζει με το όνομα “Αναρχία”. Θα είχε άραγε σημασία να του έλεγε κανείς ότι Αναρχία σημαίνει απλώς “χωρίς Αρχή”; Θα είχε άραγε σημασία να το πληροφορήσει ότι ακόμα και ο Πωλ Βαλερύ ασχολήθηκε με τον αναρχισμό, δηλαδή με τη διακυβέρνηση των ανθρώπων από τους ίδιους τους εαυτούς

τους, χωρίς να περάσουν από εκείνη την ενδιάμεση δομή, η οποία συνιστά το Κράτος, ασφαλώς όχι και πολλή. Έχουμε τη συνήθεια, στον τομέα αυτόν, να μην σκοτιζόμαστε με τις αποχρώσεις.

Άνδρας είτε γυναίκα, ο αναρχικός είναι ένας ανυπότακτος, ένα άτομο που διεκδικεί το πάθος, γιατί πιστεύει ότι είναι δημιουργικό. Όμως, εδώ έγκκεται όλο το πρόβλημα του αναρχισμού. Αν το πάθος, το καλώς εννοούμενο, το διευκρινισμένο, το αποκαθαρισμένο από τις ασάφειές του, το ενσωματωμένο στη λογική, το παντρεμένο με τη λογική, είναι μεγάλο πράγμα, με κακό χειρισμό οδηγεί στη μανία και στον φανατισμό. Ο καλλιεργημένος άνθρωπος, ένας Σεμπαστιέν Φωρ, ή ακόμα και μία Λουίζ Μισέλ, η Κόκκινη Παρθένα, δεν είναι Ραβασόλ, Εμίλ Ανρύ, ή τρομοκράτες. Μια πολύ χαλαρή αλληλεγγύη δένει τους πρώτους με τους δεύτερους. Ένα είδος οίκτου. Προικισμένοι (μερικοί θα το έλεγαν πάσχοντες) με μια πέραν του κοινού μέτρου ευαισθησία, αρνούμενοι να παίξουν τον Πόντιο Πιλάτο, διαπιστώνουν ότι οι δομιστές τους προκαλούν επιτακτικά να δώσουν απαντήσεις. Δεν επιδοκμάζουν, δέχονται όμως κατάστηθα την εικόνα που τους εξαποστέλλουν όσοι φθάνουν στα άκρα. Εξτρεμιστής, διανοούμενος, εργάτης, ή ό,τι άλλο, ο αναρχικός, σε κάθε περίπτωση (και κατ' ομολογίαν μάλιστα μιας ψυχοκοινωνιολόγου των αρχών του αιώνα, της Α. Αμόν) είναι ένα καθόλου κοινό πλάσμα. "Είναι ένας άνθρωπος προσβεβλημένος από το πνεύμα της εξέγερσης, μιας από τις μορφές του (πνεύμα αντίθεσης, έρευνας, κριτικής, ανανέωσης), προικισμένος με έναν μεγάλο έρωτα για την ελευθερία, με μια μεγάλη περιέργεια, με μια ζωηρή επιθυμία γνώσης". Ο αναρχισμός δεν είναι μόνο μία έκρηξη θυμού, είναι επίσης και μία δημιουργία. Δίπλα σε όσους, στο όνομα του ονείρου τους, επιδίδονται στην κλοπή, είτε στη δία, δίπλα σε όσους έχουν θολά κίνητρα, υπάρχουν οι νεωτεριστές, οι πρωτοπόροι, που είναι και η αιχμή του δόρατος στο κίνημα. Αναρχοσυνδικαλισμός, παιδαγωγική, ελεύθερος έρωτας, κτλ., πολλαπλά ήταν τα πεδία δράσεώς τους. Το μόνο λάθος των αναρχικών υπήρξε το γεγονός ότι, τις περισσότερες φορές, προηγήθηκαν των ηθών της εποχής τους...

Από πού έρχεται η Αναρχία; πού πηγαίνει; Είναι εξαιρετικά δύσκολο να σηματοδοτηθούν τα γεγονότα που τη γεννούν. Ποιος είχε τάχα προβλέψει ότι θα γνώριζε έξαρση τον Μάιο του 1968; Ο Μπακούιν έλεγε ότι η αναρχία είναι ένστικτο, πριν να γίνει θεωρία.

Αρχικά, ο αναρχισμός, ή τουλάχιστον ο σύγχρονος αναρχισμός, εμφανίζεται στον χώρο του εργατικού κινήματος, αποτελεί μία από τις εκδλασθήσεις

του. Στις αρχές του 19ου αιώνα, ο κόσμος των εργατών (αυτός που μόλις είχε γεννηθεί, το "προλεταριάτο") είναι μάλλον μια "εργατική μοίρα". Μοίρα εξαθλίωσης και αδικίας. Η βιομηχανική επανάσταση είναι η μηχανή που θα αντικαταστήσει ελπιόφωτα τη χειρωνακτική εργασία, θα δημιουργήσει νέα προϊόντα, θα μετατρέψει το κοινωνικό, οικονομικό και γεωγραφικό τοπίο. Όλα αρχίζουν με τον Ντενί Παπέν που, περί τα τέλη του 17ου αιώνα, τελειοποιεί τον "χωνευτή" του, και αποδεικνύει ότι είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί ο ατμός υπό μορφήν ενέργειας, και που, με τον Τζων Γουάτ, τις παραμονές της Γαλλικής Επανάστασης, εφευρίσκει, στην Αγγλία, την κινούμενη με ατμό μηχανή. Αργότερα, τα γεγονότα επιταχύνονται: ο Α. Ντάεμπυ ανακαλύπτει (1713) τη μέθοδο τήξεως του χυτοσίδηρου, ο Χ. Κορτ (1784), τη μέθοδο "αναδειύσεως", που μετατρέπει τον χυτοσίδηρο σε σίδηρο, ο Χ. Μπεοσεμέρ, τέλος, (1856), τη μετατροπή του σιδήρου σε χάλυβα. Επισημαίνουμε επίσης ότι ο Ζακάρ, στις αρχές του 19ου αιώνα, τελειοποιεί τον "αργαλειό" του, πράγμα που επιτρέπει την ύφανση "κομματιών φασοννέ", δηλαδή με σχέδια, ή με διαφορετικά νήματα. Μια βιομηχανική επανάσταση η οποία, ακόμα και επί των ημερών μας, δεν έχει ολοκληρωθεί εντελώς αφού, για να επιζηήσουν, τα ευρωπαϊκά έθνη δεν έχουν παύσει να εκσυγχρονίζονται.

Αυτή η "επανάσταση" (η οποία και εξηγεί τις εξεγέρσεις και τα οδοφράγματα που θα επακολουθήσουν) θίγει μια ισορροπία πολλών αιώνων: η ύπαιθρος αρχίζει να ερημώνει, και οι εργάτες να "στρατωνίζονται" μέσα σε απάνθρωπα εργοστάσια (τα έλεγαν τότε "μανυρακτούρες"). Ο προλετάριος δεν είναι βέβαια ο μεσαιωνικός δουλοπάροικος, όμως η ελευθερία του είναι εντελώς θεωρητική. Ο κάθε εργαζόμενος υποχρεώνεται να είναι εφοδιασμένος με ένα διβλιάριο, χωρίς το οποίο δεν προσλαμβάνεται. Αυτό το διβλιάριο θα εξαφανισθεί μόλις το 1890! Για τριακόσιες εργάσιμες μέρες, ένας μισθωτός εισπράττει, κατά μέσον όρο, αποδοχές ανερχόμενες σε 450 φράγκα, η γυναίκα του, 180 φράγκα. Αν έχει δύο παιδιά, η πληρωμή τους φθάνει τα 65 φράγκα για το καθένα. Σύνολο: 760 φράγκα. Όμως, ο οικογενειακός προϋπολογισμός αναλύεται ως ακολούθως: διατροφή, 570 φράγκα. Κατοικία, 130 φράγκα. Ρουχισμός, 140 φράγκα, διάφορα, 20 φράγκα. Σύνολο: 860 φράγκα. Ας επισημάνουμε ότι δεν υπάρχει ολική απασχόληση, ότι το μεροκάματο ποικίλλει σημαντικά από το ένα εργοστάσιο στο άλλο, και ότι, τέλος, δεν υπάρχει καμία κοινωνική κάλυψη. Ένας γιατρός σημειώνει απλώς: "Να ζεις, για τον εργάτη, σημαίνει να μην πεθαίνεις". Πώς θα μπορούσε να ήταν αλλιώς;

Εργάζονταν 15 ώρες την ημέρα, αδιακρίτως ηλικίας. Στη Λυών, νεαρότητα παιδιά εργάζονται στο ροδάν. Ένας συγγραφέας της εποχής εκείνης αναφέρει ότι “συνέχεια σκυμμένα, ακίνητα, χωρίς να μπορούν να αναπνεύσουν καθαρό αέρα, τα αδύναμα μέλη τους στραβώνουν, η σπονδυλική τους στήλη κυρτώνεται, μαραίνονται πρόωρα”. Υπάρχουν όμως και χειρότερα: “Άλλα παιδιά ασχολούνται με το γύρισμα των τροχών [...] η θρέψη των βραχιόνων αυξάνει εις βάρος των κνημών, και τα δυστυχισμένα αυτά πλάσματα έχουν παραμορφωμένα τα κάτω άκρα”. Δεν είναι εργασία κατ’ αποκοπήν, είναι μαρτύριο. Την επιβάλλουν σε μικρά παιδιά, 6 έως 8 ετών, κακοθρεμμένα, κακοντυμένα, υποχρεωμένα να βαδίσουν, από τις 5 κιάλας το πρωί, τη μεγάλη απόσταση που χωρίζει τα σπίτια τους από τα εργαστήρια. Κλείνονται συμφωνίες μεταξύ βιομηχάνων και ορισμένων ενοριών για νοίκιασμα μαθητευομένων.

Μία κοινωνιολογική έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1828, μα που την έβαλαν στο ράφι, τονίζει ότι “χωρίς μόρφωση, χωρίς πρόνοια, αποκτηνωμένοι από την κραπάλη, εκνευρισμένοι από την εργασία στις μανυφρακτούρες, στοιδαγμένοι σε σκοτεινά υπόγεια ή σε σοφίτες, οι εργάτες φθάνουν στην ώριμη ηλικία χωρίς να έχουν κάνει καμμία αποταμίευση, και δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσουν πλήρως τη ζωή των οικογενειών τους, σχεδόν πάντα πολυπληθών”. Φαντασθείτε την πιο μαύρη εξαθλίωση στην καρδιά των πόλεων. Την εξηγούσαν τότε λέγοντας ότι “έτσι είναι οι εργάτες”, ότι “είναι καμωμένοι για μια τέτοια ζωή”, κτλ.

Ο Ζολά δεν υπερβάλλει στα μυθιστορηματά του: η μοίρα των εργατών είναι, τις περισσότερες φορές, φρικτική. Ξεριζωμένοι, αμόρφωτοι, ανοργάνωτοι, οι εργάτες υποκύπτουν στην υπερεκμετάλλευση. Ο άγγλος υπουργός Πιτ ομολογεί κυνικότατα στη Βουλή ότι τα χαμηλά μεροκάματα ευνοούν την εθνική αποταμίευση... Πότε-πότε, μια έκρηξη, ή μια εξέγερση. Η πιο γνωστή είναι η εξέγερση των “μεταξάδων” της Λυών το 1831. Η μαύρη σημαία (προαναγγελτικό σύμβολο της Αναρχίας, που δεν υφίσταται ακόμα ως κίνημα) κάνει την εμφάνισή της. Πάνω της είναι γραμμένη η φράση: “Να ζήσουμε δουλεύοντας, να πεθάνουμε πολεμώντας”. Οι περισσότεροι εξεγερμένοι είναι κουρελήδες. Οι πρωτομάστοροι, που συμμετείχαν στην εξέγερση, τους εγκαταλείπουν αρκετά νωρίς, διότι απορρίπτουν την “πολιτική” τροπή που πήραν τα γεγονότα. Θα χρειασθεί να μετακινηθεί ο ίδιος ο υπουργός του Πολέμου (ο στρατάρχης Σουλτ) με είκοσι χιλιάδες άνδρες για να καταπνίξει τις ταραχές.

Όμως, ήδη από το 1830, ορισμένοι εργάτες δημιουργούν, με δική τους πρωτοβουλία, οργανώσεις αλληλοβοήθειας. Οι σύλλογοι αυτοί είναι

δημιουργία εργατών σχετικά προνομιούχων. Την ίδια εκείνη εποχή, βλέπουμε να γεννέται μια εργατική λογοτεχνία. Έτσι ο Σαρλ Μπερανζέ, (και δεν είναι ο μόνος), εργάτης ωρολογοποιίας, απευθύνει στη Βουλή, το 1831, μια αρκετά συγκινητική αναφορά, από την οποία αντλούμε μερικά σύντομα χαρακτηριστικά αποσπάσματα: "Δεν έχω ευφράδεια, γράφει ο Σαρλ Μπερανζέ, έχω παιδιά, γυναίκα και μητέρα [...]. Δεν αστειεύομαι, όταν σκέφτομαι ότι, σε λίγο καιρό, μπορεί να ακούω να φωνάζουν μες στα αυτιά μου "ψακμί", και να μην μπορώ να τους το δώσω". Κι ακόμα: "Εννοώ, με τη λέξη λαός, όσους δουλεύουν, όσους δεν έχουν κοινωνική ύπαρξη, όσους δεν έχουν τίποτα: ξέρετε για ποιους μιλώ; για τους προλετάριους". Και, καταλήγοντας, εν είδει προειδοποίησης: "Δείτε εκείνον τον άλλο προλετάριο, τον Χριστό της Γαλιλαίας, που κήρυττε την ισότητα και την αδελφούνη [...]. Ανατρέπει την καθεστηκυία τάξη [...], και αν κάποιος από τους εξαθλιωμένους αυτούς (τους προλετάριους) αποτολμούσε να κάνει αυτό που έκαναν ο Χριστός και ο Σπάρτακος;"

Εξεγέρσεις χωρίς ελαύριο, φυλλάδια της πεντάρας, σύλλογοι αλληλοβοήθειας, η εργατική τάξη δεν είναι ακόμα συγκροτημένη ως τάξη, δεν είναι παρά μία άμορφη μάζα που υποφέρει, που φοβάται, και που αφήνει να την εκμεταλλεύονται. Στην απελπισία της, εκείνο που λείπει είναι να "ρεύσει" μέσα σε έναν Λόγο ικανό να απάσει τη συνωμοσία της σιωπής. Όμως ο Λόγος αυτός θα υπάρξει. Θα ειπωθεί από τον Πιερ-Ζοζέφ Προυντόν, τον πρώτο θεωρητικό του σύγχρονου αναρχισμού. Τι προσωπικότητα περίπλοκη αυτός ο Προυντόν! Προσωπικότητα αμφιλεγόμενη, υπαινίσσονται οι αντίπαλοί του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΕΙΝΑΙ ΚΛΟΠΗ

Ελεύθεροι γεωργοί από πολλές γενιές.

Ο Πιερ-Ζοζέφ Προυντόν γεννήθηκε στη Μπεζανσόν στις 15 Ιανουαρίου 1809. Είναι γιος ενός βαρελά και μιας μαγείρισσας. Ανήκει λοιπόν στον λαό όμως όχι στο εξαθλιωμένο προλεταριάτο. Οι πρόγονοί του, λέει με υπερηφάνεια, υπήρξαν όλοι τους ελεύθεροι γεωργοί, απαλλαγμένοι από τις αγγαρείες των δουλοπαροίκων και το δικαίωμα του αυθέντη να μπορεί να διαθέτει τα αγαθά τους μετά τον θάνατό τους (*mainmorte*). Ο παππούς του από την πλευρά της μητέρας του (ο οποίος και φέρει το παρατσούκλι "Τουρνεζί", επειδή συμμετείχε στους πολέμους του Ανόδερου σε ένα σύνταγμα με αυτό το όνομα) είναι πασίγνωστος στο χωριό του για το θάρρος του να αντιστέκεται στις αξιώσεις των αυθεντών, για τον γάμο του με μια ωραιότατη κόρη, και για τους κανγάδες του με τους δασοφύλακες. Ο Πιερ-Ζοζέφ του μοιάζει τόσο στον χαρακτήρα του, όσο και στο παρουσιαστικό του. Εν πάση περιπτώσει, η μητέρα του η μαγείρισσα, η αγαπημένη κόρη του Τουρνεζί, του το λέει και του το ξαναλέει: έχουν το ίδιο ψηλό μέτωπο, τα ίδια μάτια, το ίδιο ευρύ στέρνο. Και συνέχεια εξιστορεί στο μικρό παιδί τα κατορθώματα του παππού. Ο Προυντόν θα πει αργότερα για τον Τουρνεζί ότι θα τον κατέτασσε "στο επίπεδο των μεγάλων ανδρών του Πλουτάρχου".

Ως τα δώδεκά του χρόνια, ο Πιερ-Ζοζέφ περνά τη ζωή του σχεδόν αποκλειστικά στα χωράφια, και απασχολείται με μικροδουλειές, άλλοτε πάλι φυλάει τις αγελάδες. Για πέντε χρόνια, είναι αγελαδάρης. Δεν γνωρίζει “ζωή πιο στοχαστική, και ταυτόχρονα πιο ρεαλιστική, πιο αντίθετη από τον παράλογο εκείνο πνευματισμό, ο οποίος αποτελεί τη βάση της χριστιανικής παιδείας και ζωής, από τη ζωή του ανθρώπου της γης”. Ο νεαρός αυτός παγανιστής είναι επίσης και ποιητής. Μας λέει ότι τον ευχαριστεί να κυλιέται μέσα στο ψηλό χορτάρι, να λούζεται από τις πρωινές δροσοσταλίδες και να τον μουσκεύουν οι νεροποντές. Μέσα από την εμπειρία αυτή, θα αντλήσει ό,τι θα του χρειασθεί για να επεξεργασθεί τη φιλοσοφία του. Επανερχόμενος αργότερα στην εποχή εκείνη της αθωότητας, θα γράψει: “Τότε, μόλις που ξεχώριζα το εγώ από το όχι-εγώ. Εγώ, ήταν ό,τι μπορούσα να αγγίξω με το χέρι, να διακρίνω με το μάτι, και μου ήταν χρήσιμο σε κάτι. Όχι-εγώ, ήταν ό,τι μπορούσε να μου κάνει κακό ή να μου αντισταθεί”. Και αυτό: “Μου είχαν πει ότι η σαύρα είναι φίλη του ανθρώπου, και το πίστευα ακράδαντα. Όμως έκανα πάντα άγριο πόλεμο στα φίδια, στα βατράχια και στις κάμπιες, τι μου είχαν κάνει; Δεν με είχαν πειράξει. Δεν ξέρω λοιπόν το γιατί. Όμως η εμπειρία των ανθρώπων με είχε κάνει να τα μισώ όλο και περισσότερο”.

Ο βαρελάς και η μαγειρίσσα στέλνουν τον γιο τους στο κολλέγιο. Το τελειώνει στα δεκαεννιά του χρόνια. Καταπιάνεται αμέσως με την τυπογραφία μαζί με δύο συνέταιρους. Από εκείνη τη στιγμή, αρχίζει να διαβάζει και να στοχάζεται. Ο Προυντόν θα είναι σε όλη του τη ζωή ένας άπλητος αναγνώστης. Η καθαρή λογοτεχνία, το μυθιστόρημα, ή η ποίηση, δεν τον ενδιαφέρουν (κάποτε, θα πει για τους ποιητές ότι είναι “γυναικούλες”). Καταβροχθίζει έργα οικονομίας και φιλοσοφίας, χωρίς να παραλείπει τα διβλία των σοσιαλιστών συγγραφέων: του Πιερ Λερόν, του Λαμηνναί, του αριστερού εφημέριου, του ροδόσταυρου Φουριέ, και πολλών άλλων. Ο Φουριέ ονειρεύεται τη δημιουργία ενός “Φαλανστηρίου” (ή

Φάλαγγας). Αναμένοντας τον μαικήνα που θα του παράσχει τα κεφάλαια, περιγράφει τον μελλοντικό κόσμο, θεμελιωμένο πάνω στα πάθη, τα απελευθερωμένα από κάθε εμπόδιο, και “αρμονικά” οργανωμένο, σύμφωνα με τους νόμους της Καθβάλα. Ο Φουριέ καταγγέλλει με μεγάλη διαισθητικότητα, και πολλή λογική, τα δεινά, τη σπατάλη και τις αδικίες της κοινωνίας της εποχής του.

Ο Προυντόν μελετά επίσης τον Σαιν-Σιμόν, που χαράζει πρώτους τεχνοκρατικούς σχεδιασμούς κοινωνικής αναδιοργάνωσης, που πιστεύει ότι ο χρυσός αιώνας, αντί να βρίσκεται στο παρελθόν της ανθρωπότητας, βρίσκεται, αντίθετα, στο μέλλον της, και που καταγγέλλει ότι είναι περιττοί οι υπουργοί, οι στρατάρχες, οι καρδινάλιοι, οι νομάρχες. Τέλος (χωρίς να μπορούμε να τους αναφέρουμε όλους), ανακαλύπτει γραφικές μορφές, όπως ο πατήρ Ανφαντέν, ο μυστικιστής του σοσιαλισμού, ο οποίος, μαζί με τους οπαδούς του, θα μπαρκάρει, σε λίγο, για την Αίγυπτο, αναζητώντας τη Γυναίκα-Μεσοία, ή ο καρμπονάρος και μασώνας Μπυσέ, πρόδρομος του χριστιανικού σοσιαλισμού. Διαβάζει, τέλος, τη Γεωργία Σάνδη, την καλή Κυρία του Νοάν, που πιστεύει ότι οι εργατικές συντεχνίες είναι η “σύγχρονη Ιπποσύνη”. Ο Καμπέ, ο οποίος, αφού ανακάλυψε την *Ουτοπία* του Θωμά Μουρ, θα ιδρύσει με 69 πρωτοπόρους στην Αμερική, μια Ικαρία. Ο Αύγουστος Μπλανκί, ο φοβερός συνωμότης, ο αδιόρθωτος ρομαντικός, ο άνθρωπος όλων των τολμημάτων, που θα περάσει το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του στη φυλακή. Ο Λουδοβίκος Μπλαν, τον οποίο ο Προυντόν θα κατηγορήσει ότι, το 1848, άφησε να περάσει η ιστορική ευκαιρία εγκαθίδρυσης του σοσιαλισμού. Ο Κάρολος Μαρξ, με τον οποίο θα έχει αλληλογραφία, τον οποίο θα συναντήσει στο Παρίσι, και με τον οποίο θα διακόψει κάθε σχέση (η πολεμική Μαρξ-Προυντόν βρίσκεται στα δυο τους έργα: Προυντόν, *Φιλοσοφία της Αθλιότητας*, και Μαρξ, σε απάντηση: *Αθλιότητα της Φιλοσοφίας*)... Για την ώρα όμως, στα δεκαεννιά του χρόνια, ο Πιερ-Ζοζέφ μόλις που αρχίζει να

μορφώνεται. Μαθαίνει με πάθος. Όμως, αυτά που διαβάξει τον αφήνουν κατά δάθος ανικανοποίητο. Μαντεύει ότι κάτι ουσιαστές διαφεύγει από τους συγγραφείς αυτούς. Κάτι, για το οποίο νιώθει ότι αυτός έχει κληθεί να το πει.

“Η επανάσταση, είμαι ΕΓΩ”.

Αραδιάζοντας τις γραμμές του, συνθέτοντας τα κείμενα των πελατών του, νοσταλγώντας πότε-πότε τους δικούς του, με την καρδιά του πάντα γιορτινή, χωρίς όμως ποτέ να αφίσταται από τη σοβαρότητα του πνεύματός του, ο Προυντόν στοχάζεται πάνω στη ζωή και τη μοίρα του εργάτη. Θέλει να καταλάβει. Οι ιδέες συνωστιζονται. Οι προσπάθειές του, ωστόσο, παραμένουν μάταιες. Παρ’ όλο που η λύση φαίνεται ότι είναι πολύ κοντά, του διαφεύγει. Και εν τω μεταξύ, οι δουλειές δεν πάνε και τόσο καλά. Το εργαστήριο χρεωκοπεί. Ο Προυντόν γράφει τότε στους γονείς του ότι, μερικές φορές, τον πιάνει μια λύσσα, φοβερή, μα και γελοία. Δεν ξέρει με ποιον να τα δάλει. “Καλεί και προκαλεί τον μαύρο του άγγελο”. Θα ήθελε να τον νικήσει, ή αυτός ας τον εξαφανίσει. Τα παιχνίδια της οικονομικής ζωής γκρέμισαν τις ελπίδες του. Οι πενιχρές οικονομίες της οικογένειας έλιωσαν, όπως το χιόνι στον ήλιο. Ο ένας από τους συνεταιίρους του θα πεθάνει από εξάντληση και απελπισία, σε κάποια γωνιά ενός δάσους. Ο άλλος είναι απαρηγόρητος γιατί “έκοψε το τελευταίο κομμάτι ψωμί του πατέρα του”. Ο Προυντόν πάντως δεν αφήνει τον εαυτό του να δουλιάξει. Αποφασίζει να γίνει συγγραφέας. Ποτέ δεν είχαν δει ένα παιδί του λαού να παίρνει μια τέτοια απόφαση. Μα τι σημασία έχει! Ο κύβος ερριφθή.

Σε περίπτωση αποτυχίας, θα καταπιαστεί ξανά με την τυπογραφία και τις διορθώσεις. Νιώθει ότι μέσα του κατοικεί ο Λόγος. Ένας λόγος που μοιάζει με “το παλιό εκείνο τραγούδι που νανουρίζει την ανθρώπινη εξαθλίωση”, όπως θα το διατυπώσει, αργότερα, ο Ζωρές. Ο Γρουντόν ζει, σε όλη

της την ένταση, την εξέγερσή του, θέλει όμως να τη μεταρσιώσει μέσω της γραφής. “Ανεβαίνει”, το 1832, στο Παρίσι. Η πόλη, μόλις πριν από λίγο, γνώρισε την Επανάσταση που έφερε στην εξουσία τον Λουδοβίκο-Φίλιππο. Πού “δημεύτηκε” από τον Λουδοβίκο-Φίλιππο, λέει η Αριστερά.

Η πρωτεύουσα είναι σε κατάσταση αναδρασμού. Εφευρίσκεται ο ρομαντισμός για τη λογοτεχνία, και ο σοσιαλισμός για την πολιτική. Και, τον ίδιο καιρό, υποκύπτοντας ηδονικά στην εντολή του αστού βασιλέως, του Λουδοβίκου-Φιλίππου, η αστική τάξη πλουτίζει. Η αθλιότητα συνορεύει με την πολυτέλεια, που επιδεικνύεται με θράσος. Ο Προυντόν αγανακτεί, όμως κρατά το μέτρο. Δεν θα γίνει ποτέ ένας φανατικός που θα ονειρεύεται μια Αποκάλυψη. Γι’ αυτόν, δεν πρόκειται να μεταβιβάσθει απλώς ένα μήνυμα δίας, αλλά, κυρίως, να γίνει έργο. Η γραφή αγγίζει την καρδιά των πραγμάτων. Το τραγούδι, για το οποίο θα μιλήσει ο Ζωρές, το νιώθει να αναβλύζει μέσα του, και θέλει να το εγκλωβίσει φιλοσοφικά. Ο Προυντόν το μόνο που επιζητεί είναι να καταλάβει, γιατί παραμένει πεπεισμένος (και γι’ αυτό δεν θα γίνει ποτέ ένας πολιτικός) ότι αρκεί να αποκαλυφθεί η αλήθεια, για να αλλάξει κανείς τον κόσμο. Δεν έχει το πολιτικό αισθητήριο, όπως ο Μαρξ, που ξέρει ότι για “να γίνει μια φυσική δύναμη, η ιδέα πρέπει να εισδύσει στις μάζες”. Θα αφήσει ελεύθερο τον λαϊκό αυθορμητισμό, δεν θα επιδιώξει να τον σταθεροποιήσει. Φοβάται ότι έτσι θα τον αλυσοδέσει. Δεν θα γίνει ποτέ ο άνθρωπος ενός κόμματος.

Δεν γίνεται κανείς συγγραφέας μέσα σε μια μέρα! Επιστρέφει στην Μπεζανσόν ύστερα από μερικούς μήνες. Η Ακαδημία της πόλεως προκηρύσσει λογοτεχνικό διαγωνισμό. Ο Προυντόν συμμετέχει και κερδίζει μία υποτροφία. Ξανά στο Παρίσι. Εμβαθύνει τον στοχασμό του και, ταυτόχρονα, επαναπροσεγγίζει τον λαουτζικό, από όπου έχει προέλθει, και από τον οποίο τον είχαν απομακρύνει οι πρόσκαιρες ανταπάτες του. Αντλεί δυνάμεις από μέσα του, από τις μνήμες της νιότης του, από τα δάσανα του εργάτη. Μια μέρα, συναντά στο δρόμο

μια καπελού, ολόφρεσκια, σεμνότυφη, με ονειροπόλο αισθησιασμό. Κεραυνοδόλος έρωτας! Την πλευρίζει, δρίσκει τις λέξεις που πρέπει για να υπερνικήσει τον καθωσπρεπισμό της, τη φλερτάρει, την παντρεύεται. Θα ζήσουν μια ευτυχισμένη οικογενειακή ζωή. Ένας πίνακας του Κουρμπέ μας δείχνει τον Προυντόν παρέα με τις κόρες του. Ο Κουρμπέ, που πήρε μέρος στην Κομμούνα του Παρισιού, το 1871, ο Κουρμπέ, που θα καταδικασθεί από την Κυβέρνηση των Βερσαλλιών να ανακατασκευάσει με έξοδά του τη στήλη Βαντόμ, που γκρέμισαν οι επαναστάτες γιατί τη θεωρούσαν σύμβολο του ιμπεριαλισμού. Ο Κουρμπέ θα παραμείνει σε όλη του τη ζωή θερμός οπαδός του Προυντόν.

Δεν είναι στις προθέσεις μας να σκιαγραφήσουμε τη βιογραφία του Προυντόν, ούτε να αναλύσουμε τα κλωθογυρίσματα του στοχασμού του. Ας σημειώσουμε ωστόσο, για να διαγραφεί σαφέστερα η κατατομή του, ότι ο Προυντόν έγινε μια διασημότητα του σοσιαλισμού. Θα γράψει με έπαρση στις *Σημειώσεις* του: "Η Επανάσταση είμαι εγώ". Το 1848, όταν οι εργάτες στήνουν οδοφράγματα στο Παρίσι, και λίγο-πολύ παντού στην Ευρώπη, πιστεύει ότι η ώρα έφθασε. Μετά την κατάπνιξη των εξεγέρσεων, θέτει υποψηφιότητα για δουλευτής, για να ακουσθεί "η φωνή του εργάτη". Κείμενά του τού επιδαφιλεύουν 3 χρόνια φυλάκιση και 3000 φράγκα πρόστιμο. Το ποσό είναι γι' αυτόν τεράστιο! Διαφεύγει τότε στο Βέλγιο. Καθώς όμως θέλει, πάνω από όλα, να παντρευτεί, επιστρέφει στη Γαλλία. Ο πολιτικός γάμος τελείται στο εντευκτήριο της φυλακής της Αγίας Πελαγίας, που έχει κατεδαφισθεί, στη συνοικία των ταμπάκηδων... Στην αποφυλάκισή του, το 1852, ο Προυντόν θα αφιερώσει στον Ναπολέοντα τον 3ο, τον παλιό καρμπονάρο, την *Επανάσταση όπως αυτή αποκαλύπτεται με το Πραξικόπημα*, όπου του ζητά... να πραγματοποιήσει την κοινωνική επανάσταση(!) Ο Αυτοκράτορας θα τον συναντήσει στα γραφεία του μεγιστάνα του τύπου Εμίλ ντε Ζιραρντέν. Τίποτα δεν έχει διαρρεύσει από τη συνομιλία τους. Απύθμενη αφέλεια; Υπέρτατο θράσος;

Στιγμή κόπωσης; Συναλλαγή; Οι ερμηνείες διαφέρουν. Το φαινόμενο αυτό είναι αρκετά συνηθισμένο στο αναρχικό κίνημα. Και ο ίδιος ο Μπακούνιν δεν θα γράψει, και αυτός με τη σειρά του, μία *Εξομολόγηση στον Τσάρο*, μέσα στην οποία θα του ζητήσει, με ακόμα πιο άκομψους όρους, το ίδιο πράγμα;

Ένας σοσιαλισμός ανταλλαγών

Ποιος είναι λοιπόν ο Προυντόν; Ένας άδουλος μικροαστός, που περνά από το ένα άκρο στο άλλο, ένας “αριστεριστής”¹, σύμφωνα με τον ορισμό του Λένιν; Ένας θεωρητικός; Ένας φιλόσοφος; “Ο Προυντόν είναι ο εαυτός του”, έλεγε ο Σαιντ-Μπεβ που τον θαύμαζε. Στο στόμα του διάσημου κριτικού, η φιλοφρόνηση αυτή δεν είναι ασήμαντη. Να είσαι ο εαυτός σου, σημαίνει για τον Σαιντ-Μπεβ, ότι είσαι ένας αυθεντικός συγγραφέας.

Υπήρξαν πάντοτε δύο Προυντόν. Ο άνθρωπος απέρριπτε την εγγελεϊανή διαλεκτική (προτιμούσε τον Καντ). Και όμως, τη ζούσε μες στο πετσί του. Δεν υπήρξε ένας διανοούμενος, ένας “παραγωγός ιδεών”, αλλά ένας υπαρξιακός σοσιαλιστής, ένας πειραματιστής. Η αρχική του κραυγή ήταν “η ιδιοκτησία είναι κλοπή” (ή ακόμα: “Η ιδιοκτησία είναι το δικαίωμα να απολαμβάνεις και να διαθέτεις κατά βούληση τα αγαθά του άλλου”). Η αντίθετη άποψη δεν θα αργήσει να έλθει: η ατομική ιδιοκτησία, θα πει, αποτελεί ένα αντίπαρο στη δεσποτική εξουσία του κράτους, και άρα μία εγγύηση ελευθερίας². Η άλλη του κραυγή ήταν: “Ο Θεός είναι το Κακό”. Και η αντίστιξη: η άποψη σύμφωνα με την οποία η γυναίκα που προσεύχεται είναι υπέροχη. Όταν αγανακτεί, ο Προυντόν είναι πρόδρομος του αναρχισμού, που απορρίπτει τον όποιο Θεό και τον όποιο αφέντη, αυτό όμως δεν τον εμποδίζει να αρνείται επίμονα να αναλωθεί για το Απόλυτο που ανακαλύπτει. “Όποιος βάζει το χέρι του πάνω μου για

να με κυβερνήσει, γράφει, είναι ένας σφετεριστής και ένας τύραννος, τον κηρύσσω εχθρό μου". Θα επανεύρουμε αργότερα το ίδιο ιδεολογικό θέμα και το ίδιο ανυπότακτο πνεύμα, στον τρομοκράτη Εμίλ Ανρύ. Φαίνεται πάντως ότι αυτό που ενδιαφέρει τον Προυντόν δεν είναι η Αναρχία αυτή καθ' εαυτή, αλλά η ταπεινή αλήθεια που υλοκρύπτει. Η σκέψη του είναι τόσο πολύμορφη, δένει τόσο με την εποχή του και τις αντιφάσεις της που, μερικές φορές, προσπάθησαν να τον κάνουν να πει οτιδήποτε. Ορισμένοι πεταινιστές, άλλοτε, ορισμένοι "ελευθεριάζοντες" (libertariens), δηλαδή φιλελεύθεροι των άκρων, σήμερα, αποπειράθηκαν να τον προσεταιρισθούν, οι πρώτοι, με το πρόσχημα ότι ο σοσιαλισμός του καταργούσε την πάλη των τάξεων, οι δεύτεροι, αντλώντας επιχειρήματα από τους λιβέλλους του κατά του Κράτους. Χρειάζεται τάχα να τονίσουμε ότι ο Προυντόν δεν περιορίζεται στις επί μέρους αυτές ερμηνείες; Ήταν σε αέναη αναζήτηση. Και εάν παραμένει ο πατέρας του αναρχισμού, είναι γιατί θεωρείται επίσης ένας από τους θεμελιωτές του σοσιαλισμού, όπως τον αντιλαμβάνονταν στα πρώτα του δήματα, δηλαδή σαν αναζήτηση δικαιοσύνης για τους απόκληρους.

Ο Προυντόν θέλησε και τον σοσιαλισμό και την ελευθερία, την κοινωνική δικαιοσύνη και τη δημοκρατία. Ο σοσιαλισμός, έλεγε, πρέπει να εδραιωθεί στις ανταλλαγές, και όχι στο απλό μοίρασμα. Οι επαναστάτες οφείλουν να δημιουργούν πλούτο για όλους, και όχι να είναι απλοί "μοιρασάρηδες".

Πώς να κάνουμε λοιπόν ώστε τα προϊόντα της γης, της βιομηχανίας και της νοημοσύνης να ανταλλάσσονται με δίκαιο τρόπο, ανάλογα με το πόσο κόστισαν σε προσπάθειες, και όχι σε συνάρτηση μιας δεσπόζουσας θέσης στην αγορά; Διερεύνησε όλες τις δυνατές κατευθύνσεις, τόσο τις πρακτικές (θα δημιουργήσει μία Τράπεζα του Λαού), όσο και τις θεωρητικές. Έγινε ένας ολοκληρωμένος φιλόσοφος, προσέφερε στον κόσμο τον εργατικό μια σύλληψη συνεκτική, επιδεκτική να εκτρέψει προς τον ορθολογισμό τη ροή των πραγμάτων,

συμφιλίωσε επί τέλους τον σοσιαλισμό με την οικονομία. Οι σημερινοί μας σοσιαλιστές να μαγεύτηκαν άραγε, έστω και μια στιγμή, από αυτόν, αφού ξαναπήραν ως δική τους την ιδέα της αυτοδιαχείρισης; Άλλωστε, δίπλα στον Μαξ, και μάλιστα ακόμα περισσότερο από αυτόν, δεν βρίσκεται άραγε στην πηγή του γαλλικού σοσιαλισμού, έστω και αν πρόκειται για μια υπόγεια διαδρομή; Και αυτός ο σοσιαλισμός (ο Ζωρές θα το αποδείξει αργότερα) δεν θα είναι άραγε ένας από τους σπάνιους που μπόρεσαν να αντισταθούν στον γελοιογραφικό μαρξισμό του Γκεσντ και των μπολσεβίκων; Και όμως, θα τον ξεχάσουν, χωρίς να τον έχουν πάντα καταλάβει. Δεν θα τον ξαναθυμηθούμε παρά μόνο λόγω της επιρροής που θα έχει ασκήσει σε έναν περιθωριακό χώρο του κόσμου της εργασίας, και ιδιαίτερος στους ιδρυτές της πρώτης Διεθνούς (μιας επιρροής που θα εκνευρίσει φοβερά τον Μαξ), και στη συνέχεια, λόγω των πολύμορφων και αντιφατικών, όπως και αυτός ο ίδιος, απογόνων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΧΤΙΣΑ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΜΟΥ ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΤΙΠΟΤΑ

2.858, 'Η ο καλύτερος των δυνατών κόσμων.

Πρέπει, για να καταλάβουμε τους αναρχικούς, να αποστασιοποιηθούμε από αυτούς, να κρατηθούμε μακριά από τη σαγήνη ή την απέχθεια που, ενδεχομένως, ασκούν πάνω μας, και, ταυτόχρονα να τους επαναποθετήσουμε στην εποχή τους, της οποίας συμβολίζουν κάτι το ουσιώδες. Έτσι, όταν ο Προυντόν, λόγου χάριν, λαχταρά να δει την Επανάσταση ή, αντίθετα, ιδρύει μία χμαιοική Τράπεζα του Λαού, ικανή να προωθήσει τον σοσιαλισμό των ανταλλαγών που ονειρεύεται, δεν αρκεί να τον χαρακτηρίσουμε αναρχικό, πρόδρομο των τρομοκρατών, ή ουτοπιστή. Ο Προυντόν ζει στη δεκαετία του 1840. Το 1789 δεν είναι τόσο μακριά, η επαναστατική ιδεολογία είναι ακόμα ζωντανή (είναι μάλιστα μια υποχρεωτική υπεκφυγή στην πολιτική), μπορεί κανείς να πεθαίνει για τη λευτεριά, η Δημοκρατία είναι ακόμα στα σκαριά. “Από όλες τις μεταρρυθμίσεις που αξιώνει η κοινωνία που βρίσκεται σε απόγνωση, λέει, καμιά δεν είναι της αρμοδιότητας της εξουσίας. Καμιά δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί από αυτήν, γιατί η ίδια η ουσία της εξουσίας το απεχθάνεται, και δεν έχει δοθεί στον άνθρωπο η δυνατότητα να ενώσει αυτό που ο Θεός έχει χωρίσει”. Τίποτα δεν είναι ακόμα οριστικό, όπως φαινόταν τότε, η λογική και ο ανθρωπισμός μπορούν ακόμα

να υπερισχύσουν. Η χειραφέτηση των ανθρώπων είναι ακόμα δυνατή. Βρίσκουμε, άλλωστε, και στην εποχή της Γαλλικής Επανάστασης πρόδρομους του Προυντόν. Οι περισσότεροι είναι κάπως λοξοί, γραφικοί, απομονωμένοι, και ανακαλύπτουν την αναρχία στο λοξοδρόμημα μιας ιδέας ή ενός πάθους. Αναφέρουμε τον Άγγλο Γουίλιαμ Γκόντγουιν (1756-1836), που είναι και ο πιο γνωστός. Γιος ενός διαφωνούντος πάστορα, πάστορας και ο ίδιος, είναι θερμός λάτρης του Κοινωνικού Συμβολαίου του Ρουσσώ και της αισθησιοκρατικής φιλοσοφίας του Ελδέτιου. Η κατάληψη της Βασιλίας τον γεμίζει ενθουσιασμό. Εκδίδει το 1793, όταν η Τρομοκρατία στη Γαλλία βρίσκεται στο ζενίθ, την *Έρευνα περί της πολιτικής δικαιοσύνης και της επιδράσεώς της επί της αρετής και της παγκοσμίου ευτυχίας*. Ψιθυρίζεται ότι πρόκειται για έναν οπτασιαζόμενο, αργότερα λένε ότι είναι ένας μανιακός εξτρεμιστής. Πεθαίνει εγκαταλειμμένος από όλους. Άσκησε ωστόσο αδιαμφισβήτητη επιρροή στη βρετανική προοδευτική инτελλιγκέντοια. Ο Κόλριτζ του έχει αφιερώσει στίχους... Πάντως, ο Γκόντγουιν παραμένει ατομικιστής, όπως, αργότερα, ο Στίρνερ. Θεωρεί ότι “η κοινωνία γεννήθηκε από τις ανάγκες μας, και το Κράτος από τις κακίες μας” (“ας μην ξεχνάμε ποτέ, λέει, ότι κάθε Κυβέρνηση είναι και ένα Κακό, και ότι είναι η κατάργηση του δικού μας κριτηρίου και της συνειδήσής μας”), στρέφεται κατά του θρησκευτικού γάμου, κηρύσσει την ελεύθερη ένωση (κάτι που, το μαντεύουμε, αποτελεί σκάνδαλο για την εποχή του), και ονειρεύεται μια ιδανική κοινωνία όπου, περιοριζόμενη στο απαραίτητο ελάχιστο, η καθημερινή εργασία θα γίνει “ψυχαγωγική”. Ας αναφέρουμε τέλος, ως ανεκδοτολογική αξία και μόνο, ότι μία από τις κόρες του παντρεύτηκε τον ποιητή Σέλλεϊ, και έγραψε το περίφημο μυθιστόρημα *Φραγκενστάιν*, που έγινε, πολύ αργότερα, πασίγνωστο μέσω του κινηματογράφου.

Πάντως, στον 19ο αιώνα, παράλληλα με τον Προυντόν, μη φθάνοντας όμως τον υψιπετή του στοχασμό, και μόνο πρόσκαιρα επιτυγχάνοντας τη συγχώνευσή τους στο εργατικό

κίνημα, όμως χαρακτηριστικές της μυθολογίας που αναφέραμε, τρεις μορφές ξεχωρίζουν, οι μορφές του Ντεζάκ, του Καιρντερονά και του Μπελγκαρίγκ. Και πρώτα ο Ζοζέφ Ντεζάκ. Μία προσωπικότητα αρκετά μυστηριώδης. Η καταγωγή του δεν είναι γνωστή, και δεν είμαστε δέβαιοι ούτε και για τη χρονολογία γέννησής του (1821;) Πιστεύεται ότι έκανε τη θητεία του στο ναυτικό. Συναντούμε για πρώτη φορά τα ίχνη του στην ομάδα των εργατών που συγκεντρωνόταν γύρω από την εφημερίδα *Το Εργαστήρι*, έπειτα σε έναν “Όμιλο σοσιαλιστριών γυναικών”. *Το εργαστήρι* ανήκει στον εφήμερο εκείνον Τύπο, όπου οι εργάτες μιλούν για τον εαυτό τους. Οι συντάκτες είναι, μας λέει ο Μαρτέν Ναντώ, “μια ομάδα εργατών, που έλεγαν ότι για να συνεργασθεί κανείς στο έργο τους, έπρεπε να κρατά το εργαλείο τη μέρα, την πέννα το βράδυ”. *Το Εργαστήρι*, όργανο των ηθικών και οικονομικών συμφερόντων των εργατών, δγάζει το πρώτο του φύλλο το 1840. Εκδόθηκε με προεγγραφές συνδρομητών, υπό μορφήν συνεταιρισμού. Θα φθάσει τις 2000 αντίτυπα, και θα διαβάζεται από τεχνίτες και μορφωμένους εργάτες. Η εφημερίδα αυτοπροσδιορίζεται δημοκρατική και καθολική, αναγγέλλει όμως και την “επερχόμενη επανάσταση”. Ο Ντεζάκ ο ίδιος δεν περιορίζεται σ’ αυτό, ο ορίζοντάς του είναι ευρύτερος από τον ορίζοντα των άλλων συντακτών, που ασχολούνται μόνο με την πολιτική. Είναι πριν απ’ όλα ποιητής. Εκδίδει τα *Λαζαρικά: Σοσιαλιστικοί Μύθοι και Ποιήματα*, που θα του αποφέρουν, άλλωστε, και μία κατάδικη... Συλλαμβάνεται, πολεμώντας στα οδοφράγματα κατά την εξέγερση του 1848. Μετά την αποφυλάκισή του θα μεταναστεύσει στην Αμερική, όπου θα γράψει την *Ανθρωπόσφαιρα, Αναρχική Ουτοπία*, την οποία προσπαθεί, χωρίς να τα καταφέρει, να εκδόσει με προεγγραφές συνδρομητών. Πάμφτωχος, όμως επίμονος, θα αφιερωθεί τότε ολοκληρωτικά σε μια εφημερίδα, της οποίας θα είναι ο μοναδικός συντάκτης: *Ο Αναρχοαυτόνομος, Εφημερίδα του Κοινωνικού Κινήματος* (ο τίτλος θα χρησιμοποιηθεί ξανά, εν μέρει, από

τη σημερινή Αναρχική Ομοσπονδία). Θα επιστρέψει στο Παρίσι το 1861, όπου και θα πεθάνει μερικά χρόνια αργότερα μέσα σε συνθήκες που δεν έχουν διασαφηνισθεί.

Ο Ντεζάκ είναι των άκρων. Αποκαλεί τον Προυντόν “αναρχικό του μέσου όρου”, γι’ αυτόν, είναι ένας φιλελεύθερος, όχι ένας αναρχοαντόνομος. Τον έχει άχι που δεν ριψοκινδύνευσε πολεμώντας στα οδοφράγματα. (Ο Βίκτωρ Ουγκώ, ο οποίος, το 1851, προσπάθησε να αντισταθεί στο πραξικόπημα του Ναπολέοντα του 3ου, θα τρέφει τα ίδια συναισθήματα απέναντι στον Προυντόν). Ο Ντεζάκ θα δει να γκρεμίζονται όλα τα όνειρά του, τόσο στον κοινωνικό τομέα, όσο και στην προσωπική του ζωή, θα κρατήσει όμως την ελπίδα βαθιά ριζωμένη μέσα του. Το 1858, θεσπίζει ότι η Αναρχία θα θριαμβεύσει το 2858. Ένας αισιόδοξος Όργουελ κατά κάποιον τρόπο...

Η επανάσταση από τους Κοζάκους.

Ο Καιρτερουά είχε μικροαστική παιδεία. Δεν δούλεψε ποτέ με τα χέρια του, ενώ ο Ντεζάκ άσκησε πολλά επαγγέλματα, ακόμα και του μπογιατζή. Δεν γνώρισε ούτε η μεθυστική μυρωδιά του μπαρουτιού πάνω στα οδοφράγματα, ούτε τον εκστασιασμό του αυτοδίδακτου που, μαζί με άλλους συντρόφους, μαζεύονται σε ένα ζεσταμένο χώρο, δίπλα στην εργατογειτονιά Σαιντ-Αντουάν, για να συζητήσουν ώρες ατέλειωτες, και να αφήσουν, στο τέλος, να πέσουν πάνω στο χαρτί οι λέξεις που θα μιλήσουν για την ελπίδα της τάξης στην οποία ανήκουν. Ο Ερνέστ Καιρτερουά γεννήθηκε το 1825, είναι γιος ενός δημοκράτη γιατρού από τη Βουργουνδία. Ο δρόμος του φαίνεται οριστικά χαραγμένος. Ο πατέρας του τον στέλνει το 1842 στο Παρίσι για να σπουδάσει γιατρός. Θα εργασθεί, ύστερα από εξετάσεις, ως εσωτερικός σε νοσοκομείο. Όμως η ζωή στην πρωτεύουσα τον αποσπά από τον επαρχιωτισμό του. Φοιτητής χωρίς συντροφιάς, ανακαλύπτει

στους περιπάτους του την εξαθλίωση που βασιλεύει στις κοντινές του εργατογειτονιές. Αποφασίζει τότε να γίνει, όπως ο Μπαρμής, ο γιατρός των φτωχών. Τον Ιούνιο του 1848, ασχολείται με τους τραυματίες των οδοφραγμάτων. Η δίαιτη καταστολή τον εξεγείρει. Ενθουσιώδης δημοκράτης, διολισθαίνει στον σοσιαλισμό, σχεδόν χωρίς να το αντιληφθεί. Λίγο καιρό αργότερα, συμμετέχει σε μια ημερίδα διαμαρτυρίας, οργανωμένη από την Αριστερά, στις 13 Ιουνίου 1849, κατά της βοήθειας που η Γαλλική Δημοκρατία ετοιμάζεται να δώσει στο Παλικό Κράτος κατά των Ιταλών δημοκρατών. Τον καταζητά για τον λόγο αυτόν η Αστυνομία. Καταφεύγει στην Ελβετία. Απελαύνεται, περνά στην Αγγλία. Οι δημοκρατικοί και σοσιαλιστικοί κύκλοι τον υποδέχονται. Όμως αυτός δεν ανέχεται την καθοδήγηση των “μεγάλων αρχηγών”. Γράφει έναν λίβελλο, τον *Φραγμό της Μάχης*, όπου τους καταγγέλλει και, ταυτόχρονα, εξεγείρεται κατά του ιταλού δημοκράτη Ματσιόι, ο οποίος ψέγει τον σοσιαλισμό για τον αναρχισμό του.

Ο Καιρντερουά έχει επιλέξει το στρατόπεδό του. Θα γράψει πολλά έργα, από τα οποία τα πιο γνωστά είναι: *Η επανάσταση από τους Κοζάκους: οι Λαθροθήρες ή η Επανάσταση από το άτομο και η σοσιαλιστική Ανοικοδόμηση*. Θα αρνηθεί την αμνηστία του 1852. Προσβλήθηκε από νευρασθένεια, και πέθανε το 1862 σε ένα άσημο χωριό του καντονιού της Γενεύης. Η μητέρα του, που ευλαβείτο τη μνήμη του, και που διαπίστωνε ότι κανείς δεν ενδιαφερόταν για το έργο του γιου της, όπως μας λέει ένας από τους βιογράφους του, έκαψε, πριν να πεθάνει, τα γράμματά του και τα ανέκδοτα έργα του.

Ο Καιρντερουά είναι ένας ευσυγκίνητος που η αγανάκτηση τον μετατρέπει σε έναν “καταραμένο” θεωρητικό. Συνειδητοποιώντας την ανικανότητα του λαού να χειραφετηθεί, γεμάτος απόγνωση, όμως αρνούμενος να απαλλαγεί από την ιδέα της παγκόσμιας αδελφοσύνης, “αναζητούσε έναν μοχλό καταστροφής της κοινωνίας”, όπως λέει ο ιστορικός του αναρχισμού Μαξ Νεττλάου. Πίστεψε ότι τον δρῆκε σε “μια

εισβολή των βαρβάρων”, τη μόνη ικανή, κατ’ αυτόν, να ανατρέψει άρδην τα πάντα, να τα ισοπεδώσει, και να δώσει έτσι τη δυνατότητα μιας κοινωνικής ανοικοδόμησης. Ο Καιρντερουά δεν μπορούσε ασφαλώς να ξέρει ότι ο Μπακούνιν θα έφερνε, ύστερα από λίγο καιρό, στο σοσιαλιστικό κίνημα, ή τουλάχιστον σε ένα περιθωριακό τμήμα αγωνιστών του, αυτή τη “θέληση καταστροφής”¹. Η ιστορία δεν μας λέει αν δίπλα σε ένα οδόφραγμα, συναντήθηκαν ο Καιρντερουά και ο Μπακούνιν, χωρίς να γνωρίζονται. Μεθυσομένοι με επανάσταση, ο Ρώσος ανακάλυπτε τότε τους εξεγερμένους εργάτες, που πάνω τους θα στήριζε τις μεγάλες του ελπίδες.

Ο Ανσέλμ Μπελγκαρίγκ γεννήθηκε μεταξύ του 1820 και του 1825, στη χώρα των Βάσκων. Δεν διαθέτουμε πολύ ακριβείς πληροφορίες ως προς τη βιογραφία του. Σπουδάζει στο Λύκειο του Ως, όπου θα φοιτήσει και ο Λισσαγκαραί, ιστορικός και μαχητής της Κομμούνας του Παρισιού, το 1871. Το 1847, μια ή δυο χρονιές πάνω ή κάτω, ο Μπελγκαρίγκ βρίσκεται στις Ηνωμένες Πολιτείες, κυρίως στη Νέα Ορλεάνη και στη Νέα Υόρκη. Δεν ξέρουμε ακριβώς τι κάνει. Τυχοδιωκτικό πνεύμα, επιδιώκει, πιθανότατα, να πλουτίσει... Λίγο καιρό αργότερα, επιστρέφει στη Γαλλία. Είναι στο Παρίσι τις παραμονές της εξέγερσης του Φεβρουαρίου 1848. Το όνομά του συναντάται μεταξύ των εγγεγραμμένων στη Λέσχη του Μπλανκί, την “Κεντρική Δημοκρατική Εταιρεία”. Οι Λέσχες έπαιζαν τότε σημαντικό ρόλο. Αυτές είναι που προετοιμάζουν, με συγκεκριμένο τρόπο, την αλλαγή του καθεστώτος. Η Λέσχη του Μπλανκί είναι σοσιαλιστική και αληθινά δημοκρατική. Άμεσος κληρονόμος των Λυσοσασμένων του 1793, ιδιαιτέρως του Μπαμπέφ, εμποτισμένος από τον καρμποναρισμό, δηλαδή από το πνεύμα των μυστικών εταιρειών, ο Μπλανκί πιστεύει ότι η Επανάσταση πρέπει να επιβληθεί με τη βία. Διαφωνώντας με τους αναρχικούς ως προς τον ρόλο του Κράτους, οι μπλανκιστές, αντί να θέλουν να το καταστρέψουν, πιστεύουν ότι μπορούν να το μετατρέψουν σε εργαλείο απελευθέρωσης. Παρ’ όλα αυτά, οι μπλανκιστές είναι εκείνοι

που λανσάρουν το σύνθημα “Ούτε Θεός, ούτε αφέντης”, και που οι αναρχικοί θα το κάνουν δικό τους.

Τις ημέρες της εξέγερσης του Φεβρουαρίου 1848, που διώνουν τον “αστό Βασιλέα”, και που καταλήγουν στην ανακήρυξη της Προσωρινής Κυβέρνησης της Δημοκρατίας, με τον Λαμαρτίνο ως Πρόεδρο, τις διαδέχονται οι φοβερότερες εκείνες μέρες του Ιουνίου, όταν, απογοητευμένο από τις υποσχέσεις που δεν τηρήθηκαν, το προλεταριάτο στήνει οδοφράγματα, στα οποία συμμετέχουν ο Ντεζάκ και ο Μπακούνιν, και που θα τελειώσουν μέσα σε μια άγρια καταστολή. Δεν ξέρουμε αν ο Μπελγκαρίγκ συμμετέχει και αυτός. Τον ξαναβρίσκουμε αργότερα στην Τουλούζη. Εκεί εκδίδει έναν σύντομο, όμως διαιότατο λίβελλο: *Στο προκείμενο! Στο προκείμενο! Ερμηνεία της Δημοκρατικής Ιδέας*, και γίνεται αρχισυντάκτης μιας ημερήσιας εφημερίδας με τίτλο *Ο Πολιτισμός* που φθάνει τα 2500 φύλλα (ένας αρκετά μεγάλος αριθμός για επαρχία εκείνη την εποχή), και αναπτύσσει αντιαυταρχικές ιδέες, που προσεγγίζουν στον Αναρχισμό. Επηρεασμένος από την αμερικανική του εμπειρία του ομοσπονδιακού αποκεντρωτισμού, ο Μπελγκαρίγκ μάχεται κατά του συγκεντρωτισμού, του κληρονομημένου από τη Μοναρχία, που καταπνίγει τη Δημοκρατία. Εξυμνεί επίσης την “πολιτική απεργία”, και επεξεργάζεται επί τούτου μια θεωρία της “απόλυτης ηρεμίας”, δηλαδή της ολοκληρωτικής αποχής. Η επαρχία όμως τον δαραίνει και, το 1850, εγκαθίσταται στο Παρίσι. Ιδρύει τότε τον “Σύλλογο των Ελεύθερων Στοχαστών του Μελάν”, στο νομό Σεν-ε-Ουάζ και αναπτύσσει μια έντονη δημοσιογραφική δραστηριότητα. Εκδίδει την *Αναρχία, Εφημερίδα της Τάξεως*, όπου φθάνει ως τα άκρα της κοινωνικής κριτικής του, ένα μυθιστόρημα με νοσταλγικές αναμνήσεις από την Αμερική, και τον *Καζαμία του άθλιου πλήθους*. Συλλαμβάνεται πολλές φορές ώσπου, στο τέλος τα παρατάει. Μεταναστεύει στην Ονδούρα. Θα πεθάνει στο Σαλβαδόρ. Ο Μπελγκαρίγκ δεν θα έχει άμεση επιρροή στον σύγχρονο αναρχισμό. Είναι πάντως ένας από τους προδρόμους του.

Θεωρεί ότι είναι εντελώς αδύνατη η αποφυγή του διλήμματος: απεριόριστη ελευθερία, ή εκμηδένιση και θάνατος; Γι' αυτόν, δεν μπορεί να υπάρξει συμβιβασμός μεταξύ της ελευθερίας και των κοινωνικών συμβάσεων, όπως δεν υπάρχει, λείπει, μεταξύ της ζωής και του θανάτου. Και δεν θα υπάρξει για όσους δάζουν δόμβες, και καταλήγουν στο ικρίωμα. Καθώς και για τους αγωνιστές που θα δώσουν τα πάντα για την πίστη τους.

Πολιτική ικανότητα της εργατικής τάξης.

Προυντόν, Ντεζάκ, Καιρντερουά, Μπελγκαρίγκ, η πρώτη περίοδος του αναρχισμού περιστρέφεται γύρω από αυτές τις συμβολικές μορφές, καθώς και μερικές άλλες, μεταξύ των οποίων και η μορφή του Ελιζέ Ρεκλύ. Ο Προυντόν είναι ο μεγαλοφυής θεωρητικός, ο Ντεζάκ, ο Καιρντερουά, ο Μπελγκαρίγκ είναι οι εξτρεμιστές. Μόνο ο τελευταίος θα αποφύγει την απόγνωση και την τρέλα: η νοσταλγία των απέραντων αμερικανικών εκτάσεων θα τον γλιτώσει, φέρνοντάς του λίγο δροσερό αέρα. Ο Ρεκλύ είναι ο ανθρωπιστής που, με τον προσωπικό του στοχασμό, ανακαλύπτει τον πολιτικό αναρχισμό, δηλαδή την άρνηση της κοινωνικής αδικίας και του Κράτους.

Ο Ελιζέ Ρεκλύ, αδελφός του Ελί Ρεκλύ, αναρχικού επίσης, είναι ένας επιστήμονας, γεωγράφος, οικονομολόγος και φιλόσοφος. Στα δεκαοκτώ του χρόνια, διαμένει ένα καλοκαίρι στο ιεροδιδασκαλείο του Μοντωμπάν, κοντά στην Τουλούζη, όπου ο Μπελγκαρίγκ, την ίδια εποχή, εκδίδει την εφημερίδα του *Ο Πολιτισμός*. Πέφτει στα χέρια του τυχαία ένα αντίτυπο, το διαβάει με απληστία. Όμως ο Ελιζέ Ρεκλύ δεν είναι ο ευκολοληπθέαστος νεαρός. Αναρχικής ήδη ευαισθησίας, ανακαλύπτει σ' αυτά που διαβάει εκείνο που θα στηρίξει τον νεανικό ενθουσιασμό του. Το 1851 (είναι είκοσι ετών), οι ιδέες του είναι εντελώς κατασταλαγμένες. Σε ένα κείμενό του, σημειώνει το στίγμα τους: "Η μοίρα μας είναι να φθάσουμε

στην κατάσταση εκείνη της ιδανικής τελειότητας, όπου τα έθνη δεν θα έχουν πια ανάγκη να βρίσκονται υπό την κηδεμονία μιας κυβέρνησης ή ενός έθνους: η πιο υψηλή έκφραση της τάξεως είναι η απουσία κυβέρνησης, είναι η Αναρχία. Αυτοί που δεν πιστεύουν ότι η γη θα μπορέσει κάποτε να ζήσει χωρίς κηδεμονία, είναι αντιδραστήρες” (αντιδραστικοί). Η φιλοσοφία του ήταν λοιπόν φιλοσοφία ενός γενναίοφρονος ανθρωπιστή. Παρέμεινε πιστός σ’ αυτήν σε όλη του τη ζωή, παρά τις ταπεινώσεις που υπέστη. Έτσι, στις 18 Μαρτίου 1871, όταν προκηρύχθηκε η Κομμούνα στο Παρίσι, και οι υγιώς σκεπτόμενοι εγκατέλειψαν την πρωτεύουσα, παίρνοντας μαζί τους στις Βερσαλλίες, εκτός από τον τρόμο τους, ό,τι μπόρεσαν να μεταφέρουν με τα αμάξια τους, αυτός επέλεξε, εντελώς φυσικά, να παραμείνει. Τον συναντούμε, άλλωστε, μεταξύ των τελευταίων υπερασπιστών των οδοφραγμάτων. Συλλαμβάνεται από τους Βερσαλλιέζους, υφίσταται, όπως όλοι οι “κόκκινοι”, τη φυλάκιση και τους προπηλακισμούς. Την ίδια εποχή, ένας άλλος αστός ανθρωπιστής, ο Ντελεκλύζ, βαδίζει αλύγιστος στον θάνατο.

Ο Ντελεκλύζ και ο Ρεκλύ μοιάζουν ως προς αυτό. Ο Ντελεκλύζ είναι ένας δημοκράτης που έσμιξε με τον λαό, ένας ανθρωπιστής που ταυτίζεται με τον αγώνα του “άθλιου πλήθους”, όπως κατ’ ευφημισμόν τον αποκαλεί ο Μπελγκαρίγκ. Τηρουμένων των αναλογιών, ο Μαντές Φρανς, χωρίς, ούτε κι αυτός, δημαγωγική έμφαση, θα πράξει το ίδιο, όταν τον Μάιο του 1968, θα δρεθεί στο στάδιο Σαρλετύ, μαζί μ’ αυτούς που ένας υπουργός του καιρού εκείνου αποκαλούσε “συρφετό”. Με μία ωστόσο διαφορά: ο Ελιζέ Ρεκλύ δεν προσηλυτίζεται, δεν έρχεται προς την επανάσταση, ανήκει σ’ αυτήν. Όπως η Λουίζ Μισέλ ή ο Κροπότκιν (θα τους γνωρίσουμε αργότερα), φαίνεται σαν να έχει γεννηθεί αναρχικός.

Όμως ανθρωπιστικός ή απελπισμένος, καθαρότερος από χημική άποψη από τον αναρχισμό του Προουντόν, ο αναρχικός του Ντεζάκ, του Καιρντερουά, του Μπελγκαρίγκ ή του

Ρεκλύ, ξεχνά ίσως να αντιπαρατεθεί στις πολλαπλές όψεις της πραγματικότητας. Ο Ρεκλύ, και άλλοι μετά από αυτόν, θα μας δώσουν δεβαίως αναλύσεις πολύ συγκεκριμένες, πολύ σαφείς, ευφυέστατες επίσης, όμως αυτές οι αναλύσεις δεν θα τολμήσουν, ή δεν θα μπορέσουν, να θέσουν το πρόβλημα που ο Προυντόν θα διατυπώσει, τελικά, με πολλή σαφήνεια, αφού είναι και τίτλος ενός από τα έργα του, το πρόβλημα της *πολιτικής ικανότητας της εργατικής τάξης*. Το προλεταριάτο δηλαδή, το επιφορτισμένο, κατά κάποιο τρόπο, με την Επανάσταση, είναι ή όχι ικανό να επανακτήσει τον αυτοελεγχό του, έχει ή όχι τη δύναμη και τα μέσα να φέρει σε αίσιο πέρας τη χειραφέτησή του, μαζί με τη χειραφέτηση ολόκληρης της κοινωνίας; Να απαντήσει κανείς όχι, και θα μπορούσε να μπει στον πειρασμό να το πει, ύστερα από την αποτυχία της Επανάστασης του 1848 (σε μία πρώτη φάση, η εργατική τάξη εξαπατήθηκε χονδροειδέστατα, σηκώνοντας το βάρος μιας εξέγερσης χωρίς αυτό να της αποφέρει όφελος. Σε μία δεύτερη φάση, επαναστατώντας κατά της άδικης αυτής μεταχείρισης, έσπασε τα μούτρα της) να απαντούσε λοιπόν κανείς όχι, θα ήταν σαν να επιβεβαίωνε ότι το πάθος που ενέπνεε τους επαναστάτες δεν ήταν παρά μία ακόμα χίμαιρα, ή το σύμπτωμα μιας ψυχολογικής δυσπροσαρμοστικότητας (τότε δεν την έλεγαν ακόμα νεύρωση). Για τους ανθρώπους αυτούς, το να έχουν άδικο, δεν σήμαινε απλώς ότι έκαναν λάθος, ήταν σαν να παραδέχονταν επίσης ότι ήταν “περιττά πάθη”.

Ντυμένος με κουρέλια και φορτωμένος με χρέη.

Αντιμέτωποι με το κενό αυτό, αντιμέτωποι με τούτη την ενδεχόμενη μεταμόρφωση της Επανάστασης σε Χίμαιρα, απέναντι σε τούτο το βάραθρο, τι έπρεπε να κάνουν; Οι απαντήσεις ποικίλλουν. Θα υπάρξει (όμως δεν έχουμε ακόμα φθάσει ως εκεί) η απόγνωση αυτών που δάζουν δόμβες και, αντίθετή τους, η μαρξιστική θέση, που θα πνίξει το πρόβλημα

μέσα σε έναν μεσοιανικό αυταρχικό λόγο, και μέσα σε αυταρχικές οργανώσεις (θα δούμε πολύ αργότερα το Κομμουνιστικό Κόμμα να ισχυρίζεται ότι είναι ταυτόσημο με το προλεταριάτο, τη “δημιουργική ικανότητα” της εργατικής τάξης να εκτρέπεται προς το αντίθετό της, και τον μπολσεβικισμό να μετατρέπεται σε κρατική τρομοκρατία). Μπορεί επίσης να μπει κανείς στον πειρασμό της αναδίπλωσης στον εαυτό του, όχι απομακρυνόμενος από την Επανάσταση, αλλά επιβεβαιώνοντας ότι μόνο ο ατομικισμός είναι επαναστατικός. Ο Στίρνερ είναι θεωρητικός εκπρόσωπος αυτής της τάσης. Εκφράζει κάπως τον “εγωτισμό” του Στεντάλ, όμως έναν εγωτισμό όπου η ανταρσία αντικαθιστά την ηδονή.

Ο Μαξ Στίρνερ γεννήθηκε στο Μπαϊρόιτ το 1806. Το πραγματικό του όνομα είναι Γιόχαν Γκασπάρ Σμιτ, είναι γιος ενός κατασκευαστή φλάουτων. Το Στίρνερ είναι ένα παρατσούκλι που απέκτησε στα σχολικά θρανία. Σημαίνει: μέτωπο. Γιατί το μέτωπο του Μαξ είναι πελώριο! Στα είκοσί του κιόλας χρόνια, “σέρνεται στη ζωή ντυμένος με κουρέλια και φορτωμένος με χρέη”, όπως λέει, με κάποια υπερβολή, ένας σύγχρονός του συγγραφέας. Αυτό πάντως που είναι δέβαιο, είναι ότι ο Στίρνερ δεν θα απασχοληθεί με την προσωπική του σταδιοδρομία, θα αφιερώσει τη ζωή του στην Ιδέα, και η κοινωνία θα τον κάνει να το πληρώσει ακριβά. Περίεργη μοίρα ενός ανθρώπου που ήθελε να λυτρωθεί από κάθε ιδεολογία! Το βασικό του διδλίο, *Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του*, δεν θα μεταφραστεί στη Γαλλία παρά μόνο στα τέλη του 19ου αιώνα. Θα προσηλυτίσει στην αναρχία πολλούς διανοούμενους.

Ο Στίρνερ χρημάτισε καθηγητής σε ιδιαίτερα μαθήματα, έκανε έναν μετριότατο γάμο, και είναι απαρηγόρητος που έχασε τη σύζυγό του. Συχνάζει στον πασίγνωστο και φαιδρό συνάμα “Κύκλο των Απελεύθερων”. Αυτή η λέσχη κάνει τις συγκεντρώσεις της σε ένα καμπαρέ φημισμένο για την ποιότητα των ποτών του, και του οποίου η αίθουσα βρίσκεται σε μια από τις πιο πολυσύχναστες λεωφόρους του τότε

Βερολίνου. Ατέλειωτες παθιασμένες συζητήσεις διεξάγονται μέσα στους καπνούς που αναθρώνουν από τις μακριές πορσελάνινες πίπες. Συναντά κανείς εκεί μορφές γραφικότερες. Οι “μόνμοι”, οι πολύ οικειοί, διδωμένοι στο κάθισμά τους, υποδέχονται αυτούς που απλώς περνούν... Οι Απελεύθεροι συζητούν για τα πάντα: για πολιτική (η Γερμανία δεν είχε ακόμα τη δική της Επανάσταση), για σοσιαλισμό, για αντισημιτισμό (ήδη!), για θεολογία. Ο Στράους μόλις είχε εκδόσει τη *Ζωή του Ιησού*, και ο Λούντβιχ Φόυερμπαχ είχε αναζωογονήσει τον υλισμό: “καμπή της ιστορίας, έγραψε, θα είναι η στιγμή όπου ο άνθρωπος θα συνειδητοποιήσει ότι ο μοναδικός Θεός του ανθρώπου είναι ο ίδιος ο άνθρωπος”. Με δυο λόγια: αναζητούν τα μέσα για να ελευθερώσουν την ανθρωπότητα. Ακριβέστερα, να πραγματώσουν τη φιλοσοφία του Χέγκελ, του οποίου την “ιστορική κοσμογονία” θα συναντήσουμε αργότερα, υπό εκσυγχρονισμένη μορφή, στον μαρξισμό. Εκείνη την εποχή, στη Γερμανία δεν υπάρχει τίποτα άλλο πλην της φιλοσοφίας. Δεν υπάρχει τίποτα άλλο πλην της φιλοσοφίας. Δεν υπάρχει ούτε εργατική τάξη, σε αναζήτηση, όπως στη Γαλλία, του θεσμικού της πλαισίου, ούτε θεωρητικός της, ούτε κόμμα της. Στην ημερήσια διάταξη μόλις που βρίσκεται το 1789.

Θεολόγοι, όπως ο Μπρούνο Μπάουερ κάθονται δίπλα-δίπλα, πίσω από τα τραπέζια αυτού του μπιστρό, με φιλελεύθερους δημοσιογράφους, με λογοτέχνες μοτέμ, ποιητές, φοιτητές, ακόμα και αριστερούς στρατιωτικούς. Συναντούμε επίσης και μερικές “κυρίες”. Κάνουν την εμφάνισή τους ο Μαρξ και ο Ένγκελς. Ο Στίρνερ προκαλεί τον οίστρο του Ένγκελς. Κι αυτός, μια μέρα, γράφει ένα σύντομο ποίημα προς τιμήν του. “Για δεξ τούτο τον ήρεμο εχθρό των δεσμών / Αρκείται ακόμα να πίνει μύρα, αύριο αίμα θα πει, λες κι είναι σκέτο νεράκι / Κι αν ακούσει να φωνάζουν: κάτω ο βασιλιάς / Λέει αμέσως: κάτω οι νόμοι”.

Οι Απελεύθεροι δεν χαίρουν καλής φήμης στην πόλη. Σκανδαλίζουν τους μπουρζουάδες! Ο Στίρνερ τους συνανα-

στράφηκε δέκα χρόνια. Κουβαλούσε πάντοτε μαζί του το ειρωνικό του χαμόγελο και την ονειροπόλα ματιά του, πίσω από τα ολοστρόγγυλα χρυσά γυαλιά του. Ψυχρός και ανεξιχνίαστος, δεν απεκάλυπτε τίποτα από τον εαυτό του. Δεν είχε ούτε επιστήθιους φίλους, ούτε μανιώδεις εχθρούς. Απλός, ευπρεπής, εγκρατής, παρά τις συνήθειες αυτού του κύκλου, σχεδόν χωρίς ανάγκες, χωρίς ιδιαίτερες προτιμήσεις, “εκτός από κάποια αδυναμία για το πούρο”, έτσι μας τον παρουσιάζουν οι βιογράφοι του.

Ξαναπαντρεύεται, το 1843, με τη Μαρία Νταίνχαρντ, μια μικροαστή ξανθιά ονειροπόλα, αισθηματική, με ευγενική συμπεριφορά. Η νεαρή αυτή κοπέλα βρέθηκε κατά τύχη στο στέκι των Απελευθέρων, καπνίζει πίπα και αδειάζει, πότε-πότε, και καμιά κούπα μπίρα. Ο γάμος δεν θα είναι και πολύ ευτυχομένος: θα τον κατηγορήσει ότι την παντρεύτηκε για την προίκα της. Για την ώρα, βασιλεύει ευφορία. Ο Μαξ εκδίδει τον *Μοναδικό*. Από εκείνη την ημέρα, ένα κενό σχηματίζεται γύρω του. Όλο το πάθος, που είχε συγκερατήσει κάτω από την ψυχρή εξωτερική του εμφάνιση, αποχαλινώνεται στο διδλίο αυτό με την αυστηρή του σύνθεση και τις δηκτικές του διατυπώσεις. Ο Στίρνερ υπερασπίζεται την άρνηση κάθε δογματισμού, κάθε προσποίησης, κάθε μορφής θρησκευτικότητας (τότε το έλεγαν “αλλοτρίωση”).

Γι’ αυτόν, η “έννοια της ιστορίας”, που διεκήρυσσαν ο Χέγκελ και ο Μαξ, αποτελεί μια βλαπτική χίμαιρα. Και η ίδια η Επανάσταση, ή τουλάχιστον η Επανάσταση, όπως την προετοιμάζουν οι θεωρητικολογούντες φίλοι του, είτε είναι “λυσσοασμένοι”, είτε φιλελεύθεροι, αποτελεί μια νέα απάτη. Πρέπει, σκεφτόταν, όλα να τα αναζητήσουμε εντός μας, διότι “όπως και ένα λουλούδι, η ζωή μου δεν αναπτύσσεται ακολουθώντας κάποιον ιερό σκοπό”. Ο Στίρνερ είναι ένας υπαρξιστής, πριν καν υπάρξει η λέξη αυτή. Και, όπως και ο υπαρξισμός, η φιλοσοφία του πόρρω απέχει από την αιαιοδοξία, εκφράζει μια διανυγή συνείδηση. Το άτομο, η απελευθερωμένη προσωπικότητα, το πλάσμα που απαλλάχθηκε από

τα ενδόμυχα σκότη του, είναι σαν ένα άχυρο μες στην μπόρα. Αυτό όμως δεν το εμποδίζει να φέρει εντός του μία από τις πολλαπλές εστίες της υπό γένεσιν ανθρωπότητας. “Όταν μία ένωση, γράφει, αποκρυσταλλώνεται σε κοινωνία, παύει να είναι ένωση, αφού η ένωση είναι μία συνεχής πράξη επανένωσης. Έχει γίνει μία ένωση σε κατάσταση ανάσχεσης, έχει πήξει. Έχει πεθάνει ως ένωση, με μια λέξη, έχει γίνει κοινωνία, κοινότητα. Το Κόμμα μας προσφέρει ένα εύγλωττο παράδειγμα αυτής της εξελικτικής διαδικασίας”. Και ως κατακλείδα, η πρόκληση: “Έχτισα τον αγώνα μου πάνω στο Τίποτα”. Ο Στίρνερ δεν είναι ένας ριγηλός εγωϊστής. Αν θέτει την κοινωνία μεταξύ παρενθέσεων, το κάνει με την πρόθεση να αντιπαραθέσει στις ανεπάρκειές της την απεριόριστη εκείνη ελευθερία που υπνώττει μέσα στον καθένα μας. Τηρουμένων των αναλογιών, ο Σαρτρ που, για μια στιγμή τον έθελε ο αναρχισμός¹, δελεάσθηκε από μία παρόμοια περιπέτεια, πριν να απορροφηθεί από τον μαρξισμό. Ίσως να μην μπόρεσε ο Σαρτρ να απαλλαγεί από κάθε είδους αισθηματισμό. Αντέχει όμως κανείς να ζει πάνω στην κόψη του ξυραφιού, όπως ο Στίρνερ; Η διάπλευση της μοναξιάς επιδραβεί το άτομο, το κάνει να ανακαλύψει τη φύση του ονείρου, που διαπερνά τον άνθρωπο όταν αναζητά τη λευτεριά του, όμως τον αποσπά από κάθε κοινωνική ένταξη.

Μια γιορτή χωρίς αρχή, μήτε τέλος.

Η απελπισία ή η ατομικιστική αναζήτηση δεν θα είναι οι μόνες απαντήσεις που θα δώσουν οι αναρχικοί στο κενό που ήδη μνημονεύσαμε. Θα υπάρξει επίσης και ο μπακουνιστικός ίλιγγος που θα εξοργίσει τον Μαρξ. Αυτός που νόμιζε ότι είχε κατανικήσει τον αναρχισμό των “μολυσμένων από τον Προυντόν” εργατών, τον βλέπει τώρα να ξαναγεννιέται με αυτόν τον διαβολάνθρωπο, που ήρθε από τα βάθη της Ρωσίας. Ο Μπακούνιν αποκαθαίρει τον προουντοισμό από τις μετά-

νοίες του και τις αμφιλογίες του. Θα επιμείνει στο “επαναστατικό ένστικτο”. Ο Μπακούνιν έκανε επανάσταση, όπως ακριβώς ανέπνεε. Και με αυτόν, η εργατική τάξη, θα παραμείνει δεβαίως ο απαραίτητος φορέας, θα γίνει όμως λιγότερο ενιαιοποιητική, περισσότερο μυθική. Ο Μπακούνιν είναι ο ιδρυτής του δίκαιου, μετά την κρίση των ετών 1848-1850, αναρχισμού, που θα εκδηλωθεί σε όλη του τη μεγαλοπρέπεια γύρω από τη δεκαετία του 1880. Θα επανευαισθητοποιηθεί στο Παρίσι, με απρόσμενο τρόπο, το 1968.

“Ανακηρύχθηκε η Δημοκρατία στο Παρίσι! [...] Μαθαίνοντας αυτό το νέο, γράφει ο Μπακούνιν αναπολώντας την πρώτη Επανάσταση του 1848, με διέτρεξε ρίγος. [...] Το Παρίσι είχε ξαφνικά μεταβληθεί σε άγριο Καύκασο: σε κάθε δρόμο, σχεδόν παντού, υψώνονταν οδοφράγματα, βουνά ολόκληρα ως τις σκελές. Πάνω στα οδοφράγματα, ανάμεσα στις πέτρες και τα σαραβαλιασμένα έπιπλα, σαν τους Γεωργιανούς μέσα στα διάσελά τους, εργάτες που φορούσαν παρδαλές μπλουζές, μαρουτοκαπνισμένοι, οπλισμένοι ως τα δόντια, χοντρομπακάληδες, με τα πρόσωπα αποχαυνωμένα από τον τρόμο, κοίταζαν φοβισμένα από τα παράθυρα. [...] Εξαφανίστηκαν όλοι οι γεροφантаσμένοι, όλοι οι απαίσιοι δανδήδες με το λορνιόν και το λεπτό μαστουνάκι και, στη θέση τους, οι ευπατρίδες εργάτες μου κράδαιναν κόκκινες σημαίες, τραγουδούσαν στρατιωτικά τραγούδια, μεθυσομένοι από τη νίκη τους. [...] Ήταν μια γιορτή χωρίς αρχή, μήτε τέλος. Έβλεπα όλο τον κόσμο, και δεν έβλεπα κανέναν, γιατί το κάθε άτομο χανόταν μέσα στο ίδιο άπειρο, περιπλανώμενο πλήθος. Μιλούσα σε όλο τον κόσμο, χωρίς να θυμάμαι ούτε τα λόγια μου, ούτε τα λόγια των άλλων. [...] Άλλωστε, αυτόν τον γενικό πυρετό τον συντηρούσαν και τον φούντωναν οι ειδήσεις που έφθαναν από τα άλλα μέρη της Ευρώπης. [...] Το απίστευτο είχε γίνει συνηθισμένο, και το πιθανόν και το σύνθηες παράλογο. Με μια λέξη, η κατάσταση των πνευμάτων ήταν τέτοια τότε, που αν κάποιος ερχόταν και έλεγε “Διώξαν από τον ουρανό τον Πανάγαθο Θεό, και ανακηρύχθηκε και εκεί

η Δημοκρατία!”, θα το πίστευε όλος ο κόσμος, και κανείς δεν θα ξαφνιαζόταν”. Ειπώθηκε ότι το 1968, μέσα στην ίδια πόλη η εργατική τάξη είχε “φιμωθεί” από τις δικές της τις οργανώσεις και ότι μέσα σε μια καταναλωτική κοινωνία, η εξέγερση δεν μπορούσε να ήταν παρά μόνο το φάντασμά της. Και πράγματι, οι μόνοι που φούντωσε ο πυρετός τους και που ονειρεύτηκαν, ήταν οι φοιτητές και οι φίλοι τους. Όπως και να είναι, η μπακουνιστική ιδέα της “επαναστατικής γιορτής” χάζεψε τότε στους δρόμους, όπου η άνοιξη φαινόταν στους επαναστάτες ότι τα πήγαινε μια χαρά με την αταξία. Ο συνδυασμός της γιορτής με την εξέγερση (συνήθως η επανάσταση είναι απελπισία, λύσσα, θάρρος...) είναι κάτι το αρκετά ανάμοστο, ώστε αξίζει τον κόπο να το αναφέρουμε.

Οι διάδοχοι του Μπακούνιν δεν θα το αντιληφθούν αυτό. Θα αποσπασθούν ανελασθήτως από τον Προυντόν, έστω και αν δεν ξεχνούν τις βαθιές υποκλίσεις για τον μεγάλο αυτόν Πρόγονο. Η Αναρχία, σύμφωνα με αυτούς, είναι ο ρομαντισμός της επανάστασης, η καταστροφή του παλιού κόσμου και κάθε Αρχής, και, συχνά, η ατομική δία. Διανοούμενος και συνάμα ακτιβιστής, καλλιεργημένος πάντως, ο Κροπότκιν (πρβ. Κεφ. 5) θα προσπαθήσει να “εγκλιματίσει” την αναρχία, αποδεικνύοντας ότι δεν πρόκειται για μια απλή κρίση τρέλας, ή ένα ιστορικό ατύχημα. Θα ανακαλύψει ένα προηγούμενο, τη μεσαιωνική Κομμούνα, για την οποία μας θυμίζει ότι κουβαλούσε μέσα της τον πόθο της ελευθερίας, έναν πόθο ασυμβίβαστο με την ύπαρξη μιας κεντρικής εξουσίας. Διανοούμενος μέχρι τα μπούνια, ανυποχώρητος αγωνιστής και διβλιοφάγος, ο Μαξ Νεττλάου, ο ευσυνείδητος ιστορικός του αναρχισμού, ανατρέχει, από την πλευρά του, ακόμα πιο πίσω. Αναφέρει τον Έλληνα φιλόσοφο Αρίστιππο, που ήθελε να καταργήσει το Κράτος. Επίσης, τον Διογένη, τον Αντιφώνα, κυρίως όμως τον Ζήνωνα (342-270 π.χ.) και τη σχολή των Στωικών, όχι για την επιδίωξη απάθειας στις αναποδιές και στον πόνο, αλλά διότι, αρνούμενη κάθε εξωτερικό εξαναγκασμό, διεκήρυσσε την ατομική ηθική παρόρρηση ως επαρκή

κανόνα δράσης. Θυμίζει επίσης ορισμένους Γνωστικούς, όπως τον Καρποκράτη (οι Γνωστικοί είναι οι πρόγονοι των Καθαρών), έπειτα τον Μισέλ Σερβέ, έναν γιατρό τον οποίο έκαψε στην πυρά ο Καλβίνος στη Γενεύη, ή τον φιλόσοφο Τζιορντάνο Μπρούνο, που τον έκαψαν και αυτόν το 1600, στη Ρώμη, ως αιρετικό. Θυμίζει όμως κυρίως, ακολουθώντας ο' αυτό τον Κροπότκιν, τις ελεύθερες πόλεις στον Μεσαίωνα, όπως η Μπρυζ, η Γάνδη, η Φλωρεντία, τις πόλεις γύρω από την Κολωνία που είχαν συμπήξει τον Χανσεατικό Σύνδεσμο, επίσης την Τουλούζη και όλες τις πόλεις της Νότιας Γαλλίας, τις οποίες η λεγόμενη Σταυροφορία κατά των Αλβιγνών θα υπέτασσε στο γαλλικό Στέμμα. Αναφέρει μία αίρεση, τους "Αδελφούς και Αδελφές του Ελεύθερου Πνεύματος", που τα μέλη τους εφάρμοζαν, με θρησκευτικά κίνητρα, έναν ολοκληρωτικό κομμουνισμό, και τους "Ελευθεριάζοντες της Αμβέρσας" του 16ου αιώνα, που και μόνο το όνομά τους αποτελεί πρόγραμμα. Θυμίζει, τέλος, τον Λα Μποεσί, επιστήθιο φίλο του Μονταίν, για το έργο του *Περί εθελούσιας δουλείας*, και τον άθεο, Σουλβαίν Μαρεσάλ, που έγραψε το 1788 τους αναιδέστατους *Συγχρόνους Απολόγους προς χρήση ενός Δελφίνου*, όπου θέτει επί σκηνής τρεις βασιλιάδες εκτοπισμένους σε ένα νησί, που καταλήγουν στην αλληλοεξόντωση. Ο ίδιος ο Σουλβαίν Μαρεσάλ σκιαγράφησε, σε άλλα κείμενα, την ιδέα της γενικής απεργίας των παραγωγών, και ο' αυτόν τέλος οφείλεται *Το Μανιφέστο των Ίσων* των μπαμπουβιστών (αδιάλλακτος επαναστάτης, ο Μπαμπιέφ καρατομήθηκε το 1797 από μια Δημοκρατία που είχε φρονιμέψει). Με δυο λόγια, ο Νεττλάου συγκαλεί όλη την Ιστορία. Προσπαθεί να εγκλωβίσει όλες τις άφθονες ενδείξεις, που επιβεβαιώνουν ότι η αναρχία είναι σε πλήρη ανάπτυξη. Όπως λέει και ο Ελιζέ Ρεκλύ "δεν τη συναντούμε τάχα παντού όπου η ελεύθερη σκέψη αποδεσμεύεται από το δόγμα, όπου η ανθρώπινη θέληση εκδηλώνεται με πράξεις ανεξαρτησίας, παντού όπου άνθρωποι ειλικρινείς, ανυπότακτοι στην όποια επιβεβλημένη πειθαρχία, ενώνονται αυτοβούλως, για να μορφωθούν αμοι-

δαία και να ανακτήσουν μαζί, χωρίς αφέντη, το μερίδιό τους στη ζωή και στην ολοκληρωτική ικανοποίηση των αναγκών τους;”.

Ο Κροπότιν και ο Νεττλάου, ο πρώτος κυρίως, θα καθιερώσουν μία διάκριση μεταξύ Αναρχίας και αναρχισμού. Αν η Αναρχία, λένε, είναι κάθε φορά, μία έκρηξη και μία απρόβλεπτη ενστικτώδης απόπειρα, ο αναρχισμός (η θεωρία του) είναι ριζωμένος σε ένα εξαιρετικό πολιτισμικό και ιστορικό έδαφος, τέτοιο που δεν μπορεί να τον κόψει το νυστέρι του επιστημονισμού. Η Αναρχία δεν μπορεί να συνοψισθεί ως μια κρίση τρέλας, ούτε ως μια θεωρία, είναι μια τάση, τις περισσότερες φορές απωθημένη, της “ψυχής”. Ο Νεττλάου θυμίζει, στο σημείο αυτό, και μεταξύ άλλων, τους “Θεόπνευστους της Βαυαρίας”, επαναστατικές τεκτονικές στοές, που ιδρύθηκαν περί το 1780. Ένα είδος Π2 (η σημερινή ιταλική φασιστική στοά), όμως χωρίς μέσα (ούτε Τράπεζες, ούτε μυστικές υπηρεσίες, ούτε πολιτικάντηδες), και με στόχους εντελώς διαφορετικούς. Θεωρητικός τους υπήρξε ο Άνταμ Βάιζαχουπτ. Στην *Προσφώνηση στους Νέους Ιθύνοντες*, γραμμένη δέκα χρόνια μετά την έκδοση του διβλίου του Γκόντγουιν, για το οποίο έχουμε ήδη μιλήσει, παρατηρεί ότι “ο εθνικισμός [των κρατών] έχει αντικαταστήσει την αγάπη του πλησίον”. Ζητά την καταστροφή αυτής της άδικης και αυταρχικής τάξης μέσω των “μυστικών σχολών της γνώσης, που σε όλους τους καιρούς, υπήρξαν τα αρχεία της φύσης και των ανθρωπίνων διακιωμάτων, μέσω των οποίων ο άνθρωπος θα ανασηκωθεί από την πτώση του, και τα εθνικά κράτη θα εξαφανισθούν χωρίς δία”. Σημειώνουμε επί τη ευκαιρία ότι ο Αναρχισμός και ο Τεκτονισμός κάνουν, συχνά, καλή παρέα. Ο Προυντόν, ο Μπακούνιν, ο Μαλατέστα, η Λουίζ Μισέλ και πολλοί άλλοι έχουν περάσει από τον Τεκτονισμό. Και σε κάθε δύσκολη στιγμή, αναρχικοί θα δρουν καταφύγιο σε ορισμένες Στοές με ευρύ πνεύμα.

Πάντως, όπως έλεγε και ο Μπακούνιν, οι αναρχικοί δεν έχουν ανάγκη από προγόνους, εκτός μόνο και αν είναι για

να εξαφανίσουν τη μνήμη τους. “Αν ο Θεός υπήρχε, έλεγε, θα έπρεπε να τον καταργήσουμε”. Η Αναρχία είναι μία συνεχής δημιουργία, και η θεωρία της δεν μπορεί να διαχωρισθεί από την επαναστατική πρακτική της στιγμής. Είναι ένα ένστικτο. Η αναζήτηση ιστορικών ή πολιτισμικών προηγούμενων είναι σαν να θέλει κανείς να ακινητοποιήσει το κίνημα, και να το κάνει να μοιάσει με τους μαρξιστές, που επικαλούνται συνεχώς την “ιστορική αναγκαιότητα”. Ας μην κρυδόμεστε λοιπόν πίσω από τα βιβλία! Άλλωστε, τόσο οι άνθρωποι, όσο και τα κινήματα που αναφέρουν ο Κροπότκιν, ο Νεττλάου και άλλοι, δεν είναι παρά μόνο παρεμπιπτόντως αναρχικά. Οι προηγηθέντες δεν μπορούν να υποδυθούν τον ρόλο υποδείγματος. Μέσα από την ίδια την Επανάσταση πρέπει να αντληθεί η έμπνευση. Και η Επανάσταση, αντί να περατώνει (να “πραγματώνει”) την Ιστορία, όπως νομίζει ο Μαρξ, ακολουθώντας σ’ αυτό τον Χέγκελ, πρέπει, αντίθετα, να μας δγάλει από αυτήν και να μας λυτρώσει από κάθε φραγμό. Είναι, στην πραγματικότητα, η “διαρκής Επανάσταση σε όλη της την παραφροσύνη”. Αν τον Διογένη που περιφρονεί την κοινωνία σε σημείο να ζει μέσα σε ένα πιθάρι, να πίνει μέσα από τις φούχτες του, και να λέει σε ηγέτη Κράτους, που ήθελε να του κάνει παρατηρήσεις, να τραδηχτεί πέρα για να μην του κόβει τον ήλιο, αν τον Διογένη μπορούσαν να τον διεκδικήσουν για δικό τους για την ομορφιά της χειρονομίας του, τους στωικούς και τους άλλους δεν μπορούν να τους θεωρήσουν εντελώς δικούς τους. Η άρνησή τους παραμένει συμβολική. Δεν φθάνουν ως την υλική εξέγερση εναντίον του Κράτους και της κοινωνικής αδικίας, ούτε αντιλαμβάνονται ότι η τελευταία αυτή είναι η ρίζα της αλλοτρίωσης, και το πρώτο αποτελεί το σύμβολό της. Οι στωικοί δάμαζαν τα πάθη τους, ενώ οι αναρχικοί αφήνουν ελεύθερα τα δικά τους, σε σημείο που οι πιο τρελοί από αυτούς να θέλουν να καταστρέψουν τον κόσμο. Η Αναρχία είναι ασφαλώς μία ψυχολογική, πολιτισμική και ιστορική σταθερά. Όμως, αυτή η σταθερά είναι ασυνεχής, σχεδόν ασύλληπτη. Δεν υπάρχει αλληλουχία

στην Αναρχία, γιατί είναι ανάδλωμα και ρήξη εξ ορισμού. Η Αναρχία (ή ο αναρχισμός) δεν αυτοαναγνωρίζεται ποτέ στην κατάσταση των πραγμάτων. Εξ αυτού, εξάλλου, του γεγονότος, είναι αδύνατον να σκεφθεί κανείς, ή να γράψει μία ιστορία της Αναρχίας, στο στυλ ενός μυθιστορήματος του Μπαλζάκ, με μία αρχή, μία ομοιόμορφη εξέλιξη και ένα τέλος. Είναι γεμάτη κενά και ιλίγγους. Είναι φτιαγμένη με ξεφτίδια. Η γένεσή της πάντα μας διαφεύγει. Δεν ξέρουμε καν αν απλώς συνδέεται με μία εκθαμβωτική μυθική ανάταση. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε, είναι να αποκαταστήσουμε τις σκόρπιες "στιγμές" της, και να προσπαθήσουμε να μετρήσουμε τον πυρετό που τη διατρέχει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΙ ΘΡΥΛΟΙ

Η διεθνής ένωση των εργατών.

Πέραν από τις περιόδους απελπισίας ή επανάστασης, το εργατικό κίνημα του δευτέρου ημίσεος του 19ου αιώνα (ή τουλάχιστον οι λιγότερο αδικημένοι οικονομικά από τους αγωνιστές του) καταλαμβάνει μια θέση στην επικαιρότητα, εφευρίσκοντας τον συνεταιρισμό παραγωγής. Αρκεί ένα μικρό κεφάλαιο, ένας χώρος, ένας ελαφρός εργαλειακός εξοπλισμός, και μια εν δυνάμει πελατεία, για το ξεκίνημα. Ως ιδέα είναι εξαιρετική, δεν μπορεί όμως να γενικευθεί στο σύνολο του εργατικού πληθυσμού. Οι εργαζόμενοι, που βάζουν ό,τι έχουν και δεν έχουν από κοινού, εγκαταλείπουν έτσι την τάξη τους, γίνονται ανεξάρτητοι βιοτέχνες. Τόσο το καλύτερο γι' αυτούς, θα πείτε. Όμως οι άλλοι; όμως η συντριπτική πλειοψηφία; Εξ άλλου, πόσα από αυτά τα καινούρια "συνεταιρισμένα μικροαφεντικά" μπορούν πράγματι να αντιμετωπίσουν τις κρίσεις που συνταράσσουν την οικονομία σε τακτικές κυκλικές περιόδους και προκαλούν αλυσιδωτές χρεωκοπίες; Πόσοι ξέρουν να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες της οργάνωσης; Δεν μπορεί κανείς να αυτοχειροτονηθεί διαχειριστής. Οι συνεταιρισμοί αυτοί, τέλος, βρίσκουν πάντα το θάρρος να πάνε ως το τέρμα; Όταν ξεφουσκώσει ο ενθουσιασμός της αρχής, συχνά κατисχύουν οι εγωισμοί.

Ακριβώς για να ενισχύσει αυτές τις εργατικές πρωτοβουλίες εφευρίσκει ο Προυντόν την “Τράπεζα του Λαού”. Έναν πιστωτικό οργανισμό ικανό (θεωρητικά) να βοηθήσει να επιζήσουν οι συνεταιρισμοί και να θέσει έτσι τις βάσεις του “σοσιαλισμού ανταλλαγών”. Προχωρώντας τον στοχασμό του ως την κατάληξή του, ολοκληρώνει την έννοια της “αυτοδιαχείρισης” η οποία, αντιπαρατιθέμενη τόσο στον καπιταλισμό, όσο και στον μαρξισμό, θα γνωρίσει δόξες στη Γαλλία, κατά τη δεκαετία του 1970. Είναι εκτός του θέματός μας η ανάλυση εδώ των θεωρητικών απόψεων του αναρχισμού, παρ’ όλο που λείπει, ακόμα και σήμερα, μια τέτοια ανάλυση στον χώρο της ιστορίας των ιδεών. Ας αναφέρουμε πάντως ότι αυτοδιαχείριση, για τον Προυντόν, ήταν η οργάνωση από τα κάτω προς τα πάνω μιας επιχείρησης, όπως επίσης και της κοινωνίας. (Ο Προυντόν δεν μιλούσε για αυτοδιαχείριση, ο όρος είναι πρόσφατος. Επικαλείτο τον “αλληλοβοηθητισμό”, έλεγε ότι έπρεπε “το εργαστήριο να αντικαταστήσει το Κράτος”). Από επαναστατικής απόψεως, η οργάνωση συνεταιρισμών δεν έχει μεγάλη αξία μέσα σε ένα εχθρικό περιβάλλον¹.

Το αναρχικό πνεύμα μόνο τότε έχει πιθανότητα να επιζήσει, όταν, υπερβαίνοντας τόσο την οικονομία, όσο και την πολιτική, καταφέρνει να “εγγραφεί” στα ήθη. Η Διεθνής Ένωση των Εργατών (η Πρώτη Διεθνής) και η Κομμούνα του Παρισιού είναι δύο παροδικές απόπειρες προς αυτή την κατεύθυνση. Θα γίνουν επίσης οι δύο μέγιστοι μύθοι της επαναστατικής Αριστεράς του 20ου αιώνα. Ο αναρχισμός συνδέεται αδιάρρηκτα μαζί τους.

Δεκαπέντε περίπου χρόνια μετά την Επανάσταση του 1848, ο Ναπολέων ο 3ος, αυτοκράτορας μετά το πραξικόπημά του το 1851, έχει φιώσει κάθε λογής αντιπολίτευση και, παίρνοντας θάρρος από τις επιτυχίες του στον τομέα της οικονομίας, πιστεύει ότι μπορεί να κερδίσει τις συμπάθειες του προλεταριάτου. Ένας βιομήχανος, οπαδός του Σαιν-Σιμόν, ευνοούμενος της Αυλής του, ένας κάποιος Αντουάν Ντυφούρ, του υποβάλλει την ιδέα να στείλει μία αντιπροσω-

πεία γάλλων εργατών στην Παγκόσμια Έκθεση που θα γινόταν στο Λονδίνο το 1862. Επιτήδειος χειρισμός. Η ιδέα ρίχνεται στις 2 Οκτωβρίου 1861 από την κυβερνητική εφημερίδα *Η Εθνική Γνώμη*. Στις 17, ο Τολαίν, ένας εργάτης σμιλευτής, αδράχνει την ευκαιρία, και αντιδρά με μία ανοικτή επιστολή: "Πιστεύω όπως και εσείς, γράφει, ότι οι εργάτες του Παρισιού είναι ευφρείς και, ως προς εμέ, σας ευχαριστώ για τη γνώμη που έχετε σχηματίσει γι' αυτούς. Πώς όμως συμβιβάζεται αυτή η ευφροσύνη με την αδράνειά τους; Γιατί δεν βοηθούν μόνοι τους τον εαυτό τους; Είναι μια μομφή που τους απευθύνεται συχνά, και στην οποία δεν είναι καθόλου εύκολο να απαντήσει κανείς χωρίς να τους κατηγορήσει. Όταν η πρωτοβουλία έρχεται εκ των άνω, από τις Αρχές ή από τα αφεντικά, ελάχιστη εμπιστοσύνη εμπνέει στους εργάτες. Νιώθουν, ή πιστεύουν ότι ποδηγετούνται, ότι απορροφώνται, και σπάνια στέφονται από επιτυχία ακόμα και οι καλύτερες προσπάθειες [...]. Γιατί, θα πείτε, να αρνείσθε τις συμβουλές αυτών, των οποίων τα φώτα και το θαλάσσιο θα σας ήταν τόσο σημαντική συνδρομή; Γιατί δεν θα αισθανόμασταν ελεύθεροι, ούτε ως προς τους στόχους μας, ούτε ως προς τις επιλογές μας, ούτε ως προς τα χρήματά μας, και οι πιο ρητές επιβεβαιώσεις δεν θα μπορούσαν να κατανικήσουν μια γνώμη που, ίσως, είναι απολύτως δικαιολογημένη. Ένας μόνο τρόπος υπάρχει, να μας πείτε: είσθε ελεύθεροι, οργανωθείτε. Ασχοληθείτε μόνοι σας με τις υποθέσεις σας, εμείς δεν θα σας εμποδίσουμε".

Ο Τολαίν (1828-1897) είναι ένας αγωνιστής της εργατικής αυτονομίας. Αναρχικές παρορμήσεις τον διαπερνούν, δεν θα γεννήσουν όμως μέσα του εξέγερση, είναι νομιμόφρων μέχρι εσχάτων. Αυτό δεν τον εμποδίζει να τα λέει χύμα στους πολιτικούς: οι εργάτες το μόνο που ζητούν είναι να πάρουν την πρωτοβουλία. Θα πρέπει όμως να τους φέρονται ως προς ενήλικους, και να μην αλλοιώνεται το παιχνίδι με ιδιοτελείς μανούβρες. Ας σημειωθεί πάντως, για την ανεκδοτολογική ιστορία, ότι ο Τολαίν θα περάσει, μερικά χρόνια αργότερα,

από την άλλη πλευρά του χαρακώματος. Θα γίνει βουλευτής το 1871 και γερουσιαστής το 1876. Για την ώρα, είναι ο εκπρόσωπος αυτών που, όπως και ο Προυντόν, διεκδικούν την περηφάνεια τους. Άλλωστε, αυτοί είναι που συνέταξαν και τοιχοκόλλησαν, στις εκλογές του 1860, ένα μανιφέστο, γνωστό με το όνομα "Μανιφέστο των 60", που ελαίνεσε δίκαια ο Προυντόν, με τη μόνη μομφή ότι ήταν υπέρ το δέον νομοταγές. Αυτοί οι εργάτες ζητούσαν απλώς την πραγμάτωση της δημοκρατίας στην "πιο ριζοσπαστική και καθαρή έννοιά της". Απαιτούσαν την "ελευθερία της εργασίας, πιστώσεις, αλληλεγγύη". Κούφια όνειρα; Ασάφεια; Για τον καιρό εκείνο, δεν επρόκειτο για τίποτα λιγότερο από την επιβεβαίωση της προσωπικότητας του εργάτη.

Πάντως, υπό την ηγεσία του Τολαίν μία αντιπροσωπεία εργατών του Παρισιού συμμετέχει στην Έκθεση. Εκεί συναντά άγγλους εργάτες, και εντυπωσιάζεται από τα τραινητ-γιούνιους (επαγγελματικές ενώσεις). Οι Άγγλοι ήταν τότε πολύ πιο προχωρημένοι από τους Γάλλους από συνδικαλιστικής απόψεως (η C.G.T., η Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας της Γαλλίας θα συγκροτηθεί μόλις το 1895). Ωστόσο, υπάρχει και κάτι πιο σημαντικό: η παραμονή στο Λονδίνο ώθησε τους Γάλλους στη συναδέλφωση. *Η Διεθνής Αλληλεγγύη γίνεται τότε ένα κίνητρο του εργατικού κινήματος.* Ένας θρύλος γεννιέται, που τον σηκώνουν ψηλά κάποιοι άνθρωποι. Στο Παρίσι, το 1866, δύο χρόνια μετά την επίσημη ίδρυση της Διεθνούς, η οργάνωση έχει ένα τμήμα που συγκεντρώνει μόλις εξακόσια μέλη. Τα γραφεία της εδρεύουν στην οδό ντε Γκραβιγιέ, στο 3ο Διαμέρισμα του Παρισιού. Το δωμάτιο, όπου θα συζητηθούν τα μεγάλα κοινωνικά προβλήματα της εποχής εκείνης, δεν είναι παραπάνω από τρία μέτρα επί τέσσερα. Κατά τη διάρκεια της ημέρας είναι το εργαστήριο του διακοσμητή Φριμπούρ. Μόλις που υπάρχει ένα τραπέζι από ξύλο ελάτου, που χρησιμεύει και ως πάγκος για τον Φριμπούρ, δυο σκαμνιά ευκαιρίας και μια μικρή σπασμένη μαντεμένα οόμπα, που έφερε ο Τολαίν, και που την ανάβουν

τον χειμώνα, όταν είναι να διεκπεραιώσουν την αλληλογραφία. Τα τμήματα διατηρούν μεταξύ τους τακτική επαφή μέσα στην Ευρώπη. Η Διεθνής Ένωση των Εργατών είναι μία ευρωπαϊκή εργατική Βουλή, και όταν δεν συνέρχεται, ανταλλάσσονται πληροφορίες. Όμως, η Δ.Ε.Ε. ως το τέλος θα παραμείνει περισσότερο ως θρύλος, παρά ως μία πραγματικότητα ικανή να φέρει άνω-κάτω την κοινωνία. Οι δίκες της είναι εκείνες που θα την κάνουν διάσημη.

Παρά το μικρό της βάρος, η Διεθνής θα αποκτήσει, μεγάλη σημασία στην ιστορία του εργατικού κινήματος. Πράγματι, θα αντιπαρατεθούν στους κόλπους της οι δύο εκείνες φιλοσοφίες που, από την αρχή, θα ερίσουν για την κατάκτηση της επαναστατικής βούλησης: ο μαρξισμός και ο αναρχισμός. Οι ιστορικοί δεν το έχουν επαρκώς τονίσει: ο μαρξισμός, που θα θριαμβεύσει αργότερα, θα καταλήξει να επισκιάσει τον αναρχισμό. Αυτό όμως δεν μειώνει διόλου το γεγονός ότι ο μαρξισμός, ως επαναστατική σκέψη, θα διαμορφωθεί και θα επιβεβαιωθεί κατά τη διάρκεια αυτής της πολεμικής. Ο Προυντόν στην αρχή, η Κομμούνα αργότερα, ο Μπακούιν τέλος, οι αναρχικοί-αντιεξουσιαστές, οι αναρχοσυνδικαλιστές, ακόμα και οι δομικιστές, η Αναρχία θα φέρει την επαναστατική της πνοή και μία κάπως τρελή δημιουργικότητα, από τις οποίες ο Μαρξ, Γκεντ, έπειτα ο Λένιν, θα πάρουν τις αποστάσεις τους, αλλά τις οποίες θα αξιοποιήσουν εν μέρει, και χωρίς τις οποίες η θεωρία τους θα είχε παραμείνει μία σειρά άφηρημένων εννοιών χωρίς επαφή με την πραγματικότητα. Ο Κάρολος Μαρξ, που προσχώρησε στη Δ.Ε.Ε. ήδη από την ίδρυσή της, συγκρούεται σχεδόν αμέσως με τον Τολαίν και τους συντρόφους του. Θα εξοργισθεί πολλές φορές με τους "κυρίους Παριζιάνους που έχουν παραγемίσει το κεφάλι τους με τις πιο κούφιες φράσεις του Προυντόν". Ο Μαρξ εξυμνεί την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής, τον ακραίο κρατικό συγκεντρωτισμό. Οι Παριζιάνοι, αντίθετα, την ανταλλαγή μεταξύ αυτοδιαχειριζόμενων μονάδων, με την οργάνωση ενός εθνικού, αργότερα διεθνούς, πιστωτικού συστήματος.

Το 1867 ο Τολαίν αντικαθίσταται από τον Βαρλέν, που

θα δώσει μια νέα επαναστατική πνοή στον γαλλικό “αλληλοβοήθητισμό”, τον οποίο ο Μαρξ καταπολεμά, χωρίς να μπορέσει να τον κατανικήσει. Ο Ευγένιος Βαρλέν γεννήθηκε το 1839 από αγροτική οικογένεια του νομού Σεν-ε-Ουάζ. Οι γονείς του θέλουν να μη ζήσει τη ζωή του αγρότη. Από δεκατριών χρονών, τον στέλνουν παραγιά στο Παρίσι, στο εργαστήριο ενός μακρινού θείου, που είναι διβλιοδέτης. Μαθαίνει τη δουλειά, και μετά δουλεύει για λογαριασμό του στο σπίτι του. Στα δεκαοκτώ του χρόνια, είναι μεταξύ των ιδρυτών της Αστικής Εταιρείας των Βιβλιοδετών, κάτι μεταξύ συνδικάτου και οργανισμού αλληλοβοήθειας. Ο Βαρλέν δεν περνά απαρατήρητος. Δραστήριος, αφοσιωμένος και ενθουσιώδης, με ύφος πάντα ονειροπόλο, ανήκει σ’ αυτό που θα πρέπει ασφαλώς να αποκληθεί “εργατική αφρόκρεμα”. Το 1865, συνοδεύει τον Τολαίν και τον Φριμπόρ στο Λονδίνο, και αργότερα συμμετέχει στο Παρισινό Γραφείο της Δ.Ε.Ε. Δίνεται ολόψυχα στους απεργιακούς αγώνες που σηματοδούν το τέλος της Δεύτερης Αυτοκρατορίας. Αυτός θα παρουσιάσει το κοινό κείμενο της υπεράσπισης κατά την τρίτη δίκη της Διεθνούς, τον Ιούνιο του 1870. Αντιαυταρχικός κομμουνιστής, δηλαδή οπαδός του Μπακούνιν πριν καν υπάρξει συγκροτημένο κίνημα, δηλώνει στο δικαστήριο ότι οι αγωνιστές που βρίσκονται στο εδώλιο του κατηγορουμένου δεν είναι ένοχοι παρά μόνο επειδή θέλουν να δελτιώσουν μία κοινωνική συγκρότηση που “την υποσκάπτει η ανισότητα, τη σκοτώνει η έλλειψη αλληλεγγύης, και τη στραγγαλίζουν οι προκαταλήψεις”. “Στα είκοσι του χρόνια, συνεχίζει μπροστά στο εμβρόντητο ακροατήριο της αίθουσας του δικαστηρίου, ο εργάτης είναι αναγκασμένος να αφήσει τους γονείς του, για να πάει να αποκτηνωθεί στους στρατώνες, ή να πεθάνει στα πεδία των μαχών, χωρίς να ξέρει γιατί. Αν τη γλιτώσει [...], παντρεύεται και η εξαθλίωση μπαίνει τότε κάτω από το κεραμίδι του. Βλέποντας την οικογένειά του να υποφέρει, διεκδικεί μια πιο δίκαιη αμοιβή της δουλειάς του, τον αλυσοδένουν με την πείνα στο Παρίσι, τον τουφεκίζουν

μπροστά στον κοινό λάκκο στο Λελίν, τον φυλακίζουν στην Μπολόνια, τον δένουν χειροπόδαρα με την κατάσταση πολιορκίας στην Καταλωνία, τον σέρνουν στα δικαστήρια στο Παρίσι". Ο Βαρλέν, με μια νέα γλώσσα, αναγγέλλει ήδη την Κομμούνα. Θα δίνει άλλωστε θάρρος σε όσους αντιστάθηκαν στα τελευταία της οδοφράγματα. Τον κατέδωσε ένας χαφιάς, θα τον λιντσάρει το έξαλλο πλήθος, πριν τον αποτελειώσει ένας φαντάρος. Ο Λισσαγκαραί, ο ιστορικός της Κομμούνας, είχε την τύχη να παρακολουθήσει το μαρτύριο από μακριά. "Βροχή τα χτυπήματα, αφηγείται, το όμορφο στοχαστικό του κεφάλι, που μόνο αδελφικές σκέψεις είχε κλείσει μέσα του, έγινε ένας κιμάς από σάρκες, με το μάτι να κρέμεται έξω από την κόγχη του".

Η Κομμούνα του 1871

Όταν, το 1871, ξεσπά η Κομμούνα του Παρισιού, σπάνιοι είναι εκείνοι που ερμηνεύουν, στις σωστές του διαστάσεις, αυτό το γεγονός που αργότερα θα δημιουργήσει θρύλο. Το ελβετικό τμήμα της Διεθνούς, η Αναρχική Ομοσπονδία του Ιούρα, στέλνει δικούς της, για να μάθουν νέα. Αυτοί συναντούν τον Βαρλέν που τους λέει "ότι πρόκειται για μια εξέγερση του δήμου". Πράγματι, το Παρίσι έχει την εντύπωση ότι μάχεται για την από παλιά αναγνωρισμένη αυτονομία του. Κανείς, ή σχεδόν κανείς δεν αντιλαμβάνεται ότι, εκείνη τη στιγμή, εκτυλίσσεται η πρώτη εργατική επανάσταση, σχεδόν νικηφόρα, που οδηγήθηκε πάντως ως το τέρας. Ο Προυντόν έχει πεθάνει πριν από μερικά χρόνια. Ο Μπλανκί είναι στη φυλακή. Ο Μπλακούνιν, απογοητευμένος, έχει φύγει από τη Γαλλία. Αποπειράθηκε, λίγους μήνες νωρίτερα, να προκαλέσει μια εξέγερση στη Λυών. Κατέληξε σε αποτυχία.

Η Επανάσταση γεννιέται πάνω στη Μονμάρτη, στις 18 Μαρτίου 1871. Τα χαράματα, στρατιώτες προσπαθούν να πάρουν τα αποθηκευμένα στον Λόφο της Μονμάρτης κανό-

να. Αυτά τα κανόνια οι Παριζιάνοι τα έχουν οι ίδιοι χύσει σε καλούπια, για την άμυνα της πολιορκημένης από τους Πρώσους πόλη τους, ενώ η “Κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας” το μόνο που επιδιώκει είναι η συνθηκολόγηση... Οι γυναίκες που, όπως κάθε πρωί περιμένουν, άδικα τις περισσότερες φορές, μπροστά στα καταστήματα τροφίμων, ξεσηκώνουν τον κόσμο. Κυκλώνουν τους στρατιώτες. Τους πιέζουν. Τους εξορκίζουν. Οι στρατηγοί Λεκόντ και Τομά, αυτοί οι “σφαγείς των προλετάρων”, δολοφονούνται. Στις 26 Μαρτίου, μετά από εκλογές που διεξήχθησαν σε ήρεμο κλίμα, ανακηρύσσεται η Κομμούνα. Ένα μέρος του πληθυσμού, με πρώτους-πρώτους τους πολιτικούς υπεύθυνους και τους δημόσιους υπαλλήλους, “καταφεύγει” στις Βερσαλλίες. Η Κεντρική Επιτροπή, που έχει με πολλή εντιμότητα προετοιμάσει τις εκλογές, δηλώνει ότι τα “δικαιώματα της πόλεως είναι εξίσου απαράγραπτα, όσο και τα δικαιώματα του έθνους. Η πόλη πρέπει να έχει, όπως και το έθνος, τη δική της Συνέλευση”. Δηλώνει επίσης “άσχημοι προλετάριοι είναι εκείνοι που αποφάσισαν να σώσουν την πατρίδα και την ελευθερία”.

Απλή πατριωτική αντίδραση; Δειλή απόπειρα ανάκτησης των προνομίων του Δήμου; Δημοκρατική ανυπομονησία; Είναι όλα αυτά ταυτόχρονα και, εξίσου φυσικά, το πρόβλημα των εργατικών πόθων. Με μέτρα πολύ απλά, πολύ αφελή και πολύ αποτελεσματικά, η Κομμούνα δίνει υπόσταση στους πόθους εκείνους που, σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα, προσπάθησαν να αναδυθούν. Πρώτα διατάγματα της “Κυβέρνησης” της Κομμούνας: κατάργηση της υποχρεωτικής στρατολογίας, οι “ένοπλοι πολίτες” αντικαθιστούν τον στρατό. Εκλογιμότητα των ξένων, γιατί “η σημαία της Κομμούνας είναι η σημαία της Παγκόσμιας Δημοκρατίας”. Ανακλητότητα των εκλεγμένων ανά πάσα στιγμή. Αναστολή των πωλήσεων των κατατεθειμένων στο Ενεχυροδανειστήριο αντικειμένων. Απαγόρευση των εξώσεων των ενοικιαστών που καθυστερούν το ενοίκιο. Χωρισμός της Εκκλησίας από το Κράτος. Ορισμένα από αυτά τα μέτρα είναι συνυφασμένα με

την καθημερινή ζωή. Άλλα είναι πρωτοποριακά, όπως ο χωρισμός της Εκκλησίας από το Κράτος. Στο σύνολό τους, μέτρα που δεν μπορούσαν να ήταν πιο αντιεξουσιαστικά, πιο αναρχικά.

Το Παρίσι, πόλη λυτρωμένη από τον Πρώσο που θέλει να την καθυποτάξει, το Παρίσι που ορθώνεται ενάντια στην κοινωνική αδικία, το Παρίσι που ξεχνά την πείνα του, την εξαθλίωσή του, και που το νανουρίζει το όνειρο της αδελφούνης. Όσοι θέλουν, παίρνουν (ή ονειρεύονται να πάρουν) πρωτοβουλίες. Πραγματώνουν την αυτοδιαχείριση χωρίς να το ξέρουν. Στο 4ο Διαμέρισμα του Παρισιού, η εκπαίδευση αναδιοργανώνεται σε “λαϊκή” (μη εκκλησιαστική) βάση. Στο 7ο, καταρτίζονται στατιστικές για να πάρουν στα χέρια τους την οικονομική ζωή, που έχει πληγεί από τον πόλεμο και τη λιποταξία των υπευθύνων, που έφυγαν και πήγαν στις Βερσαλλίες. Στα θέατρα, οι τεχνικοί “διαχειρίζονται οι ίδιοι τις επιχειρήσεις τους”. Οι καλλιτέχνες οργανώνονται σε Ομοσπονδία, με ψυχή τον Κουρμπέ. Η Ελιοάβετ Δημητρίεφ, η φίλη του Ντοστογιέφσκι, οργανώνει την εργασία των γυναικών. Έχουν απογραφεί 34 συνδικαλιστικά επιμελητήρια, 43 συνεταιρισμοί παραγωγών, 7 εταιρείες τροφίμων, κτλ.

Στο Παρίσι εκείνον τον καιρό είναι γιορτή. Συναυλίες, με άπειρο πλήθος, δίνονται στον Κεραμικό, ρεσιτάλ στη Γαλλική Κωμωδία, θεάματα στους δρόμους. Είναι όμως μια γιορτή κάπως τραγική. Παρ’ όλο που το κρύβουν από τον ίδιο τον εαυτό τους, ξέρουν ότι οι Βερσαλλιέζοι θα επιτεθούν. Ξέρουν ότι η επαρχία δεν ακολούθησε. Ξέρουν ότι ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού μπορεί ανά πάσα στιγμή να μεταπέσει στην αντίδραση. Στις 21 Μαΐου, οδηγημένοι από χαφιέδες, οι φαντάροι εισβάλλουν στην πρωτεύουσα: αρχίζει η Ματωμένη Εβδομάδα. Ο Θιέρσος τηλεγραφεί στους νομάρχες: “Η τάξη, η δικαιοσύνη, ο πολιτισμός επί τέλους νίκησαν [...]. Η γη είναι στρωμένη με τα πτώματά τους”.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΟΥΤΕ ΘΕΟ, ΟΥΤΕ ΑΦΕΝΤΗ

“Ε! δεβαίως, κύριε αντεισαγγελεύ, βρίσκετε περίεργο να τολμά μια γυναίκα να υπερασπίζεται τη μαύρη σημαία. Γιατί καλύψαμε την εκδήλωση με τη μαύρη σημαία; Διότι αυτή η σημαία είναι η σημαία των απεργιών, και δείχνει ότι ο εργάτης δεν έχει ψωμί να φάει. Αν η εκδήλωσή μας δεν είχε σκοπό να είναι ειρηνική, θα είχαμε πάρει την κόκκινη σημαία. Είναι τώρα καρφωμένη στο νεκροταφείο του Περ-Λασαίξ, πάνω από τον τάφο των νεκρών μας. Όταν θα την υψώσουμε, θα ξέροουμε πώς να αμυνθούμε. Δεν κάναμε έκκληση στη νεκρή για Διεθνή, διότι δεν μπόρεσαν να συμμαζέψουν τα κομμάτια της, και διότι η Διεθνής είναι μια εξουσία απόκρυφη, και τώρα είναι καιρός ο λαός να φανεί στο φως του ήλιου”.

Λουίξ Μισέλ
(Κακουργοδικείο του Σηκουάνα,
22 Ιουνίου 1883)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Εξομολόγηση ενός επαναστάτη.

Η Κομμούνα αποτελεί καμπή στο εργατικό κίνημα. Υπήρξε η απόδειξη των “ικανοτήτων των εργατών”, όπως θα έλεγε, αν ζούσε, ο Προυντόν. Η επαναστατική Αριστερά θα μονοπωλήσει το γεγονός και, από τη Ρόζα Λούξεμπουργκ ως τον Λένιν, περνώντας από τον Ζωρές και τον Γκεντ, οι ηγέτες θα την αναγάγουν σε ύψιστο σημείο αναφοράς. Όχι μόνο για να τιμήσουν τελετουργικά μια επέτειο, αλλά κυρίως για να αντλήσουν μαθήματα και να ανεύρουν επιβεβαίωση της ορθότητας της πολιτικής τους γραμμής. Ψέγοντας την Κομμούνα για την αφέλειά της, την ακρότατη ανοχή της, τον “συμφιλιωτισμό” της, όπως θα έλεγαν σήμερα, ο Λένιν, μετά τον Μαρξ, συνάγει τη θεωρία του για τη “δικτατορία του προλεταριάτου”¹, και είναι γνωστές οι ζημιές που έκανε και που κάνει ακόμα.

Το 1871 όμως, τι έκαναν οι εργάτες του Παρισιού αφού κατέλαβαν την εξουσία; Τι έκαναν όταν έμειναν μόνοι; Έκαναν τον αναρχισμό πράξη. Από ένστικτο, η δράση τους τοποθετείται στην τροχιά του Προυντόν. Ελευθερία, οργάνωση της οικονομικής ζωής και της κοινωνίας από κάτω προς

τα πάνω, κατάργηση του Κράτους. Κάποιοι θα πουν ότι κάθε επανάσταση είναι αναρχική στις αρχές της. Έτσι, τάχα, δεν θα συμβεί και με τα Σοβιέτ το 1917, στη Ρωσία, όπου, με το πρόσχημα της ενοποίησής τους, οι Μπολσεβίκοι κατάφεραν να τα μετατρέψουν σε εργαλείο της δικτατορίας τους; Ο Μαρξ και οι διάδοχοί του θα αντείπουν, ωστόσο οι κομμουνιστές έχουν ξεκαθαρίσει το στάρι από την ήρα. Το επαναστατικό πάθος στο ξεκίνημα, το πάθος τούτο που κανείς δεν αμφισβητεί ότι εμπεριέχει έναν θολό αναρχισμό, μπορεί άραγε να διαρκεί επ' αόριστον; Αφού καταργηθεί η παλιά συγκρότηση, αφού απελευθερωθεί η πρωτοβουλία του κάθε πολίτη, δεν πρέπει τάχα να σταθεροποιηθούν τα επαναστατικά κεκτημένα; Οι αντιεξουσιαστές αναρχικοί ανταπαντούν με δεβαιότητα ότι δεν πρέπει πάντως να απαλλαγούμε από το αρχικό πάθος φυλακίζοντάς το, όπως έκανε ο Λένιν, μέσα σε δομές άκαμπτες. Αυτό σημαίνει να στρώνεις το ίδιο κρεβάτι της παλιάς κοινωνίας με ό,τι χειρότερο έχει. Αυτό το ξέρουμε, τώρα που έχει κυλήσει περισσότερο από ένας αιώνας επαναστατικών, και αργότερα κομμουνιστικών, εμπειριών. Όμως εκείνη την εποχή, τον καιρό της Πρώτης Διεθνούς, καθώς και στις αρχές του 20ου αιώνα, οι αντιεξουσιαστές αναρχικοί που αποτολμούν να το πουν, θεωρούνται τρελοί ή προδοκάτορες. "Οι αναρχικοί, γράφει τότε ένας σπεσιαλίστας του σοσιαλισμού, είναι κατά γενικό κανόνα εργάτες αγροίκοι, αμαθείς, τελείως αγράμματοι. Είναι δάναυοι. Οι λόγοι τους δεν έχουν την επιμέλεια και την ουσιαστικότητα των λόγων των "κολλεκτιβιστών", οι οποίοι δεν είναι άνευ γνώσεων. Είναι χυδαίες, ρηχές και βίαιες στομφώδεις ρητορείες. Βρίζουν, δεν μιλούν λογικά".

Από την αρχή ήδη, οι αναρχικοί καταγγέλλουν τις ανταρχικές παρεκκλίσεις που παραμονεύουν την Επανάσταση. Ο Μπακούνιν προαισθάνεται ότι ο μαρξισμός επανεισάγει στην επαναστατική Ρωσία το κνούτο, τα στρατόπεδα εργασίας και τις γενικευμένες καταδόσεις. Όμως, καθώς όλος ο κόσμος στρέφεται εναντίον τους, καθώς τίποτα δεν

φαίνεται να επιδεδαιώνει τα προαισθήματά τους, οι αναρχικοί θα είναι φωνή βούωντος εν τη ερήμω. Όμως τότε, μπορεί να πει κανείς, οι μαρξιστές έχουν δίκιο να τους χαρακτηρίζουν ως ανεύθυνους. Αντί να επικεντρώνονται στο πραγματικό κίνημα της Επανάστασης, δεν παίζουν άραγε, με τις ακρότητές τους, το παιχνίδι του “ταξικού εχθρού”; Μία τέτοια κριτική καταρρέει από μόνη της, μόλις αναλυθούν ψύχραιμα τα γεγονότα. Μερικοί αναρχικοί δουλεύουν, σίγουρα, για την αστυνομία, άλλοι είναι πλακατζήδες ή αρριβίστες, αυτό όμως δεν συμβαίνει άραγε και σε οποιαδήποτε άλλη ομάδα; Στο σύνολό τους, οι αναρχικοί διακινδυνεύουν τη ζωή τους. Αυτό για το οποίο τους μέμφονται στην πραγματικότητα είναι ότι γίνονται, χωρίς να το θέλουν, το σύμβολο της επερχόμενης αποτυχίας της Επανάστασης. Μιας αποτυχίας που δεν θα τους εμποδίσει να θυσιαστούν, αν χρειαστεί: τους κατηγορούν υποσυνείδητα για τον τραγικό ρεαλισμό της μαύρης σημαίας.

Ο Μπακούιν, ο άνθρωπος της δεύτερης φάσης του αναρχισμού της μετά την Κομμούνα περιόδου, που υπό ποικίλες απόψεις θα πολυσυζητηθεί, δρίσκεται ακριβώς στην καρδιά μιας ταλάντευσης ανάμεσα σε παροξυσμούς απελπισίας, που θα αγγίξουν την εγκατάλειψη, ακόμα και την προδοσία, και σε μια υπερεπαναστατική κραυγαλέα αγαλλίαση. Τον έχουν χαρακτηρίσει αντιφατικό, δεν είδαν ίσως ότι αυτή η αντιφατικότητα είναι η ένδειξη του πλούτου του. Όπως και στον Προυντόν, οι παλινδρομήσεις της σκέψης του και οι μεταμέλειές του μαρτυρούν τη θέλησή του να κατανικήσει τον “μαύρο άγγελο” που φωλιάζει μέσα του αλλά, αντίθετα από τον Προυντόν, ο Μπακούιν δεν απολημονιέται ποτέ στους πολιτισμικούς του απροσδιόριστους λόθους. Αληθινή “κατάρα” αυτός ο “μαύρος άγγελος”! Πιστεύει ότι τότε μόνο μπορεί να τον συντρίψει, όταν καταστρέψει ολοκληρωτικά αυτή την κοινωνία, από την οποία δεν βλέπει παρά μόνο την εξαθλίωση και την αδικία. Γι’ αυτό τάχα να θεωρείται ο απόλυτος αναρχικός, το πάντα

επίκαιρο αρχέτυπο του εξεγερμένου, ενώ ο προκάτοχός του Προυντόν ήταν απλώς ο πρόγονος;

Ο Καιρντερουά, ένας Λωτρεαμόν βάρβαρος, χωρίς ίχνος από το ποιητικό του ταλέντο, ζώντας στο τέλος της εφηβικής ηλικίας της Επανάστασης θέλησε να παριστάνει τον θηριώδη: λαχτάρησε με όλη του την ψυχή να ξεχυθούν οι Κοζάκοι στις πανάρχαιες "άκρες" της Ευρώπης. Η επιθυμία του πραγματοποιήθηκε: στη θέση των Κοζάκων εμφανίστηκε ο Μπακούνιν. Για να γονιμοποιήσει το επαναστατικό κίνημα για ορισμένους. Για να σπείρει τη σύγχυση, σύμφωνα με άλλους. Σε ηλικία δεκατεσσάρων χρονών, ο ονειροπόλος, ο άστατος, ο ανυπότακτος Μιχαήλ Μπακούνιν παίρνει το δρόμο για την Αγία Πετρούπολη, για τη Σχολή Πυροβολικού. Άφησε πίσω του το Πρεμουχίνο, το σπίτι όπου γεννήθηκε. Ο πατέρας του; Ένας γλυκύτατος άνθρωπος, ένας φιλελεύθερος. Ο Μιχαήλ θα του γράψει κάποτε: "Σπάνια μας μαλώνετε, και νομίζω πως δεν μας έχετε ποτέ τιμωρήσει. Όμως, και μόνο η σκέψη ότι θα μπορούσατε να μάθετε κάποια από τις σκανταλιές μας, και ότι θα μπορούσατε να θυμώσετε, μας ενέπνεε τρόμο". Γερμανικής καταγωγής, η μητέρα του είναι κάπως ψυχρή και κλεισμένη στον εαυτό της. Φιλία δένει τον Μιχαήλ με τους αδελφούς του. Μοιράζεται όμως τη μεγάλη του στοργή με τις αδελφές του, με τις οποίες υποθάλπει εξεγέρσεις στην οικογένεια.

Στη Σχολή Πυροβολικού, ο Μιχαήλ ενθουσιάζεται στην αρχή με την παντοδυναμία του Αυτοκράτορα. Δεν είναι κακός μαθητής, έχει όμως άλλα ενδιαφέροντα, όπως σημειώνουν οι καθηγητές του. Η ανακάλυψη της φιλοσοφίας τον αλλάζει άρδην. Αποβάλλει τότε την επιφανειακή του θρησκευτικότητα. Ερωτεύεται μια εξαδέλφη του. Αποτυγχάνει στις εξετάσεις του. Τον αποσπούν σε επαρχία, όπου η ζωή της Φρουράς, πολύ σύντομα του φαίνεται πληκτική. Είναι μόλις δεκαεννιά χρονών. Το 1835 παραιτείται από τον στρατό. Ο πατέρας του σκοτώνεται να του δρει, και του δρίσκει, μια θέση δημοσίου υπαλλήλου. Μόλις ο Μιχαήλ το μαθαίνει, κλειδαμπαρώνεται

και μεθοκοπά. Μερικές εβδομάδες αργότερα πετά με τα δικά του φτερά. Τον συναντούμε στη Μόσχα, όπου εντυπωσιάζει. Δεν τρέφει όμως ψευδαισθήσεις. Θα πει σε ένα από τα γράμματά του: “Για τον κόσμο, είμαι ένα πλάσμα ανύπαρκτο, ένα μηδενικό [...]. Για μένα, για τους φίλους που με καταλαβαίνουν, ανέβηκα πολύ πιο ψηλά από όπου ήμουν πριν. Έχω σκοτώσει τον μικρόπρεπο εγωισμό, το ένστικτο της αυτοσυντήρησης, τον ζυγό των συμβατικότητων”. Ο Μιχαήλ συνεχίζει την αναζήτηση μιας νέας ηθικής. Δύο χρόνια αργότερα καταρρέει: νευρική κατάθλιψη (άγνωστος ο όρος την εποχή εκείνη). Ανακαλύπτει τον Χέγκελ, που τον δλέπει σαν σωτήρα. Αποφασίζει να φύγει για το Βερολίνο, για να απολαύσει τη διδασκαλία του. Την παραμονή της αναχώρησής του θα αποφύγει μια μονομαχία. Και θα γράψει στην αδελφή του την Τατιάνα ένα γράμμα, που αποκαλύπτει, ίσως, το μυστικό που τον πνίγει. Αυτό το γράμμα δείχνει πως είναι ερωτευμένος με την αδελφή του. “Οι νόμοι καταδικάζουν το αντικείμενο του έρωτά μου, της γράφει, φύλαξε αυτό που σου λέω για σένα μόνο”.

Ορισμένοι ιστορικοί επεδίωξαν να περικλείσουν τον Μπακούιν μέσα σε τούτον τον αιμομιχτικό έρωτα. Μία τέτοια επιδίωξη δεν είναι άμοιρη υστερόβουλων σκέψεων. Αναρχία θα σήμαινε τότε, όχι μόνο συλλογική αλλά επίσης και ενδόμυχη αταξία. Είναι ασφαλώς αδύνατον να αποκρύψει κανείς από σεμνοτυφία το γεγονός αυτό, όπως κάνουν οι περισσότεροι αναρχικοί. Δεν θα ήταν πάντως εκτός λογικής να περιορίσουμε το ιστορικό αυτό πρόσωπο μόνο στο γεγονός αυτό, το οποίο αποδεχόμαστε συνήθως στα μυθιστορήματα, αν όχι και στη ζωή; Ο Μπακούιν δεν ξεφεύγει άλλωστε από τα συνήθη μέτρα; Τι περίεργος άνθρωπος! Είναι να αναρωτιέται κανείς αν είχε αληθινά ένα σώμα, ή αν ήταν μόνο μια δύναμη σε αναζήτηση ενός εξωτερικού περιβλήματος. Ο Μπακούιν, τουλάχιστον ο δημόσιος άνδρας Μπακούιν, παραμένει μάλλον ένα ιστορικό πρόσωπο (για ορισμένους ένας ήρωας) παρά ένα άτομο. Δεν φαίνεται να έχει ποτέ του

ξεπεράσει την εφηβεία. Θα είναι σε όλη του τη ζωή ένας ποιητής, που τον μοιράζονται ένα όνειρο απόλυτου ανθρωπισμού και ένα τρομερό ένστικτο καταστροφής. Ο Καγιώ έλεγε για τον Ζωρές ότι συνέχει τη φιλοσοφία με την πολιτική. Μπορούμε να πούμε για τον Μπακούνιν ότι μπέρδεψε τη λυρική ποίηση με την Επανάσταση. Όπως έγραψε ο Κωσοιντιέρ το 1848, “τις πρώτες μέρες μιας εξέγερσης αυτός ο άνθρωπος είναι θαυμαστός. Ύστερα, θα έπρεπε να τουφεκιστεί”.

Ο Μπακούνιν είναι, εν πάση περιπτώσει, ένα ον πολύμορφο. Αυτή δεν είναι, τάχα, η περίπτωση όλων όσοι ξεφεύγουν από τη μάζα; Θα γίνει ο άνθρωπος των οδοφραγμάτων και των εξεγέρσεων, και ο άνθρωπος των συνωμοσιών και των μυστικών εταιρειών. Θα είναι ο φλογερός εμπνευστής της ατομικής και της λαϊκής πρωτοβουλίας, αλλά επίσης και ο εμπνευστής τολμηρών επαναστατικών αιφνιδιασμών. Όμως όταν θα σκάσει σαν βόμβα η υπόθεση της *Εξομολόγησης στον Τσάρο* τότε θα αρχίσουν να συλλαμβάνουν την εγγενή του αμφισημία... Βρισκόμαστε στο 1851. Ο Μπακούνιν πέφτει στα χέρια της ρωσικής αστυνομίας, ύστερα από μία απειροσκεψία, και φυλακίζεται στο φρούριο Πέτρου και Παύλου, στην Άγια Πετρούπολη, στον “τάφο για ζωντανούς”, όπως τον αποκαλούν. Μια μέρα δέχεται την επίσκεψη του κόμητα Ορλώφ, του υπουργού των Εσωτερικών της Αυτού Μεγαλειότητας. Ο υπουργός του μιλά με ευγένεια. Ο τσάρος (ο Νικόλαος ο 1ος), λέει στον φυλακισμένο, επιθυμεί να του γράψει ο Μπακούνιν “όπως θα έγραφε στον εξομολόγο του”. Ο Μπακούνιν απαντά ότι θα το σκεφθεί. Λίγες μέρες αργότερα παίρνει την απόφαση. “Ο κόμης Ορλώφ, θα γράψει στον Άνακτα, με πληροφόρηση εξ ονόματος της Μεγαλειότητάς Σας, ότι επιθυμείτε, Μεγαλειότατε, να σας γράψω μία πλήρη εξομολόγηση των ανομημάτων μου. Μεγαλειότατε, δεν μου αξίζει μια τόσο επεικεία!” Και ιδού ο Μπακούνιν να μετανοεί για τα “ανομήματά” του, από τα οποία το μέγιστο είναι ότι τόλμησε να εξεγερθεί κατά του τσάρου πασών των Ρωσίων.

“Μάλιστα, Μεγαλειότατε, θα εξομολογηθώ σ’ Εσάς, όπως στον πνευματικό μου Πατέρα, από τον οποίο ο άνθρωπος προσδοκά άφεση αμαρτιών όχι εδώ, αλλά στον Άλλον Κόσμο. Ικετεύω τον Κύριο να μου εμπνεύσει λόγια απλά, αληθινά, χωρίς κακότητα και χωρίς κολακείες, άξια, με δυο λόγια, να δρουν τον δρόμο της καρδιάς της Μεγαλειότητάς Σας”.

Όταν αυτό το γράμμα θα ανακαλυφθεί κατά τη δεκαετία του 1920, θα προκαλέσει μια βίαιη πολεμική στους κύκλους των αναρχικών, και όσων δρίσκονταν κοντά τους. Αναρωτήθηκαν αν ο Μπακούνιν είχε προδώσει. Ή αν το είχε παίξει πονηρά. Η ψυχανάλυση δεν καταπιάστηκε με το πρόβλημα. Αν όμως το είχε κάνει, θα είχε ακόμα περισσότερο μπερδέψει τα πράγματα, αποδεικνύοντας ότι ούτε και ο ίδιος ο Μπακούνιν το ήξερε. Βρισκόμαστε μέσα σε ατμόσφαιρα ρωσικού μυθιστορήματος. Ο Ντοστογιέφσκι, άλλωστε, μεγαλοφυής συγγραφέας, αλλά δουλοπρεπής θαυμαστής της Αγίας Ρωσίας, έχει εικονογραφήσει, με γελοιογραφικό τρόπο, τον Μπακούνιν στους *Δαμνοσημένους* του.

Ο ενδελχής ιστορικός πάντως ανακαλύπτει στην υπόθεση αυτή δύο σημαντικά γεγονότα, που φωτίζουν, με παράδοξο τρόπο, αν όχι την ευαισθησία, τουλάχιστον τη συμπεριφορά του Μπακούνιν, ακόμα και των αναρχικών γενικότερα. Το πρώτο γεγονός είναι ότι, πριν από αυτή την εξομολόγηση, ο Μπακούνιν ήταν, ασφαλώς, ένας επαναστάτης, όμως παρέμενε ρομαντικός και εγγλεϊανός. *Μετά από αυτή την Εξομολόγηση, έγινε αληθινά, ολοκληρωτικά, σωματικά, αναρχικός.* Επιβεβαίωσε έτσι ότι έπρεπε να τα καταστρέψουν όλα, και ότι έπρεπε να αφηθούν ελεύθερες οι βάρβαρες δυνάμεις που φωλιάζουν μέσα μας. Συλλαμβάνουμε εδώ ολοζώντανη την ατραπό μέσω της οποίας η Αναρχία κυριεύει τον αναρχικό, με ποιο παράδοξο τρόπο ο αντιεξουσιαστής-αναρχικός γίνεται έρμαιο του πάθους του, ωσάν να έπρεπε πρώτα να δουλιάξει κανείς ως την προδοσία, ωσάν να έπρεπε να επανασυνδεθεί με τη σκοτεινή, κρυφή όψη του εαυτού του, για να αναδυθεί το όνειρο της απόλυτης ελευθερίας. (Το

γκρέμισμα της άδικης κοινωνίας να περνά άραγε μέσα από το γκρέμισμα του δικού μας ασυνειδήτου;)

Το δεύτερο γεγονός είναι ότι ο Μιχαήλ εξομολογείται όλα του τα ανομήματα, δηλώνει μετάνοια κατά τρόπο αξιοθρήνητο, τρέφει, για μια στιγμή, την τρελή ελπίδα να δει τον τσάρο να τίθεται επικεφαλής της Επανάστασης, συνέχεται για να εξευτελισθεί τελειωτικά, όμως ποτέ, σε καμιά στιγμή δεν καταδίδει τα ονόματα των φίλων που τον ακολούθησαν. Ο Μπακούνιν είναι “διπλός”, όμως όχι διπρόσωπος, είναι ευέλικτος, όμως όχι δημαγωγός. Από το ναυάγιο της αυτοκαταστροφής που επιβάλλει στον ίδιο τον εαυτό του, διασώζει την τιμή του, αρνούμενος να γίνει χαφιές. Γελοία η διαφορά, μπορεί να πει κανείς. Δεν είναι διόλου δέβαιο! Η ουσία του τσαρικού και, μεταγενέστερα, του μπολοσεβίικου καθεστώτος, δεν είναι τάχα ο γενικευμένος χαφιεδισμός; Υπό μία πιο λεπτεπίλεπτη μορφή, πιο εσωτερικευμένη, δεν είναι, άραγε, επίσης η ουσία κάθε κρατικής μορφής, κάθε υποδούλωσης; “Η Επανάσταση είναι μάλλον ένα ένστικτο, παρά μία σκέψη, γράφει ο Μπακούνιν. Μας χρειάζονται πάθη, ζωή, και ένας καινούριος κόσμος χωρίς νόμους”. Όλα επιτρέπονται, αν ξέρουμε ότι η ελευθερία και η αλληλεγγύη είναι αναπόσπαστες η μια από την άλλη. Μήπως ακριδώς επειδή εξέφρασε με το ίδιο του το είναι τέτοιες ιδέες, το ιστορικό αυτό πρόσωπο αποκρυσταλλώνει το υπαρξιακό μυστήριο της Αναρχίας;

Ο Μπακούνιν είναι ένας εξερευνητής των περιοχών της Αναρχίας. Είναι ένας ερασιτέχνης. Είναι ένας παίκτης που πόνταρε τα πάντα σε μια αδέβαιη επανάσταση. Δεν είναι δέβαιος για τίποτα, εκτός από το πάθος που τον οδηγεί σε άγνωστα ακρογιάλια. Γι’ αυτό και ωθείται ως τις ακρότητες της εξέγερσης. Η μία από αυτές τις ακρότητες θα έρθει στην ημερησία διάταξη από τους δομδιστές. Θα σκοτώσουν μερικές φορές και αθώους και το πάθος τους θα μετατραπεί σε τρέλα. Και επί πλέον, με τον Μποννό, το περιθώριο μεταξύ ληπτοσυμμοριτισμού και πολιτικών πεποιθήσεων θα στενέψει πολύ... Και ο ίδιος ο Μπακούνιν θα υποκίψει μια φορά στον

πειρασμό, όταν θα συναντήσει τον Νετοάγιεφ. Φοιτητής, γιος παπά, φανατικός αναγνώστης του Μπακούνιν, ο Νετοάγιεφ συναντά το είδωλό του στη Γενεύη το 1869. Του παρουσιάζεται ως αρχηγός μιας σημαντικής επαναστατικής οργάνωσης. Ο Μπακούνιν σαγηνεύεται. Πιστεύει ότι ανακάλυψε “το πνεύμα της καταστροφής”. Δεν αντιλαμβάνεται ούτε την κατάσβεση καρδιά του Νετοάγιεφ, ούτε τις πονηριές του. Και μάλιστα, πιστεύει ότι τον κρατά, ενώ το αντίθετο είναι που συμβαίνει.

Ο Νετοάγιεφ προαναγγέλλει άραγε τις σύγχρονες παράνομες οργανώσεις; Διαβάζοντάς τον, θα νομίσει κανείς ότι τις προεικάζει. “Ο λόγος, λέει, δεν έχει αξία για τον επαναστάτη, παρά μόνο αν το γεγονός επακολουθεί αμέσως μετά. Χρειάζεται να εισβάλουμε μες στη ζωή του λαού με μια σειρά παράλογων εγχειρημάτων απελπισίας, για να τον κάνουμε να πιστέψει στη δύναμή του, να τον ξυπνήσουμε, να τον ενώσουμε και να τον οδηγήσουμε στον θρίαμβο”. Σχεδόν σαν υπνοβάτης, υπό την υπαγόρευση του φοιτητή, ο Μπακούνιν γράφει μία *Επαναστατική Κατήχηση*, περισσότερο μηδενιστική παρά αναρχική. Εφοδιασμένος με αυτό το κείμενο, ο Νετοάγιεφ επιστρέφει στη Μόσχα. Στηριζόμενος στο γόητρο του γερο-μαχητή, οργανώνει μία μυστική εταιρεία που τη διέπει μία ηθική, σύμφωνα με την οποία δεν παίζουν κανέναν ρόλο τα μέσα, φθάνει να επιτευχθεί ο σκοπός. Όταν ένα από τα μέλη, ένας φοιτητής δεκαεννέα ετών, θέλει, κάποια μέρα, να εγκαταλείψει την οργάνωση, ο Νετοάγιεφ πείθει τα άλλα μέλη ότι πρέπει να τον “καθαρίσουν”. Τρομοκρατημένοι, δέσμοι ενός εκδιασμού, αφού ο Νετοάγιεφ γνωρίζει καλά την προσωπική ζωή του καθενός, οι υποτακτικοί του δολοφονούν το νέο παιδί...

Ανάμεσα στην Εξομολόγηση και το επεισόδιο Νετοάγιεφ έχουν κυλήσει πολλά χρόνια, τα πιο γόνιμα του Μπακούνιν από απόψεως ιστορίας της Αναρχίας. Λίγο καιρό μετά το γράμμα του προς τον τσάρο, ο Μπακούνιν εκτοπίζεται στη Σιβηρία, από όπου καταφέρει να δραπετεύσει, μια εκπληκτι-

κή δραπέτευση που τον κάνει διάσημο². Τότε, συνεχίζει την προυντονική παράδοση, μάχεται κατά του Μαρξ στους κόλπους της Διεθνούς. Ο Μαρξ πνέει μένεα, ελίσσεται, οι κόρες του οργανώνουν χορούς για να “τυλίξουν” τους αγωνιστές, όλα εις μάτην! Η Διεθνής θα διατηρήσει, γενικά, την αναρχική της ευαισθησία. Ας σημειώσουμε, για την ανεκδοτολογική ιστορία, ότι ο Μπακούιν, τον ίδιο καιρό, συνεχίζει να κάνει τα δικά του. Φιλοξενούμενος από έναν ιταλό αγωνιστή, τον Καφιέρο, στο κτήμα του στην Μπαρονάτα, και έχοντας ένα σεβαστό ποσό, προοριζόμενο για την ίδρυση ενός συνεταιρικού εργαστηρίου, που θα χρησίμευε ως στήριγμα στην προπαγάνδα τους, κατασπατάλησε τα χρήματά με γυναίκες. Ξεκίνησε εντυπωσιακά έργα, και προσέφερε στον κόσμο της περιοχής μια βραδιά πυροτεχνημάτων για την οποία οι χωρικοί των γύρω χωριών θα μιλούν ακόμα πολλά χρόνια αργότερα.

Με τους Ελβετούς ρολογάδες του Ιούρα

Μετά την κατάπνιξη της Κομμούνας και τον τουφεκισμό ή την εκτόπιση των Γάλλων αγωνιστών, βασικός πυρήνας της Αναρχίας στους κόλπους της Πρώτης Διεθνούς γίνεται η Ομοσποδία του Ιούρα. Το τμήμα είχε συγκροτηθεί στα χωριά του Ιούρα με βάση τις εργατικές οργανώσεις ωρολογοποιίας. Όριζαν συναντήσεις την Κυριακή σε κάποιο φιλόξενο πανδοχείο, στημένο σε κάποιο διάσελο, όπου οι σύντροφοι ανέβαιναν με τα πόδια από τις κοιλάδες. Μαζί με την προπαγάνδα οργάνωναν παραστάσεις, συναυλίες με πνευστά, συγκεντρώσεις. Έκαναν εράνους για να δομηθούν τους απεργούς οικοδόμους της Γενεύης. Συζητούσαν για τις θέσεις γύρω από τον κολλεκτιβισμό, για το δάσιμο ή μη της κληρονομίας, και για τον αθεϊσμό. Το επίκεντρο αυτών των δρατηριοτήτων βρισκόταν στο Λοκλ, με τον Ζαμ Γκυγιώμ, καθηγητή ιστορίας και λογοτεχνίας, που μας άφησε πολυτι-

μότατα Απομνημονεύματα, και τον Κονστάν Μερόν. Ο δεύτερος είναι ένας γενειοφόρος γερο-αγωνιστής. Είχε παραδοθεί στους Πρώσους από την Κυβέρνηση της Βέρνης, κατά την εξέγερση του Νεσατέλ, το 1830. Φυλακίστηκε σε ένα φρούριο διάσημο για την αυστηρή φύλαξή του. Δραπέτευσε, κόβοντας με λίμα τα κάγκελα. Αφού γύρισε από την εξορία το 1848, εγκαθίσταται στο Λοκλ ως εργάτης χαρακτής.

Σύντομα ο Μπακούνιν άσκησε μεγάλη επιρροή στους αγωνιστές αυτούς. Όμως η ιδιοσυγκρασία του, πάντα σε έξαρση, ανήσυχη, βίαιη, δεν πολυταίριαζε με την ιδιοσυγκρασία των φλεγματικών εκείνων εργατών. Γινόταν έξω φρενών. Τού ήταν ανυπόφορη η υπομονή και η επιμονή που είχαν, φτιάχνοντας συνεταιρισμούς, κρατώντας λογιστικά, μοιράζοντας πατάτες. Όμως, η πάλη έπαιρνε δραματικές μορφές. Ο Ζαμ Γκογιώμ αναγκάστηκε να παραιτηθεί από το Πανεπιστήμιο, και πήγε να γυρίζει ένα χειροκίνητο πιεστήριο σε κάποιο τυπογραφικό εργαστήριο. Διωγμένος από το αφεντικό του, ο Μερόν πήγε και πέρασε τα στερνά του σε ένα απομονωμένο βουνήσιο χωριό. Η αποτυχία της Κομμούνας τον είχε τσακίσει. Πέρασε τα τελευταία του χρόνια προσπαθώντας να ανακαλύψει το αικίνητο, με το οποίο έλπιζε να λυτρώσει την ανθρωπότητα.

Στα Συνέδρια της Ομοσπονδίας του Ιούρα θα γίνει η επεξεργασία και η συγχώνευση των θεωριών του Μπακούνιν με τα κατάλοιπα της Διεθνούς. Η Ομοσπονδία συγκεντρώνει αγωνιστές όπως ο Ζαμ Γκυγιώμ, ο Πωλ Μπρους, εφευρέτης του "δυνατοτισμού" (possibilisme) στη Γαλλία, ο Κοστά, ο Κροπότκιν, που έχουμε ήδη αναφέρει κάπου, ο Καφιέρο, ο ιδιοκτήτης της Μπαρονάτα, ο Μαλατέστα, που πιστεύει ότι η ελευθερία πρέπει να κατακτηθεί εδώ και τώρα, οι αδελφοί Ρεκλύ, κτλ. Δύο τάσεις μοιράζονται τον χώρο, ή μία, που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε "κατασκευαστική" (constructiviste) και η άλλη, που μπορούμε να την αποκαλέσουμε "ακτιβίστικη" (activiste). Το 1869, η Διεθνής θεωρούσε ήδη τον εαυτό της ως το πρόπλασμα της μέλλουσας κοινωνίας.

Ορισμένα τμήματά της συνέχισαν αυτή τη χίμαιρα και έκαναν ατέλειωτες συζητήσεις γύρω από διάφορες θεωρίες. Οι “κατασκευαστές” πίστευαν ότι αρκούσε να φανταστούν τη μέλλουσα κοινωνία, για να υπάρξει. Οι “ακτιβιστές” ήταν οι πραγματικοί οπαδοί του Μπακούνιν. Πίστευαν ότι ο σοσιαλισμός δεν επιτυγχάνεται παρά μόνο με βίαιη επανάσταση. Στην αρχή, ήταν μειοψηφία. Αυτοί όμως ήταν που, παρά τις αδεξιότητές τους, έκαναν το κίνημα να προχωρήσει. Όπως και οι άλλοι, επιζητούσαν τον ολοκληρωτικό σοσιαλισμό και την κοινωνία των ελεύθερων παραγωγών. Μόνο που, λιγότερο φλεγματικοί, πιο ανυπόμονοι, διεκήρυσσαν την “άμεση δράση”, δηλαδή την άμεση, ολοκληρωτική και αποφασιστική δράση, χωρίς μεταβατικό στάδιο, ούτε συμβιβασμούς, που τα θεωρούσαν ευκαιρία για να ανασυγκροτηθούν οι αντιδραστικές δυνάμεις.

Το μειοψηφικό ρεύμα έχει τη δική του εποποιία, και το δικό του σύμβολο, με την εξέγερση του Μπενεδέντε. Ένα επεισόδιο, από το οποίο, παραλλάζοντάς το, εμπνεύστηκαν οι αδελφοί Ταδιάνι την ωραία τους ταινία *San Michele avena un gallo*. Η εξέγερση ακολουθεί το Συνέδριο της Ομοσπονδίας του Ιούρα του Οκτωβρίου 1876, όπου προτείνεται ο αμοιβαίος σεβασμός των ιδιαίτερων δρόμων για τον σοσιαλισμό που υιοθετεί η κάθε χώρα, και όπου το ιταλικό τμήμα δηλώνει κατηγορηματικά ότι το “επαναστατικό γεγονός” είναι η πιο αποτελεσματική προπαγανδιστική τακτική. Η εξέγερση του Μπενεδέντε προετοιμάστηκε και πραγματοποιήθηκε από τους Καφιέρο, Μαλατέστα και Στεπνιάκ.

Ο Καφιέρο είναι γιος ενός πλούσιου γαιοκτήμονα της Μπαρλέττα. Πολύ νέος, φεύγει από την Ιταλία, ταξιδεύει, συναντά τον Μπακούνιν και τον Μαρξ, και εγκαθίσταται στην Ελβετία. Την εποχή εκείνη, δεν είναι ούτε τριάντα ετών. Είναι μία φυσιογνωμία του αναρχικού επαναστατικού κινήματος, για το οποίο αναλύεται αλογάριαστα. Αυτός είναι που αγόρασε την Μπαρονάτα, και τα δικά του χρήματα κατασπατάλησε ο Μπακούνιν. Όμως ο Καφιέρο έχει βαθιά

ριζωμένη μέσα του την πίστη του στην Αναρχία.

Ο Ερρίκο Μαλατέστα ανήκει και αυτός σε μία εύπορη οικογένεια. Γεννήθηκε το 1853 κοντά στη Νεάπολη. Στα δεκατέσσερά του χρόνια, γράφει ένα αναιδέστατο γράμμα στον βασιλέα Βίκτωρα-Εμμανουήλ τον Β', και συλλαμβάνεται γι' αυτό. Λίγο αργότερα, καθώς είναι δημοκρατικών φρονημάτων, θέλει να προσχωρήσει στο κίνημα που διευθύνει ο Ματοίνι. Οι κεφαλές του κόμματος τον απορρίπτουν. Ο λόγος; ο νεαρός είναι υπερβολιά σοσιαλίζων. Ο Μαλατέστα ακούει να λένε για τη Διεθνή. Την αναζητεί και τη βρίσκει. Εγκαταλείπει τότε τις σπουδές του στην ιατρική. Συναντά τον Μπακούνιν και τον Καφιέρο, με τους οποίους συνταυτίζεται.

Το 1874, ο Μπακούνιν φωτίζεται πάλι από τους προβολείς της δημοσιότητας. Υποκινεί μια εξέγερση. Ειδοποιημένη, η αστυνομία την καταπνίγει στη γένεσή της. Ο Μαλατέστα βρίσκεται και αυτός στην Απουλία. Τον υποψιάζονται (αδίκως). Το σκάζει, κρυμμένος μέσα σε ένα κάρο με σανό, όμως τον αναγνωρίζουν και τον συλλαμβάνουν. Μερικά χρόνια αργότερα γίνεται τέκτων, όπως και ο Μπακούνιν, που και αυτός έχει μνηθεί. Ελπίζει ότι μπορεί έτσι να ασκήσει επιρροή. Όμως, όπως και αυτός, εγκαταλείπει τη Στοά δύο χρόνια αργότερα. Τον επανευρίσκουμε ύστερα στην Ουγγαρία όπου, το 1875, συμμετέχει στην εξέγερση κατά των Τούρκων. Επιστροφή στη Δυτική Ευρώπη. Επιστροφή στη Διεθνή. Στο Συνέδριο της Φλωρεντίας, το 1876, παίρνει το μέρος του κομμουνισμού κατά του κολλεκτιβισμού¹, και μιλά, για πρώτη φορά, για "προπαγάνδα με την πράξη". Το Συνέδριο διεξάγεται στην αρχή στην πόλη, ύστερα, νύχτα, σε δάσος, λόγω της αστυνομίας.

"San Michele aveva un gallo".

Ο Μολατέστα, ο Καφιέρο και ο Στελνιάκ, ένας άσημος ρώσος αναρχικός, αποφασίζουν, μετά από αυτό το Συνέδριο

να πραγματοποιήσουν ένα μεγάλο χτύπημα. Πιστεύουν ότι έτσι κάνουν “πειραματική προπαγάνδα”: ότι δείχνουν, πραγματοποιώντας τα, τα μέτρα που πρεσβεύουν. Η “προπαγάνδα με την πράξη”, λένε, εμποδίζει τους αγωνιστές, που τους νανουρίζουν οι λόγοι τους, να αποκοιμηθούν. Δείχνει με αυτό τρόπο τι είναι ο σοσιαλισμός. Προεικονίζει την ίδια την επαναστατική εξελικτική διαδικασία. Αρχίζουν λοιπόν να ψάχνουν για χρήματα. Τα όπλα, αυτά αγοράζονται! Συναντούν τον Κροπότκιν, έναν πλούσιο πρίγκηπα. Εκείνος το στρίβει. Δεν απομένει πια στον άμοιρο Καφιέρο παρά να πουλήσει τα τελευταία του περιουσιακά στοιχεία. Πιεσμένος από τον χρόνο, θα τα πουλήσει, χωρίς να αποκομίσει όσα προσδοκούσε. Θα του αποφέρουν 6000 φράγκα. Δεν είναι αρκετά, όμως, ενθουσιασμένη από το σχέδιο, μια ρωσίδα αγωνίστρια, η δις Σμέτοκαγια, θα δώσει άλλες 4000 φράγκα.

Προετοιμαζόμενο ήδη από τον Ιούνιο, το κίνημα ξεκινά άσχημα, και τα γεγονότα ξεφεύγουν από εκείνους που ήθελαν να τα κατευθύνουν. Ο Σαλβατόρ Φαρίνα, ένας παλιός γαριβαλδινός, τον οποίο, ως φαίνεται, μπορούν να εμπιστευτούν, υποσχέθηκε τη βοήθειά του.

Με τη μεσολάβησή του στρατολογούνται πολλοί χωρικοί. Δεν ξέρουμε τι ακριβώς τους είπε ο Φαρίνα, πάντως προχωρούν στο εγχείρημά τους. Το δυστύχημα είναι ότι ο Φαρίνα είναι ένας προδοκάτορας. Αφού αφάιμαξε όσο το δυνατόν περισσότερα χρήματα από τους εύπιστους επαναστάτες μας, πουλά τη συνωμοσία στον υπουργό Νικοτέρα, που είχε γνωρίσει άλλοτε, τον καιρό της γαριβαλδινής εποποιίας. Έπειτα καταφεύγει στην Αμερική, όπου, φοβούμενος την εκδίκηση της Διεθνούς, αλλάζει όνομα.

Συλλαμβάνονται όλοι οι χωρικοί. Οι “διεθμιστές” μόλις που προλαβαίνουν να κρυφθούν. Είναι κολλημένοι στον τοίχο: είτε να εγκαταλείψουν το σχέδιό τους, είτε (αν θέλουν οπωσδήποτε να επιχειρήσουν κάτι) να δράσουν αμέσως. Η άνοιξη δεν έχει αρκετά προχωρήσει, ώστε να είναι βατά τα βουνά. Από την άλλη όμως, αν περιμένουν, υπάρχει ο κίνδυνος, τώρα που

τους πήραν μυρωδιά, να συλληφθούν όλοι οι συνωμότες, ο ένας μετά τον άλλον. Επιλέγουν λοιπόν την άμεση δράση. Ένας ρώσος αγωνιστής, ο Καρφτοίνσκι, με ένα διαβατήριο με το όνομα Ρούμπελφ, έμπορος από τη Χερσόνα, μεταβαίνει στις αρχές Απριλίου με μία συντρόφισσα στο Σαν Λούπο, ένα κεφαλοχώρι της επαρχίας του Μπενεβέντε. Νοικιάζει εκεί ένα σπίτι που θα χρησιμεύσει ως αποθήκη όπλων, και ειδοποιούνται οι μνημένοι των διαφόρων περιοχών της Ιταλίας να έρθουν αμέσως στο Σαν Λούπο, για να εξοπλισθούν.

Οι κάτοικοι της περιοχής νομίζουν ότι το ζευγάρι που μόλις έφθασε είναι εκκεντρικοί Άγγλοι. Το Σαν Λούπο είναι ένα ήσυχο κεφαλοχώρι 1500 κατοίκων, που βρίσκεται στην ανατολική άκρη της οροσειράς Ματέζε. Το σπίτι που νοίκιασαν οι επαναστάτες είναι μακριά από το κέντρο του Σαν Λούπο. Την επομένη της αφίξεως των "Άγγλων" και, κατά την απουσία τους, καταφθάνει ένα μεγάλο κάρο. Το κάρο αυτό μεταφέρει όπλα. Τα κασόνια τα ανοίγουν ένας ράφτης και ένας καπελάς από τη Φλωρεντία, οι οποίοι και δεν παίρνουν τις δέουσες προφυλάξεις. Λίγες μέρες αργότερα, παρουσιάζονται κάτι άγνωστοι. Φαίνεται ότι έρχονται από παντού. Έχουν όλοι τους δώσει ραντεβού σε μια ταβέρνα στα περίχωρα. Όλα αυτά αρκούν για να ξυπνήσουν την καχυποψία των Αρχών. Ένα δράδυ, ένα απόσπασμα καραμπινιέρων συναντά πέντε άτομα, τα οποία, στην εντολή να σταματήσουν, απαντούν σε μια ομοφροντία, που τραυματίζει δύο καραμπινιέρους. Και άλλη ατυχία! Διότι την ίδια στιγμή, και σε μικρή απόσταση από εκεί, σύμπασα η ομάδα βρίσκεται σε σχηματισμό μάχης. Πρέπει κάτι να κάνουν! Ξεκινούν διαστικά. Συνοδευόμενοι από τρία μουλάρια, με τις κόκκινες σημαίες μπροστά, καμιά τριανταριά "διεθνοστές" παίρνουν κάτι κακοτράχαλα μονοπάτια. Δεν τίθεται ζήτημα να αποπειραθούν έστω και το παραμικρό στο ίδιο το Σαν Λούπο, αλλά να καταφύγουν στα βουνά, και να διατρέξουν την περιοχή, μήπως και ξεσηκώσουν τους χωρικούς. Ο στόχος; Να διαβούν τα όρη Ματέζε, και να περάσουν στην επαρχία του Καμπο-

μπάσοο, στα Αβρούζια, όπου φαίνεται οίγουρη η εξέγερση... Στις 8 Απριλίου η ομάδα μπαίνει στο χωριό Λετίνο της επαρχίας Σεζέρτε. Οι επαναστάτες πηγαίνουν στο "κοινό σπίτι" (τα γραφεία της Κοινότητας). Ζητούν από τον γραμματέα όλα τα έγγραφα. Όλα τα χαρτιά, εκτός από τα έγγραφα της εκκλησιαστικής οργάνωσης ελεημοσύνης, γιατί αυτά, λένε, "αφορούν τον λαό". Τα έγγραφα, καθώς και η προσωπογραφία του βασιλιά, καίγονται στην πλατεία του χωριού. Έπειτα ο Καφιέρο δγάζει λόγο στους άναυδους χωρικούς. Καταγγέλλει τους πλούσιους και τη φορολογία. Για τους χωρικούς, έχει έρθει ο κόσμος ανάποδα. Ο Καφιέρο είναι ένας *αινίορε*. Καλοντυμένος, ομορφάντρας με καστανή γενειάδα, εντυπωσιάζει. Δεν είναι όμως ο μόνος που μίλησε. Ο παπάς της εκκλησίας του Λετίνο, ένας καλοκάγαθος γέροντας εβδομηντάρης, ένας κάποιος Φορτίνι, κηρύσσει και αυτός την ευαγγελική αδελφότητα. Ο τόπος θα πει αργότερα ότι οι επαναστάτες εξανάγκασαν τον εφημέριο. Όμως φαίνεται ότι δεν ήταν διόλου έτσι.

Μετά από όλα αυτά, ήρθε η ώρα του βραδυνού φαγητού. Οι "διεθμιστές" ζητούν να φάνε. Πληρώνουν μέχρι δεκάρας. Λένε μάλιστα ότι ορισμένοι χωρικοί καταχράσθηκαν τη γενναιοδωρία τους. Έπειτα, η ομάδα ξαναπήρε τον δρόμο για το κεφαλοχώρι Γκάλλο.

Εκεί καίνε τα αρχεία και μοιράζουν όσα λεφτά δρέθηκαν στα γραφεία του Δημόσιου Ταμείου. Παρά τριχα πάντως να στραδώσει το πράγμα: οι χωρικοί θέλησαν να αντισταθούν, όμως ο εφημέριος, ένας ονόματι Ταμαμπούρρι, τους απέτρεψε. Είπε στον κόσμο ότι οι "διεθμιστές" δεν ήταν ληστές, αλλά κάτι καλά νέα παιδιά, με ειρηνικές προθέσεις. Ωστόσο, οι δυνάμεις της τάξεως δεν είχαν μείνει αδρανείς. Αποσπάσματα πεζικού, λόχοι βερσαλλιέρων, και ίλες ιππικού στάλθηκαν κατά της ομάδας. Αιφνιδίασαν τους επαναστάτες σε κάποιο αγρόκτημα, το βράδυ της 11ης Απριλίου. Η εκστρατεία των νέων αυτών παιδιών κράτησε μόλις έξι μέρες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΤΗΝ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΡΑΔΙΟΥ

Με την πένα, το μαχαίρι, το τουφέκι ή τον δυναμίτη.

Το επεισόδιο του Μπενεβέντε δεν ήταν, ασφαλώς, η κινεζική Μεγάλη Πορεία. Είχε και μία αστεία, παλαιϊκή πλευρά, με μια λέξη ήταν ασήμαντο. Με επικεφαλής τον Ζολ Γκεντ, οι μαρξιστές το χλεύασαν και ταυτόχρονα το κατήγγειλαν με διαιότητα. Διότι το Μπενεβέντε είχε μία ισχυρότατη συμβολική φόρτιση. Ευαγγελιζόταν εντελώς νέους τρόπους δράσης, που με αυτούς θα εγγραφόταν το αναρχικό κίνημα στον θνήσκοντα 19ον αιώνα. Το πείραμα του Μαλατέστα και του Καφιέρο άφηγε πίσω του το θεωρητικό επίπεδο, απεσπάτο από τον ειρηνικό “κατασκευαστισμό” (εταιρείες ασφαλίσεων, συνεργατικά καταστήματα, κομμουνιστικά εργαστήρια, κτλ.), για να ξανοιχθεί στη βία. Οι αναρχικοί δεν θα ήταν πια ακίνδυνοι ονειροπόλοι, θα έκαναν “να τρέμει ο μπουρζουάς”. Ένας άνθρωπος σαν τον Πωλ Μπρους, που στην αρχή ήταν υπέρ της “προπαγάνδας με την πράξη”, αντιλαμβάνεται πολύ σύντομα σε τι υπερβολές θα μπορούσε να οδηγήσει αυτό. Ορισμένοι αναρχικοί ούτε που θα το λάβουν υπόψη τους. Θα αρκεσθούν να προφητεύσουν στον Πωλ Μπρους ότι θα προσχωρήσει στην αστική τάξη.

Υπό την ακρότατη αυτή μορφή της, πάντως, η “ακτιβιστι-

κή” θεωρία θα υιοθετηθεί σύντομα από την Ομοσπονδία του Ιούρα. Ο δάρδος της θα είναι ο Κροπότκιν, ο “μαύρος πρίγκηπας”. Η Αναρχία, θα πει, είναι “η διαρκής επανάσταση με την πένα, το μαχαίρι, το τουφέκι ή τον δυναμίτη [...]”. Όλα είναι χρήσιμα για μας, ό,τι δεν είναι νομιμότητα”. Αυτά τα λόγια θα έχουν απρόδλεπτες συνέπειες, όταν θελήσουν να τα εφαρμόσουν στην πράξη. Θα το δούμε αυτό στη Γαλλία, όπου, περί το 1880, είχε μετακινηθεί το κέντρο βάρους του αναρχισμού. Εκείνα τα χρόνια, που ο αναρχισμός κάνει τα πρώτα του βήματα στη Γαλλία, η χώρα υφίσταται άμεσα τις επιπτώσεις μιας παγκόσμιας οικονομικής κρίσης. Η προοπτική μιας επανάστασης φαινόταν ως επικείμενη. Πιστεύουν ότι είναι πολύ κοντά η κατάρρευση της καπιταλιστικής κοινωνίας. Ο Κροπότκιν διακηρύσσει στη δίκη της Λυών (για την οποία θα μιλήσουμε αργότερα): “Η εκπνοή της κοινωνίας αυτής είναι μοιραία. Πιστέψτε με, κύριοι, θα εέλθει σε λιγότερο από δέκα χρόνια. Ζω ανάμεσα σε εργάτες, και μπορώ να το πω”. Άλλοι αναρχικοί θα νομίσουν μάλιστα ότι ο Κροπότκιν έσφαλε λόγω απαισιοδοξίας. Ένας από αυτούς θα πει: “Αυτή η δήλωση του Κροπότκιν θεωρήθηκε από πολλούς συντρόφους ως υπερβολικά επιφυλακτική. Ήμουν από αυτούς που πίστευαν στην απότομη, στην άμεση καταστροφή. Φταίει τα νιάτα, θα πουν μερικοί. Αυτοί που, ακούγοντας μια μακρυνή οχλοοχή μες στην άγρια νύχτα, έτρεχαν στο παράθυρό τους, νομίζοντας πως ήταν ο λαός που επαναστατούσε, αυτοί και μόνο αυτοί μπορούν να πουν πόσο μεγάλη ήταν η ελπίδα μας”. Και ο Ζαν Γκραβ, ένας άλλος γνωστός αγωνιστής, αναπολώντας εκείνη την εποχή, γράφει: “Πολλοί, ήμουν και εγώ ανάμεσα σ’ αυτούς, προσχωρώντας στις ιδέες του αναρχισμού, φαντάζονταν ότι η επανάσταση ήταν κοντά, ότι θα γινόταν αύριο, ότι αρκούσε να κηρύξει κανείς τον Λόγο τον Καλό για να παρασύρει τα πλήθη, ότι θα ανέτελλε επί τέλους η αυγή μιας καλύτερης κοινωνίας”.

Αυτήν την τόσο κοντινή επανάσταση, πώς να την προετοιμάσουν; Με την απεργία-εξέγερση. Για τους αναρχι-

κούς, η κλαοική απεργία είναι μία απάτη. Βελτιώνει στιγμιαία τη μοίρα των εργατών, τα αποτελέσματά της όμως δεν έχουν διάρκεια. Πρέπει πάντα να αρχίζεις ξανά και ξανά την απεργία, λένε οι αναρχικοί, και πέφτεις σε έναν φαύλο κύκλο, που οφείλεται σε αυταπάτες. Αν εξαπολυθεί από τους ίδιους τους εργάτες, έξω από τις οργανώσεις τους, η απεργία-εξέγερση, αντίθετα, προετοιμάζει την Επανάσταση. Είναι “ο πόλεμος της σφιγμένης γροθιάς, σφιγμένης στη λαβή ενός μαχαριού ή ενός πιστολιού”. Η απεργία αυτή συνοδεύεται πάντα από βία, από μία “ατομική επανάκτηση” (οι εργάτες “επανακτούν αυτά που τους έχει κλέψει το αφεντικό τους”), και από τη διεξαγόμενη από τους αγωνιστές προπαγάνδα. Η εμφάνιση αυθόρμητων απεργιών φαίνεται να επιβεβαιώνει το ορθόν των θεωριών του Μαλατέστα και του Καφιέρο...

Έστω και βίαιοι, οι αναρχικοί παραμένουν ονειροπόλοι. Και είναι ίσως, εν τέλει, το προαίσθημα ότι είναι ουτοπιστές, εκείνο που τους ωθεί στη βία. Ωσάν να ήθελαν να εκδιώκουν τα γεγονότα. Έτσι τουλάχιστον εμφανίζονται στον σημερινό ιστορικό. Εκείνη όμως την εποχή, πώς ήταν; Οι ψυχρές αναλύσεις δεν ισχύουν, όταν εκτυλίσσεται το γεγονός συγκεκριμένα, με σάρκα και οστά.

Στις 23 Μαρτίου 1882, τελειώνει στη Ροάν μια απεργία, που είχαν κάνει 4000 υφαντουργοί για 50 περίπου μέρες, και που είχε συνοδευτεί από μία εργοδοτική ανταπεργία. Απολύθηκαν ορισμένοι εργάτες. Την επομένη, ένας νεαρός έφηβος, άνεργος, ο Φουρνιέ, πυροβολεί με ένα πιστόλι έναν από τους εργοδότες, τον Μπρεσάρ, τον οποίο θεωρεί ως υπεύθυνο. Η σφαίρα περνά ξυστά από το πρόσωπο του θύματος, και ο δράστης αποπλίζεται, χωρίς να προβάλλει αντίσταση. Ο Φουρνιέ μετανιώνει αμέσως για την πράξη του. Επαναλαμβάνει την αίτηση συγνώμης επ’ ακροατηρίω. Ο επίτροπος τον καταδικάζει ωστόσο σε οκτώ χρόνια καταναγκαστικά έργα γιατί πρέπει, λέει, “να ρίξουμε λίγο κρύο νερό πάνω στην εργατική τάξη που δρισκεται σε αναβρασμό”. Αργότερα η ποινή του Φουρνιέ μετριάζεται στα τέσσερα χρόνια. Επιστρέ-

φοντας στη Ροάν θα βρει δουλειά χάρις στον ίδιο τον Μπρεσάρ. Μια αναφορά του νομάρχη σημειώνει ότι από τότε και μετά ήταν ένας εργάτης “σοδαρός” και ευπρεπής.

Από την ημέρα εκείνη της πιστολιάς, οι μαρξιστές κρατούν αποστάσεις. Κατανοούν τη χειρονομία, τονίζουν όμως την αναποτελεσματικότητά της. Δεν κηρύσσουν τον πόλεμο των ατόμων, αλλά τον πόλεμο των τάξεων που, αυτός μόνο, μπορεί να καταλήξει στη “μετατροπή των οικονομικών συνθηκών”. Οι αναρχικοί, από τη μεριά τους, υπερασπίζονται αμέσως τον Φουρνιέ. Είναι φωτιά και λαύρα. Ο Ντεζού, υπεύθυνος μιας αναρχικής εφημερίδας, του *Κοινωνικού Δικαιώματος*, καταδικάζεται για τον ενθουσιασμό του σε ένα χρόνο φυλακή και διακόσια φράγκα πρόστιμο. Οι αναρχικοί κύκλοι οργανώνουν έρανο. Το ποσό που συγκεντρώνεται χρησιμοποιείται για να αγοράσουν ένα “τιμητικό περίστροφο” σ’ αυτόν που η “αστική δικαιοσύνη” τιμώρησε. Πάντως, η χειρονομία εκείνη του εφήβου προανήγγελε άλλα γεγονότα, πολύ πιο θεαματικά, διόλου όμως συνδεδεμένα με αυτή. Είχαν παρατηρηθεί, εδώ και λίγο καιρό, στη μεταλλευτική περιοχή του Μονω-λε-Μιν και του Κρεζό, μυστηριώδη διαβούλια που γίνονταν στα δάση, τη νύχτα. Φουντωμένη από την αντισοσιαλιστική προπαγάνδα, η κοινή γνώμη της περιοχής πανικοβάλλεται κυριολεκτικά με την ύπαρξη μιας μυστικής επαναστατικής οργάνωσης, της “Μαύρης Συμμορίας”. Η “Συμμορία” περνά, πράγματι, στη δράση τον Αύγουστο του 1882, δηλαδή λιγότερο από έξι μήνες μετά από την υπόθεση της Ροάν. Τις νύχτες (στ’ αλήθεια, εκδηλώνει μια δύναμη για το σκοτάδι!), προβαίνει σε μια σειρά εκνόμων ενεργειών. Σπάζονται σταυροί, στημένοι σε δρόμους, ή πάνω σε πολλά κτίρια. Απειλητικές επιστολές στέλνονται στον δήμαρχο, στον εφημέριο και στον συμβολαιογράφο του Μονω. Τα πράγματα σοδαρεύουν ακόμα περισσότερο: στις 15 Αυγούστου, ξεσπά μια μικροεξέγερση. Επιτίθενται με τσεκούρια και με δυναμίτη στο παρεκκλήσι και το σχολείο των καλογραιών, στο μικρό χωριουδάκι Μπουά-Ντυβέρν, έπειτα αποφασιζουν να βαδί-

σουν κατά του Μοναώ, όμως σκορπίζουν, αφού κάνουν πρώτα πολλή φασαρία. Η Κυβέρνηση, στο τέλος, ανησυχεί στα σοβαρά, συλλαμβάνονται εικοσιτρία άτομα. Παραπέμπονται στο Κακούροδικείο.

Η δίκη αρχίζει μέσα σε ατμόσφαιρα τρομοκρατίας. Πρέπει να είναι κανείς εφοδιασμένος με ειδική άδεια, για να μπορεί να την παρακολουθήσει. Τα όργανα της τάξεως είναι πάνοπλα. Οι κατηγορούμενοι, στην πλειοψηφία τους, είναι είκοσι με τριάντα χρονών. Οι περισσότεροι είναι μεταλλωρύχοι. Ο εισαγγελέας είναι κατηγορηματικός: το κίνημα υποκινήθηκε από τα πιο ακραία στοιχεία του "εργατικού κόμματος". Και ανακατεύει τις "μυστηριώδεις συναθροίσεις" με τις συσκέψεις των "δήθεν συνδικαλιστικών επιμελητηρίων", αυτών των "εστιών κολλεκτιβιστικής ή αναρχικής προπαγάνδας". Όμως η δίκη απαλλάσσει τα "συνδικαλιστικά επιμελητήρια" των οποίων οι πρόεδροι κάθονται και αυτοί στο εδώλιο του κατηγορουμένου. Το "επιμελητήριο" των Συνδικαλισμένων Μεταλλωρύχων διευθύνεται από κάποιον Μπονό (καμία σχέση με τον άλλον!), που ανήκει στο Γαλλικό Εργατικό και Σοσιαλιστικό Κόμμα. Οι δραστηριότητές του είναι δραστηριότητες ενός Ταμείου Αλληλοβοήθειας. Το αποδεικνύει η ακόλουθη απόφαση που δρίσκεται στα χαρτιά του: "Ο γραμματέας προτείνει να διατεθεί ένα ποσό για τη φωταγωγή της 14ης Ιουλίου, που γίνεται δεκτό". Αντίθετα, με την πρόοδο της δίκης αποδεικνύεται ότι η Μαύρη Συμμορία είναι πραγματικότητα. Το ξεκίνημά της ανάγεται στα 1877, και αριθμεί περίπου οκτακόσια εγγεγραμμένα μέλη. Πρόκειται για μια εργατική μυστική Εταιρεία. Ο νεοφώτιστος, που γίνεται αποδεκτός, μπαίνει με δεμένα τα μάτια. Τον κάνουν να πιστέψει ότι πυροβολεί έναν προδότη. Η τυχόν άρνησή του προκαλεί τη μη εισδοχή του. Ορκίζεται πάνω σε ένα "ιερό" περιστροφικό να μην προδώσει ποτέ την Εταιρεία. Υπάρχουν επίσης σύνθημα και παρασύνθημα, και σημεία αναγνώρισης, όπως και στον Τεκτονισμό, με τον οποίο η Συμμορία δεν έχει απολύτως καμία σχέση. Η βασική λέξη είναι "δώρο". Η

αναγνώριση γίνεται περνώντας τον αντίχειρα πάνω σε τρία δάχτυλα του χεριού, ή περνώντας το χέρι πάνω στα φρύδια.

Πώς μπόρεσε, άραγε, να υπάρξει μια τέτοια συμμορία; Πώς ήρθε η ιδέα στους εργάτες να συγκροτήσουν μυστική Εταιρεία; Χωρίς να καταφύγουμε σε παλιές παραδόσεις που ίχνη τους ήταν ακόμα ζωντανά τότε στο λαϊκό ασύνειδο, όπως οι συντεχνίες, ή ακόμα και ο καρμποναρισμός, μπορούμε να ερμηνεύσουμε το γεγονός με την παρατήρηση ότι σταθερά κάθε περιθωριακής ομάδας είναι η μυστική Εταιρεία¹. Όμως, ποιο ήταν το μερίδιο των αναρχικών στην υπόθεση; Οι κατηγορούμενοι συνδέονταν άραγε με τη “μολυσματική εστία της Γενεύης”, όπως ισχυριζόταν ο εισαγγελέας; Καθόλου! Η μόνη απόδειξη, που θα μπορέσει να παρουσιάσει, είναι ένα αντίτυπο της “Παντιέρας”, αναρχικής εφημερίδας της Λυών. Οι περισσότεροι από τους κατηγορούμενους θα συντάξουν, άλλωστε, αιτήσεις χάριτος (θα ήταν ακριβέστερο να λέγαμε ότι τα κείμενα γράφτηκαν από άλλους γι’ αυτούς). “Επειδή δυστυχώς με είχε ζαλίσει το ποτό, λέει μια αίτηση, με παρέσυραν”. Και μια άλλη υπερθερματίζει: “Παρασύρθηκα σε έναν δρόμο ανάξιο για Γάλλο”.

Η μοίρα των εργατών ήταν πολύ σκληρή. Αρκεί κανείς να την αναπολήσει για να βρει τη βασική αιτία αυτών των ταραχών. Έγινε αντιληπτό στο ακροατήριο τι ήταν στην πραγματικότητα ο εργοδότης Σαγκό, που είχε τη φήμη ενός φιλανθρώπου. Τη 14η Ιουλίου, “επέτρεπε” στους εργάτες του να εργασθούν. Όταν ο πρόεδρος του δικαστηρίου ρώτησε τους κατηγορούμενους ποιοι ήταν εκείνοι που υποχρεώθηκαν να εργασθούν, σηκώθηκαν όλοι. Ο νομάρχης ομολόγησε, εξάλλου, ότι ο Σαγκό είχε εξαναγκάσει τρεις εργάτες, που είχαν εκλεγεί δημοτικοί σύμβουλοι, να υποβάλουν τις παραιτήσεις τους. Οι “καλοί εργάτες δεν ανακατεύονται με την πολιτική!” Ο Σαγκό δεν ανεχόταν, εξάλλου, ούτε τους άθεους, ούτε τους προτεστάντες. Στην περιοχή του, απαγορευόταν να γίνει “πολιτική” ταφή, και οι πάστορες δεν είχαν το δικαίωμα να ανοίξουν εκκλησία. Ο Σαγκό δεν θέλει, δεβαίως, να ασκήσει οιαδήποτε

πίεση επί των εργατών “του”, όμως “δεν μπορεί να ανεχθεί” να έρχονται να τους κάνουν προπαγάνδα.

Εγεξέρσεις, μεταμέλειες, νέες εξεγέρσεις. Οι ίδιες αιτίες παράγουν τα ίδια αποτελέσματα. Η εργοδοσία είχε, φαίνεται άλλες σκοτούρες, ούτε που σκεφτόταν να συνειστεί. Αφού δγήκαν από τη φυλακή, τρία μέλη της Μαύρης Συμμορίας φωτογραφίζονται μαζί με ένα πλακάτ όπου αναγράφονται οι λέξεις “Έλευθερία, Ισότητα, Δικαιοσύνη. Θύματα της αστικής Δημοκρατίας”. Οργανώνουν έρανο γι’ αυτούς. Και οι δυναμιτιστικές απόπειρες ξαναρχίζουν και πληθαίνουν. Αυτή τη φορά, τις διεκδικούν ομάδες που αυτοτιτλοφορούνται “Ο Πεινασμένος”, “Ο Δυναμίτης”, “Με το Περίστροφο στο χέρι”, “Η Κατάργηση των Μπουρζουάδων” κτλ. Στα ορυχεία του Σαγκό, τα μεροκάματα έχουν πέσει και υπάρχει μια ιδιωτική αστυνομία που απαγορεύει την έκφραση ακόμα και της παραμικρής πολιτικής γνώμης. Οι “τρομοκράτες” έχουν ως στόχο τους σταυρούς και τις εκκλησίες, αλλά επίσης και τα σπίτια ενός μηχανικού ή ενός υποδιευθυντή. Κλέβονται φυοίγγια, πυρίτιδα και δυναμίτης από τα εργοτάξια και από τα βαγόνια μιας σιδηροδρομικής εταιρείας.

Χρειάζεται αμείλικτη καταστολή. Ο αστυνομικός διοικητής του Μονσώ καταφεύγει σε έναν καταδότη: έναν τσαγκάρη που “μυείται” στη Μαύρη Συμμορία, που, τελικά, δεν είναι διόλου εύκολο να κατανικηθεί. Ο καταδότης, δοηθούμενος και από κάποιον άλλον, έναν ματαλλωρύχο, τον οποίο εκδιάζουν γιατί είχε οργανώσει μια παράνομη λοταρία, στήνει μια απόπειρα. Δίνει σε έναν νεαρό εργάτη, τον Γκεσλάφ, μία δόμβα και ένα περίστροφο, και τη στιγμή που ο Γκεσλάφ πάει να τοποθετήσει τη δόμβα στο σπίτι ενός στελέχους της Εταιρείας των Ορυχείων, δέκα αστυνομικοί ορμούν καταπάνω του. Ο Γκεσλάφ πυροβολεί και τραυματίζει τρεις χωροφύλακες. Συλλαμβάνεται, τον ανακρίνουν έξυπνα, χρησιμοποιώντας όλα τα μέσα. Στο τέλος, φανερώνει τα ονόματα των φίλων του. Στις 26 Μαΐου 1885, τριανταδύο άτομα δικάζονται στο κακουργοδικείο. Κατά τη διάρκεια της δίκης, ένας

από τους κατηγορούμενους θα παραδεχθεί ότι είναι αναρχικός, και ένας άλλος ότι έλαβε δέματα της αναρχικής εφημερίδας *Ο Εξεγερμένος*. Όλοι τους είναι μεταξύ δεκαοκτώ και τριαντατεσσάρων χρονών. Μερικοί από αυτούς θα απαλλαγούν. Άλλοι θα καταδικασθούν από δύο χρόνια φυλακή ως είκοσι χρόνια καταναγκαστικά έργα. Όσο για τον ανθυπασιστή της χωροφυλακής που τους είχε συλλάβει, θα καταλήξει στο τρελοκομείο, όπου θα λείει διαρκώς: “Η καρμανιόλα έχει στηθεί μπροστά μου [...]. Εγώ φταίω για όλα”.

Τα γεγονότα στο Μονω-λε-Μιν ενθουσίασαν, όπως ήταν φυσικό, τους αγωνιστές του αναρχισμού, οι οποίοι, όπως θα έχουμε την ευκαιρία να το δούμε εν εκτάσει αργότερα, άρχισαν να συγκροτούν, ήδη από το 1881, ένα είδος “κόμματος”. Η εφημερίδα μιας από τις ομάδες που το αποτελούσαν, η *Επαναστατική Σημαία*, ύμνησε, σε διθυραμβικό τόνο, αυτό το “θαυμάσιο αναρχικό κίνημα που κάνει τους μπουρζουάδες να τρέμουν”. Ο *Εξεγερμένος* θα υπογραμμίσει τη διστακτικότητα του κινήματος από επαναστατικής απόψεως. Όλα αυτά δεν εκφράσθηκαν, σε τελευταία ανάλυση, με μερικές επιδείξεις περισσότερο θορυβώδεις παρά αποτελεσματικές; Οι μεταλλωρύχοι του Μονω δεν “τόλμησαν να αποδεχθούν την ευθύνη των τρομερών ευθυνών”. Όμως η εφημερίδα προσθέτει: “Να λοιπόν που άντρες, αυθόρμητα, χωρίς ηγέτες, χωρίς σύνθημα, ακαθοδήγητοι, υψώνουν ενάντια στους εκμεταλλευτές και τους συνενόχους τους το λάδαρο της ανταρσίας[...]. Και να που δεν παραλείπουν τίποτα από ό,τι πρέπει, και που αποτελεί τη σωστή επαναστατική τακτική: σύλληψη ομήρων, ανάκτηση της ιδιοκτησίας του κεφαλαίου, αιφνιδιασμός του εχθρού μέσα στο ίδιο του το σπίτι, χρήση επιστημονικών μέσων, ταύτιση όλων των κεφαλών της μπουρζουάδικης Λερναίας Ύδρας! Η πρώτη αυτή αναρχική εξέγερση είναι, στ’ αλήθεια, ένα θαυμάσιο παράδειγμα”. Πράγματι, τα γεγονότα του Μονω φαίνονται να αναγγέλλουν το Μεγάλο Βράδυ. Και οι αναρχικοί βρίσκουν σ’ αυτά την επιβεβαίωση των θεωριών τους: οι επαναστατικές

μάξεις είναι αυθόρμητα αναρχικές. Ο αναρχισμός δεν είναι, όπως ο σοσιαλισμός, ένα σύνολο τεχνητών εννοιών, ζευγαρώνει με την ενδόμυχη κίνηση της ζωής. Άρα, σ' αυτές ανήκει η μέλλουσα Επανάσταση.

Απόπειρα στο "Κατηλειό".

Ένα γεγονός που, όπως το Μονώ-λε-Μιν, έχει μια συμβολική φόρτιση τόσο θεαματική, δεν είναι ποτέ απομονωμένο: εγγράφεται αναγκαστικά σε μια σειρά γεγονότων. Οι αναρχικοί το προαισθάνονται γιατί το ελπίζουν. Διαφοροποιούνται, εν πάση περιπτώσει, από τα Συνδικαλιστικά Επιμελητήρια που γεννιούνται διστακτικά, μέσα στην ατμόσφαιρα εκείνη της καταστολής, που ακολούθησε την τότε ακόμα πρόσφατη Κομμούνα. Πιστεύουν ότι το χάσιμο του χρόνου με την ανασυγκρότηση των προλεταριακών δυνάμεων σε μία και μοναδική δέσμη αποτελεί ουτοπία και λάθος. Η προπαγάνδα με την πράξη, η μεταδοτικότητα με το παράδειγμα, όπως το αποπειράθηκαν ο Καφιέρο και οι φίλοι του στο Μπενεβέντε, τους φαίνεται ότι είναι το πιο κατάλληλο μέσο. Άλλωστε, όπως είδαμε προ ολίγου, οι εργάτες του Μονώ δεν άρχισαν τάχα να συνειδητοποιούν ότι είναι αναρχικοί χωρίς να το ξέρουν; Δεν χρησιμοποίησαν, άραγε, λέξεις της Αναρχίας για να αυτοπροδιορισθούν; Τα ονόματα που πήραν ("Ο Πεινασμένος", "Ο Δυναμίτης", "Η Κατάργηση των Μπουρξουάδων", "Με το Περίστροφο στο χέρι") δεν είναι τάχα μέσα στο ύφος και το πνεύμα του αναρχισμού; Και γιατί να διάλεξαν αυτά τα ονόματα, αν δεν ήταν για να διατρανώσουν τον αυθόρμητο αναρχισμό τους; Ο νέος αυτός αναρχισμός, ο αναρχισμός του είδους Άμεση Δράση, "ανάκτηση των αγαθών στον τόπο της δουλειάς", κτλ., θα έχει ένα λαμπρό μέλλον. Και θα ανακαλύψει ένα ευνοϊκό έδαφος, διότι βρισκόμαστε στο μεταίχμιο του τελευταίου 19ου αιώνα, και των Νέων Καιρών που ήδη διαφαίνονται. Οι εργάτες, δηλαδή

ο κόσμος της εργασίας στο σύνολό του, ανήκουν ακόμα σε μία κοινότητα ευαισθησίας και πεπρωμένου, μια κοινότητα για την οποία όλοι σε λίγο θα ξέρουν ότι αποτελεί έναν όχι αμελητέο κοινωνιολογικό και πολιτικό μοχλό.

Ένα άλλο γεγονός, που συμβαίνει το ίδιο εκείνο έτος 1882, θα εμπλέξει μόνο μεμονωμένους, είναι όμως χαρακτηριστικό της περιρρέουσας ατμόσφαιρας της εποχής εκείνης. Ας το αφηγηθούμε, αρχίζοντας από την αρχή. Εκείνη τη χρονιά, εγκαινιάζεται ένα είδος καμπαρέ στο υπόγειο του θεάτρου Μπελκούρ της Λυών. Είναι μια κάβα όπου μαζεύονται για να “μουρνταρέψουν” οι άνθρωποι της “καλής κοινωνίας”. Η κάβα υπόσχεται, σύμφωνα με τα γραφόμενα ενός σύγχρονου ιστορικού, “όλα τα ευεργετήματα ενός οίκου ανοχής χωρίς τις σκοτούρες μιας δυσχερούς διοικήσεως”. Και μπορούν να οργιάζουν αχαλίνωτα μεταξύ τους. Το κέντρο το βαφτίζουν “Κατηλιό”, ως αναφορά στο μυθιστόρημα του Ζολά! Αυτό εξοργίζει τους αναρχικούς της Λυών, που δημοσιεύουν εμπρηστικά κείμενα. Ένα από τα κύρια άρθρα του *Κοινωνικού Δικαιώματος*, της αντιεξουσιαστικής εφημερίδας της περιοχής της Λυών, φέρει ως τίτλο “Ένα Χαμαιτυπείο”. Και γράφει ότι η πρώτη πράξη της Επανάστασης θα είναι η κατάργηση ενός τέτοιου άντρου.

Ένας “διαφωτιστής” δικαιώνει τους επαναστάτες του Μονω-λε-Μιν σε δημόσια συγκέντρωση: “Πρέπει να ξεμπερδεύουμε με την μπουρζουαζία”, λέει, και συμπληρώνει: Για να δρείτε τους μπουρζουάδες όταν έρθει η στιγμή, δεν έχετε παρά να πάτε στο “Κατηλιό”.

Έξι μήνες μετά τη δημοσίευση του άρθρου του *Κοινωνικού Δικαιώματος*, τη νύχτα της 22ας προς την 23η Οκτωβρίου 1882, και ακριβέστερα κατά τις δύο μετά τα μεσάνυχτα, δύο εκρήξεις ταρακούνησαν το “Κατηλιό”. Ένα γκαρσόνι δλέπει ένα φυτίλι να καπνίζει. Το πατά με το πόδι για να το σβήσει. Επακολουθεί έκρηξη. Πανικός στην αίθουσα. Το γκαρσόνι είναι καταπλακωμένο από μπάζα. Τα δυο του πόδια είναι τοακισμένα. Βογγά. Θα πεθάνει λίγες μέρες αργότερα. Η

έρευνα στρέφεται, φυσικά, στους κύκλους των αναρχικών. Η δόμβα αυτή είναι και η αφετηρία μιας ολόκληρης σειράς τρομοκρατικών ενεργειών που θα αναστατώσουν τη Γαλλία, και που θα τελειώσουν, εδώ πάλι, στη Λυών, όταν ο Καζερίο, ένας φούρναρης, θα δολοφονήσει τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Σαντί Καρνό, μέσα στην τετράτροχη επίσημη άμαξά του.

Οι υποψίες πέφτουν σε κάποιον Συδό, πρόσφατο αντιεξουσιαστή, και υπεύθυνο της *Επαναστατικής Σημαιάς*, που είχε διαδεχθεί το *Κοινωνικό δικαίωμα*. Κατηγορούν τον Συδό ότι παρότρυνε σε φόνο γράφοντας το “Ένα χαμαιτυλείο”. Πράγμα που είναι ανακριβές. Ο παλιός υπεύθυνος του *Κοινωνικού Δικαιώματος* θα γράψει, το 1898, σε έναν δημοσιογράφο της *Ωρρόρ* ότι ένοχος ήταν ένας κάποιος Ντ..., υφαντουργός, τότε μαθητευόμενος τυπογράφος που ενοχοποιήθηκε και αργότερα στην περίφημη Δίκη των 66 (πρβ. παρακάτω) και που, χάρις στην αποκήρυξη στην οποία προέβη, θα καταδικασθεί μόνο σε έξι μήνες φυλάκιση. Ο Ντ. (με το πραγματικό του όνομα Νταμιάν) θα παραδεχθεί ο ίδιος το γεγονός. Εν πάση περιπτώσει, για την ώρα, ο Συδό κρύβεται στο εξωτερικό με ψεύτικο όνομα. Στο Βέλγιο, μαζί με έναν φίλο, επιδίδεται σε “χημικά πειράματα”. Ατυχία: η συσκευή εκρήγνυται στην τσέπη του φίλου, που μένει στον τόπο. Ο Συδό απελαύνεται τότε στη Γαλλία. Παραπέμπεται σε δίκη. Ο ιδιοκτήτης του “Κατηλειού” και ένας από τους υπαλλήλους του είναι κατηγορηματικοί: αναγνωρίζουν σ’ αυτόν τον “αγένειο” νεαρό “που φορούσε σκούρα μπλέ ματογυάλια τα οποία έπιαναν στη μύτη”, που τον συνόδευε ένα ζευγάρι, και ο οποίος τους είχε φανεί ύποπτος. Όμως ο Συδό αρνείται τα πάντα. Φίλοι του από την Ελβετία μαρτυρούν υπέρ αυτού: Τη μέρα της απόπειρας, καταθέτουν, βρισκόταν στην Ελβετία.

Οι ένοχοι διατάζουν να αποφανθούν. Γι’ αυτό και αναγνωρίζουν ως μόνη κατηγορία την παρότρυνση σε φόνο, λόγω του δημοσιευθέντος στο *Κοινωνικό Δικαίωμα* άρθρου. Ενός άρθρου που δεν έχει γράψει αυτός, όπως είδαμε, μα που

θα σταθεί αφορμή να καταδικασθεί στην ποινή του θανάτου δι' αποκεφαλισμού. Οι φίλοι του Συδό διεξάγουν μια έντονη καμπάνια υπέρ αυτού. Δηλώνουν ότι αν, τελικά, αποφασισθεί η εκτέλεση, αυτοί θα μεταθούν μαζικά μπροστά στο ικρίωμα, και θα την εμποδίσουν. Η ποινή μετατρέπεται σε καταναγκαστικά έργα. Δέκα χρόνια αργότερα, όταν η "μαύρη" τρομοκρατία θα ξεσπάσει στη Γαλλία, από τη μακρινή του εξορία στο κάτεργο, ο Συδό θα γράψει στους συντρόφους του, για να τους πει ότι αυτά τα μέσα τους δυσφημούν στην κοινή γνώμη. Και για να δείξει ότι, πράγματι, δεν τα λείει αυτά από ιδιοτέλεια, γράφει στον τότε Πρόεδρο της Δημοκρατίας, αρνούμενος προκαταβολικά οποιαδήποτε μείωση της ποινής του. Το 1895, πάνω από δέκα χρόνια αργότερα, αρχίζει μία καμπάνια του τύπου υπέρ αυτού. Του δόθηκε χάρη το 1898. Θα επιστρέψει στη Γαλλία, και θα αφιερωθεί στην υπεράσπιση των συντρόφων του που είχαν μείνει στο κάτεργο.

Αυτές οι δυο υποθέσεις, του Μονωύ-λε-Μιν και του "Κατηλειού", είχαν προκαλέσει κάποιον πανικό. Η Κυβέρνηση πιστεύει, ή κάνει πως πιστεύει, ότι δρίσκεται μπροστά σε μια διεθνή συνωμοσία. Η αστυνομία διενεργεί εκτεταμένες έρευνες στα σπίτια των αναρχικών. Οι ανακρίσεις φέρνουν τη Λυών στο προσκήνιο. Διενεργούνται συλλήψεις στην πόλη, αλλά επίσης στη Βιεν, στη Βιλφράνς, κτλ. Στις 8 Ιανουαρίου 1883 αρχίζει στο Πλημμελειοδικείο της Λυών μια μεγάλη δίκη, η επιλεγόμενη "Δίκη των 66". Μεταξύ των 66 εμφανίζεται το απάνθισμα της Αναρχίας του καιρού εκείνου: Γκωτιέ, Κροπότκιν, Μπορντά, Λιεζόν, κτλ. Ο Ελιζέ Ρεκλύ, ο οποίος δεν συμπεριλαμβάνεται στους κατηγορούμενους, στέλνει ένα γράμμα στον ανακριτή, με το οποίο ζητά να συμμερισθεί την τύχη των συντρόφων του. Με αυτή την ευκαιρία, ο Κροπότκιν θα πει ότι η Επανάσταση θα εκραγεί σε δέκα χρόνια το αργότερο. Η απολογία του κάνει μεγάλη εντύπωση στο ακροατήριο. Εκείνος όμως που έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο είναι ο Εμίλ Γκωτιέ.

Γιος δικαστικού κλητήρα, "ενός από τα πιο άμεσα και τα

πιο επικίνδυνα, παρά την αφάνειά τους, ενεργούμενα της καπιταλιστικής και κυβερνητικής οργάνωσης”, όπως θα πει ο ίδιος, ο Εμίλ Γκωτιέ είναι ένας νεαρός αγωνιστής του αναρχισμού, γνωστότατος στις επαναστατικές ομάδες, έστω και για μόνο τον λόγο ότι αναπτύσσει πληθωρική δραστηριότητα. Ορισμένοι σύντροφοί του, ωστόσο, δεν τρέφουν και πολλή αγάπη γι’ αυτόν. Μέμφονται τάχα τη διορατικότητά του; Γιατί έχει καταγγείλει αυτούς που “αυτοανακηρύχθηκαν στα διαστικά αναρχικοί”, και που κατάφεραν να προβληθούν μέσα στο κίνημα. Κατά τη διάρκεια της δίκης, πάντως, η ευγλωττία του κάνει θαύματα. Όμως, αλλάζει στάση στη φυλακή. Ο Γκωτιέ απομονώνεται αυτοδούλως από τους φίλους του. Δεν προδίδει, όπως μερικοί το φαντάστηκαν. Πάντως, παρεμβλήθηκαν ορισμένες γνωριμίες. Του δίνεται χάρη το 1886, με τον όρο να μην ασχοληθεί πια με την πολιτική. Μετά την αποφυλάκισή του θα δημοσιογραφήσει στον 19ο αιώνα, υπό το ψευδώνυμο Ραούλ Λυσέ. Άραγε, μεταστροφή ενός μικροαστού; Απογοήτευση ενός ακραίου; Για ένα μόνο πράγμα είμαστε σίγουροι: ποτέ του ο Γκωτιέ δεν θα πει κακό λόγο για τους παλιούς συντρόφους του.

Ο μαύρος πρίγκηπας.

Μερικοί κατηγορούμενοι θα εγκαταλείψουν, αργότερα, τον αναρχισμό για τον σοσιαλισμό. Ο Λιεζόν θα είναι υποψήφιος στις εκλογές του 1893. Και ο Τρεσσώ, που είχε διαβάσει στο δικαστήριο μία συλλογική δήλωση, θα γίνει το 1893 επίσης, “Γενικός Σύμβουλος” στον νομό Μπους-ντυ-Ρον. Στο σύνολό τους όμως, οι σύντροφοι θα παραμείνουν σταθεροί. Ο Κροπότκιν, αυτός θα γίνει διάσημος και θα “εκτοξευτεί” στον χώρο της επικαιρότητας.

Γεννημένος στη Μόσχα, το 1842, ο Πέτρος Κροπότκιν κατάγεται από πολύ παλιά ρωσική αριστοκρατική οικογένεια. Οι φίλοι του, αργότερα, θα τον πειράζουν, λέγοντάς του ότι

έχει περισσότερα δικαιώματα στον θρόνο από τον τσάρο Αλέξανδρο τον Β'. Ο πατέρας του είναι ένας αξιωματικός που αρέσκει να επιδεικνύεται, όχι όμως και να πολεμά. Όταν ο Πέτρος ήταν μόλις τριών ετών, η μητέρα του πεθαίνει από φυματίωση. Ο πατέρας αναθέτει την ανατροφή του παιδιού και του πρωτότοκου Σάσα σε ένα Γάλλο παιδαγωγό, παλαιό στρατιώτη του Ναπολέοντα. Η οικογένεια, την εποχή εκείνη, ζει μέσα στη χλιδή: πενήντα υπηρέτες στη Μόσχα, και εικοσιπέντε για το εξοχικό. Στα δεκαπέντε του χρόνια, όπως και ο Μπακούνιν, ο Πέτρος κατατάσσεται στον στρατό. Ανήκει όμως στους προνομιούχους: θα ενταχθεί αμέσως στο Σώμα των Ακολούθων του αυτοκράτορα. Αυτό δεν του αρέσει διόλου. Πάντως, περνά στις εξετάσεις. Και αντίθετα από τους συμμαθητές του, που επιλέγουν τα συντάγματα της Αυλής με τις φανταχτερές στολές, αυτός προτιμά, προς γενική έκπληξη, να μεταταγεί σε ένα σύνταγμα επίπλων Κοζάκων στον ποταμό Αμούρ. Οι συμμαθητές του αγανακτούν. Όμως, αυτόν τον ελκύει το "μυστήριο" της Σιβηρίας. Η φοίτησή του στη Στρατιωτική Ακαδημία το μόνο που κάνει είναι ότι αυξάνει την ενστικτώδη απέχθειά του για τον στρατό, και δυναμώνει τον έρωτά του για τις επιστήμες. Μόνο οι εργασίες αποτύπωσης σχεδίων και χαρτών, χωρομετρήσεων και σχυρώσεων τον συνεπαίρνουν. Ένας άλλος λόγος αυτής της επιλογής, πολύ πιο διατακτικός: ο Κροπότκιν έχει διαβάσει κείμενα του Μπακούνιν και του Χέρτσεν, που κυκλοφορούσαν παράνομα. Η παρθένα γη της Σιβηρίας αποτελεί έναν ονειρεμένο χώρο για το ξεκίνημα των μεγάλων μεταρρυθμίσεων.

Το πέρασμα από τη Σιβηρία θα παίξει αποφασιστικό ρόλο. Εκεί ο Πέτρος ανακαλύπτει ότι η μεταρρυθμιστική βούληση περικλείει μία αυταπάτη: η παραμικρή αμυδρή επιθυμία προσκρούει πράγματι στη Διοίκηση. Αυτό δεν θα τον εμποδίσει, ταυτόχρονα με τα διαβάσματά του (Προυντόν, Χέρτσεν, Φουριέ και άλλοι), να ριχτεί με πάθος στις εξερευνησεις (θα οργανώσει πάμπολες αποστολές) και, όπως ο Ελιζέ Ρεκλύ, να γίνει ένας έγκυρος γεωγράφος.

Όταν επιστρέφει στη Μόσχα, η ζωή του έχει πια αλλάξει. Έχει ασφαλώς κάνει μία ενδιαφέρουσα συγκομιδή επιστημονικών παρατηρήσεων (έφερε αποδείξεις υπέρ της θεωρίας περί σχηματισμού των παγετώνων, που χαρακτηριζόταν τότε ως χμαιοική), όμως αρνείται τη θέση του Γραμματέα της Γεωγραφικής Εταιρείας, που του προσφέρουν. Έχει αποφασίσει “να σμίξει με τον λαό”. “Μια μεγαλειώδης προοπτική ξανοιγόταν μπροστά μου, θα γράψει αργότερα [...]. Πόσο θα ήθελα να ανοίξω νέους ορίζοντες στη γεωλογία και στη γεωγραφία! *Μα με ποιο δικαίωμα ποθούσα τις ευγενείς αυτές απολαύσεις, όταν γύρω μου, το μόνο που έδλεπα ήταν η εξαθλίωση, ο αγώνας για ένα κομμάτι μουχλιασμένο ψωμί; Ό,τι θα ξόδενα για να μπορέσω να παραμείνω στον κόσμο εκείνο των λεπτών συγκινήσεων, θα το έπαιρνα αναλόφευκτα από το ίδιο το στόμα αυτών που έφερναν το σιτάρι, και δεν είχαν αρκετό ψωμί για να ταΐσουν τα παιδιά τους*”. Και ακόμα: “Οι μάζες έχουν ανάγκη να μάθουν. Θέλουν να μάθουν. Μπορούν να μάθουν. Εκεί κάτω, πάνω στην κορυφή εκείνου του απέραντου λιθώνα που φιδσοέρνεται ανάμεσα στις λίμνες [...], να ένας φινλανδός χωρικός απορροφημένος από τη θέα των εξαισιων λιμνών, διάσπαρτων με νησιά, που απλώνονταν μπροστά του. Ούτε ένας από αυτούς τους χωρικούς, ακόμα και ο πιο φτωχός, ο πιο ταλαίπωρος από όλους, δεν θα περνούσε από εκεί, χωρίς να σταματήσει για να θαυμάσει το τοπίο. Πιο πέρα, στην όχθη κάποιας λίμνης, ένας άλλος χωρικός τραγουδά ένα τόσο ωραίο τραγούδι που και ο καλύτερος μουσικός θα του ζήλευε τη μελωδία του [...]. Και οι δυο τους αισθάνονται έντονα, και οι δυο τους στοχάζονται, και οι δυο τους σκέφτονται. Είναι ώριμοι για να επεκτείνουν τον κύκλο των γνώσεών τους, όμως πρέπει να τους το επιτρέψετε, να τους δώσετε τη δυνατότητα να έχουν ελεύθερο χρόνο! Ιδού η κατεύθυνση προς την οποία πρέπει να δράσω, ιδού οι άνθρωποι για τους οποίους πρέπει να εργασθώ...”

Το φθινόπωρο του 1872, ο Κροπότκιν ταξιδεύει στην

Ευρώπη, και κυρίως στην Ελβετία, όπου ανακαλύπτει έναν καινούριο κόσμο, που ζει μόνο για την Επανάσταση. Ένας φίλος του Μαξ, ο Ουτίν, του δίνει ένα σημείωμα για την Ομοσπονδία του Ιούρα, λέγοντάς του πικαρισμένος: “Πιστεύω πως δεν θα γυρίσετε πίσω. Θα μείνετε μαζί τους”. Στο Νεσατέλ, συναντά τον Ζαμ Γκυγιώμ, που ετοιμάζει ταινίες για την ταχυδρομική αποστολή μιας μαχητικής επιθεώρησης. Ο Ζαμ Γκυγιώμ του εξηγεί τον αναρχισμό. Ο Κροπότκιν θέλει να τα παρατήσει όλα και να μάθει μια χειρωνακτική εργασία. “Όχι, του λέει ο Γκυγιώμ, είσαστε ρώσος πρίγκηπας, η προπαγάνδα που θα μπορέσετε να κάνετε, θα είναι πολύ πιο αποτελεσματική”.

Ο Κροπότκιν, που θέλει να ριζώσει μέσα στον λαό, είναι τάχα το πρότυπο του ρωσικού ιδεαλισμού του τέλους του 19ου αιώνα; Μοιάζει, λόγου χάριν, στο πρόσωπο του φοιτητή στον *Βυσινόκηπο* του Τσέχωφ; Μόνο από πολύ μακριά! Έστω και μόνο επειδή αυτός συνταιριάζει τις πράξεις του με τα λεγόμενά του. Στη Ρωσία, όταν γυρίσει, θα τον συλλάβουν. Θα δραπετεύσει και θα επιστρέψει στην Ευρώπη, όπου θα νιώσει ευτυχιμένος ανάμεσα στους βουνήσιους του ελβετικού Ιούρα. Εκεί, σύντροφοί του θα είναι ο Μαλατέστα, οι εξόριστοι Ελιζέ και Ελί Ρεκλύ, ο Πωλ Ρομπέν, ο μέλλον προπαγανδιστής των νεομαλθουσιανικών θεωριών, ο κομμουνάρος Λεφρανσαι, για τον οποίο λεγόταν ότι έφυγε από το Παρίσι με εκατομμύρια, ο οποίος όμως εργάζεται ως αχθοφόρος στον οιδηροδρομικό σταθμό της Λωζάνης, και πολλοί άλλοι. Ο Ζαμ Γκυγιώμ το είχε αμέσως αισθανθεί: ο ονειροπόλος αριστοκράτης Κροπότκιν δεν θα είχε κανένα πρόβλημα επικοινωνίας με τους εργάτες. Είχε όμως απαλλαγεί από τον ψυχολογικό του πλατωνισμό; Αντιλαμβανόταν άραγε τι συνεπαγόταν η “επανάσταση με το μαχαίρι, το τουφέκι και τον δυναμίτη”, που επεκαλείτο με όλη τη δύναμη της ψυχής του στα εμπρηστικά του άρθρα; Όμως ποιος το αντιλαμβανόταν μέσα στους κύκλους αυτούς;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΛΗΛΑΤΕΙΣΤΕ ΤΟΥΣ ΦΟΥΡΝΟΥΣ ΒΑΛΤΕ ΦΩΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ

Βατρέν ντε Ντεκαζβίλ.

Οι δίκες του Μονω-λε-Μιν και της Λυών δεν θέτουν τέρμα στα λαϊκά κινήματα, που αποκτούν αντιεξουσιαστική χροιά. Διεκδικούμενη από τους αναρχικούς, η εξέγερση του Ντεκαζβίλ, το 1886, φαίνεται ότι, αυτή τη φορά, εγκαινιάζει πραγματικά την επανάσταση. Όλα αρχίζουν με μία απεργία, που ξεσπά στις 26 Ιανουαρίου, πρωί-πρωί, στην εκχώρηση της Νέας Εταιρείας Ορυχείων και Χυτηρίων του Αβεϋρόν. Σποραδική στην αρχή, διστακτική, αυτή η απεργία γίνεται, στο τέλος, γενική το μεσημέρι. Ο εντεταλμένος διαχειριστής, ο Πιτζάν, απουσιάζει. Τον αντικαθιστά ο υποδιευθυντής Βατρέν, μισητός σε όλο τον πληθυσμό.

Νωρίς το απόγευμα, μια ομάδα από απεργούς γεμάτους ψυχρή αποφασιστικότητα, και οδηγούμενος από τον Μπεντέλ, έναν παλιό εργάτη της εταιρείας, ορμούν στο γραφείο του Βατρέν. Οι εργάτες υποχρεώνουν τον μηχανικό να τους ακολουθήσει στο Δημαρχείο. Ο δήμαρχος προσπαθεί να ηρεμήσει το πλήθος. Εισ μάτην! Και για έναν λόγο παραπάνω, αφού ο Βατρέν δεν αφήνει το περιφρονητικό του ύφος, και απορρίπτει όλα τα αιτήματα των εργατών. Τον σπρώχνουν.

Κλείνεται μαζί με δύο εργοδηγούς σε ένα μη χρησιμοποιούμενο πια κτίσμα. Τραυματισμένος στο κεφάλι, ο Βατρέν καταφεύγει στον πρώτον όροφο. Το πλήθος τον καταδιώκει, και τον εκπαραθυρώνει. Μανιασμένοι, όσοι βρίσκονται κάτω, χμούν πάνω του και τον τσακίζουν στο ξύλο. Μεταφέρεται στο νοσοκομείο, όπου ο Βατρέν θα πεθάνει συνεπεία των πληγών του. Την άλλη μέρα, ο Ζυλ Γκεντ, ο οποίος αποδοκιμάζει τις διαιρέσεις των αναρχικών, γράφει πάντως στην *Κραυγή του Λαού* ότι “μπροστά σε τούτο το πτώμα του αφεντικού, του βασιανιστή, που θα αποσπάσει δάκρυα από όλα τα μάτια των μπουρζουάδων, και τις καταδίκες μιας μπουρζουάδικης δικαιοσύνης, μας είναι αδύνατον να σκεφθούμε τίποτα άλλο από τα δάσανα, τις προσβολές και τις προκλήσεις, στις οποίες ένας τέτοιος θάνατος είναι απλώς το επιστέγασμα, αν όχι και η τιμωρία”. Η κηδεία του Βατρέν γίνεται στις 30 Ιανουαρίου, υπό την προστασία του στρατού. Όταν το φέρετρο θγαίνει από το νοσοκομείο, όπου έχει μεταφερθεί το πτώμα, κανείς δεν αποκαλύπτει στις γραμμές των εργατών. Είναι, όπως λένε στην Ντεκαζβίλ, η δεύτερη εκτέλεση του μηχανικού. Στη Βουλή, ο Μπαλύ, ένας μεταλλωρύχος του Πα-ντε-Καλαί, που είχε εκλεγεί με το ψηφοδέλτιο του Ροσφόρ, δηλώνει: “Όταν ένας ολόκληρος πληθυσμός αγανακτισμένος, εξεγερμένος, τσακίζει αυτόν που τον βασάνισε, και που τον έκανε να πεινάσει χρόνια και χρόνια, δεν έχουμε τότε το δικαίωμα να πούμε: Αφήστε να διαβεί η λαϊκή δικαιοσύνη; Η 14η Ιουλίου δεν λαμπρύνθηκε με την εκτέλεση των τυράννων και εκείνων που έκαναν τον λαό να λιμοκτονεί, όπως ο Φλεσσέλ, ο Φουλόν, ο Μπερτιέ και οι φουρναρέοι που είχαν κρύψει τα άλευρα; Περιέφεραν τα κεφάλια τους καρφωμένα σε ένα κοντάρι, και αυτό δεν εμπόδισε την προηγούμενη Βουλή να ανακηρύξει εκείνη την επαναστατική ημερομηνία εθνική εορτή. Τι διαφορά υπάρχει με αυτό που συνέβη στη Ντεκαζβίλ;”

Κατά τη διεξαγωγή της δίκης, ο χαρακτήρας του Βατρέν φάνηκε ακόμα πιο αποκρουστικός. Ήταν “η κολασμένη ψυχή

της Εταιρείας”, η οποία και υπερεκμεταλλεύοταν τους εργάτες της, και τους πλήρωνε συστηματικά με καθυστέρηση δύο μηνών. Οι αναρχικοί, μα και οι σοσιαλιστές, θα διαμαρτυρηθούν για την ετιμηγορία, που θα είναι δαρύτατη. Και ο φόνος του Βατρέν θα πάρει εξέχουσα θέση στα χρονικά των αναρχικών. Το όνομα του Βατρέν θα είναι πηγή άπειρων εκφράσεων που θα γίνουν της μόδας όπως *watrineur*, *watrinage*, *watrineg*, κτλ. (αναφέρονται σε τσαλακωμένα πανταλόνια). Η εξέγερση, εν πάση περιπτώσει, θα ελκύσει την προσοχή όλων στη μοίρα των μεταλλωρύχων. Και στην αγόρευσή του στη Βουλή, ο Μπαλύ θα αδράξει την ευκαιρία για να διατυπώσει με σαφήνεια τις διεκδικήσεις, γύρω από τις οποίες θα οργάνωνε εφεξής τις κινητοποιήσεις της η εργατική τάξη: καταβολή ημερομισθίων ανά δεκαπενθήμερο και κατάργηση της εγγύησης ενός μηνός εργασίας που απαιτούσαν από τους εργάτες. Κατάργηση του υποχρεωτικού καταστήματος της επιχείρησης, που εμπόδιζε τους καταναλωτές να επιλέγουν τον μπακάλη τους, τον φούρναρή τους, το κρασοπωλείο τους. Μείωση της ημέρας εργασίας στις οκτώ ώρες. Εγγύηση ενός ελαχίστου ορίου ημερομισθίου... Πάντως, το πιο αξιοσημείωτο γεγονός όλης αυτής της αναταραχής υπήρξε η διαδήλωση των ανέργων, που έγινε στο Παρίσι στις 9 Μαρτίου 1883. Απείρως μικρότερης σοβαρότητας, αυτό το γεγονός είχε, ωστόσο, μία ισχυρή συγκινησιακή φόρτιση. Και πρώτα-πρώτα επειδή πραγματοποιήθηκε όχι σε κάποια μακρινή επαρχία, αλλά μέσα στο ίδιο το Παρίσι. Έπειτα, επειδή υπήρξε το πρώτο πραγματικά γεγονός με αναρχικές απηχήσεις, έτσι όπως τις εννοούσε το ευρύ κοινό: στη διαδήλωση αυτή πήγαινε μπροστά η μαύρη σημαία. “Η μόνη σημαία πίσω από την οποία θα μπορούμε τώρα να στοιχιζόμαστε[...], αυτή ακριβώς που όρθωναν η εξαθλίωση και η σύγχυση καταμεσής των δρόμων της Κρουά-Ρους, κατά την εξέγερση των μεταξάδων της Λυών”. Ο συγγραφέας ενός άρθρου που δημοσιεύθηκε σε ένα αντιεξουσιαστικό φύλλο του 1883 απορρίπτει την κόκκινη σημαία, γιατί αυτή ταιριάζει

στον αγώνα μέσα στο άπλετο φως του ήλιου, λέει, η μαύρη ταιριάζει στον ανταρτοπόλεμο, στη μάχη των ελεύθερων σκοπευτών, στη μάχη των "χαμένων παιδιών, τόσο πιο πολύ μανιασμένων, όσο πιο πολύ είναι σκόρπια". Αυτή η διαδήλωση αποτελούσε τη συνέχεια άπειρων συγκεντρώσεων. Σε μία από αυτές υιοθετήθηκε ένα ψήφισμα που καλούσε τα θύματα της ανεργίας να δράσουν επαναστατικά. Παρότρυνε τους άνεργους να "ποδοπατήσουν τον σεβασμό προς την ιδιοκτησία". "Αντικρίζοντας τα μαγαζιά, τα γεμάτα από προϊόντα που έφτιαζαν ο εργαζόμενοι, έλεγε το ψήφισμα, αυτοί οι εργαζόμενοι ας έχουν το θάρρος να πάρουν ό,τι τους είναι απαραίτητο για να ζήσουν".

Με πρόσκληση του συνδικάτου των ξυλουργών, οι άνεργοι συγκεντρώθηκαν στην πλατεία του Μεγάρου των Απομάχων, όμως, στο ύψος της πλατείας Μωμπέρ, η αστυνομία διέλυσε την πορεία πεντακοσίων έως εξακοσίων ατόμων που, προερχόμενα από την πλατεία της Βασιλλής, κατευθύνονταν προς το βουλευτήριο Σαιν-Ζερμαίν. Επικεφαλής της διαδήλωσης ήταν ο Εμίλ Πουζέ, ο μέλλων ιδρυτής του *Φιλήσυχου Ανθρώπου*, και προπάντων η Λουίζ Μισέλ, η Καλή Λουίζα, η Κόκκινη Παρθένα. Το πλήθος σκόρπισε. Είκοσι περίπου άτομα τράβηξαν τότε προς το Σαιν-Ζερμαίν-ντε-Πρε. Στην οδό ντε Κανέτ, στο ύψος της οδού ντυ Φουρ, λεηλάτησαν έναν φούρνο φωνάζοντας: "ψωμί, δουλειά ή σφαίρες". Είπαν ότι η Λουίζ Μισέλ ήταν εκείνη που έδωσε το σύνθημα της λεηλασίας. Άδιστα, ως φαίνεται. Είναι, ωστόσο, βέβαιο ότι την είδαν να κραδαίνει ένα δίκιλο ψωμί, φωνάζοντας: "Ζήτω η Κοινωνική Επανάσταση". Στο δικαστήριο θα δηλώσει ότι δεν θεωρεί έγκλημα να αρπάζει ένα ψωμί, όμως ποτέ της εκείνη δεν θα το άρπαζε, έστω και αν πέθαινε της πείνας.

Η Λουίζ Μισέλ θα καταφέρει να το σκάσει. Ο Εμίλ Πουζέ θα συλληφθεί αμέσως. Η αστυνομία έκανε έρευνα στο σπίτι του, και βρήκε εξακόσια αντίτυπα μιας αντιμιλιταριστικής μπροσούρας (*Στον στρατό*). Αποδειξεις του ταχυδρομείου πιστοποιούσαν ότι ο Πουζέ είχε στείλει αυτές τις μπροσούρες

σε διάφορες πόλεις, όπως η Αμιένη, η Μασσαλία, η Ροάν, κτλ. Αυτές οι μπροσούρες έλεγαν στους στρατιώτες τι έπρεπε να κάνουν με την πρώτη αναγγελία της εξέγερσης. Αξίζει τον κόπο να τα αναφέρουμε: Πρώτα-πρώτα, έλεγε το κείμενο, πρέπει να κάψουν τον στρατώνα στον οποίο βρίσκονται. Αρκεί γι' αυτό να δάλουν φωτιά στις αχυροστρωμένες (να μην ξεχάσουν να αδειάσουν τη μία, τους διασαφηνίζεται, για να κάνουν να φουντώσει η πυρκαγιά). Έπειτα, θα πρέπει να πάνε προς το μέρος όπου είναι στοιβαγμένη η φορδή, η ξυλεία, ο σανός. Πώς να δάλουν φωτιά; Χρησιμοποιώντας ένα μίγμα πετρελαίου ή αλκοόλ. Αν δεν είχαν κάτι τέτοιο, θα χρησιμοποιούσαν μόνο πετρέλαιο, ή ακόμα και ένα απλό σπίρτο. Δεν πρέπει να ξεχάσουν, μόλις αρχίσει να φουντώνει η φωτιά, να ξεταπώσουν τους σωλήνες του φωταερίου, για να προκαλέσουν και μερικές όμορφες εκρήξεις. Αλλά δεν πρέπει να σταματήσουν σ' αυτά. Πρέπει να επωφεληθούν από τη σύγχυση που θα επακολουθήσει, για να προχωρήσουν την εξέγερση ως το τέρμα. Θα σφάξουν χωρίς οίκτο τους αξιωματικούς. Τέλος, θα βγουν από τους στρατώνες, παίρνοντας μαζί τους τα τουφέκια και τα πολεμοφόδια, και θα ενωθούν με τον λαό, για να τον βοηθήσουν να νικήσει τις αστυνομικές δυνάμεις.

Στις 22 Ιουνίου, ο Εμίλ Πουζέ, η Λουίζ Μισέλ, και άλλοι που είχαν λάβει τα δέματα του Πουζέ (εννέα συνολικά κατηγορούμενοι) δικάζονταν στο Κακούργοδικείο του Νομού του Σηκουάνα. Ο δικαστής είπε στη Λουίζα ότι πολλοί υπότροποι εγκληματίες είχαν παρεισφύσει στη διαδήλωση. Η Λουίζα απάντησε ότι δεν μπορούσε να ζητά το ποινικό μητρώο του καθενός. Ο Πρόεδρος τη ρωτά πάλι:

—Παίρνετε λοιπόν μέρος σε όλες τις εκδηλώσεις;

—Αλίμονο, ναι!... Γιατί είμαι πάντα μαζί με τους εξαθλιωμένους.

—Όμως το μαγαζί του κυρίου Ωγκερώ λεηλατήθηκε εντελώς.

—Δεν ξέρω, και παραξενεύομαι που ο κύριος Ωγκερώ

ασχολήθηκε με αυτούς τους εξαθλιωμένους. Εγώ έχω δει να σκοτώνουν και να λεηλατούν εντελώς άλλα πράγματα.

— Αρχίσατε να γελάτε μπροστά στο αρτοποιείο;

— Δεν ξέρω τι θα μπορούσε να με κάνει να γελάσω. Μήπως η εξαθλίωση αυτών που ήταν γύρω μου; Μήπως η θλιβερή κατάσταση που μας γυρίζει πίσω, πριν και από το 1789;”

Όταν ήρθε η σειρά του συνήγορου υπεράσπισης που είχε διορισθεί αυτεπαγγέλτως, η Λουίζα τον απεκήρυξε, και υπεράσπισε μόνη της τον εαυτό της. Είπε ότι η δίκη που της γίνεται είναι ένα σύμβολο. Δεν διώκονται κάποιοι κλέφτες, αλλά μία ιδέα. Θέλουν πάση θυσία να καταδικάσουν τους αναρχικούς. Λέει στους δικαστές ότι δεν πρέπει να εκπλήσσονται που δεν την πολυνοιάζει η απόφασή τους. Έχει δει τόσα πράγματα πιο φρικτά, τόσες γυναίκες και παιδιά σκοτωμένα: “Μα και δέβαια, κύριε εισαγγελεύ, βρίσκετε περίεργο μια γυναίκα να τολμά να αναλαμβάνει την υπεράσπιση της μαύρης σημαίας [...]. Η μαύρη σημαία είναι η σημαία των απεργιών, δείχνει ότι ο εργάτης δεν έχει ψωμί [...]. Είμαστε σήμερα σε τέλεια εξαθλίωση, και έχουμε Δημοκρατία. Αυτό όμως δεν είναι δημοκρατία [...]. Μας μιλούν για ελευθερία: υπάρχει η ελευθερία του λόγου, με κατάληξη πέντε χρόνια καταναγκαστικά έργα. Όσο για την ελευθερία του συνέρχεσθαι, ίδια κατάληξη. Στην Αγγλία, η συγκέντρωση θα μπορούσε να είχε πραγματοποιηθεί. Στη Γαλλία, δεν έγιναν ούτε οι προβλεπόμενες από τον νόμο κλήσεις για διάλυση του πλήθους, που θα είχε διαλυθεί χωρίς αντίσταση. Ο λαός πεθαίνει της πείνας, και δεν έχει ούτε και το δικαίωμα να πει ότι πεθαίνει της πείνας. Ε! λοιπόν ναι! Πήρα τη μαύρη σημαία και δγήκα να πω ότι ο λαός ήταν χωρίς δουλειά και χωρίς ψωμί. Ιδού το έργλημά μου. Κρίνετέ με όπως εσείς νομίζετε [...]. Σκεφθείτε το καλά. Αν υπάρχουν τόσοι αναρχικοί, αυτό συμβαίνει γιατί πολλοί άνθρωποι είναι αηδιασμένοι με τη θλιβερή κωμωδία που, τόσα χρόνια, μας παίζουν οι κυβερνήσεις μας”. Και τότε η Λουίζα πετά κατάμουτρα στον εισαγγελέα, που την κατηγορήσε για ματαιοδοξία, την

παρακάτω φράση: “Έχω πάρα πολλή περηφάνεια, κύριε, για να είμαι αρχηγός. Ένας αρχηγός, σε ορισμένες στιγμές, αναγκάζεται να ταπεινώνεται μπροστά στους στρατιώτες του. Κι ακόμα, ξέρετε, κάθε αρχηγός είναι και τύραννος”. Θα τελειώσει με μία ομολογία πίστεως, και θα πει ότι είναι πράγματι φιλόδοξη, όμως για χάρη της ανθρωπότητας: “Θα ήθελα, καταλήγει, όλος ο κόσμος να ήταν καλλιτέχνης, ποιητής, τόσο ώστε να εξαφανισθεί η ανθρωπινή ματαιοδοξία”. Η Λουίζα θα φυλακισθεί στο Σαιν-Λαζάρ, αργότερα θα μεταφερθεί στο Κλερμόν. Έχει φάει έξι χρόνια κάθειρξη. Θα αρνηθεί την οποιαδήποτε χάρη σε προσωπικό επίπεδο, και δεν θα αποφυλακισθεί παρά μόνο με την αμνηστία του 1886. Ο Κλεμανσώ την επισκέφθηκε επανειλημμένως στη φυλακή. Με δική του παρέμβαση μπόρεσε να δγει για να επισκεφθεί τη μητέρα της, που ο θάνατός της θα τη συγκλονίσει τόσο, ώστε για λίγο, θα χάσει σχεδόν τα λογικά της.

“Δεν θέλω να είμαι η σούπα των ανδρών”

“Πετρολού”, “Κόκκινη Παρθένα”, “αντρογυναίκα”, η Λουίζ Μισέλ αποτελεί μοναδικό θέμα συζήτησης, και σκανδαλίζει τους υγιώς σκεπτομένους κύκλους. Ποιο είναι όμως το ιστορικό πρόσωπο που κρύβεται πίσω από τον θρύλο; Ποια είναι ακριβώς; Η “φυσική” κόρη μιας υπηρέτριας και ενός πυργοδοεσπότη. Άραγε από τον καρμπονάρο παππού της να έχει κληρονομήσει τον επαναστατικό ρομαντισμό της; Στα παιδικά της χρόνια, το αγαπημένο της παιχνίδι ήταν να “ανεβαινίει στο ικρίωμα” μαζί με τον εξάδελφό της και “πριν πεθάνει” να δγάζει λόγο στον λαό για την ελευθερία. Έφθθη, στέλνει τους πρώτους της στίχους στον Βίκτωρα Ουγκώ, που της απαντά ενθαρρύνοντάς την. Θα αλληλογραφήσει μαζί της είκοσι ολόκληρα χρόνια. Στα εικοσιδύο της (το 1853), δασκάλα πια, επιλέγει ένα ιδιωτικό σχολείο για να μην αναγκασθεί να δώσει όρκο στον Αυτοκράτορα. Σε όλη της τη

ζωή θα πιστέψει ότι η Δημοκρατία έχει χρέος να θεραπεύσει όλα τα δεινά, συλλογικά είτε ατομικά... Αφιερώνεται σε ένα σύστημα διδασκαλίας που στηρίζεται στην παρατήρηση της Φύσης. Κάτι σχεδόν πρωτοφανές για την εποχή εκείνη και που (μαζί με τις πολιτικές της αντιπαραθέσεις) έχει ως αποτέλεσμα να την καταγγείλουν οι ζηλόφθονες συναδέλφισσές της. "Ανεβαίνει" στο Παρίσι τρία χρόνια αργότερα όπου γίνεται παιδαγωγός της Σολάνζ Σάνδης, κόρης της συγγραφέως. Αποκτά φίλους: τον συγγραφέα και προντονιστή Ζυλ Βαλλές, τον μπλανκιστή Ραούλ Ριγκώ, τον μέλλοντα Επίτροπο της Κομμούνας, τον Λισσαγκαραι, ιστορικό και μαχητή κι αυτόν της Κομμούνας, τον Τολαίν, έναν από τους ιδρυτές της Πρώτης Διεθνούς, τον οποίο έχουμε ήδη αναφέρει, και κυρίως τον Θεόφιλο Φερρέ, τον οποίο θα αγαπά μυστικά σε όλη της τη ζωή, και που θα τον σκοτώσουν οι Βερσαλλιέζοι. Εκτός από τον Φερρέ, δεν είναι γνωστός άλλος της έρωτας. "Όσο για μένα, εξηγεί, ποτέ μου δεν θέλησα να είμαι η σούπα του άνδρα, και τράθηξα μες στη ζωή, μαζί με τον χυδαίο όχλο, χωρίς να χαρίσω σκλάβους στους Καίσαρες". Αυτή η ανεξαρτησία είναι ίσως που (σε μια εποχή που ήταν αδιανόητο για μια γυναίκα και πολύ περισσότερο για μια γυναίκα του λαού) θα της δώσει το προσωνύμιο Κόκκινη Παρθένα. Πίστευαν έτσι ότι "ερμήνευαν" με τον τρόπο αυτόν την "παραδοξότητα" της συμπεριφοράς της. Λες και χρειαζόταν εξορκισμό.

Μάρτιος του 1871: ανακήρυξη της Κομμούνας. Η Λουίζα συμμετέχει με όλη της την ψυχή. Είναι μέλος των λόχων πορείας. Και από τις πρώτες ήδη εξόδους, συνοδεύει το τάγμα της Μονμάρτης, και πολεμά σαν αληθινός στρατιώτης. Πέρασε από τα οχυρά των Βανθ στα οχυρά του Ισού, ή, αργότερα, στα οδοφράγματα, όπου τη βλέπουν να απαγγέλλει Μπωντλαίρ, κάτω από τα πυρά. Επωφελείται από την παραμικρή ευκαιρία να πάει να συναντήσει τη μητέρα της, που την είχε φέρει στο Παρίσι για να μένει κοντά της. Τη βλέπουν να ενθαρρύνει τους μεν, να απαγγέλλει στίχους με

άλλους, και να δείχνει μια παράτολμη παλγκαριά. Όταν οι Βερσαλλιέζοι μπαίνουν στην πρωτεύουσα απειλούν να τουφεκίσουν τη γηραιά κυρία. Η Λουίζα παραδίδεται. Περιμένει να την τουφεκίσουν. Καταφθάνει ένας στρατηγός μανιασμένος που ουρλιάζει στους αιχμαλώτους: "Ξέρετε ποιος είμαι εγώ; Είμαι ο Γκαλλιφέ! Σας έχουν πει πως είμαι σκληρός, σε σας από τη Μονμάρτη! Ε, λοιπόν! Είμαι χειρότερος από ό,τι νομίζετε!" Και φωνάζει στους στρατιώτες, τους απαυδισμένους από την κούραση, και κατασκοనిομένους: "Βαράτε στο ψαχνό, λεβέντες μου!" Η Λουίζα, του ανταποδίδει ειρωνικά στα ίσια: "Κι εγώ ξέρετε ποια είμαι; Είμαι ο Λεντόρ, ο βοσκός αυτού του κοπαδιού". Ξαφνιασμένος, ο Γκαλλιφέ την κοιτάζει, και τη στέλνει στο στρατόπεδο του Σατορού. Έτσι γλιτώνει από τη σφαγή.

Όταν μαθαίνει, λίγες μέρες αργότερα, την καταδίκη σε θάνατο του Φερρέ, παθαίνει μια κρίση απελπισίας. Αλευθύνει υδριστικά γράμματα στους στρατοδίκες. Και στη δίκη της, αρνείται τη βοήθεια δικηγόρου, και θα επιδείξει μια απίθανη τόλμη. Ο Βίκτωρ Ουγκώ θα θαυμάσει τη στάση της και θα της αφιερώσει ένα ποίημα, το *Viro-Major*...

"You chépéré" (Εγώ φίλη). Με τις λέξεις αυτές, μια νύχτα του 1874, η Λουίζα πλησιάζει ένα χωριό Κανάκων στη Νέα Καληδονία, όπου εκτοπίστηκε μαζί με άλλους Κομμουνάρους. "Δεν κάνει κανείς 6000 λεύγες για να μην δει τίποτα και να μην είναι χρήσιμος σε τίποτα", λέει. Γίνεται φίλη των ιθαγενών, στους οποίους μαθαίνει να κάνουν τη διάκριση ανάμεσα στους πολιτικούς κρατούμενους, και τους φυλακισμένους του κοινού ποινικού δικαίου. Οργανώνει για τα παιδιά τους μία τάξη σχολείου σε μια καλύβα. Και στο θέατρο των εκτοπισμένων προτείνει να παιχθεί η λαϊκή τους μουσική. Ξεσπά σκάνδαλο! "Κατάλαβα, λέει η Λουίζα. Οι Κανάκοι πρέπει να μείνουν αποκτηνωμένοι. Απαγορεύεται να πλουτίσουμε το πνεύμα τους!"

Το 1878 ξεσπά η μεγάλη εξέγερση των Κανάκων. Κατηγορούν τη Λουίζα ότι βοήθησε τους εξεγερμένους να

κόψουν τα τηλεγραφικά σύρματα. Κάτι που δεν είναι αλήθεια. Όμως, "ιδεολογικά" η επαναστάτρια είναι με το μέρος τους. Στον αρχηγό των εξεγερμένων, τον Ατάι προσφέρει την ταινία της ως κομμουνάρας. Οι Αρχές αποκεφαλίζουν τον Ατάι, και στέλνουν το κεφάλι του στο Παρίσι. "Ας ξεμπερδέψουμε, λέει η Λουίζα, με αυτή την ανωτερότητα που δεν εκδηλώνεται παρά μόνο μέσω της καταστροφής". Όλοι οι άλλοι κομμουνάροι, ωστόσο, βοηθούν ενεργά τις Αρχές στο έργο της καταστολής. Μόνο ο Σαρλ Μαλατό αποτελεί την εξαίρεση, αλλά θα περάσει κι αυτός στο στρατόπεδο του αναρχισμού.

Όταν αφήνει πια το νησί, το 1880, οι Κανάκοι θα οργανώσουν γι' αυτήν έναν συγκινητικό αποχαιρετισμό. Και στο Παρίσι, δεν θα πάνε πίσω: δέκα χιλιάδες άτομα θα την περιμένουν για να την ελευφημήσουν. "Η πεθαμένη Επανάσταση, θα πει στον πρώτο της λόγο, είναι η αναστημένη Επανάσταση [...]. Τη μέρα που όλοι όσοι έχουν συκοφαντήσει την Κομμούνα δεν θα υπάρχουν πια, θα έχουμε πάρει την εκδίκησή μας. Οι θρησκείες σκορπίζουν στο φύσημα του ανέμου, και είμαστε πια εμείς οι μόνοι αφέντες της μοίρας μας. Δεχόμαστε τις ελευφημίες όχι για μας, αλλά για την Κομμούνα και τους υπερασπιστές της. Σήμερα, το καράβι-φάντασμα προχωρεί. Ο λαός, ακόμα δεσμώτης που σέρνει τις αλυσίδες του, θα μας απαλλάξει από τους ανθρώπους που μας χαντάκωσαν, και θα κατακτήσει κι αυτός την ελευθερία του". Σε έναν προδοκάτορα που της φωνάζει: "Σπέρνετε το μίσος", απαντά: "Ναι, μισώ. Να συνεννοηθούμε όμως! Αν χαστουκίζω τον αφέντη, δεν τα βάζω με τους λακέδες του. Δεν τα είχα με το φανατισμένο πλήθος που με γιουχάιζε στις Βερσαλλίες, όμως μισώ αυτούς που αντί να σκοτώσουν έναν, και να τους στείλουν γι' αυτό στα κάτεργα, σκοτώνουν χιλιάδες, και γίνονται Κυβέρνηση. Φοβάστε την εξέγερση. Θα την κάνουμε όταν ο λαός το θελήσει, και όχι όταν τη χρειάζεται η αστυνομία. Πηγαίνεται να τα πείτε αυτά στην Κυβέρνησή σας της πλάκας".

Στις 22 Ιανουαρίου 1888, η Λουίζ Μισέλ δίνει μία διάλεξη

στη μεγάλη αίθουσα του Ελιζέ, που είναι κατάμεστη. Ένας άνδρας, που είχε σταθεί πίσω της, πάνω στο δήμα, την πυροβολεί δυο φορές στο κεφάλι. Το πλήθος ορμά. Η Λουίζα προλαβαίνει να φωνάξει: “Αφήστε τον. Είναι τρελός”. Εκείνη θα γλιτώσει, και θα καταθέσει υπέρ του δολοφόνου της. Αυτός θα πεθάνει, μερικά χρόνια αργότερα. Στα τελευταία του, είτε: “Μακάρι οι αναρχικοί να φροντίσουν για την κόρη μου!” Εν τω μεταξύ η Λουίζα έχει ξαναρχίσει τις περιοδείες της, δίνει διαλέξεις προπαγανδίζοντας τον αναρχισμό. Από πού να αντλεί άραγε τόση ενεργητικότητα; Ποιος ξέρει! Βρίσκει μάλιστα τον καιρό και γράφει μυθιστορήματα (λέγεται ότι πούλησε στον Ιούλιο Βερν το σενάριο των *Είκοσι χιλιάδων λευγών υπό τη θάλασσα*), θέατρο, το έργο της *Ναντίν* θα το ανεβάσει ο Μαξιμιλιέν Λιομπόν, ήρωας της Κομμούνας, στο θέατρο των Μπουφ του Βορρά, και, κυρίως, ποιήματα. Η Λουίζ είναι παντού, σε όλα τα μέτωπα του κοινωνικού και πολιτισμικού αγώνα.

Μερικές φορές της στήνουν παγίδες. Παρασυρμένη από τη γενναιοφροσύνη της δεν τις μαντεύει. Αυτό συμβαίνει και μετά τα σοβαρά γεγονότα που εκτυλίσσονται την Πρωτομαγιά του 1890 στη Βιέν, στο νομό Ιζέρ, για τα οποία θα μιλήσουμε αργότερα. Ο υπουργός των Εσωτερικών εκείνης της εποχής, ένας κάποιος Κονστάν, που του έχει γίνει επιφάνεια, έχει αντιληφθεί ότι δεν θα αποτελούσε λύση μια νέα καταδίκη της. Επιχειρεί τότε να την εξευτελίσει. Η Λουίζα, κάποτε, δίψασε και ζήτησε να πει κάτι. Της δίνουν κάποιο μίγμα, ετοιμασμένο εκ των προτέρων. Δυο ώρες αργότερα, αρχίζει να λέει ασυναρτησίες. Αμέσως ένας αστυνομικός διευθυντής συντάσσει έκθεση, στην οποία τη χαρακτηρίζει μπεκρού και τρελή. Όλος ο τύπος αδράχνει την ευκαιρία. Και όταν η Λουίζα θα επιστρέψει στο σπίτι της, στο Λεβαλλουά, ένας μυστικός αστυνομικός, ένας κάποιος Ροζέ, που τη συμπαθεί, θα πάει να τη βρει και να της αποκαλύψει ότι έχουνβάλει έναν προδοκάτορα να νοικιάσει διαμέρισμα στο ίδιο κτίριο με αυτήν, και να τουβάλει φωτιά.

Πράγματι, η Λουίζ Μισέλ αποτελεί κίνδυνο για την καθεστηκυία τάξη. Το 1903, συνεχίζει να βρίσκεται στις επάλξεις: έχει ξαναρχίσει τις μεγάλες περιοδείες της. Θριαμβεύει στη Νάντη, το Ανζέ, στη Λιμόζ, στην Ορλεάνη και αλλού. Οι εργάτες γαντιών του Σαιν-Ζυλιέν την παίρνουν στους ώμους. Αντίθετα, στη Ρεν, στο Σαιν-Μπριέκ, στο Λοριάν, στο Βερνόν, και σε άλλες πόλεις, την υποδέχονται με ουρλιαχτά, με σφυρίγματα, με πέτρες, έχοντας επικεφαλής τους παπάδες. Από τη μια πόλη στην άλλη, άλλοτε επευφημίες, απερίγραπτος ενθουσιασμός, άλλοτε πάλι γιουχαϊσματα και απειλές θανάτου. Στη Ρεν, οι αναρχικοί, τέσσερις όλοι κι όλοι, πολιορκούνται τρεις ώρες μέσα σε μια παράγκα από ένα φανατισμένο πλήθος.

Στους όλο και πιο ανήσυχους συντρόφους της, η Λουίζα λέει: “Τέσσερις εναντίον τεσσάρων χιλιάδων, είναι θαυμάσιο! Όταν η Βρετάνη γίνει επαναστατική, αυτοί εδώ θα μας θυμηθούν. Ας περιμένουμε λοιπόν να σταματήσουν να φωνάζουν”.

Στο Ενμπόν, μια συμμορία ξυλοφορτώνει κάποια γριά που την πέρασε για τη Λουίζα Μισέλ. Στο Λοριάν, η πόλη κηρύσσεται σε κατάσταση πολιορκίας. Οι γυναίκες του Πλεμέρ θέλουν να την ξεσκίσουν. Τρέχει καταπάνω τους: “Όλες τους φορούν τα παραδοσιακά λευκά σκουφιά τους. “Έχετε παιδιά, καλές μου φίλες. Για να μην σας τα σκοτώσουν, ερχόμαστε να κουβεντιάσουμε μαζί σας”. Οι γυναίκες της Βρετάνης διστάζουν, έπειτα έρχονται στη συγκέντρωση που γίνεται στο ύπαιθρο, αφού οι αίθουσες είναι απαγορευμένες. Η Λουίζα μιλά, και η ορμητική της σαγήνη επιτυγχάνει μια πλήρη μεταστροφή. Οι γυναίκες την αγκαλιάζουν και τη φιλούν. Τις έχει οριστικά κατακτήσει. “Ε, λοιπόν, θα πει τότε, κι εσάς, μα και τους γιούς σας, θα σας έχουμε μαζί στην Επανάσταση”...

Στην Τουλόν, τον Μάρτιο του 1904, μια πνευμονία τη ρίχνει κάτω. Όλοι πιστεύουν πως είναι πια το τέλος. “Δεν θέλω ακόμα να πεθάνω, λέει. Γιατί ξέρω πως η μεγάλη

απεργία θα ξεσπάσει σε λίγο, και θέλω κι εγώ να πάρω μέρος σ' αυτήν". Δεκαπέντε μέρες παλεύει με τον θάνατο. Στο τέλος τον νικά. Και στις 20 Μαΐου δίνει την τελευταία της διάλεξη στην αίθουσα των Επιστημονικών Εταιρειών, στο Παρίσι. Το θέμα της: "Στις πύλες του θανάτου". Αναλύει όλα τα φαινόμενα που της φανερώθηκαν κατά την ασθένειά της. Και εκεί που οι περισσότεροι θα έβλεπαν σημεία μιας άλλης ζωής, και μάλιστα μιας ζωής υπερφυσικής, αυτή ανακαλύπτει την προαισθήση του ανθρώπινου μέλλοντος: "Μιλώ με λιγότερη σαφήνεια για όλα αυτά τα πράγματα. Ήταν μεγάλα και ωραία, έχει πια βουλιάξει το Κακό, που είχε προκύψει από την προαιώνια εξαθλίωση, οι παλιές και οι τωρινές φίλιες, οι συμπάθειες που δένονται, είναι ρεύματα ζωής. Φαίνεται ότι η άπειρη αγάπη έγινε μια αίσθηση και σας τυλίγει. Από εκεί γύρισα, και έχω φυλάξει αυτή την άπειρη αγάπη".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΙΚΟΥ “ΚΟΜΜΑΤΟΣ”

Ένας λόγος γεμάτος δυναμίτη.

Προς το τέλος του 19ου αιώνα, ο αναρχισμός έχει, στη Γαλλία, τη στιγμή της δόξας του 1881: γέννηση ενός αναρχικού “κόμματος”, για την οποία θα μιλήσουμε για λίγο στο παρόν κεφάλαιο. Από το 1882 και μετά: οι πρώτες λαϊκές κινητοποιήσεις, όπως στο Μονω-λε-Μιν, ή οι προκληθείσες από αγωνιστές, όπως στο “Κατηλειό”, στη Λυών. Σε λίγο, έρχεται το Μεγάλο Βράδυ! Και σίγουροι για την προφητεία τους, οι αναρχικοί επιδιώκουν να διαχυθούν μέσα στις εργατικές μάζες, για να είναι ανάμεσα στους δρώντες της μεγάλης ανατροπής. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι συγχωνεύονται με τις μάζες αυτές, ή ότι, όπως οι σοσιαλιστές (μαρξιστές ή άλλοι), προσπαθούν να “κολλήσουν” πάνω τους. Άμεση δράση, προπαγάνδα με την πράξη (το έχουμε ήδη επισημάνει), οι αντιεξουσιαστές επιδιώκουν να σπρώξουν το λαϊκό κίνημα, ώστε να πάει ως το τέλος. Να “γεννήσει” επί τέλους την Επανάσταση, που την κουβαλά μέσα του.

Ας δούμε όμως με ποιο τρόπο μπόρεσαν να πάρουν μια θέση στη σκηνή του εργατικού κινήματος. Είδαμε στο πρώτο μέρος αυτού του βιβλίου, ότι η εξεγερμένη εργατική τάξη ήταν, αυθόρμητα, πολύ περισσότερο προντονική παρά

μαρξιστική. Διαπιστώσαμε όμως επίσης ότι οι “εργατικές ικανότητες” δεν μετατρέπονται ποτέ εντελώς σε πράξεις. Διαπιστώσαμε ότι αυτός ο αυθόρμητος αναρχισμός δεν είχε, παρά μόνο σπάνια, αποκτήσει συνείδηση του εαυτού του. Τίθεται λοιπόν το πρόβλημα της προέλευσης της Αναρχίας μετά την Κομμούνα. Μέχρι τώρα, αναπολήσαμε απλώς μερικές μεγάλες μορφές (Μαλατέστα, Κροπότκιν, Λουίζ Μισέλ). Και οι άλλοι; Και το κίνημα στο σύνολό του;

Μια σύντομη επισκόπηση για την περίοδο μετά το 1871. Η αναρχική ιδέα, την έλεγαν τότε συνήθως “κολλεκτιβιστική αντιαυταρχική”, είχε βρει καταφύγιο στην Ομοσπονδία του Ιούρα. Στη Γαλλία, είναι περίοδος παρανομίας. Υπάρχουν μερικές ομάδες, κυρίως στη Λυών και στο Σαιντ-Ετιέν. Καθοδηγούνται από τους Ελβετούς, των οποίων μοιράζουν τα προπαγανδιστικά έντυπα. Κυκλοφορούν παράνομα *Τα Εγκλήματα των Παπών*, γραμμένα από έναν κολασμένο, *Η Απάτη των Επισκόπων*, γραμμένη από έναν αποστάτη. Αλλά επίσης και *Η Κοινωνική Εκκαθάριση*, όπου διαβάσουμε ότι οι σφαγές πρέπει να είναι η μόνη ενασχόληση του εργαζομένου. Ο τρόπος αναγνώρισης του εχθρού, λένε, είναι απλούστατος: το μαρτυρούν τα χέρια του και η σκέψη του, καθώς και τα λόγια του αποπνέουν την “απέχθεια της εργασίας”. Δεν πρέπει “να χάνει κανείς τον καιρό του, θέλοντας να φανεί άνθρωπος”. Στις επικίνδυνες αρρώστειες χρειάζονται δραστικά φάρμακα. Όλοι τους νιώθουν ακόμα το πλήγμα που έχει επιφέρει η φοβερή καταστολή των Βεροαλλιέζων!

Στις 15 Αυγούστου 1873, ένα Συνέδριο με τριάντα αντιπροσώπους συνέρχεται στη Λυών, στο “Εθνικό Μπαρ”, οδός Σαριτέ, σε ένα σκοτεινό υπόγειο. Ο Καμέ, ένας παλιός “μεταξάς”, που είχε καταφύγει στη Βαρκελώνη, και αργότερα είχε γυρίσει πίσω στη Γαλλία, καταρτίζει ένα λεπτομερειακό πρόγραμμα, πιστό αντίγραφο των εμπειριών της Κομμούνας του Παρισιού: διάλυση της αστυνομίας, κατάργηση των νόμων και του δικαστικού σώματος. Κατάργηση του στρατού. Θα αντικατασταθούν από λαϊκά δικαστήρια και πολιτοφυλακή.

Όμως ο Καμέ συλλαμβάνεται. Μεσ στις τσέπες του βρίσκουν ένα γεμάτο περιστροφό, ένα μαχαίρι και ένα σιλέτο.

Με την ευκαιρία της αμνηστίας και μιας εκδήλωσης στο νεκροταφείο του Περ-Λασαίξ, στον τάφο της κόρης του Ρασπαίγ, το 1876, χιλιάδες άτομα επευφημούν την Κομμούνα, που είναι, στ' αλήθεια, εφτάψυχη! Και έναν χρόνο αργότερα, με τη φόρα που πήραν εκδίδεται η εφημερίδα *Πρωτοπορία*, με προέλευση την Ελβετία, και όπου ο Κροπότκιν κρατά τη διεθνή στήλη. Το πρόγραμμά της: "κολλεκτιβισμός, αναρχία, ελεύθερη ομοσπονδοποίηση". Σε συνεργασία με την *Πρωτοπορία*, και στην Ελβετία πάντα, συνέρχεται το Συνέδριο της Γαλλικής Ομοσπονδίας. Σύμφωνα με την εφημερίδα, στη συγκέντρωση αυτή αντιπροσωπεύονται τα σπουδαιότερα εργατικά κέντρα της Γαλλίας.

Ψηφίζονται επτά Αποφάσεις που διακηρύσσουν την περίφημη προπαγάνδα με την πράξη, όπως επίσης την ανάγκη της συμμετοχής στις απεργίες, για να τους δώσουν μια επαναστατική κατεύθυνση, τον αντικρατικό κολλεκτιβισμό και, τέλος, την αποχή (το "μη-ενδιαφέρον") απέναντι στην πολιτική υπό την νόμιμή της μορφή. Οι εκπρόσωποι εκφράζονται λοιπόν, και με κατηγορηματικό τρόπο, εναντίον του μεταρρυθμιστικού συνδικαλισμού, που μέσα από μύριες τόσες δυσκολίες αρχίζει να γεννιέται, και υπέρ της επαναστατικής δράσης. Διαβάζουμε στην *Πρωτοπορία* ότι οι αντιεξουσιαστές δηλώνουν ότι είναι "εχθροί των επαγγελματικών σωματείων που, με τον ισχυρισμό ότι βελτιώνουν την παρούσα κατάσταση του εργάτη, το μόνο που κάνουν είναι να τον καθυστερούν στο δρόμο που πρέπει να τον οδηγήσει στην πλήρη του χειραφέτηση". Είναι υπέρ του "επαγγελματικού σωματείου που ετοιμάζεται να πραγματοποιήσει μία νέα τάξη πραγμάτων, εναντίον του σωματείου που περιορίζεται στο να θέλει να βελτιώσει ό,τι υπάρχει συμβιβαζόμενο με αυτό". Γι' αυτούς, το συνδικαλιστικό τμήμα πρέπει να είναι: 1) Ένας κύκλος επαναστατικών μελετών: μελετά τη μέλλουσα κοινωνία, και τη θέση που θα κατέχει το εν λόγω επάγγελμα, 2)

ένα κέντρο προπαγάνδας, 3) μια ομάδα δράσης που “χτυπά την υπάρχουσα κοινωνία”.

Πράγματι, και ο αναγνώστης του παρόντος το ξέρει ήδη (πρόβ. Κεφ. 6), στην περίπτωση που θα ξεσπάσουν απεργίες, τα τμήματα πρέπει να κάνουν το παν, για να τους προσδώσουν έναν “σοσιαλεπαναστατικό” χαρακτήρα. Θα παροτρύνουν τους απεργούς να καταργήσουν τη θέση τους ως μισθωτών με την “δια της βίας κατοχή των μέσων εργασίας”. Για να δώσει περισσότερη έμφαση, το Συνέδριο τυπώνει ένα μανιφέστο, που συνέταξε ο Μπρους, και που θα τοιχοκολληθεί παράνομα σε όλες τις πόλεις της Γαλλίας: “σε τι θα σας χρησίμευε, εργάτες, να ρίξετε την Κυβέρνηση των παπάδων και των δουκών, και να εγκαταστήσετε στη θέση της την Κυβέρνηση των δικηγόρων και των μπουρζουάδων; Σκεφθείτε ότι ανάμεσα σ’ αυτούς που θα φέρετε στην εξουσία, είναι και κάποιοι που οι πατεράδες σας τους ανέβασαν στην αρχή τον Φεβρουάριο του 1848. Και αυτοί οι κάποιοι τουφέκισαν τους πατεράδες σας. Μην ξεχνάτε ότι ανάμεσα στους ανθρώπους αυτούς που θα εγκαταστήσετε στην Κυβέρνηση, υπάρχουν και κάποιοι που τα αδέρφια σας ανέβασαν στην αρχή το 1870, και αυτοί οι κάποιοι το έβαλαν στα πόδια, ή άφησαν να σφάζουν τα αδέρφια σας τον Μάιο του 1871”. Μία και μόνη είναι η λύση: “αν τα οδοφράγματα στηθούν στις πλατείες, αν τα οδοφράγματα νικήσουν, δεν πρέπει από αυτά να προκύψει Κυβέρνηση, αλλά μία βασική αρχή: όχι κάποιοι άνθρωποι, αλλά η Κομμούνα...”

Μέσα λοιπόν στην ιδεολογική έρημο, που επακολούθησε μετά την καταστολή της Κομμούνας και τις διώξεις των Κομμουνάρων, οι αναρχικοί διατήρησαν άσβεστη την επαναστατική φλόγα. Αυτοί, τα κάποια γκρουπούσκουλα, είναι που τη μεταλαμπάδευσαν στο εργατικό κίνημα, όταν αυτό αναγεννήθηκε. Οι ίδιες τους οι υπερβολές τους προφύλαξαν από τον φόβο και την παραίτηση, που σε κάποια στιγμή, υπήρξαν κοινή μοίρα. Στο πλευρό των σοσιαλιστών, των μαρξιστών οπαδών ενός αυταρχικού σοσιαλισμού, και των νομιμοφρόνων

που θέλουν απλώς μεταρρυθμίσεις, αλλά επίσης και εναντίον τους, προκαλώντας τους και απρόσμενους τους μπροστά, θα συμμετάσχουν, όταν σημάνει η ώρα, στο ξύπνημα του εργατικού κινήματος. Θα τους συναντήσουμε παντού, στις απεργίες, στα συνέδρια και στις διαδηλώσεις, αλλά και στη δημιουργία συνδικαλιστικών επιμελητηρίων.

Στην αρχή θα καταφέρουν να επιβληθούν, στα ξεκινήματα ο ενθουσιασμός τους τους ευνοεί. Θα καταλήξουν όμως να αποτελούν μειοψηφία. Στις 28 Ιανουαρίου 1878, ένα Συνέδριο συνέρχεται στη Λυών. Αποφασίζεται να αποκλεισθούν οι εκπρόσωποι που εκλέχθηκαν σε δημόσιες συγκεντρώσεις. Γίνονται δεκτοί μόνο οι εκπρόσωποι συνδικάτων και επαγγελματιών. Το γαλλικό τμήμα της Πρώτης Διεθνούς δηλώνει ότι δεν μπορεί να συμμετάσχει στις εργασίες, επειδή είναι εκτός νόμου, με βάση τον νόμο Ντυφράμ, καταθέτει όμως στους συνέδρους μία έκθεση, στην οποία εκφράζει τη φιλοσοφία του. Η έκθεση αυτή επαναβεβαιώνει ότι δεν πρέπει να χάνουν τον χρόνο τους με απόπειρες μεταρρύθμισης, και ότι πρέπει να έχουν ως στόχο τους την συλλογική ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής. Πιστεύει εξάλλου ότι "το ταμείο συντάξεων είναι ανίσχυρο να λύσει το πρόβλημα της πρόνοιας και (ότι) χρειάζονται για τη λύση του, όπως και για τη λύση των άλλων προβλημάτων, το ριζικό μέτρο της κατοχής, από τους παραγωγούς, όλου του πλούτου που προέρχεται από την εργασία". Στο κεφάλαιο "Παιδεία", η Διεθνής θέλει κάτι περισσότερο και κάτι καλύτερο από την επαγγελματική εκπαίδευση. Απαιτεί μια μεγάλη μεταρρύθμιση, απαιτεί μια "σφαιρική εκπαίδευση που πρέπει να κάνει τον κάθε άνθρωπο παραγωγό, και τον κάθε παραγωγό έναν μορφωμένο άνθρωπο". Η έκθεση, τέλος, αναφέρει το πρόβλημα της "αληθείας και των ηθών στα διομηχανικά κέντρα" (κατά βάση, το πρόβλημα της ανασφάλειας στις πόλεις), και καταλήγει ότι, αφού η αιτία του κακού είναι η τωρινή οικονομική οργάνωση, αρκεί να την αλλάξουμε, για να φανεί η λύση.

Στις 20 Οκτωβρίου 1879 συνέρχεται στη Μασσαλία το 3ο

Εθνικό Εργατικό Συνέδριο. Τα περισσότερα από τα τοπικά Συνέδρια που επακολουθούν (στο Μπορντώ, στη Λυών, στη Μασσαλία...) εκδηλώνονται υπέρ της αντικατάστασης της καθολικής ψηφοφορίας από την “Κυβέρνηση όλων”, όπου ο καθένας, με τη σειρά του, θα εκαλείτο να διαχειρισθεί και να ελέγξει τη γενική παραγωγή, δαλαδή, κατά τρόπο απερίφραστο, υπέρ της θεωρίας της αποχής σε πολιτικό επίπεδο, και του κολλεκτιβισμού στον οικονομικό χώρο. Ορισμένες συγκεκριμένες τελειώνουν με την κραυγή: “Ζήτω η Επανάσταση! Ζήτω η Αναρχία!”

Πολύ σύντομα, ωστόσο, θα συγκρουσθούν οι μαρξιστές με τους αντιεξουσιαστές. Στο Συνέδριο του Κέντρου που διεξάγεται στο Παρίσι (Ιούλιος 1880), ο αναρχικός Λεμάλ, από τον Κύκλο Μελετών του 15ου Διαμερίσματος του Παρισιού, και άλλοι, καταγγέλλουν την τροπή που παίρνει το Συνέδριο. Ο Ζαν Γκραβ αποφαινεται κατά της συμμετοχής στις εκλογές. Λέει ότι με το να εμπιστευτεί κανείς μια εντολή σε κάποιον, όποιος και αν είναι αυτός, απλούστατα αλλοτριώνεται. Επανάσταση = ανατροπή δια της βίας, ελεξηγεί. Είναι η βίαιη ανάληψη όλων των μέσων εργασίας, του εδάφους, του υπεδάφους, όλων όσα αποτελούν την ατομική ιδιοκτησία. Απαριθμεί με αυταρέσκεια ότι αυτό σημαίνει: “να διώξεις με τουφεκίες την Κυβέρνηση, τη διοίκηση, τις δικαστικές αρχές, την αστυνομία και τον στρατό”. Οι αναρχικοί θέτουν ως σκοπό τη χρησιμοποίηση του εκτελεστικού αποσπάσματος εναντίον όλων, όσοι θα προσπαθήσουν να εμποδίσουν την Επανάσταση. Μια δραστήρια μειοψηφία αρκεί για να την πραγματοποιήσει. Πέντε χιλιάδες άτομα αποφασισμένα δεν αξίζουν τάχα περισσότερο από εκατό χιλιάδες που τους λείπει η επαναστατική συνείδηση; “Ναι, διακηρύσσει ο Ζαν Γκραβ στο Συνέδριο, είμαστε αναρχικοί. Η προπαγάνδα που πρέπει να κάνουμε στον λαό, είναι να του αποδείξουμε ότι, σε μια επανάσταση, αντί να πάει ηλιθίως στο Δημαρχιακό Μέγαρο να ανακηρύξει μια οποιαδήποτε νέα Κυβέρνηση, πρέπει να πάει εκεί για να τουφεκίσει όποιον θα προσπαθούσε να γίνει

Κυβέρνηση". Η απάντηση του Ζυλ Γκεντ είναι δριμύτατη: "Οι αληθινοί "μπουρξουάδες" είναι αυτοί που παρατείνουν την αστική κυριαρχία, πιο στέρεα και από βράχο, όσο δεν έχει να αντιμετωπίζει παρά μόνο τον "δυναμίτη" και τα "εκτελεστικά αποσπάσματα" μισής φούχτας αναρχικών". Την άλλη μέρα, ο τύπος έδωσε μεγάλη δημοσιότητα στον λόγο του Γκραβ. Ο "γεμάτος δυναμίτη λόγος" του έκανε πάταγο.

Δυο χρόνια αργότερα, η διάσπαση έχει ολοκληρωθεί. Στο νέο Συνέδριο του Κέντρου που συνέρχεται στο Παρίσι στις 22 Μαΐου 1882, οι αναρχικοί διαφοροποιούνται σαφέστατα από τα άλλα σοσιαλιστικά ρεύματα. *Άρνηση της ψήφου, εξύμνηση της βίαιης δράσης, ολοκληρωτικός σοσιαλισμός, πρόβλεψη καταστροφής του κράτους.* Δεν είναι πια δυνατή η "συνδύωση". Από αυτή την ημερομηνία χρονολογούν τη γέννηση του αναρχικού "κόμματος". Στο Συνέδριο αυτό παίρνουν μέρος οι αναρχικές ομάδες του Σηκουάνα, η Συντακτική Επιτροπή της εφημερίδας *Η Κοινωνική Επανάσταση*, και οι κύκλοι του 15ου Διαμερίσματος, της περιοχής του Πανθέου, και των Διαμερισμάτων 5, 13 και 10 του Παρισιού.

Ο Ζαν Γκραβ, τον οποίο θα έχουμε την ευκαιρία να ξανασυναντήσουμε σε άλλες περιστάσεις, διηγείται ότι μια από αυτές τις ομάδες, της οποίας υπήρξε και ο ιδρυτής, συνεδρίαζε σε μία μικρή αίθουσα ενός εμπόρου κρασιών στη γωνία των οδών Πασκάλ και Βαλάνς, στο 5ο Διαμέρισμα. Ο μπάρμπα-Λεκουρτουά, ένας παλιός του 1848, που ήταν πλασιέ διδίων, έφερε τον Ζυλ Γκεντ και την παρέα του (Μασσάρ, Λαμπυσκιέρ, Ντεβίλ και Μαρούκ), που παρακολούθησαν από την αρχή αυτές τις συγκεντρώσεις. Ο Γκεντ, όπως είδαμε, προσχώρησε πολύ γρήγορα στον μαρξισμό, και αντιτάχθηκε τόσο στους αναρχικούς, όσο και στον Ζωρές... Ο Καφιέρο και ο Μαλατέστα υπήρξαν επίσης περαστικοί. Το 1880, στην ελέτειο της Κομμούνας, αποφάσισαν να καταθέσουν ένα στεφάνι στον Τοίχο των Ομοσπόνδων. Στο ύψος της οδού Ροκέτ, οι αστυφύλακες όρμησαν στο στεφάνι, και ο

Μαλατέστα προσπάθησε να τους εμποδίσει να το πάρουν. Ένας έλληνας σύντροφος ρίχτηκε πάνω στους αστυφύλακες, και η σύρραξη γενικεύθηκε. Αποτέλεσμα: απελάθηκαν οι ξένοι.

Ένας άλλος θαμώνας αυτού του κύκλου ήταν ο Τσερκέσσοφ, ένας γεωργιανός πρίγκηπας με γλυκιά και τραγουδιστή φωνή. Το φλέγμα του ήταν χρησιμότερο για να επαναφέρει την ηρεμία στις συζητήσεις. Κέρδιζε τη ζωή του δουλεύοντας στα γιαπιά σαν μπογιατζής. Ένας άλλος περαστικός ήταν ο γλύπτης σε ξύλο Γκρύν, που τον είχαν απελάσει από τη Γερμανία, και τον καταζητούσε η αστυνομία. Δυστυχώς, αποδείχθηκε ότι ο σιωπηλός εκείνος νεαρός είχε σφάξει μία πόρνη. Ανακρινόμενος πιεστικά από τον Γκραβ, ο Γκρυν ομολόγησε ότι σχεδίασε αυτό το έγκλημα για να βρει χρήματα για την αναρχική προπαγάνδα. Την ιδέα τού την είχε υποβάλει κάποιο άτομο, για το οποίο ο Γκραβ θα ανακαλύψει, δυο χρόνια αργότερα, ότι το μισθοδοτούσε το Αρχηγείο της παρισινής αστυνομίας. Ο Γκρυν θα συλληφθεί στη Γερμανία. Θα κρεμασθεί μες στο κελλί του.

Οι γραφικές αυτές μορφές δεν ήταν οι μόνες που συναντούσε κανείς στην "ομάδα μελετών του 5ου Διαμερίσματος", της οποίας ο Γκραβ ήταν ο γραμματέας. Η συνοικία περιελάμβανε πάρα πολλά "επιτηδεύματα", όπως έλεγαν τότε. Γι' αυτό και στον κύκλο σύχναζαν προπάντων εργάτες δέρματος, δυρσοδέφες και λευκοδέφες κυρίως.

Συναντούσε κανείς τον Μπαγιέ, έναν καπνεργάτη πολύ καλλιεργημένο, ο οποίος, τον καιρό της Δεύτερης Αυτοκρατορίας, είχε οργανώσει τη δημοκρατική προπαγάνδα για τον Γαμβέτα και τους ριζοσπάστες της εποχής εκείνης, ο οποίος, αργότερα είχε προσχωρήσει στις ιδέες του Μπακούιν. Ο Μπαγιέ είχε επιχειρήσει να γράψει μία Ιστορία της Γαλλικής Επανάστασης (θα πεθάνει πριν την ολοκληρώσει). Συναντούσε κανείς επίσης τον Καρταλιέ, έναν λευκοδέφη που η εργοδοσία τον είχε γράψει στον μαύρο πίνακα. Είχε υποχρεωθεί να αλλάξει επάγγελμα, και είχε προσληφθεί σε εργοστάσιο αρωματοποιίας. Συναντούσε τέλος κανείς και μικροεργοδότες:

τον Ντεμονζό, έναν πλούσιο καφεπώλης παθιασμένο με τα πνευματιστικά φαινόμενα, που έκανε τα τραπεζάκια να στριφογυρίζουν, και στον οποίο τα πνεύματα μετέδιδαν επαναστατικά μηνύματα. Τον Μπεράρ, έναν έμπορο επίπλων. Και πολλούς άλλους. Στον πολύ κοντινό κύκλο της συνοικίας του Πανθέου, υπήρχαν εξίσου γραφικές μορφές: Ο Υρίκ, ένας τσαγκάρης, που παρακολουθούσε αδιαλείπτως τα μαθήματα της Σορβόννης. Ένας άλλος θαμώνας ήταν ο Κολά, υπάλληλος σε μια οινοπνευματοποιία, της οποίας αργότερα έγινε ιδιοκτήτης. Θα είναι μεταξύ των πρώτων γνωστών "ατομικιστών" μέσα στο κίνημα. Θα εκδόσει ένα εφημερο έντυπο, *Το Ελεύθερο Άτομο*. Στον κύκλο της συνοικίας του Πανθέου θα δώσει τις πρώτες του αφισμαχίες, και θα συγκρουσθεί με τον Γκεντ ο Εμίλ Γκωτιέ, τον οποίο έχουμε ήδη συναντήσει στη δίκη της Λυών, μαζί με τον Κροπότκιν.

Μια περίπλοκη χοάνη.

1881: οι αναρχικοί δημιουργούν λοιπόν ένα "κόμμα", ή τουλάχιστον, και για να είμαστε πιο ακριβείς, ξεχωρίζουν μια σαφώς από τους "αυταρχικούς" σοσιαλιστές¹. Διάσπαρτες σε όλη τη Γαλλία, οι διάφορες αναρχικές ομάδες αποκτούν εκείνη την εποχή μια φοβερή προβολή. Δίνουν την εντύπωση ότι αποτελούν μια συνωμοσία, η οποία συγκεντρώνει την τάξη των περιθωριακών, ανέργων, κλεφτών, κτλ. Στην πραγματικότητα, υπάρχει ένα μικρό μέρος αλήθειας, και ένα μεγάλο μέρος φαντασιώσεων, στην ανάλυση αυτή. Μέσα από αυτές τις ομάδες θα στρατολογηθούν όλοι όσοι θα θελήσουν "να χτυπήσουν τον μπουρζουά". Πλάι σε εργάτες που συνεχίζουν το όνειρο της χειραφέτησής τους, και για τους οποίους ο αναρχικός Κύκλος θα είναι ένας πολιτισμικός χώρος, ή μια πλούσια διβλιοθήκη, πλάι σε μερικούς αγωνιστές λίγο ιδεαλιστές, θα βρούμε ακραίους, κλεισμένους στους εαυτούς τους, ακόμα και κάποιους τύπους όχι ιδιαίτερα αξιουσάτατους.

Ένα αμάλγαμα δύσκολα προσδιοριζόμενο μόλις μπούμε στις λεπτομέρειες. Δεν υπάρχει πάντως αληθινή “κοινωνιολογία” των αναρχικών απλούστατα γιατί οι αναρχικοί δεν συγκροτούν σταθερή κοινωνιολογική ομάδα. Να τους χαρακτηρίσουμε ως “μικροαστούς”, όπως τους λένε οι μαρξιστές, ή ως “απροσάρμοστους”, όπως τους θέλει ο κοινός νους, καταλήγει στη διατύπωση μιας ηθικής κρίσεως. Ο αντιεξουσιαστής δεν επιδιώκει ούτε τη σταθερότητα, ούτε τη συνεκτικότητα. Και αντί να του αναγνωρίσει αυτή του την ιδιαιτερότητα, η κοινωνία δεν ορρωδεί προ ουδενός, ώπου να τον αφομοιώσει με ειρηνικό τρόπο, είτε να τον εξαφανίσει με τη βία. Η Αναρχία δεν είναι ίσως μία κοινωνιολογική πραγματικότητα, αλλά μία φαντασίωση την οποία μοιράζονται από κοινού οι αναρχικοί και οι αντίπαλοί τους.

Το Συνέδριο ανασυγκροτεί τη Διεθνή. Δηλώνει ότι θέλει, με κάθε τρόπο, να δγει από την παρανομία, και ότι “οι τεχνικές και χημικές επιστήμες έχουν ήδη προσφέρει πολύτιμες υπηρεσίες στον επαναστατικό αγώνα, και καλούνται να προσφέρουν ακόμα μεγαλύτερες στο μέλλον”. Ζητά λοιπόν από τα τμήματα, καθώς και από τα άτομα, που ανήκουν στη Διεθνή, “να δώσουν μεγάλο βάρος στη μελέτη και στις εφαρμογές αυτών των επιστημών, ως μέσου άμυνας και επίθεσης”. Αυτό το Συνέδριο, που κάνει μεγάλο πάταγο, σηματοδοτεί, παραδόξως, και για μια μακρά περίοδο, το τέλος των διεθνών συνεδρίων. Μετά την πρώτη ώθηση, το κίνημα διασπάται σε πολλά κομμάτια.

Οι Κύκλοι δεν αρκούσαν στην επίκριση του Κράτους, της εξουσίας, του καπιταλισμού και των “λακέδων” του, δεν αρκούσαν στην επίκριση του δικαίωματος της ψήφου: έλεγαν ότι είναι απάτη. Οι Κύκλοι αυτοί δίωναν, μέσα σε έναν χώρο που τους ήταν εχθρικός, το ανυπότακτο πνεύμα της Αναρχίας. “Οι αναρχικές ιδέες μας, στην αρχή, λέει ο Ζαν Γκραβ, ήταν κάτι το πολύ αόριστο”. Σε γενικές γραμμές: ελευθερία για τον καθένα, ευημερία για όλους, και το δικαίωμα του ατόμου να επιλέγει τον τρόπο της ζωής του. Με ποιο τρόπο όλα αυτά

μπορούσαν να συνταιριασθούν στη μέλλουσα κοινωνία; Οι αντιεξουσιαστές θα δυσκολεύονταν πολύ να το πουν. Δεν ήταν, άλλωστε, πρόβλημά τους. Τους αρκούσε που διεπίστωναν ότι ο εαυτός τους ήταν διαφορετικός. Τους αρκούσε που συζητούσαν ώρες ατέλειωτες. Τους αρκούσε που έκαναν την προπαγάνδα τους, και που προσπαθούσαν να έρχονται σε επαφή με άλλους συντρόφους. Ήταν, βεβαίως, εχθροί κάθε συγκεντρωτισμού, όμως έπρεπε, ωστόσο, να επικοινωνούν οι ομάδες. Το καλύτερο μέσο ήταν η δημιουργία ενός Δελτίου. Πολυγραφούσαν ένα φυλλάδιο, στο οποίο τις διορθώσεις έκανε ένας μορφωμένος σύντροφος, καλλιγράφος. Έκαναν επίσης πολλά όνειρα. Η δράση των ρώσων τρομοκρατών, ιδιαίτερα της Βέρας Ζάσσοουλις, θα επηρεάσει βαθύτατα τους Γάλλους αναρχικούς. Σχεδόν όλοι, λίγο-πολύ, αναφέρει ο Ζαν Γκραβ, ονειρεύονταν δόμβες, τρομοκρατικές απόπειρες, "παραδειγματικές" πράξεις, ικανές να υπονομεύσουν την αστική κοινωνία. Σχεδίαζαν να ανατινάξουν το Μέγαρο, το Αρχηγείο της Αστυνομίας. Στην ομάδα του 12ου Διαμερίσματος, ένας ονόματι Ενόν, μακρυνός συγγενής του δημάρχου της Λυών, εμπιστευόταν ως μυστικό σε όποιον συναντούσε ότι σκόπευε να δάλει δυναμίτη στο Σακρέ-Καιρ, την εκκλησία που κτίσθηκε ως εξιλέωση για τα "εγκλήματα" της Κομμούνας. Και μια ωραία πρωία, η εφημερίδα Φιγκαρό δημοσιεύει αυτή την πληροφορία. Στην οδό Μονφετάρ, ο Ζαν Γκραβ και οι φίλοι του δεν μένουν άπραγοι. Τι θα μπορούσαν να κάνουν; Να έρθουν σε επαφή με τους εργάτες των υπονόμων, που η υπηρεσία τους δρισκόταν κάτω από το ενυδρείο; (έτσι αποκαλούσαν τη Βουλή). Να ληστέψουν τις εισπράξεις από το Ταμείο της οδού Σαιν-Ζακ; Ένας κάποιος Μπαγιού, που ήταν "παιδί" εργαστηρίου στο Ινστιτούτο Γεωπονίας της οδού Αρμπαλέτ του προμηθεύει δοκιμαστικούς σωλήνες και χημικά προϊόντα. Ο Γκραβ είχε δάλει στο μυαλό του να κατασκευάσει νιτρογλυκερίνη ακολουθώντας τις συνταγές των αντιεξουσιαστικών φυλλαδίων. Δυστυχώς (ή ευτυχώς!), οι συνταγές έδιναν οσστά τις αναλογίες του μίγματος, παρέλειπαν όμως να πουν

αν οι αναλογίες ήταν σε όγκο ή σε βάρος!...

Θα επανέλθουμε στις ομάδες αυτές, επειδή αυτές είναι το ίδιο το αναρχικό κίνημα. Η Αναρχία δεν υπήρξε ποτέ ένα κόμμα, του οποίου τα μέλη πρέπει να μπουν όλα σε ένα και μοναδικό καλούπι, και να εγκαταλείψουν στην είσοδο την προσωπικότητά τους. Οι αναρχικοί είναι άτομα τα οποία, μέσα στους Κύκλους, και χάρις στους Κύκλους αυτούς, πάνε ως τα έσχατα όρια του εαυτού τους. Είναι γνωστό ότι πίστευαν πως ήταν πολύ κοντά το Μεγάλο Βράδυ. Τα γεγονότα θα τους διαψεύσουν. Είχαν, ωστόσο, δίκιο. Βραχυπρόθεσμα: οι άγριες, ανοργάνωτες απεργίες, το γεγονός ότι αναπτυσσόταν ο ανρχισμός και αυξανόταν ο αριθμός των ομάδων, έδειχνε ότι στο περιθώριο της κοινωνίας έβριθαν οι εκρηκτικές δυνάμεις.

1881: επιβεβαίωση της αυτονομία της αναρχικής τάσης μέσα στο αναγεννώμενο εργατικό κίνημα. 1892-1894: είναι η εποχή των δολοφονικών αποπειρών (Εμίλ Ανρύ, Ραβασόλ, κτλ.). 1881-1894: κάτι παραπάνω από δέκα χρόνια, τότε που ο αναρχικός κοχλασμός θα δώσει ό,τι καλύτερο και ό,τι χειρότερο έχει να δώσει, όπως λένε και οι αντιεξουσιαστές ιστορικοί. Δέκα χρόνια λοιπόν, που συμβολίζουν την ιστορική ζύμωση, την οποία δίνε η τότε κοινωνία. Δέκα χρόνια, που συμβολίζουν, πράγματι, για το εργατικό κίνημα, το πέρασμα από τον 19ο αιώνα στον 20ο αιώνα. Δέκα χρόνια, κατά τα οποία οι αναρχικοί θα αναζητήσουν και θα βρουν το αδύνατο σημείο της αναπτυσσόμενης σύγχρονης εποχής.

Οι σύγχρονες κοινωνίες είναι εξαιρετικά εύθραυστες. Έχει συχνά ειπωθεί γι' αυτές ότι είναι στο έλεος αποφασισμένων τρομοκρατών. Η ευπάθεια και η περιπλοκότητα είναι αυτό που, περισσότερο από ο,τιδήποτε άλλο πράγμα ίσως, χαρακτηρίζει την πρόοδο της τεχνολογίας. Στον 19ο αιώνα, η βιομηχανική επανάσταση είχε "απελευθερώσει" ανυποψίαστες παραγωγικές δυνάμεις (ατμός, μηχανοποίηση, κτλ.) Στον 20ον αιώνα, τα όλο και πιο εξειδικευμένα όργανα είναι εκείνα που θα δεσπούν στα σημεία-κλειδιά. Αυτή όμως η αύξουσα

εξειδίκευση, της οποίας αρχίζουμε να αντιλαμβανόμαστε τις επιπτώσεις μόλις σήμερα, θα χρειαστεί χρόνο για να αχθεί εις πέρας. Δέκα χρόνια μετά από την Κομμούνα, δεν ήταν ασφαλώς ακόμα στην ημερησία διάταξη. Αυτό δεν εμπόδιζε την ιστορία να την εγκυμονεί ήδη. Διαβολικά ευαίσθητοι, οι αναρχικοί αγκαλιάζουν ενστικτωδώς το κίνημα. Το προδικάζουν μάλιστα. Θα καταφέρουν να συγχωνευθούν στο ανώνυμο πλήθος των μεγαλουπόλεων (ο αναρχισμός συνδέεται με την αναπτυσσόμενη αστυφιλία). Θα καταφέρουν να εξαφανισθούν μέσα του και να γίνουν ασύλληπτοι.

Πάντως (το υπογραμμίζουμε για ακόμα μία φορά), δεν έχουμε να κάνουμε με μία οργανωμένη συνωμοσία. Πρόκειται για μεμονωμένες πράξεις, των οποίων το σύνολο θα μπορούσε, αν ήταν συντονισμένο, να αποτελέσει μια πραγματική τρομοκρατία. Οι αντιεξουσιαστές προδικάζουν τις αδυναμίες της μέλλουσας κοινωνίας, της δικής μας λόγου χάριν, όμως η "τρομοκρατία" τους παραμένει υποτυπώδης. Αν αποτελούν έναν πραγματικό κίνδυνο, αυτό οφείλεται σε άλλους λόγους. Αποκαλύπτουν την ύπαρξη των "αζήτητων" της αύξουσας εξέλιξης, δηλαδή του επαναστατικού πνεύματος κατά βάθος, της ιδέας ότι η δικαιοσύνη μπορεί, από τώρα κιόλας, να κατοικήσει στον κόσμο αυτόν, και ότι είναι δυνατόν να ξεριζωθεί η εξαθλίωση. Είναι, όπως ειπείν, η φαντασματική Αριστερά. Καλή ευκαιρία, προφανέστατα, για τη Δεξιά να ταυτίσει τις διαιότητές τους με την επίσημη Αριστερά.

Θέλοντας να είναι άνθρωποι ελεύθεροι μέσα σε ομάδες ελεύθερες και αυτόνομες, οι αναρχικοί είναι "ερευνητικές κεφαλές", διαπερατές από όλα όσα συμβαίνουν στα κοινωνικά τριόδαθα. Το "αζήτητο" το κυνηγούν σε όλους τους τόπους που διασχίζουν: αυτό το "αζήτητο" θα το εκφράσει το νέο πνεύμα της εργατικής τάξης. Από τον καιρό του Προυντόν, η μυθολογική αναφορά δεν αλλάζει. Παραμένει η ίδια, ακόμα και σήμερα. Μόνο που το πρόβλημα που κατέληξε να γίνει το επίκεντρο του στοχασμού του ιδρυτή του αναρχισμού, το πρόβλημα της "εργατικής ικανότητας", έχει εντελώς αποκρου-

βεί. Δεν αναρωτιούνται πια ως προς αυτή την ικανότητα. Δεν κρατούν από το παρελθόν παρά μόνο τη θρυλική μορφή του Μπλακούνιν, ή, μερικές φορές, την πιο “διανοητική μορφή του Στίρνερ. Και μάλιστα, δεν θα γίνονται νύξεις σ’ αυτούς παρά μόνο για να δρουν δικαίωση για το δικό τους πάθος. Ένα πάθος που το συμμερίζονται συνήθως όλοι, έτσι πιστεύουν. Στους περισσότερους, λένε οι αντιεξουσιαστές, απλώς υπνώττει. Η προπαγάνδα με την πράξη θα το ξυπνήσει. Το εργατικό κίνημα είναι εδώ για να χρησιμεύει ως αναφορά: τρέφονται με την υποτιθέμενη ευαισθησία του, ανακινώντας στη μνήμη τους τη μοίρα του, για να επιχειρηματολογήσουν υπέρ της επαναστατικής δράσης, όμως μετά, αφού τελεσθεί η τελετουργική αυτή παράκαμψη, αφήνουν τον εαυτό τους να μιλήσει. Αφήνουν να μιλήσει η Αναρχία.

Ο αναρχισμός της δεκαετίας του 1880 και των δεκαετιών που θα επακολουθήσουν δεν είναι ίδιος με τον αναρχισμό του 19ου αιώνα. Δεν έχει ούτε την ίδια δροσιά, ούτε την ίδια ανθρωπιά. Έχει γίνει ασφαλώς ένα κίνημα με αυτοσυνείδηση, έχει όμως άλλη χροιά. Έχει αλλάξει, όπως και οι εργάτες. Η εκδιομηχάνιση μπαίνει μέσα στα ήθη. Ο εργαζόμενος, όπως λέει ο κοινωνιολόγος Χάλμπχαχς γίνεται “συγκρίσιμος με ένα είδος οργάνου ή εργαλείου που, μέσα στη χούφτα του, φέρει ακόμα το σημάδι του ανθρώπου, μα που, ως προς το τμήμα εκείνο του εαυτού του, που είναι πραγματικά ενεργό, και που είναι επιφορτισμένο με την εκτέλεση, πρέπει να χάσει, κατά μέγα μέρος, το ανθρώπινο σχήμα, πρέπει να μετατραπεί, πρέπει να πάρει μια μορφή πιο κατηγορηματική, πιο γωνιώδη”. Άλλοτε, ο επαναστατημένος εργάτης ήταν ένας ρομαντικός. Σήμερα, κλείνεται αθόρυβα στον εαυτό του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ

ΕΝΑΣ ΚΟΝΙΟΡΤΟΣ ΑΠΟ ΟΜΑΔΟΥΛΕΣ

Η αντιαυταρχική μύηση.

Η βάση του αναρχικού κινήματος, η νηίδα που υποτίθεται ότι προεικονίζει τη μέλλουσα κοινωνία, είναι απλούστατα, η ίδια η ομάδα. Αυτό που οι ιστορικοί αποκαλούν, καταχρηστικά, αναρχικό “κόμμα”, δεν είναι τίποτα άλλο από έναν κονιορτό από ομάδες, ακριβέστερα από ομαδούλες, που ξεφυτρώνουν αυθόρμητα, και που συναθροίζουν άτομα τα οποία έχουν ομοιότητες προτιμήσεων και τάσεων.

Αυτές οι ομαδούλες προκύπτουν, κατά γενικό κανόνα, από προσωπικές σχέσεις, στη βάση της γειτονιάς (οδοί, συνοικίες). Έτσι, υπάρχουν μερικά προνομιάχα εδάφη¹. Είδαμε ότι η συνοικία της οδού Μουφφετάρ είναι ένα από αυτά. Η κοινή γνώμη προαισθάνεται ασφαλώς κάτι, όμως, τις περισσότερες φορές, κάνει λάθος στόχο. Φαντάζεται ότι οι συνοικίες όπου βασιλεύει ανασφάλεια είναι τόποι αναρχικών. Η επιθετικότητα των αναρχικών αυξάνει παράλληλα με τον φόβο της κοινής γνώμης. Ο φόβος των μεν, η επιθετικότητα των άλλων, αλληλοτροφοδοτούνται. Οι αναρχικοί θα επωμισθούν θα εκφράσουν, θα παροξύνουν τον διάχυτο φόβο που βασιλεύει τότε. Αντιπροσωπεύουν στη συλλογική νοοτροπία τον βίαιο άνθρωπο, τον ακοινωνικό, “τον επικίνδυνο γείτονα, που

μπορεί, δεδαιώς, να είναι ευγενικός και προσηγής, αλλά που πάντα τον φοβούνται μήπως και τινάξει στον αέρα το κτίριο, δοκιμάζοντας να κατασκευάσει κάποια δόμβα, η αγαπημένη του ψυχαγωγία". Ο αντιεξουσιαστής φαίνεται σε έναν χρονογράφο της εποχής εκείνης σαν "ένα τερατώδες νεογνό", "ένα ανησυχαστικό έκτρωμα". Σαν "το ανώνυμο φυσικό τέκνο ενός αιώνα που βαδίζει ψηλαφητά". Μερικές μέρες μετά από την τρομοκρατική απόπειρα του Βαγιάν στη Βουλή, ο Πρόεδρος της Γερουσίας θα δηλώσει ότι έχουν να κάνουν με μια απαισία "σέκτα" μια μυστική αίρεση, που έχει κηρύξει ανοιχτό πόλεμο στην κοινωνία και την ηθική. "Ο κόσμος δρίσκεται, για πρώτη φορά, αντιμέτωπος ενός φανατισμού άγνωστου ως τώρα, ή μάλλον μιας λέπρας, της οποίας η ιστορία δεν μας έχει ακόμα δώσει κανένα ανάλογο παράδειγμα".

Ο εγκληματολόγος Λομπρόζο πλειοδοτεί. Βεβαιώνει ότι δεν έχει δει ποτέ αναρχικό που να μην είναι κουτσός, καμπούρης ή με ασύμμετρο πρόσωπο. Την εποχή εκείνη τρελαίνονται γι' αυτού του είδους τα κουτσομπολιά. Ένας επιστήμονας, συλλέκτης κρανίων, δεν απέδειξε τάχα, αναφέροντας εις επίρρωσιν στατιστικά στοιχεία, αναλύοντας τα σχήματα αυτών των κρανίων, την ανωτερότητα του άνδρα επί της γυναίκας, και της Παριζιάνας επί όλων των άλλων γυναικών; Απορριπτόμενοι από όλο τον κόσμο, οι αντιεξουσιαστές δεν κάνουν τίποτα για να διασκεδάσουν την κακή "εικόνα" που τους κολλούν. Αντίθετα, την επιζητούν! Αν προξενούν φόβο, αυτό δεν αποτελεί άραγε απόδειξη ότι η απειλή την οποία επισείουν είναι πραγματική; Αναρχική στάση είναι να προλαβαίνουν τις ύβρεις, να τις παροξύνουν και να μετατρέπουν τη σημειολογία τους. Είναι ένας τρόπος να λένε στους αντίπαλούς τους: "θα κάνουμε ό,τι μπορούμε χειρότερο"...

Οι μεγάλες πόλεις, καθώς και ορισμένες μικρές, παρουσιάζουν συγκεντρωτική παρουσία αντιεξουσιαστών. Τα ονόματα των κύκλων μελετών και προπαγάνδας προβάλλουν το

πολιτικό τους χρώμα. Όπως παρατηρεί ο Ζαν Μαιτρόν, αυτά τα ονόματα είναι κατά περίεργο τρόπο, αποκαλυπτικά του κυριαρχούντος πνεύματος της στιγμής. Τον “Κύκλο του Άνθους και της Ομονοίας”, τον “Κύκλο της Ενώσεως”, και τον “Κύκλο των Ενωμένων Φίλων” των εντελώς πρώτων χρόνων, όταν η αισιοδοξία είναι υποχρεωτική, τους διαδέχονται από το 1884 και μετά “Οι Αγανακτισμένοι” (στη Βιέν), “Ο Πάνθηρας” (στο Παρίσι), “Το Μίσος (στο Μπορντώ), “Ο Κοινωνικός Πόλεμος” (στη Σιολά), κτλ. Γιατί, πράγματι, αντιλήφθηκαν ότι ο αγώνας δεν θα είναι ένα απλό γλέντι.

Η ομάδα αναπτύσσεται και διογκώνεται δίκην χιονοστιβάδας. Όμως επίσης καταφεύγοντας σε εφημερίδες που δημοσιεύουν ειδοποιήσεις έτσι διατυπωμένες: “Αρξαντέιγ. — Οι αναγνώστες του *Φιλήσιχου Ανθρώπου* (ο *Φιλήσιχος Άνθρωπος* είναι η εφημερίδα του Εμίλ Πουζέ) παρακαλούνται να έρθουν να συζητήσουν την Κυριακή, 4 Δεκεμβρίου, στο κατάστημα του οινοπώλη που αντικαθιστά τον Ντελακρουά”. Ή ακόμα: “Οι αναρχικοί της συνοικίας του Περ-Λασαίξ πληροφορούν τους συντρόφους του Παρισιού ότι συγκροτήθηκαν σε ομάδα, με την επωνυμία Αναρχική Ομάδα του Περ-Λασαίξ. Οι συγκεντρώσεις λαμβάνουν χώραν εκάστην Τετάρτη (ακολουθούν όνομα και διεύθυνση). Η ομάδα καλεί όλους τους εργαζόμενους, χωρίς διάκριση θεωριών, να έρθουν να πάρουν μέρος στις συζητήσεις”. Οι συνθήκες ζωής στις πόλεις εκείνης της εποχής διευκόλυναν, αν όχι και απαιτούσαν την εκκόλαψη τέτοιων κύκλων. Παρά το μέγεθός του και το γόητρό του, το Παρίσι ζούσε, παρ’ όλα αυτά, υπό τον αστερισμό του προηγούμενου αιώνα, του 19ου αιώνα: η επικοινωνία γινόταν ακόμα όχι έμμεσα, αλλά άμεσα, μέσα στις γειτονιές. (Το 1968 ερμηνεύεται ίσως από τη νοσταλγική λαχτάρα να επανεύρουν ένα ξεπερασμένο συμποσιασμό). Το Παρίσι ήταν ακόμα ένα σύνολο χωριών. Τα ίχνη της υπαίθρου ήταν ακόμα ολοζώντανα. Μπορούσαν, σε ορισμένες συνοικίες, να πάνε να αγοράσουν γάλα από ένα αγρόκτημα. Οι ομάδες ανταποκρίνονταν σε μία ανάγκη: ξανάδιναν μία ταυτότητα σε

όλους όσους περιθωριοποιούσε θαθμισαία η αύξουσα εξέλιξη. Η Αναρχία δεν γεννούσε μία αντι-κοινωνία, ούτε καν μικρο-αντι-κοινωνίες, απομνημόνευε απλώς μια νοσταλγία και μιαν ελπίδα.

Είτε πρόκειται για τον “Δυναμίτη”, είτε για τα “Αγριογούρουνα του Μάρνη”, είτε για τους “Στριφτοπαντελονάδες του Αβεϊρόν”, οι ομάδες δεν διαρκούν πολύ. Διαλύονται με την ίδια ευκολία με την οποία δημιουργήθηκαν. Διαρκούν όσο κρατά ένας ενθουσιασμός ή μια φιλία, είτε ανάλογα με τις ανάγκες της στιγμής. Είναι τόποι περάσματος, με την κυριλεξία του όρου. Έχει ειπωθεί επίσης ότι ήταν τόποι άγριας “μύησης”. Οι σύντροφοι πήγαιναν εκεί για να αποβάλουν την καθημερινή τους υποταγή, και για να ξαναβαφτιστούν στα νάματα της Επανάστασης. Συναναστρέφονταν οι μεν με τους δε, συγκροτούσαν ένα είδος αποκρυφιστικής κοινότητας, κοινωνικοποιούνταν με αντιεξουσιαστικό “τρόπο”. Ορισμένοι μάλιστα συγγραφείς έφθασαν να συγκρίνουν το φαντασιακό αυτών των ομάδων με το φαντασιακό των συντεχνιών. Ως νέος Χιράμ, θεμελιωτής του Ναού, ο Μπακούνιν παίζει ίσως στο θέμα αυτό, τον ρόλο ενός θρυλικού ιδρυτή. Οι σύντροφοι, είναι αλήθεια, ούτε που νοιάζονταν για τη μπακουνική θεωρία, ταυτίζονταν απλώς, κατά μαγικό τρόπο, με το μανιασμένο πάθος, που φώλιαζε μέσα στον αντίπαλο του Μαρξ.

Η ομάδα, γράφει η αντιεξουσιαστική εφημερίδα *Ο Στασιαστής*, δεν είναι παρά ένα παιδευτικό σχολείο. Δεν υπάρχει ούτε γραφείο, ούτε ταμείο. Ο καθένας είναι ανεξάρτητος. Τα μέλη “προσπαθούν να είναι οι εαυτοί τους”, έπειτα αναπτύσσονται, μορφώνονται. Συζητούν έτσι ώστε να ξέρουν τι “είναι καλό και τι είναι κακό”, και ο καθένας ενεργεί ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία του. Δεν λένε σε κανέναν “κάντε αυτό, ή κάντε εκείνο”. Και η εφημερίδα διασαφηνίζει (πράγμα που επιβεβαιώνει την αναλογία με τη μύηση) ότι η αναρχική ομάδα “αναζητεί τον άνθρωπο, πεδικλωμένο μέσα στα σκοτάδια”. Μόνο που πρόκειται για τα μπουρζουάδικα και

τα παλαδίστικα σκοτάδια (το κακό δρίσκεται στις προκαταλήψεις, ορίζει με σαφήνεια *Ο Στασιαστής*. Και ασφαλώς οι Κύκλοι είναι ένα πέρασμα, αφού η ίδια εφημερίδα, *Ο Στασιαστής*, γράφει: “Όταν οι σύντροφοι έχουν πια εμπνευσθεί, πάνε στις οργανώσεις όπου επικρατεί το εργατικό στοιχείο, και αναζητούν το άτομο μέσα στον άνθρωπο”.

Ο Εμίλ Γκωτιέ, τον οποίο έχουμε ήδη συναντήσει στη δίκη της Λυών, έχει απόλυτο δίκιο που είπε επ’ ακροατηρίω ότι οι αντιεξουσιαστικές ομάδες είναι απλές συναντήσεις, όπου οι σύντροφοι μαζεύονται κάθε εβδομάδα για να συζητήσουν μεταξύ τους για πράγματα που τους ενδιαφέρουν. “Τις περισσότερες φορές, βλέπουμε σχεδόν πάντοτε νέα πρόσωπα, εκτός από έναν μικρό πυρήνα τεσσάρων ή πέντε πιστών”. “Προκαλώ τους κατηγορούς, κραυγάζει προς του δικαστές του, να αποδείξουν ότι αυτές οι αναρχικές ομάδες ήταν κάτι άλλο από έναν τόπο συναντήσεων, απλές πρόσκαιρες συγκεντρώσεις, των οποίων τα πρόσωπα ποικίλλουν από φορά σε φορά, όπου και ο πρώτος τυχών μπορεί να παραβρεθεί. Από όπου μπορεί επίσης να φύγει, χωρίς καμιά διατύπωση, χωρίς να πληρώσει καμιά συνδρομή, χωρίς καν να του ζητήσουν το όνομα, ή να τον ρωτήσουν για τις ιδέες του”.

Οι “Σύντροφοι” πράγματι, (οι αναρχικοί περιφρονούν τον όρο “πολίτης”, προτιμούν τον όρο “compagnon”, [ετυμολογικά σημαίνει αυτός με τον οποίο μοιραζόμαστε το ψωμί] καθώς και τον όρο “camarade”) συγκεντρώνονται μια ή δυο φορές την εβδομάδα, είτε στο σπίτι κάποιου από αυτούς, είτε, τις περισσότερες φορές, στην πίσω αίθουσα κάποιου εμπόρου κρασιών συμπαθώντος ή που κάνει πως δεν βλέπει, ή που είναι καταδότης. Συζητούν για τα συμβαίνοντα, φιλοσοφούν, παθαίνουν. Όμως ποτέ δεν παίρνουν κανενός είδους απόφαση. Επωφελούνται απλώς από την κουβέντα που έγινε.

Οι αρχηγοί είναι άγνωστο είδος. Ο καθένας είναι ελεύθερος, δηλαδή υπεύθυνος του εαυτού του. Οι ψηφοφορίες είναι περιττές. Οι αγωνιστές που είναι αποφασισμένοι να “κάνουν κάτι”, το κάνουν χωρίς να ζητήσουν τη γνώμη της ομάδας.

Πραγματοποιούν αυτό που θέλουν να πραγματοποιήσουν, αφού συνεννοηθούν με μερικούς άλλους. Έτσι ο Βαγιάν θα πάρει μόνος του την απόφαση να πετάξει μια δόμβα στην Εθνοσυνέλευση, στο Παλαί-Μπουρμπόν, δεν θα το πει στην ομάδα του στο Σουαζύ-λε-Ρουά. Δεν θα μιλήσει γι' αυτό παρά μόνο σε έναν ή δυο φίλους, για τους οποίους είναι σίγουρος, και που δεν είναι καν δέβαιο ότι τον επιδοκιμάζουν. Μόρφωση και συναντήσεις, προπαγάνδα επίσης, οι αγωνιστές ετοιμάζουν τα "χτυπήματά" τους εκτός ομάδος. Είναι ωσάν το χτύπημα να έπρεπε να παραμείνει καθαρό από κάθε βέδηλη μόλυνση.

Καθώς η ομάδα είναι πολύ ανοιχτή, βρίσκεται σε άμεση επαφή, σε όσμωση με την πιο λεπτεπίλεπτη κοινωνιολογική πραγματικότητα, καταγράφει τα κινήματα που ταράζουν την πόλη στα περιθώριά της, είναι όμως επίσης εξαιρετικά εύρωτη. Εύκολα τη διαβρώνει η αστυνομία. Ένας χαφιάς (ο Μαρτινέ), που είχε διεισδύσει σε κάποια από αυτές τις ομάδες, παρακινεί τους συντρόφους του να συζητήσουν το πρόβλημα "είναι αναρχικό να δουτήξεις λεφτά από έναν σύντροφο;" και παρακινεί την πλειοψηφία να καταλήξει σε καταφατική απάντηση. Ο ίδιος ο Μαρτινέ διαβρώνει τους συντρόφους του Ρουμπαί, δημιουργεί, στη συνοικία Μοντά-Σαιντ-Ζενεδιέβ, στο Παρίσι, την ομάδα "Η Εκδίκηση". Διακηρύσσει τον ελεύθερο έρωτα, θα χάσει το κύρος του μόνο όταν υποψιασθούν την ανάμιξή του σε μια υπόθεση ηθών: ότι θέλησε να δίασει το κοριτσάκι της γυναίκας, της οποίας είναι εραστής.

Θα ήταν πάντως εύκολο, κατά τη γνώμη του Ζαν Γκραβ να ξεσκεπαστούν οι καταδότες, αν όλοι οι σύντροφοι ήθελαν να χρησιμοποιήσουν τον απλό κοινό νου. Κατά πρώτον, λέει, έχετε εναντίον σας όλους, όσοι αφέθηκαν να παγιδευτούν από τις πάντα ακραίες θεωρίες αυτών των αδιάφορων. Αν καταφερθείτε κατά του ανθρώπου τους, αν εκδηλώσετε την παραμικρή δυσπιστία, θα αρχίσουν να στριγγλίζουν (επικρίνετε τον άνθρωπό τους από ζήλεια!). Έπειτα, είναι οι "αναρχικοί με χριστιανική ψυχή", οι οποίοι δεν παραδέχονται

ότι μπορεί κανείς να οκεφθεί το παραμικρό κακό για τους άλλους. Υπό το πρόσχημα της ανοχής, δεν επιτρέπουν να κρίνουμε τον οποιονδήποτε. Είναι, δυστυχώς για τους αντιεξουσιαστές, δύσκολο στις ομάδες αυτές να έχουν μια ισορροπημένη στάση. Γιατί δίπλα στους αφελείς αυτούς, υπάρχουν και αυτοί που συνεχώς αυτοανακηρύσσονται σε επαναστατικούς δικαστές. Αυτά τα “δικαστήρια” έχουν, πότε-πότε, και επιτυχίες. Έτσι, τα μέλη του “Κοινωνικού Πολέμου” ανακαλύπτουν μια μέρα ότι κάποιος Μετιδιέ, στέλεχος της Γενικής Συνομοσπονδίας της Εργασίας είναι χαφιάς. Τον καλούν και τον φυλακίζουν μια ολόκληρη νύχτα, μαζί με δυο φύλακες, με το περιστροφικό στο χέρι. Έτσι τον αναγκάζουν να ομολογήσει. Όμως αυτό θα παροτρύνει τους “δικαστές” αυτούς να μεταβληθούν σε ένα είδος μόνιμης αστυνομίας. Πράγμα που, φυσικά, είναι ασυμβίβαστο με τις αρχές της Αναρχίας.

Ωστόσο, αν και η ομάδα εύκολα διαδρώνεται από την αστυνομία, η δουλειά για τους αστυνομικούς δεν είναι εύκολη. Πρώτα-πρώτα γιατί, όντας εφήμερες, οι ομάδες είναι άπιαστες: φυτρώνουν σαν τα μανιτάρια, και εξαφανίζονται εξ ίσου γρήγορα. Έπειτα, γιατί βρίσκονται αντιμέτωποι μιας πανοπερμίας ομάδων. “Το αναρχικό κόμμα δεν έχει διευθύνουσα επιτροπή”, όπως το επεσήμαινε ένας δημοσιογράφος της εποχής εκείνης, και αυτό περιπλέκει σημαντικά τα πράγματα για τις δυνάμεις της τάξεως. Όταν άλλοτε η αστυνομία είχε να κάνει με άλλες επαναστατικές τάσεις, της αρκούσε να επικεντρώσει την προσοχή της σε μερικές κεφαλές, και κατάφερνε, με πολλή υπομονή και μπόλικο χρήμα, αν όχι να εξασφαλίσει τη βοήθεια κάποιου σημαντικού στελέχους, τουλάχιστον να μαθαίνει τα σχέδια του κόμματος. Αντίθετα, η πολλαπλότητα των προσωπικοτήτων των αναρχικών την υποχρεώνει να υπολογίζει μόνο στην τύχη. Επί πλέον, την εποχή εκείνη, δεν είναι εξοπλισμένη, ούτε νοητικά, ούτε από τεχνικής απόψεως, για να μπορέσει να αντιμετωπίσει αυτό το είδος του φαινομένου. Οι αναρχικοί δεν ζουν στην παρανομία, οι ομάδες δεν είναι ούτε στεγανές,

ούτε ιεραρχημένες. Είναι εύκολο να προμηθευτούν τις διευθύνσεις τους.

Εκατό χιλιάδες άτομα όλα και όλα.

Το καλοκαίρι του 1881, η αναρχική εφημερίδα *Η Κοινωνική Επανάσταση* δημοσιεύει έναν κατάλογο των αναρχικών ομίλων και δίνει ονόματα και διευθύνσεις των υπευθύνων. Η έλλειψη αυτή συνωμοτικότητας είναι κελεπούρι για τον ιστορικό: η εφημερίδα απογράφει τριανταοκτώ ομίλους, δέκα στο Παρίσι, δύο στα περιχώρά του, και οι υπόλοιποι στην επαρχία, κυρίως στον Νότο και στα Ανατολικά. Άλλα στοιχεία, όπως αστυνομικές εκθέσεις, μας επιτρέπουν να επιβεβαιώσουμε αυτή την εκτίμηση. Στα επόμενα χρόνια, διαπιστώνεται μικρή αλλά σταθερή πρόοδος. 1889: στο Παρίσι πάντα, δεκαεννέα όμιλοι με πεντακόσια μέλη, από τα οποία εκατό ενεργά. Αυτοί οι αριθμοί είναι απλώς κατά προσέγγιση, και δεν αποδίδουν παρά μόνο εν μέρει τον δυναμισμό του κινήματος. Η αναλογία εκατό ενεργών μελών δεν είναι, άραγε, σημαντική; Στα άλλα κινήματα είναι, συνήθως, ένας προς δέκα.

Ο Ζαν Μαιτρόν, ένας από τους σύγχρονους ιστορικούς της αναρχίας, ελεξεργάσθηκε ένα αστυνομικό έγγραφο που απογράφει, για το τέλος του 1887, το σύνολο των ομίλων στο Παρίσι. “Η Βελόνα” ιδρύθηκε το 1882 από εργατικά στελέχη που ανήκαν στο συνδικάτο των ραπτών. Συγκεντρώνοντας καμιά δεκαριά μέλη, πάνω σε συντεχνιακή και αποκλειστικά αναρχική βάση, έκανε τις συνελεύσεις της στο Πρώτο και στο Δεύτερο Διαμέρισμα του Παρισιού. Ιδρυμένος τον ίδιο χρόνο 1882, “Ο Πάνθηρας των Μπατινιόλ” θα επιδοθεί στην “ατομική επανάκτηση”, για την οποία θα έχουμε την ευκαιρία να μιλήσουμε αργότερα και είναι σαφώς πιο τυχοδιωκτικός. Ένας άλλος όμιλος, “Το Συνδικαλιστικό Επιμελητήριο των Μοχθούντων του Νομού του Σηκουάνα”, σχηματίσθηκε το

1887 και απορρόφησε “Το Συνδικάτο των Διαφόρων Συντεχνιών”. Το Καταστατικό εξηγεί ότι σκοπός είναι να συγκεντρώσουν όσους δεν ασκούν συγκεκριμένο επάγγελμα. Το ίδιο καταστατικό λέει ότι θα επιδοθούν σε “ενεργό δράση”. Όμως η πολιτική απαγορεύεται αυστηρότατα. Ένας άλλος πάλι όμιλος αυτοτιτλοφορείται οι “Αντιϊδιοκτήτες”. Χωρίς κανονισμό, ούτε γραφεία, εφαρμόζει τη “μετακόμιση στη ζούλα”. Γίνεται λόγος γι’ αυτόν τη στιγμή που πρέπει να καταβληθεί το ενοίκιο. Περιλαμβάνει καμιά πενήνταριά μέλη, και είναι στη διάθεση εκείνων που θέλουν να πάρουν άδεια από τον ιδιοκτήτη τους χωρίς να εξοφλήσουν το ενοίκιό τους. Μια ή περισσότερες χειράμαξες, σύντροφοι συνηθισμένοι να μεταφέρουν έπιπλα και πράγματα, που “δουλεύουν” κατά προτίμηση τα χαράματα. (Ένα άρθρο του *Φιλήσιχου Ανθρώπου* περιγράφει μια από αυτές τις μετακομίσεις).

“Ο Σύνδεσμος των Αντιπατριωτών” γεννιέται στην Μπελβίλ. Περιλαμβάνει καμιά εικοσαριά μέλη, νεαρά τα περισσότερα. Είναι γνωστό το *Μανιφέστο στους Νεοσύλλεκτους*, που τοιχοκολλήθηκε στο Παρίσι και διανεμήθηκε στην επαρχία. Ο Σύνδεσμος αυτός ιδρύθηκε για να αντιπαρατεθεί στον “Σύνδεσμο των Πατριωτών”. “Οι Απάτριδες” κάνουν τις εβδομαδιαίες τους συγκεντρώσεις στην αίθουσα Τομά, οδός Ανγκουλέμ. “Οι Αντιεξουσιαστές των Αρδεννών” έχουν μια εφήμερη ύπαρξη... Δεν θα τελειώναμε ποτέ με την απαρίθμηση αυτών των ομίλων.

Πόσα άτομα να αντιπροσωπεύει άραγε ο αναρχισμός; Δύσκολη η αποτίμηση. Φαίνεται πάντως ότι το 1884 υπήρξαν μόνο χίλια ενεργά μέλη, τέσσερις χιλιάδες πεντακόσιοι συμπαθούντες, και εκατό χιλιάδες άτομα που ένωθαν συμπάθεια για τον αναρχισμό γενικά. Οι αναρχικοί συγκεντρώνονται κυρίως στους νομούς του Σηκουάνα, του Λείγρη, των Εκβολών-του-Ροδανού, των Αρδεννών. Απουσιάζουν εντελώς από τις Κάτω-Άλπεις, την Κορρέζ, την Κορσική, το Λο και τις Ακτές-του-Βορρά.

Στο Παρίσι υπάρχουν καμιά εκατοστή όμιλοι. Στην

υπόλοιπη Γαλλία τετρακόσιοι με πεντακόσιοι. Στον κάθε όμιλο συχναίνουν, κατά μέσον όρο, δεκαπέντε σύντροφοι, λέει ένας συγγραφέας της εποχής εκείνης. Ο αριθμός που δίνει, δέκα χιλιάδες συμπαθούντες, είναι άρα διπλάσιος από τον αριθμό στον οποίο καταλήγουν οι σύγχρονοι ιστορικοί. Όμως είτε τέσσερις χιλιάδες πεντακόσιοι, είτε δέκα χιλιάδες, οι αριθμοί παραμένουν χαμηλοί. Σ' αυτούς πρέπει να προστεθούν και οι ελάχιστα γνωστοί αναρχικοί. Είτε πάλι (και στο σημείο αυτό οι ιστορικοί παραμένουν ασαφείς) οι "φοβιτοσάκηδες", αυτοί οι οποίοι, δημόσιοι υπάλληλοι ή έμποροι, ασκούν κοινωνικό λειτούργημα που τους υποχρεώνει να παραμένουν, επισήμως τουλάχιστον, επιφυλακτικοί. Αυτοί βοηθούν οικονομικά τον όμιλό τους. Υπάρχουν επίσης οι γέροι, οι "κουρασμένοι", όσοι δεν έχουν πια ψευδαισθήσεις, που ενημερώνονται για ό,τι γίνεται και που, κατά τρόπο απρόδλεπτο, "ξαναρχίζουν". Δεν απαλλάσσεται κανείς τόσο εύκολα από τον ιό του αναρχισμού. Υπάρχουν, τέλος, οι ακραίοι ατομικιστές, οι σκεπτικιστές, και οι "αηδιασμένοι από όλα", που βρίσκονται παντού και πουθενά.

Στα βιομηχανικά κέντρα και στις μεγάλες εργατουπόλεις στρατολογούνται τα στελέχη εργατικής καταγωγής (είδαμε πως δεν ήταν οι μόνοι).

Οι πιο πολυάριθμοι είναι οι τσαγκάρηδες, οι μαραγκοί, οι ράφτες, οι πατωματζήδες, οι υφαντουργοί. Το ίδιο και οι ανθρακωρύχοι, μόνο που αυτοί μπήκαν κάπως αργότερα στο κίνημα. Συνήθως, ο αναρχικός εργάτης στρατολογείται μέσα από τους εργαζόμενους εκείνους που μένουν μόνοι αντιμέτωποι με τη δουλειά τους: ο μαραγκός και ο τορναδόρος, ο ράφτης και ο τσαγκάρης έχουν τη δυνατότητα να το "φιλοσοφήσουν", ενώ ο εργάτης μέσα στον στρατώνα του εργοστασίου δεν την έχει. Το τεύχος της 5ης Μαρτίου 1894 της εφημερίδας *Le Matén* διατείνεται ότι έπεσε στα χέρια της μια στατιστική της Αστυνομικής Διεύθυνσης. Η στατιστική αυτή κάνει απογραφή πεντακοσίων αναρχικών στο Παρίσι. Αυτοί οι πεντακόσιοι (ο ανώτατος αριθμός, λέει ο δημοσιο-

γράφος) διαιρούνται σε “προπαγανδιστές” και σε “οπαδούς”. Στους πρώτους περιλαμβάνονται δέκα δημοσιογράφοι, δύο διορθωτές και εικοσιπέντε τυπογράφοι. Στους δεύτερους: δεκαέξι τσαγκάρηδες, δεκαεπτά ράφτες, είκοσι εργάτες στον επισιτισμό, δεκαπέντε μηχανικοί, ο ίδιος αριθμός επιπλοποιών, δώδεκα κουρείς, δέκα οικοδόμοι, ένας αρχιτέκτονας, ένας πρώην κλητήρας, ένας εισοδηματίας, ένας υπάλληλος χρηματιστηρίου, ένας πλασιέ ασφαλειών, τρεις μπακάληδες, ένας καλλιτέχνης της Λυρικής, κτλ. Οι αριθμοί αυτοί είναι ίσως (πού να ξέρει κανείς;) φανταστικοί. Η ανάλυση της κοινωνικοπολιτικής σύνθεσης των κατηγορουμένων της δίκης της Λυών μας δίνει πληροφορίες πιο ασφαλείς. Είναι, σίγουρα, παράλογο να γενικεύουμε με αφετηρία τη δίκη. Ωστόσο, όσο και αν το παράδειγμα αναφέρεται σε περιορισμένο αριθμό, αποδεικνύεται χαρακτηριστικό. Σε εξηντατέσσερις καταδικασθέντες, τα πλέον αντιπροσωπευόμενα επαγγέλματα είναι εκτός από το επάγγελμα του υφαντή (η Λυών είναι κέντρο υφαντουργίας), το επάγγελμα του τσαγκάρη, του κλειδαρά, του μαραγκού-επιπλοποιού, του σιδερά, του σαμαρά, του μηχανικού, του ταπητουργού, του τυπογράφου και του κουρέα. Άλλες στατιστικές μας αποκαλύπτουν ότι το 1894, σε εκατόν πενήνταδύο φακελωμένους από την αστυνομία αναρχικούς, πάντα στη Λυών, το 55% είναι χειροτέχνες: τριανταεννέα τσαγκάρηδες, δεκαέξι υφαντουργοί, έντεκα σοβατζήδες και οκτώ εργάτες βαφείων. Όμως προσοχή! Χειροτέχνης (ή βιοτέχνης) δεν πάει να πει υποχρεωτικά εδώ και ιδιοκτητής μικρομάγαζου. Ο όρος προσδιορίζει μάλλον ένα επάγγελμα παρά μια κοινωνικοεπαγγελματική θέση. Μια έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε πρόσφατα για το αναρχικό κίνημα στην Τουλούζη, στο τέλος του 19ου αιώνα, δείχνει ότι ο σημαντικότερος όμιλος, οι “Εκδικητές” μαζεύει κι αυτός, μεταξύ 1880 και 1900, κυρίως χειροτέχνες, που έχουν ένα μικρό μαγαζάκι, τσαγκαράδικο, καπελάδικο, ή άλλα καθιστικά επαγγέλματα και εργάτες που απασχολούνται σε μικρά εργαστήρια. Η έκθεση τονίζει το γεγονός ότι όλα τα επαγγέλματα τα οποία

ασκούν οι “Εκδικητές” απαιτούν και μακρόχρονη μαθητεία, και μεγάλη επαγγελματική ικανότητα. Μπορούμε επίσης να υπενθυμίσουμε ότι οι εργάτες που έκαναν την Κομμούνα του 1871, αυτοί ακριβώς τους οποίους ο Μαρξ χαρακτήριζε ως “μολυσμένους από τον προντονισμό”, ήταν εργάτες βαφείων, τσαγκάρηδες, ράφτες, ξυλουργοί, μηχανικοί. Τα πιο ευνοϊκά στη διάδοση του αναρχισμού επαγγέλματα είναι τα επαγγέλματα παλαιού τύπου τα οποία, εκτός από την κοινωνική θέση που προσδίδουν, αφήνουν ελεύθερο τον στοχασμό, επιτρέπουν τον διάλογο μεταξύ των συντρόφων του εργαστηρίου, αφήνουν τα αναρχοαυτόνομα όνειρα να σφραγίσουν ανθρώπους και πράγματα. Γραφικά εργαστήρια, όπου συχνά δουλεύουν οικογενειακά, και όπου ο αναρχισμός (τουλάχιστον υπό την πλατωνική, μη δίκαιη μορφή του) επέχει θέσιν ηθικής! Ζουν φτωχικά, έχουν όμως την αίσθηση ότι φτιάχνουν όμορφα έργα, και ότι, σε λίγο καιρό, θα ζήσουν μέρες όλο τραγούδια.

Οι αστείες αποπειρες ενοποίησης.

Οι δίκες των αναρχικών, κατά παράδοξο τρόπο, διευκόλυναν τη διάδοση των ιδεών τους. Οι απεργίες και η καταστολή τους αποτελούν και αυτές έναν ισχυρό παράγοντα. “Αφού εξαντλήσουν όλα τα μέσα αντίστασης, δηλώνει ένα στέλεχος του αναρχισμού, οι εργάτες παραδέχονται ότι δεν έχουν κάνει ούτε δήμα μπροστά, αηδιάζουν την πολιτική και, προπάντων, τους πολιτικάντηδες. Τα δάσανα που τραβούν όταν απεργούν, οι στερήσεις που υποφέρουν μαζί με την οικογένειά τους, τους εξαγριώνουν, καθώς και ο παθητικός ρόλος που τους βάζουν να παίζουν πάντα οι αρχηγοί. Χάνουν κάθε ελπίδα λυτρωμού με νόμιμα και ειρηνικά μέσα. Τότε, είτε πέφτουν σε μια κτηνώδη υποταγή, γίνονται υποζύγια [...], είτε μεταβάλλονται σε εξεγερμένους, μην έχοντας πια πίστη παρά μόνο στους εαυτούς τους. Τότε είναι αναρχικοί”.

Οι διαλέξεις παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο. Τον Ιούλιο

του 1891 ο Σεμπασιέν Φωρ (1858-1942) σχεδιάζει να οργανώσει μια περιοδεία στη Γαλλία για να σπείρει τον Καλό Λόγο. Ο Σεμπασιέν Φωρ είναι γιος ενός εμπόρου κορδελών και προορίζεται να γίνει ιερωμένος. Η χρεωκοπία και ο θάνατος του πατέρα του αναστατώνουν τη ζωή του. Γίνεται σοσιαλιστής, αργότερα αναρχικός. Είναι ρήτορας και στοχαστής. Κάποια στιγμή μάλιστα έγινε και τραγουδοποιός... Καταστρώνει ένα σχέδιο δράσης πολύ λεπτομερειακό και κοστολογημένο με ακρίβεια. Στον *Εξεγερμένο*, καλεί τους συντρόφους να μαζέψουν χρήματα, και να του στείλουν πληροφορίες για τους "κύκλους που πρέπει να ξεσηκώσουν", και για τις διαλέξεις που θα ήταν προτιμότερο να γίνουν. Το εγχείρημα, για την περιοχή της Λυών, μεταφράζεται σε ένα έλλειμμα τριακοσίων δεκαπέντε φράγκων. Πραγματοποιήθηκαν σαράντα συγκεντρώσεις και τοιχοκόλλησαν περίπου δύο χιλιάδες πεντακόσιες αφίσες-μανιφέστα, μοίρασαν εκατόν τριαντατέσσερις χιλιάδες "μανιφέστα πασπαρτού", πούλησαν δύο χιλιάδες προσούρες. Πάνω από εικοσιεπτά χιλιάδες άτομα παραδρέθηκαν στις συγκεντρώσεις αυτές. Δεκαπέντε χιλιάδες τριακόσια δεκαεννέα άτομα πλήρωσαν εικοσπέντε λεπτά κατά μέσον όρο, δώδεκα μπήκαν δωρεάν.

Ο Σεμπασιέν Φωρ φροντίζει παντοιοτρόπως την περιοδεία του. Δεν αφήνει τίποτα στην τύχη. "Πιστεύω, γράφει στον *Εξεγερμένο*, ότι η αίθουσα πρέπει να είναι μεγάλη, άνετη και κεντρική, ότι η δημοσιοποίηση πρέπει να είναι πολύ φροντισμένη και εκτεταμένη [...]. Θα στείλω στον σύντροφο που θα αναλάβει την οργάνωση το αναγκαίο ποσό, τόσο για τη δημοσιοποίηση, όσο και για τον χώρο που θα νοικιάσει". Καταφέρνει να συγκεντρώσει μόλις κάτι παραπάνω από πεντακόσια φράγκα όταν αρχίζει η περιοδεία του. Αυτό του αρκεί! Η αυτοθυσία των συντρόφων καλύπτει τα κενά. Αυτό το είδος σχεδιασμένης εκ των προτέρων δράσης παραμένει ωστόσο η εξαίρεση. Στους αναρχικούς κύκλους προτιμούν τον αυτοσχεδιασμό.

Σε διεθνές επίπεδο, δεν υπάρχει πια συντονισμός από το

Συνέδριο του Λονδίνου του 1881, το οποίο συνήλθε για να ξαναδώσει σφρίγος στη Διεθνή, κάτι που παρέμεινε χωρίς επαύριο. Το 1886-1887 πάντως, οι κύκλοι των αναρχικών σχεδιάζουν τη δημιουργία ενός διεθνούς οργανισμού, αρκετά εύκαμπτου, έτσι ώστε να μπορεί, ταυτόχρονα, και να συντονίζει το κίνημα, και να το προβάλλει, χωρίς να θίγεται η αυτονομία των διαφόρων συνιστωσών του. Οριομένοι φθάνουν μέχρι και να προτείνουν να μπορεί όλος ο κόσμος να συμμετέχει στις συζητήσεις. Όσο θα υπάρχουν άτομα, λένε, που θα μιλούν εν ονόματι άλλων ατόμων, θα θεωρούν τους εαυτούς τους υποχρεωμένους να νομοθετούν. Και το 1889, με την ευκαιρία της Παγκόσμιας Έκθεσης, συνέρχεται μια "Διεθνής Αναρχική Διάσκεψη" στην Αίθουσα του Εμπορίου, στην οδό Φωμπούρντυ Ταμπλ 94. Καθώς κανείς δεν είχε προβλέψει οτιδήποτε, και καθώς κανένα Γραφείο δεν διευθύνει τις συζητήσεις, η συνέλευση διεξάγεται μέσα σε μια απερίγραπτη αταξία. Ο καθένας μιλά χωρίς περιορισμό χρόνου, και δεν ζητούν από κανέναν τι εξουσιοδότηση έχει λάβει.

Το 1893, το πράγμα υποτροπιάζει. Οι σύντροφοι του Σικάγου (μας πόλης όπου, το 1886, εκτελέστηκαν πέντε αναρχικοί των οποίων το μοναδικό έγκλημα ήταν ότι διαδήλωσαν την Πρωτομαγιά, ζητώντας την καθιέρωση του οκταώρου), οργανώνουν κι αυτοί με τη σειρά τους ένα Συνέδριο "χωρίς θεωρητικές αρχές, ούτε πρόγραμμα". Και εδώ επίσης είναι εκπρόσωπος όποιος το δηλώνει. Ή που έχει τα μέσα να καλύψει τα έξοδα κινήσεώς του. Με την έναρξη της συγκέντρωσης, η αστυνομία διαλύει τους αναρχικούς δια της βίας. Όμως, ένας σύντροφος ινδιάνικης καταγωγής έχει, στο κέντρο της πόλης, ένα μεγάλο υπόστεγο, το οποίο έχει διαρρυθμίσει και στολίσει στο στυλ το ινδιάνικο. Το παραχωρεί στους συντρόφους του. Και μέσα σε τούτον τον παράδοξο διάκοσμο, για οκτώ μέρες, συζητούν τα επίκαιρα προβλήματα. Η συγκέντρωση αυτή έχει ελάχιστη απήχηση στην Ευρώπη. Αυτό πάντως δεν εμποδίζει, σε μια στιγμή που ο ενθουσιασμός κορυφώνεται, να εγκριθεί ένα ψήφισμα, διεθνούς αλληλεγγύης ενάντια στον πόλεμο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΑΝΕΣΤΙΟΙ

Όμιλοι και ομιλίες.

Ο αναρχικός όμιλος συγκροτείται με επίκεντρο την προπαγάνδα. Η εφημερίδα συμβολίζει αυτή την προπαγάνδα. Τη συναντούμε ήδη στην εκκίνηση του ομίλου. Διαβάζουμε στον αναρχικό τύπο αγγελίες αυτού του τύπου “Μπλουά. Σχηματίστηκε ένας όμιλος “αναρχό” με τίτλο “Πάντα έτοιμοι”. Οι σύντροφοι, που διαθέτουν ίσως εφημερίδες και μπροσούρες, μπορούν να τις στέλνουν στην επισυναπτόμενη διεύθυνση. Κι ακόμα, οι αλανιάρηδες που περνούν από το χωριό μας παρακαλούνται να μην την κοπανούν χωρίς να περάσουν να σφίξουν τη χέρα στο συντρόφι τους”.

Ένας όμιλος υπάρχει, στην ουσία, μόνο αφού δημιουργήσει τη δική του εφημερίδα. Αν είναι αδύνατο να στήσουν εφημερίδα, τότε αρκούνται στις μπροσούρες, στα μανιφέστα και στις αφίσες. “Οι σύντροφοι της Γκρενόμπλ προσπάθησαν όσο μπορούσαν για να ξεκινήσουν τη φυλλάδα τους, αλλά όλοι οι τυπογράφοι τούς αποπήραν: αρνήθηκαν, ζήτησαν υπέρογκες τιμές κτλ. Αποφασίζουν να αγοράσουν έναν “μαύρο πολύγραφο”, και να πολυγραφούν μανιφέστα, που θα μοιράζονται παντού”. “Ο Όμιλος Επαναστατικών Μελετών “Η σπλήτευση του Σεντάν”, μη διαθέτοντας κεφάλαιο, για να

εκδόσει μια αναρχική εφημερίδα, αποφάσισε να τυπώνει, ανάλογα με τους πόρους του, αφίσες, που θα μπορούν να πωλούνται προς μια πεντάρα η μία, για να καλύπτονται τα εκτυπωτικά”.

Το γραπτό κείμενο αποτελεί το πειστήριο της οργανικής ύπαρξης του ομίλου. Αφίσες, μονόφυλλα, ή και πραγματικές εφημερίδες, ενώνουν τις προσπάθειες των συντρόφων, συντηρούν την ιερή φλόγα, και διαδίδουν τον Λόγο τον Καλό. Τα μονόφυλλα εκτιμώνται ιδιαίτερος γιατί είναι και φτηνά και βολικά. Οι αφίσες πάλι εύκολα μοιράζονται, εύκολα κρύβονται, εύκολα φτιάχνονται. Όταν δεν έχουν τα μέσα να τις πολυγραφήσουν, τις γράφουν με το χέρι. Ανθούν κυρίως σε προεκλογικές περιόδους (κηρύσσουν τότε την αποχή), ή όταν η επικαιρότητα γίνεται καυτή: η υπόθεση του Παναμά, η καταδίκη του Ραβασόλ, οι ρατσιστικές ταραχές στις Αιγκ-Μορτ, οι επαναστατικές επέτειοι, κτλ. “Οι Δυναμιτέζοι στους Παναμέζους”, “Οι Ρώσοι Τρομοκράτες στους Γάλλους Αδελφούς τους”, “Η εκδίκηση είναι καθήκον”, “Θάνατος στους Δικαστές”, όλες αυτές οι αφίσες και αυτά τα μονόφυλλα φέρουν ονόματα και διευθύνσεις τυπογράφων, που είναι, σχεδόν πάντα, φανταστικά: “Εθνικό Τυπογραφείο”, “Αναρχικό Τυπογραφείο της Αμπομέης, (Δαχομέης)”, “Τυπογραφείο Ντυπόν Κλιού”, “Ιερά Εξέταση, Βαρκελώνη”, κτλ. Μια από τις συχνότερα επανερχόμενες μνείες είναι η ακόλουθη: “Εγκλειστος, παράνομο τυπογραφείο, οδός των Τριόδων 33, Παρίσι”.

Οι αφίσες αυτές αποπνέουν, μερικές φορές, μια έξαλλη δαισιότητα. Ας αναφέρουμε μια, για παράδειγμα, σχετικά μετριοπαθή, δημοσιευμένη από τον όμιλο “Το Ρεμπελιό”, για το οποίο ελάχιστες πληροφορίες διαθέτουμε, με θέμα τον εορτασμό της 14ης Ιουλίου: “ποτέ δεν θα σκοτώσουμε όσους θέλαμε από δαύτους, έλεγε ένας στρατηγός της Κυβέρνησης των Βερσαλλιών, προστάζοντας, το 1871, τη σφαγή των ηττημένων Παρισινών. Ο Ντυπιύ, όπως και κάθε καλός μπουρζουάς είχε την ίδια σκέψη, διευθύνοντας τα ξυλοφορ-

τώματα της περασμένης εβδομάδας. Οι εντιμότατοι αυτοί μετριοπαθείς γίνονται ανήμεροι όταν βλέπουν να απειλούνται τα προνόμιά τους [...]. Πρέπει να ξεκαθαρίσουν τα πράγματα. Ο εργαζόμενος πρέπει, τέλος πάντων, να καταλάβει με ποιους έχει να κάνει. Η αγριότητα της άρχουσας τάξης έχει σκοτώσει μέσα μας τον οίκτο και την αισθηματολογία. Θυμίζουμε τι αίμα στοίχισε η βασιλεία του κεφαλαίου και λέμε με τη σειρά μας "ποτέ δεν θα σκοτώσουμε όσους θέλαμε από δαύτους" [...]. Στη βία ας απαντήσουμε με τη βία. Οι κακούργοι αυτοί τολμούν να μας μιλήσουν για γιορτή; Πιστεύουν πως πάει η καρδιά μας να χορέψουμε πάνω στα πτώματα των δικών μας; Πολύ θα τό 'θελαν να δουν την μπλέμπα να μεθοκοπά για να ξεχάσει τη μίζερια της και τη σκλαβιά της [...]. Δεν θα γιορτασουμε παρά μόνο τη μέρα της Κοινωνικής Επανάστασης, όταν, ευτυχισμένοι επιτέλους και ελεύθεροι, θα χορέψουμε πάνω στα καπνίζοντα ερείπια της καπιταλιστικής και Κυβερνώσας κοινωνίας..."

Η αναρχική προπαγάνδα συνεχίζεται και με δραστηριότητες σε πολιτισμικό επίπεδο. Πολλές φορές, οι σύντροφοι πάνε και αποδιοργανώνουν δημόσιες συγκεντρώσεις των πολιτικών κομμάτων της Δεξιάς ή των οπαδών του Γκεντ. Εισβάλλουν στην αίθουσα, σκαρφαλώνουν στο δήμα, πετούν κάτω τους ομιλητές και παίρνουν τον λόγο. Αν παραμείνουν κύριοι του πεδίου της μάχης, συνεχίζουν τη συγκέντρωση για λογαριασμό τους. Δεν υπάρχει προεδρεύων και, λόγω των χαφιέδων, δεν αυτοπαρουσιάζονται με το πραγματικό τους όνομα.

Εκτός από αυτού του είδους τις δραστηριότητες, οργανώνονται και ανοιχτές διαλέξεις. Στα τέλη του 1893, λόγω χάριν, ο "Όμιλος της Νέας Ιδέας", ο οποίος συστεγάζει νεαρούς συγγραφείς και κοινωνιολόγους (Πωλ Αντάμ, Αμόν, Μπαρρυκάν, κτλ.) συνέρχεται κάθε Παρασκευή. Η προεμέρα λαμβάνει χώραν σε ένα καφενείο, και η τιμή της εισόδου ορίζεται σε εξήντα λεπτά. Ο Μπερνάρ Λαζάρ (ένας σιωνιστικός όμιλος της Αριστεράς φέρει σήμερα το ίδιο όνομά του)

μιλά περί “Ελευθερίας”. Οι επόμενες διαλέξεις θα προσελκύσουν πολύ κόσμο. Δεδομένης όμως της τιμής εισόδου (τρία φράγκα) και του τόπου όπου γίνονται (το ξενοδοχείο Κοντινεντάλ) δεν αγγίζουν τους εργάτες.

Ο μπάρμπα Καθαρκτικός και μερικοί άλλοι.

Οι αναρχικοί οργανώνουν επίσης και “οικογενειακές συγκεντρώσεις”. Πρόκειται για πραγματικές οικογενειακές βραδιές, που γίνονται στο τέλος της εβδομάδας σε κάποιο λαϊκό καφενείο, είτε πάλι, αν και σπανιότερα, στην εξοχή. Ξαναβρίσκονται μαζί, φέρνουν φίλους ή γείτονες. Νεαροί ποιητές διαβάζουν τους στίχους τους. *Η Πολεμική Απεργία* είναι ένα πομπώδες ποίημα με πολλή επιτυχία:

*Ω μάρτυρες του αύριο, ω σεις παιδιά των αδελφών μας,
Που στις ζωής το χάραγμα αρπάζουν σας απ’ τις μανάδες,
Κοπάδι κάνοντάς σας, στη στρούγκα κλειδωμένο,
Στο Κολασμένο τους Βιβλίο, έχουνε γράψει το σφαγείο.*

Το τραγούδι παίζει έναν όχι αμελητέο ρόλο στην προπαγάνδα. Εκείνη την εποχή ήταν ένας προνομιακός τρόπος κοινωνικής επικοινωνίας. Δεν πρέπει να ξεχνούμε ότι οι τραγουδιστές του δρόμου έκαναν τραγούδι κάθε επίκαιρο γεγονός. Οι αναρχικοί της Βόρειας Γαλλίας εκδίδουν τεύχη με αναρχικά τραγούδια (*Τα Κελαηδίσματα της Επαναστατικής Καμπάνας*). Και *Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος*, μεταξύ άλλων, δημοσιεύει, πότε-πότε, τα έργα του Μπάρμπα Καθαρκτικού (μουσική της Μαρί Κονσταν), ενός οικοδόμου που είχε πάρει μέρος στην Κομμούνα.

Ιδού ένα δείγμα γραφής του Μπάρμπα Καθαρκτικού:

*Ο γέρο Μπάρμπα Καθαρκτικός εγώ ’μαι,
Φαρμακοτρίφτης για τον Άνθρωπο,*

*Ξεσηκώνομαι στη χολή του ενάντια
Με την κόρη μου μαζί την Ισύτη.*

Επωδός

*Έχω ό,τι πρέπει στο μαγαζί μου
Χωρίς πολλά-πολλά αστραπόβροντα
Για να τινάξω στον αέρα όλη την κλίκα
Αυτών που κάνουν τον κόσμο να πεινάει...*

Ή ακόμα, Η Δυναμίτη, που έχει, κι αυτή, εννιά στροφές:

*Οι πατεράδες μας χορέψαν άλλοτε (δισ)
Στου Κανονιού τον ήχο τον παλιό (δισ)
Μα ο τραγικός τώρα χορός
Θέλει πιο ντούρα μουσική
Δυναμίτη, δυναμίτη*

Επωδός

*Κυρά Δυναμίτη
Γοργά χόρευε
Χόρεψε, τραγουίδα
Κυρά Δυναμίτη
Γοργά χόρευε
Χόρεψε, τραγουίδα
Δυναμίτη, Δυναμίτη.*

Τα αναρχικά τραγούδια είναι πολλά και ποικίλα. Τα ακούν σε συγκεντρώσεις, σε οικογενειακές εξόδους, στους δρόμους όταν τα τραγουδούν οι Αλανιάρηδες, οι περιπλανώμενοι εκείνοι αναρχικοί, για τους οποίους θα μιλήσουμε, ή ακόμα και πάνω στο ικρίωμα. Ο Ραβασόλ, πηγαίνοντας να συναντήσει τον δήμο θα κάνει διάσημο *Το Τραγούδι του Μπαρμπα Ντυσέν*:

1. Γεννήθηκα το 'νενηταδυό
Το Θεό σου!
Τ' όνομά μου Μπάριμπα Ντυσέν.
Ο Μαρά 'ναι μεταξωτός
Το Θεό του!
[...]
2. Μασκαράδες, κλέφτες, φοβισμένοι,
Το Θεό σας!
Με λέτε κανάγια
Μόλις ανοίξω τα μάτια
Το Θεό μου!
Ως το βράδυ αργά δουλεύω
Το Θεό σας!
Και στα άχερα πλαγιάζω
Το Θεό μου!
Και στα άχερα πλαγιάζω.
3. Μας τάζουν τον Παράδεισο,
Το Θεό τους!
Για κάθε ανταμοιβή,
Ενώ τούτοι οι Αφέντες
Το Θεό τους!
Φουσκώνουν τη σκεμπέ τους
Το Θεό τους!
Ψοφάμε στη νηστεία,
Το Θεό μας!
Ψοφάμε στη νηστεία.
[...]
6. Αν θες την ευτυχία
Κρέμασε τ' αφεντικό σου,
Κόψε στη μέση τους παπάδες
Το Θεό τους!
Γκρέμισε τις εκκλησιές

Το Θεό τους!
Κι ο Θεούλης στα σκ...
Το Θεό τους!
Κι ο Θεούλης στα σκ...

7. *Ξεχασιάρη μου λαέ,*
Το Θεό σου!
Αν ποτέ ξεσηκωθείς
Μη σπλαχνιστείς
Το Θεό τους!
Αφεντικά, παπάδες και αστοί
Γ... Το Θεό σας!
Αξίζουνε κρεμάλα
Το Θεό τους!
Αξίζουνε κρεμάλα

Μετά *Το Τραγουδί του Μπαρμπα Ντυσέν*, οι σύντροφοι, αν είναι στα κέφια, αναμείλπουν την *Καρμανιόλα* ή, στον ίδιο σκοπό, τη *Ραβασόλα* ή *Το Τραγουδί των Αντιπατριωτών*, *Δεν άλλαξε τίποτα, Οι Μεγάλες Αρχές, Κάθομαι πάνω, Πόσο καλή 'ναι η ζωή, Στους Απεργούς του Καρμώ, Η Σημαία των Ξεσηκωμένων, Δε μ' αρέσουν οι μπάτσοι, κτλ.*

Οι αναρχικοί τραγουδοποιοί μας είναι γνωστοί. Αρκετοί έχουν εκδοθεί. Ο Πωλ Παγιέτ τραγουδά τον ελεύθερο έρωτα. Θέλει τη γυναίκα να είναι ισοτίμη με τον άνδρα και “να επιβάλει τον πόθο της, ζώντας όπως της αρέσει, επιλέγοντας ελεύθερα τον αρσενικό που θα της αρέσει”. Είναι ένας πρώην κοσμηματοπώλης που έγινε τρουβαδούρος των σαλονιών. Ζει ψηλά στη Μονμάρτη στη “φιλοσοφική σοφίτα” του. Ο Παγιέτ διοργανώνει χορτοφαγικά γεύματα, που γίνονται κάθε Παρασκευή σε ένα μικρό εστιατόριο της οδού Ραμέ, στην πύλη Κλινιανκούρ. Δύο επιγραφές κοσμούν την αίθουσα. “Όλη η ευτυχία φωλιάζει μέσα στην κοινή ευτυχία” και “ελεύθερη γυναίκα, ελεύθερος έρωτας”. Πρόκειται για πάρτυ απολαύσεων, διακοπτόμενα από κουδεντούλα και λυρικά ιντερμέτζα.

Ο Μπρυνέλ είναι γκαρσόνι καφενείου. Έχει γράψει το *Τραγούδι των Φιλήσυχων Ανθρώπων*. Ο Αποκτηνωμένος, όπως αρέσκεται αυτοσαρκαστικά να τον αποκαλούν, είναι ένας Αλανιάρης από τη Λυών, παραχαράκτης. Λέει σε ένα από τα τραγούδια του:

*Εργάτη θυσιασμένε, των μπουρζουάδων θύμα,
Μες στη σκιά και τη νυχτιά χτύπα τους, έτσι πρέπει.
Γίνε ως αυτοί αλύπητος, σκόρπα παντού τον τρόμο
Κι όπως μπορείς, εργάτη μου, πάρε το γδικιωμό σου.*

Ελεύθερος έρωτας, αντιπατριωτισμός, αλήτικη ζωή.

Πόλεμος ενάντια στις κατεστημένες εξουσίες, ονειροπολήματα για την αυριανή κοινωνία και, κάποτε, για τον ελεύθερο έρωτα (θα επανέλθουμε επ' αυτού), όμως στους αναρχικούς όμλους κυριαρχούσαν πάντα οι άνδρες. Ορισμένες γυναίκες προσπάθησαν δέβαια να διορθώσουν την κατάσταση αυτή των πραγμάτων. Ανάμεσά τους η Λουίζα Κιτρίν. Χρειάζεται ειδική μνεία γι' αυτήν. Παλιά σοσιαλίστρια, εντάσσεται στο συνδικαλιστικό Επιμελητήριο των Ραπτών και περνά στον αναρχισμό. Γράφει πολλά ποιήματα και τραγούδια. Οι *Παιδικοί Γύροι* της είχαν κάποια επιτυχία. Ιδού μερικοί στίχοι ενός από τα ποιήματά της:

*Γιατί να είναι τόσα παιδιά
Που πεινάνε και ρούχα δεν έχουν
Όταν άλλα ροδομάγουλα χοντραίνουν
Κι έχουν όλα τα καλούδια;
Αχ! για χάρη να το πείτε και σε μας
Γιατί όλα να μην τά 'χουν όλα;*

Η Λουίζα Κιτρίν είναι λάτρης φανατική του ελεύθερου έρωτα. Αυτόν υμνεί:

*Μην έχεις τύψεις τη φτερούγα σου άνοιξε
Στην ένωση που σου χαμογελά,
Τράβα όπου καλεί σε ο έρωτας
Η καρδιά που μίλησε: ακλούθα την.*

*Να θυμάσαι ο γάμος
Πολλές, πολλές φορές
Θύματα έκανε τα ζευγάρια.
Και τώρα,
Χτύπα την εξουσία που σκλαβώνει
Τις πιο όμορφές σου μέρες!
Μείνε ανεξάρτητη, μείνε ελεύθερη
Στους έρωτές σου!*

Οι αναρχικοί όμιλοι συγκροτούν κοινωνιολογικούς κοινότυπους οι οποίοι, αν μπορούσαν να οργανωθούν, θα σχημάτιζαν μια αντι-κοινωνία. Και ο πιο αντιπροσωπευτικός όμιλος αυτού του κινήματος εσωτερικής αμφισβήτησης είναι “Ο Σύνδεσμος των Αντιπατριωτών”, στον οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί. Η ιδέα της πατρίδας αποκρυσταλλώνει, πράγματι, για τους αναρχικούς, όλη τη δδελυγμία του κόσμου. Είναι το Κράτος, η εξουσία και η εκμετάλλευση, ενσαρκωνόμενες στην εθνική κοινότητα.

Ο Σύνδεσμος έχει και Τραγούδι των Αντιπατριωτών, που λέει ότι οι πόλεμοι διεξάγονται πάντα σε βάρος των αδικημένων, και παροτρύνει τους στρατιώτες να στρέψουν τα όπλα τους εναντίον των ηγετών τους. Το θέμα αυτό είναι, άλλωστε, της μόδας στους κύκλους των αναρχικών, ακόμα και σε ορισμένους σοσιαλιστές. “Όταν θα μας δώσουν τη διαταγή να ανοίξουμε πυρ, λέει μια αφίσα, θα κατευθύνουμε την κάννη των τουφεκιών μας στα γαλονάτα ψοφίμια που μας διοικούν”... Το Τραγούδι των Ανυπότακτων αναρωτιέται τι τους νοιάζουν τους προλετάριους οι πόλεμοι “αυτών που κάνουν τους λαούς να λιμοκτονούν”. Καλεί τον κόσμο να φτιάξει μια Διεθνή των ανυπότακτων, και τους νέους να είναι λιγότερο

“χαζοί από τους πατεράδες τους”. Οι σύντροφοι δεν ακούονται σε απλές πλατωνικές καταγγελίες. Τις μέρες κλήρωσης των υποχρεων σε στρατολόγηση, γίνονται απόπειρες πρόκλησης ταραχών. Συχνά δημιουργούνται σοβαρά επεισόδια στο Παρίσι, στο Σαιν-Ντενί, στο Σαιντ-Ουάν και στο Κλιού...

Η ζύμωση των αναρχικών δεν γίνεται μόνο από τους ομίλους. Εκτός από τους μόνιμους κατοίκους, είναι και οι πλανόδιοι αναρχικοί, όλοι όσοι δεν έχουν μόνιμη κατοικία και που, ως εκ τούτου, δύσκολα ελέγχονται από την αστυνομία. Οι πιο αντιπροσωπευτικοί είναι οι Αλανιάρηδες. (Trimagdeurs). “Trimagard”, στην αργκό, σημαίνει “μεγάλος δρόμος”. Αυτοί οι Αλανιάρηδες, στην τότε λαϊκή φαντασία, θεωρούνταν ληστές, ζητούλες και αλήτες ή, αντίθετα, μυστηριώδεις σύντροφοι των παλιών χτιστάδων των καθεδρικών ναών που περιέτρεχαν, στον Μεσαίωνα, τη Γαλλία. Αποκαθιστούν συνδέσεις μεταξύ των διάσπαρτων ανά τη Γαλλία συνδέσμων. Διαβάζουμε, σε άρθρα του Φιλήσυχου Ανθρώπου, λόγου χάριν, είτε της *Εξέγερσης*, ότι οι αναγνώστες τους που μένουν στο Εβρέ, στο Χερβούργο, στο Ντρε, στη Ρουένη, κτλ., ή που δρίσκονται σε κάποιον άλλον οδικό άξονα, ενημερώνονται για το πέρασμα ενός Αλανιάρη που θα τους φέρει νέα και θα μοιράσει υλικό προπαγάνδας.

Ο Αλανιάρης είναι μια εντυπωσιακή πάντα προσωπικότητα. Ο τραγουδοποιός “Ο Αποκτηνωμένος”, για τον οποίο έχουμε ήδη μιλήσει, κατέχει μια ξεχωριστή θέση, γιατί αρνείται να εργασθεί, και ζει όπως μπορεί (οι άλλοι Αλανιάρηδες ασκούν κάποιο επάγγελμα). Ο Αποκτηνωμένος τραγουδά και κάνει κήρυγμα στα χωριά που διασχίζει: ο σάκος που κουβαλά στους ώμους του περιέχει τα κουζινικά του, υλικό προπαγάνδας και, μερικές φορές, κάλπικα χρήματα.

Ο Αλανιάρης επανεισάγει τον νομαδιισμό στο εργατικό κίνημα, και εγκαινιάζει ένα όνειρο “ανοιχτής” πόλης. Ο Αλανιάρης προσδιορίζει, σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς, τον τύπο του τέλει αναρχικού. Έχοντας χάσει τη δουλειά

του λόγω των φρονημάτων του, έδωσε το μικρό μπογαλάκι, ανασήκωσε μια στάλα το κάτω μέρος του πανταλονιού του, έσφιξε τη λουρίδα του, και πήρε τους δρόμους με μερικές πεντάρες στην τσέπη του. Έχει την ελευθερία να κατευθύνει τα δήματά του όπου του γουστάρει. Ο Μπαλοσαμό στον *Αναρχοαυτόνομο* επισημαίνει ότι εχθρός είναι ο μόνιμος βίος στον ίδιο τόπο. Επαινεί αυτούς τους ανέστιους, χωρίς πατρίδα, ανθρώπους που δεν γνωρίζουν ούτε νόμους ούτε σύνορα, και που “ξεφυλλίζουν κάθε μέρα και μια σελίδα από το πιο μεγάλο βιβλίο που υπάρχει: το μεγάλο βιβλίο της Φύσης”. Θεωρεί αυτούς τους ανθρώπους “γιατρούς, χειρουργούς, σοφούς, που θέλουν να γιατρέψουν την κοινωνία από τον καρκίνο της Εξουσίας που την κατατρώνει”. Πρωτείς ασύλληπτοι, λέει, που γνωρίζουν με τι όπλα θα καταστρέψουν τούτη την κοινωνία.

Για τον επαρχιώτη, και προπάντων για τον χωριάτη, ο Αλανιάρης είναι ο μαντατοφόρος που έρχεται από αλλού. Είναι οπραματευτής, τον οποίο και διαδέχεται με φυσικό τρόπο. Την εποχή εκείνη, ας μην το ξεχνάμε, η κουλτούρα διαδίδεται μέσα από διαύλους όπως τον διάυλο τωνπραματευτάδων, των οποίων ο ρόλος υπήρξε τόσο σημαντικός στην έκρηξη της Γαλλικής Επανάστασης του 1789. Έρχετα σε επαφή με τον φτωχό αγρότη, ή τον εργάτη που δουλεύει στην επιχείρηση στην οποία και ο ίδιος έρχεται να προσληφθεί. Ξέρει ότι προσκρούει στον φόβο του “Κόκκινου”, τον τόσο διαδεδομένο στην επαρχία, καθώς και στην ενστικτώδη δυοπιστία απέναντι σε όποιον μένει σε πόλη. Καταγγίει πάντως να κερδίσει την εμπιστοσύνη των συνομιλητών του. Όταν τον κερνούν ένα ποτηράκι, δεν λέει όχι, και ευχαριστεί με ένα τραγουδάκι. Τραγουδά *Το Τραγούδι των Αλανιάρηδων*:

*Ξεκινάμε όλοι για το γύρο του κόσμου
Όταν δεν έχουμε δουλειά, μήτε ψωμί,
Κι όμως η γη μας η καρπερή*

Έχει αρκετά για όλους τους ανθρώπους.

*Οι εκμεταλλευτές μας θέλουν ν' απολαμβάνουν τα πάντα,
Και με τη δυστυχία μας απόλαυση βρίσκουν,
Δουλεύουμε φτιάχνοντας πλούτη,
Κι εμάς στη μίζερια μέσα μάς πεθαίνουν.*

*Άντε, ξυπνείστε ω Αλανιάρηδες!
Όλοι οι άνθρωποι πια θέλουν τη λευτεριά.
Καταργείστε λοιπόν τους εκμεταλλευτές σας,
Για να 'χετε και σεις το δικαίωμα να ζείτε άνετα.*

Ο Αλανιάρης ξέρει ότι πρέπει να γίνει πρώτα αποδεκτός, αν θέλει να αρχίσει να εμφυσά λίγο αναρχισμό σε όσους τον ακούν. Μερικές φορές το πετυχαίνει. Άλλοτε πάλι τον διώχνουν, χτυπώντας τον με το δικράνι. Το ψηστήρι διευκολύνεται από τους δυο-τρεις συντρόφους γανωτήδες, που τους περμένουν πώς και τι οι νοικοκυρές...

Οι αναρχικοί, ο Ελιζέ Ρεκλύ ιδιαίτερα, έκαναν πολλές προσπάθειες προπαγάνδας σε αγροτικό περιβάλλον. Τα αποτελέσματα ήταν πενιχρά. Οι χωρικοί δεν ήταν πια όπως οι "Ζακ", οι δουλοπάροικοι του 1358! Και εκτός από τους αγρότες, αλλά πολύ πιο περιθωριακούς (ωσάν οι αναρχικοί να ήθελαν να δικαιώσουν τους εχθρούς τους, οι οποίοι τους ταύτιζαν αδιακρίτως με τους λούμπεν), η προπαγάνδα τους στράφηκε επίσης προς τους αλίητες, τους ζητιάνους, τους σεσημασμένους, "αυτούς που τους λένε νταβατζήδες", "τις γυναίκες που τις βρίζουν για δημόσιες", με δυο λόγια όλα τα θύματα μιας άδικης τάξης πραγμάτων η οποία, για να υπάρξει, συνθλίβει κάθε ανθρωπιά... Από το 1890 και μετά, οι αναρχικοί διοργανώνουν "συσσίτια-διαλέξεις" όπου ο οποιοσδήποτε γινόταν δεκτός, μπορούσε να μιλήσει και να χορτάσει την πείνα του. Η τιμή εισόδου συνίστατο στην υποχρέωση να ακούσει το κήρυγμα του "συντρόφου υπηρεσίας".

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ
ΑΝΑΡΧΙΚΑ ΦΥΛΛΑ

“Ο Εξεγερμένος”

Ο τύπος είναι, πάντως, ο μέγας συνασπιστής, ο πραγματικός κρίκος τόσο μεταξύ των ομίλων, όσο και μεταξύ των συντρόφων ενός ίδιου ομίλου. Πλουσιότατος σε πληροφορίες, ο αναρχικός τύπος είναι, μαζί με τους φακέλους της αστυνομίας, χρυσωρυχείο για τους ιστορικούς, αφιερώνει ολόκληρες στήλες για διάφορες πρακτικές ανακοινώσεις. Η προσωπική αλληλογραφία, την οποία βρίσκουμε επίσης στις σελίδες του, μοιάζει με ορισμένες Μικρές Αγγελίες της σημερινής *Λιμπερασιόν*. Πολύ πιο μαχητικές πάντως. “Ο σύντροφος Ντεμύρ από τη Ροάννη, λέει μια Μικρή Αγγελία, παρακαλεί όλους τους συντρόφους, κυρίως της *Καμπάνας*, να μη στέλνουν πια ούτε γράμματα, ούτε μανιφέστα στη διεύθυνσή του, επειδή οι φιλοπαναμικοί (αναφέρεται στο σκάνδαλο του Παναμά) της πόλης του έχουν πάρει τη συνήθεια να του τα σουφρώνουν όλα στον Σταθμό, είτε στο Ταχυδρομείο”. Ένας άλλος σύντροφος προσπαθεί να δρει τα ίχνη ενός φίλου, μαζί με τον οποίο είχε συλληφθεί. Ένας τρίτος πουλά μια βιβλιοθήκη. Ένας άλλος στέλνει μια αίτηση οικονομικής δότηειας.

Όμως το κυριότερο είναι, ασφαλώς, η ζωή του ομίλου και του κινήματος. Οι εφημερίδες με πολλή δυσκολία καλύπτουν τα έξοδά τους. Για να καλύψουν λοιπόν το έλλειμμά τους,

καλούν τους αναγνώστες να συνεισφέρουν. Και καθώς η εφημερίδα είναι ο ίδιος ο όμιλος (μερικές φορές ενώνει πολλούς ομίλους), καλεί τους συντρόφους να αναλάβουν τη διάδοσή της, οργανώνει πωλήσεις απούλητων φύλλων. Ένα φύλλο της Λυών προτείνει στους συντρόφους να αγοράζουν πολλά αντίτυπα, και μετά να τα ρίχνουν στις σκάλες των σπιτιών, στα καλάθια των γυναικών που πάνε στην αγορά, ή να τα δίνουν στα παιδιά, στον δρόμο, για να τα δίνουν αυτά στον πατέρα τους.

Οι πρώτες αναρχικές εφημερίδες, για τις οποίες έγινε θόρυβος, γεννιούνται ακριβώς στη Λυών. Υπάρχει, από το 1880 ως το 1885, μια αρκετά εκκληρική άνθηση αναρχοαυτόνομων εφημερίδων στην πόλη αυτή. Έχουμε ήδη αναφέρει, με την ευκαιρία της τρομοκρατικής απόπειρας στο “Κατηλειό”, το *Κοινωνικό Δικαίωμα*, και τη διάδοχό του *Επαναστατική Σημαία*. Το *Κοινωνικό Δικαίωμα* είχε δύο πέντε μηνών (24 φύλλα). Φαίνεται ότι είχε κυκλοφορία επτά χιλιάδες αντίτυπα, ένα πολύ καλό σκορ! Γύρω από την εφημερίδα, διευκολύνοντας έτσι την έκδοσή της, ένας Συνεταιρισμός. Μπορούν όμως να απογραφούν πολλοί άλλοι τίτλοι, που συχνά κρύβουν την ίδια εφημερίδα, η οποία “διαδέχεται” τον εαυτό της, για να αποφεύγονται οι διώξεις. Είναι λοιπόν: *Η Πόλη* (19 φύλλα), από την 1η Απριλίου 1883 ως τις 22 Ιουνίου 1884, η οποία θα γίνει *Η Μαύρη Σημαία* (17 φύλλα), *Η Εξέγερση* (7 φύλλα), *Η Πρόκληση* (3 φύλλα), *Η Αναρχική Λερναία Ύδρα* (6 φύλλα), *Ο Συναγερμός* (8 φύλλα), *Το Αναρχικό Δίκαιο* (3 φύλλα). Στη Λυών, στην *Πάλη*, τον Ιούλιο του 1883, δλέπουμε για πρώτη φορά να συνδυάζονται οι χημικοί τύποι με τις κοινωνικές θεωρίες. *Η Πάλη* δηλώνει ότι πρέπει, για τη μάχη που σύντομα έρχεται, να είναι ο καθένας και λίγο χημικός. Καιρός δεν είναι να αρχίσουν να “ζυμώνουν” οι αναρχικοί και να δείξουν στους μπουρξουάδες ότι είναι άντρες αποφασισμένοι; Και η εφημερίδα δίνει οδηγίες πώς να ετομάσουν τη νιτρογλυκερίνη, τον δυναμίτη, το άλας πικρικού οξέος της ποτάσας, τη δαμδα-

κοπυρίτιδα, καθώς και πώς να τα προμηθευτούν φθηνά. *Η Πάλη* καλεί, εξάλλου, να χρησιμοποιούν τη φωτιά...

Στο Παρίσι, εκδίδεται, ήδη από τις 12 Σεπτεμβρίου 1880, το πρώτο φύλλο της *Κοινωνικής Επανάστασης*. Η επιτυχία της εφημερίδας είναι απόλυτη. Αυτή οργανώνει μια απόπειρα κατά ενός πρόσφατα στηθέντος αγάλματος του Θιέρσου. Στο άγαλμα δίπλα θα βρεθεί μια πομπώδης δήλωση που θα λέει ότι “ο δολοφόνος των Κομμουνάρων δεν πρέπει να έχει άγαλμα, διότι αυτό θα ήταν πρόκληση στην Επανάσταση και στην Ανθρωπότητα”. Δημιουργείται πάντως αναταραχή στους κύκλους των αναρχικών από το γεγονός ότι *Η Κοινωνική Επανάσταση* δημοσιεύει τα ονόματα και τις διευθύνσεις των ομίλων και των στελεχών. Και ήταν φυσικό! Θα ανακαλυφθεί ότι ο διευθυντής της, ο Σερρώ, είναι απλούστατα ένας προδοκάτορας, τον έχουμε ήδη αναφέρει. Τα κεφάλαια, τα οποία διατεινόταν ότι του τα είχε προσφέρει μια πλούσια ξένη, προέρχονταν απλούστατα από την Αστυνομική Διεύθυνση. “Δεν καταργούν τις θεωρίες, είτε ο “εργοδότης” του Αντριέ, εμποδίζοντάς τις να παραχθούν. Εκδίδοντας μια εφημερίδα για τους αναρχικούς δεν είναι σαν να βάζεις ένα τηλέφωνο μεταξύ της αίθουσας των συνωμοσιών και του γραφείου του Διευθυντή της Αστυνομίας;” *Η Κοινωνική Επανάσταση* υποχρεώνεται να “κλείσει” μετά την έκδοση του πεντηκοστού έκτου φύλλου (18 Σεπτεμβρίου 1881). Ο Σερρώ θα απολαύσει την ευχαρίστηση ενός πομπώδους αποχαιρετισμού στους “παλαιούς συντρόφους” του.

Στο Παρίσι πάντως ξεφυτρώνουν *Η Ελεύθερη Ιδέα*, *Η Επίθεση*, *Ο Κληρωτός*. Το 1890, γίνεται μια απόπειρα να εκδοθεί μια καθημερινή εφημερίδα. Ο όμιλος “Αντεκδίκηση των Ανθρακωρύχων”, οι “Αλανιάρηδες”, και άλλοι σύντροφοι οργανώνουν μια συγκέντρωση. Αποφασίζουν να εκδόσουν μια εφημερίδα σε 3000 στην αρχή αντίτυπα.

Πιστεύουν ότι το σχέδιό τους μπορεί να υλοποιηθεί αν διακόσιοι σύντροφοι αναλάβουν να καταβάλουν ο καθένας τρία φράγκα την εβδομάδα, για τρεις μήνες. Καταστρώνουν

ένα ακριβές σχέδιο. Όμως η ιδέα δεν θα καταλήξει πουθενά. Το Παρίσι θα πάρει τη ρεβάνς του μόνο με την έκδοση του *Εξεγερμένου* και του *Φιλήσιχου Ανθρώπου*. Ο *Εξεγερμένος* που πρωτοεκδίδεται στην Ελβετία το 1879 από τον Κροπότκιν και άλλους συντρόφους, ξεκινά με ένα κεφάλαιο εικοσιτριών ελβετικών φράγκων και έναν κατάλογο διακοσίων συνδρομητών ενός “εκπνεύσαντος” φύλλου (*Η Πρωτοπορία*). Η εφημερίδα δηλώνει αναρχοκομμουνιστική. Εγκαθίσταται στο Παρίσι στις 12 Απριλίου 1885, στην αρχή είναι διμηνιαία και λίγο αργότερα θα γίνει εβδομαδιαία. Στην αρχή η κυκλοφορία της κυμαίνεται μεταξύ 1300 και 2000 αντιτύπων. Όμως αυτοί οι αριθμοί γρήγορα παίρνουν τον ανήφορο. Θα ξεπεράσει τις 8000, μειώνοντας την τιμή της από δέκα σε πέντε λεπτά. Ο *Εξεγερμένος* καταγράφει μεταξύ των συνδρομητών του τον Ανατόλ Φρανς, τον Ζορίς-Καρλ Ουϊσμπάν, τον Στεφάν Μαλλαρμέ, τον Λεκόντ ντε Λιλ και τον Ρεμού ντε Γκουρμόν. Ο Πωλ Βαλερύ γράφει κάποια μέρα στην εφημερίδα για να της δώσει τη διεύθυνση ενός φίλου, τον οποίο θέλει να πείσει για την ορθότητα του αναρχισμού. Τη διαβάζουν ακόμα και στο εξωτερικό. Θα αποκτήσει συνδρομητές στις Ηνωμένες Πολιτείες, στην Αργεντινή, στη Βουλγαρία, στην Αίγυπτο, στην Τουρκία, κτλ. Βροχή τα πρόστιμα! Θα αλλάξει όνομα και θα γίνει, τον Απρίλιο του 1886, *Η Εξέγερση*. Θα πάψει να εκδίδεται το 1894.

Ο *Εξεγερμένος* ή *Η Εξέγερση* είναι μια σοβαρή εφημερίδα. Καμιά σχέση με τα περισσότερα από τα άλλα φύλλα. Οριομένες από τις μόνιμες στήλες της φέρουν ως τίτλο “Το Κοινωνικό Κίνημα”, “Ανάλεκτα και Τεκμήρια”, “Επιθεώρηση Εφημερίδων” (αναρχικών όλων των γλωσσών). Η στήλη “Το Κοινωνικό Κίνημα” πραγματεύεται τις απεργίες και χαρακτηριστικά συμβάντα της “καπιταλιστικής εκμετάλλευσης”. Δίνει επίσης πληροφορίες για τα πολιτικά γεγονότα της εβδομάδας, τις ανοιχτές συγκεντρώσεις και τις ανακοινώσεις των ομίλων. Τυπωμένο σε τέσσερις σελίδες μικρού σχήματος, το κάθε τεύχος συνοδεύεται από ένα λογοτεχνικό ένθετο,

τυπωμένο σε χαρτί πολυτελείας. Το ένθετο θα της στοιχίσει μια παταγώδη δίκη με την Εταιρεία Συγγραφέων, η οποία δεν μπορούσε να ανεχθεί ότι έγραφαν στα παλιά τους τα παπούτσια τα συγγραφικά δικαιώματα ορισμένων από τα μέλη της. Η υπόθεση θα καταλήξει σε μια επίδοση εξωδίκου από κλητήρα, τη αιτήσει των Φρανσουά Κοιπέ, Γκυ ντε Μωπασσάν, Πωλ Ζινιστύ, Κουρτελίν, και του προέδρου της Εμίλ Ζολά. Ιδού τα περιεχόμενα του πρώτου ένθετου, που εκδόθηκε με το τεύχος 10 (19-25 Νοεμβρίου 1887): “Γέννηση” του θεατρικού συγγραφέα Λουί ντε Γκραμόν. “Ο κυρ Αλήτης” του Ηγησίππου Μορώ. “Ένα ψάρεμα στη Σερπ. Αναμνήσεις από την Ελβετία” του Αλέξανδρου Δουμά. “Το πολιτικό ψεύδος” του Μαξ Νορντάου, φίλου του Θεόδωρου Χερτζλ, ιδρυτή του Σιωνισμού. “Ο Τσαγκάρης της Μεσοσίας” του επαναστάτη Καμίλ Ντεμουλέν. “Η Πρόοδος” του Σίλλερ, κτλ. Ιδού περιεχόμενα άλλου τεύχους: “Το Δικαίωμα στη Γη για όλους” του Χέρμπερτ Σπένσερ, “Η Λεγεώνα της Τιμής” του Ζυλ Λεμαίτρ, “Οχι κολακευτικό αλλά δίκαιο” του Βιλλιέ ντε λ’ Ιλ-Αντάμ, “Σημερινοί Καθηγητές” του Ζεφυρέν Ραγκανάς, “Ο Προσχωρήσας” του Πωλ Αντάμ, κτλ. Ιδού, εξάλλου, πώς *Ο Εξεγερμένος* πραγματεύεται μικροπεραστικά: “Η κυρία Γ..., πλούσια Αμερικάνα, περνούσε προχθές με ανοιχτό αμάξι από το βουλεβάρτο Ωσομάν. Ξαφνικά, ένας νεαρός ορμά πάνω στο τετράτροχο, αρπάζει από την κυρία Γ... μια καρφίτσα με μπριλλάντια που συγκρατούσε το καπέλο της, ξανακατεβαίνει με ένα πήδημα στον δρόμο, και το σκάει τρέχοντας. Τον προλαβαίνουν, και τον οδηγούν στον διοικητή του τμήματος. Εκεί αποκρίνεται με απλότητα: “Ονομάζομαι Λουί-Αλμπέρ Μαρτέν, είμαι άνεργος, και βρίσκω εντελώς φυσικό να τρέφομαι εις βάρος εκείνων που παραείναι πλούσιοι”. Δεν υπάρχει, πράγματι, τίποτα πιο ηλίθιο από το να ψοφάς στην πείνα όταν άλλοι σκάνε από υπεραφθονία. Και προπάντων όταν έκανες τα πάντα για να βρεις δουλειά, όταν η ίδια η κοινωνική οργάνωση σου κάνει τη ζωή σου αδύνατη”.

Τι ήταν εκείνο που έσπρωξε τον Ανατόλ Φρανς και τον

Στεφάν Μαλλαμέ να γίνουν συνδρομητές του *Εξεγερμένου*; Απλή περιέργεια; Η αναρχική φιλοσοφία είναι άραγε φορέας θεμάτων που δεν μπορούν να αφήσουν αδιάφορους καλλιτέχνες και συγγραφείς; Ο *Εξεγερμένος*, στο πολιτικό του μέρος, αποτελείται από ανυπόγραφα άρθρα. Όλος ο κόσμος όμως γνωρίζει ότι η συντακτική επιτροπή περιλαμβάνει τον Κροπότκιν, τον Ελιζέ Ρεκλύ και τον Ζαν Γκραβ. Ο τελευταίος αυτός είναι που θα διαδεχτεί τον Κροπότκιν, που θα γίνει διευθυντής όταν η εφημερίδα εκδοθεί στο Παρίσι, και που θα την κάνει να γνωρίσει αυτό που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε, τόσο για την εποχή της, όσο και για τους κύκλους των αναρχικών, μια αδιαμφισβήτητη επιτυχία. Το τεύχος 42 του Ιουλίου 1889 ανακοινώνει ότι πουλά 6000 αντίτυπα, και ότι ο αριθμός των συνδρομητών υπερβαίνει τους χίλιους, από τους οποίους οι εικοσιπέντε στις αποικίες (εικοσιένες στην Αλγερία), και περισσότεροι από διακόσιους πενήντα στο εξωτερικό. Συχνά οι συνδρομητές έχουν απόθεμα τευχών τα οποία και διαδίδουν.

Ο παπάς της οδού Μουφτάρ.

Κατά τα τέλη του 1883, ο Ελιζέ Ρεκλύ συναντά τον Ζαν Γκραβ και του ζητά να μεταβεί στη Γενεύη, για να ασχοληθεί με τη διαχείριση του *Εξεγερμένου*, αντικαθιστώντας έναν σύντροφο που, έχοντας γυναίκα και παιδιά, δεν μπορεί πια να αντέξει τη μιζέρια μέσα στην οποία είναι δουτηγμένος. Η ιδέα να απευθυνθούν στον Γκραβ είναι της Σοφίας Κροπότκιν, της συντρόφισσας του Πέτρου. Όπως θα πει αργότερα ένας φίλος του μέλλοντος αρχισυντάκτη, ο δόκτωρ Πιερό, έβαλαν τον Γκραβ στη θέση αυτή "σαν σημαδούρα που πάνω της δένουν μια σχεδία". Εργατικής καταγωγής, ο άνθρωπός μας γεννήθηκε το 1854 στο Πνί-ντε-Ντομ. Γίνεται μαθητευόμενος, αφού πρώτα παρακολούθησε τη Σχολή των Αδελφών. Θα γίνει τσαγκάρης, αργότερα τυπογράφος πριν απασχοληθεί

με την εφημερίδα. Ταλαντούχος αυτοδίδακτος, είναι μετριότατος ρήτορας, και αποφεύγει τις δημόσιες συγκεντρώσεις. Έχει ένα "όμορφο πρόσωπο εργάτη με ύφος βασιλικό μα και ξεροκέφαλο". Φορά τη μαύρη μπλούζα των τυπογράφων. Σύντομα θα του δώσουν το προσωνύμιο "ο Πάπας της οδού Μουφτάρ".

Στη Γενεύη, ο Γκραβ ζει με τον πενιχρό μισθό που του καταβάλλει ο Ελιζέ Ρεκλύ. Ένας σύντροφος, ένας κάποιος Φινέ, ένας μπογιατζής που είχε μετάρσει στον όμιλο του 5ου Διαμερισματος του Παρισιού, και που βρίσκεται εκεί, του προσφέρει τη στέγη. Ο σύντροφος αυτός είναι άνεργος, και έχει γυναίκα και μωρό που ακόμα θηλάζει. Ζουν λοιπόν και οι τέσσερις με τα ογδόντα φράγκα τον μήνα που δίνει ο Ρεκλύ. Τα γεύματα από πατάτες θα συνεχίζονταν επί μακρόν αν ο Φινέ δεν είχε, ευτυχώς, επί τέλους βρει δουλειά, και αν δεν είχε μετακομίσει ο Γκραβ. Χάρη στις σχέσεις που έχει στο Παρίσι, ο Γκραβ καταφέρνει να δώσει ώθηση στην εφημερίδα. Γάλλοι σύντροφοι εισάγουν τον *Εξεγερμένο* στο γαλλικό έδαφος. Μερικούς μήνες αργότερα, η γαλλική Κυβέρνηση θέτει την εφημερίδα υπό απαγόρευση. Φίλοι από το Ρουμπαί προτείνουν τότε στον Γκραβ να στέλνει τα δέματα σε ένα συνοριακό χωριό, όπου σύντροφοι θα πηγαίνουν να τα παίρνουν και να τα μοιράζουν παράνομα. Το σύστημα θα λειτουργήσει παρά τις κατασχέσεις σε διβλιοπωλεία, ως τη μέρα κατά την οποία συλλαμβάνεται από τους τελωνειακούς ένας σύντροφος που ετοιμάζεται να περάσει τη μεθόριο. Οι τελωνειακοί τον χώνουν μέσα σε ένα τσουβάλι από όπου μόνο το κεφάλι βγαίνει έξω. Δεμένος πάνω σε μια καρέκλα, περνά τη νύχτα του έτσι.

Δεν έχει περάσει χρόνος που ο Γκραβ και η γυναίκα του, που έχει έρθει να τον συναντήσει (η Κλοτίλδη, μια νεαρή διβλιοδέτρια είκοσι περίπου ετών), είναι εγκατεστημένοι στη Γενεύη, και αρχίζουν οι ενοχλήσεις. Η αστυνομία μιλά για "συνωμοσία". Αποκτά την κακή συνήθεια να κατάσχει την αλληλογραφία, και κάνει πολλές εφόδους στο τυπογραφείο.

Αποφασίζουν τότε να μεταφέρουν τον *Εξεγερμένο* στο Παρίσι. Επιστρέφοντας από τη Γενεύη, ο Γκραβ και η γυναίκα του εγκαθίστανται στις αδελφής της, η οποία, ύστερα από μερικές μέρες, τους βρίσκει μια αίθουσα στη σοφίτα του κτιρίου όπου κατοικεί. Είναι στην οδό Μουφτάρ, σε κάποια γραφική, λαϊκή γωνιά του 5ου Διαμερίσματος. Ο Γκραβ αποφασίζει να κρατήσει προσωρινά αυτό το δωμάτιο. Η προσωρινότητα διήρκεσε δεκαεπτά χρόνια. Ως γραφείο εφημερίδας και ως κατοικία δεν ήταν ασφαλώς και τίποτα σπουδαίο. Η πρόσβαση γινόταν από μια σκάλα που έμοιαζε περισσότερο με ανεμόσκαλα παρά με σκάλα. “Αυτή η φωλιά των αναρχικών, ανεμοδαρμένη, καταμεσής του ουρανού, ίδια χελιδονοφωλιά” θα γίνει διάσημη στο αναρχικό κίνημα και στους πολιτισμικούς κύκλους του Παρισιού της εποχής εκείνης. Είναι ένα θέμα ρεπορτάζ για δημοσιογράφο που ψάχνει να βρει κάτι για να γράψει!

Αυτή η σοφίτα γίνεται κέντρο συναθροίσεων. Ο Ζαν Γκραβ διηγείται δια μακρών τα χρόνια αυτά στα *Σαράντα χρόνια αναρχικής προπαγάνδας*. Τα διάφορα περιστατικά, άλλα ανάμοστα, μερικές φορές κωμικά, άλλοτε τραγικά, διαδέχονται το ένα το άλλο. Ένα δράδυ, τέσσερα άτομα πλησιάζουν τον Γκραβ στην πλατεία της Κοντρεσκάρπ. Του λένε ότι είναι δεσμοφύλακες. Θέλουν να φανούν χρήσιμοι, και του παραδίδουν ένα μικροποσό. Ο Γκραβ δεν ξέρει τι να σκεφθεί. Θα μάθει αργότερα, εντελώς συμπτωματικά, ότι αυτοί εξυπηρετούν τους αναρχικούς κρατουμένους, περνώντας γι’ αυτούς εφημερίδες, και δίνοντάς τους τα νέα από έξω. Μια άλλη φορά, ο έμπορος κρασιών του ισογείου του δίνει δύο φράγκα εκ μέρους ενός πελάτη. Ο πελάτης αυτός (ο Γκραβ θα ανακαλύψει στο τέλος ότι πρόκειται για αστυφύλακα) θα υποτροπιάσει. Ο Γκραβ θα δεχθεί ανώνυμα μηνύματα, δαλμένα στο γραμματοκιβώτιό του. Ορισμένα, από αυτά τα μηνύματα, όπως εκείνο που προειδοποιούσε ότι μια ψευδοαπόπειρα θα γινόταν από τη μεριά του Κλιού, βοήθησαν το κίνημα.

Εν τω μεταξύ, τα πρώτα τεύχη του *Εξεγερμένου* συντάσ-

σονται και τυπώνονται σε ένα μικρό τυπογραφείο της οδού Πατριαρχών, κοντά στην οδό Μουφτάρ. Στο τέταρτο τεύχος, ο καλός μας ο τυπογράφος κηρύσσει πτώχευση. Ο Γκραβ απευθύνεται τότε σε ένα μεγάλο τυπογραφείο της οδού Ντελάμπρ, στο Μονπαρνάς. Μετά το δεύτερο τεύχος, το αφεντικό ειδοποιεί τον πελάτη του ότι η εφημερίδα του κάνει ζημιά στη δική του πελατεία. Εκείνη ακριβώς τη στιγμή, δύο σύντροφοι, που ανήκαν σε έναν όμιλο ο οποίος είχε εκδόσει ένα εφημέρο φύλλο, το *Γη και Ελευθερία*, προσφέρονται να διαθέσουν το υλικό σύνθεσης που έχουν. Ο Γκραβ δέχεται, και βρίσκει ένα μαγαζί που θα ασχοληθεί με την εκτύπωση. Όμως, στο έκτο τεύχος αρχίζουν οι οικονομικές δυσκολίες. Ο νέος τυπογράφος αρνείται να παραδώσει την εργασία του, αν δεν εξοφληθεί εντελώς. Λείπουν πενήντα φράγκα στον Γκραβ για να πάρει την εφημερίδα στα χέρια του. Ειδοποιημένοι, αρκετοί σύντροφοι ποιούν την νήσσαν. Η γυναίκα του Γκραβ είναι εκείνη που τον δγάζει από το αδιέξοδο καταθέτοντας ένα ζευγάρι σκουλαρίκια, τα μόνα κοσμήματα που έχει, στο Ενεχυροδανειστήριο. “Δεν ήταν κάθε μέρα καλοπέραση, γράφει ο Ζαν Γκραβ. Δεν είχαμε πεντάρα και, εκείνη τη μέρα, ούτε καν φαΐ στο σπίτι. Αργά το απόγευμα έφθασε κάποια μικροεπιταγή μερικών φράγκων. Περιστό να προσθέσω ότι δεν έχασα ούτε στιγμή για να πάω να το εισπράξω... Και να το καταθέσω όπου δει”.

Πάντως, σε περιόδους κρατικής καταστολής, οι οικονομικές δυσκολίες γίνονταν πιο υποφερτές. Οι σύντροφοι εγκατέλειπαν την απάθειά τους και βοηθούσαν την εφημερίδα. Τον υπόλοιπο καιρό την ξεχνούσαν και, για να ηρεμήσουν τις τύψεις τους, αρκούσαν στην πελοίτηση ότι ο Ρεκλύ τη συντηρούσε. Όμως, οι οικονομικές δυνατότητες του Ρεκλύ δεν ήταν ανεξάντλητες. Αφού τελείωσε το διδλίο του *Γεωγραφία*, αναγκάστηκε να σταματήσει την καταβολή της ετήσια επιχορήγησης. Ο εκδοτικός οίκος Ασέτ τον είχε ειδοποιήσει ότι του είχε καταβληθεί το σύνολο της δικαιούμενης προκαταβολής. Ευτυχώς για τον Γκραβ, τον έσωσε ο

σύντροφος Αρντουέν, τον οποίο είχε γνωρίσει στον “Ομίλο Βοήθειας στους αμνηστευόμενους”, προσφέροντάς του μια μηνιαία επιδότηση ογδόντα φράγκων. Ο Γκραβ ξαναβρήκε τα ίχνη του με έναν περιεργό τρόπο. Έχοντας διαβάσει στον τύπο ότι κάποιος ονόματι Αρντουέν, κατασκευαστής χρωμάτων για ανθοπώλες, ο οποίος είχε κληθεί να μετάσχει ως ένορκος στο Κακουργοδικείο του Σηκουάνα, ζήτησε την αυτοεξαίρεσή του, λέγοντας ότι “εφόσον η κοινωνία δεν έκανε τίποτα για την πρόληψη του εγκλήματος, δεν της αναγνώριζε το δικαίωμα να τιμωρεί, είτε από μέσα του ότι αυτός θα έπρεπε να είναι ο φίλος του. Ο Αρντουέν είχε στήσει ένα μικρό εργαστήριο, όμως η δουλειά είχε πάει μπροστά, κι έτσι αναγκάστηκε στο τέλος να προσλάβει εργάτες. Καθώς δεν ήθελε να τους εκμεταλλευθεί (είχε στήσει τη δουλειά του, έλεγε, μόνο και μόνο “για να γλιτώσει από την εργοδοσία”), τούς πλήρωνε με το παραπάνω και, στο τέλος του έτους μοίραζε μαζί τους τα κέρδη. Μόνο που μερικοί από τους εργάτες αυτούς δεν έδειξαν προθυμία να συνεισφέρουν είτε για την προπαγάνδα, είτε για την εργατική αλληλεγγύη. Άλλοι πάλι άφηναν τις γυναίκες τους να χρησιμοποιούν παραδουλεύτρες κακοπληρώνοντάς τις. Ο Αρντουέν το δρῆκε άδικο. Αποφάσισε λοιπόν να τους στερήσει ένα μέρος των κερδών, και να καταβάλει το αντίστοιχο ποσό στον *Εξεγεγμένο*.”

Δυο φορές, τα χρέη στον τυπογράφο τα πλήρωσε ο ζωγράφος Πισσαρό. Την κάθε φορά, πλήρωσε πάνω από χίλια φράγκα. Και ο ζωγράφος Σινιάκ επίσης κατέβαλε κάποια βοηθήματα. Συνδρομητές άφησαν διάφορα ποσά στην εφημερίδα με διαθήκη. Όταν έγινε και ο ίδιος συγγραφέας, συχνά ο Ζαν Γκραβ κάλυψε τα ελλείμματα με τα συγγραφικά δικαιώματα που του κατέβαλε ο εκδότης Στοκ. Ένας συνεργάτης του *Εξεγεγμένου*, ο Φρεντερίκ Στακελμπέργκ¹ βοήθησε επίσης το φύλλο.

Ρώσος αριστοκράτης, ο Στακελμπέργκ είχε στην ιδιοκτησία του εκατό τετραγωνικά χιλιόμετρα, και διακόσιους δουλοπά-

ροικούς. Κάποια μέρα είδε να μαστιγώνουν χωρικούς. Δεν το άντεξε και, αμέσως, εγκατέλειψε και την οικογένειά του και τη Ρωσία. Ήταν δεκαέξι χρονών. Ήρθε στην Ευρώπη και προσχώρησε στην Ομοσπονδία του Ιούρα.

Υπήρχαν τέλος και οι “τόμπολες” όπου, για είκοσι πεντάρες, μπορούσε κανείς να κερδίσει έργα των Μποννάρ, Βαν Ντόνγκεν, Πισσαρό πατέρα και υιού, Στενλέν, Βαλοττόν, Ζουρνταίν, κτλ. “Η βοήθεια πάντως δεν έλειψε από την εφημερίδα, ούτε η ενθάρρυνση”, γράφει ο Ζαν Γκραβ στα Απομνημονεύματά του. Δυστυχώς, παρατηρεί, η βοήθεια αυτή διαμοιράστηκε σε πολύ μεγάλη περίοδο, και εκδηλώθηκε εντελώς ακανόνιστα. “Υποθέτω, συμπεραίνει, ότι τα άτομα δεν διαθέτουν παρά μόνο μια ορισμένη ενεργητικότητα για τη διάδοση των ιδεών γενικής φύσεως. Αφού ξοδέψουν αυτή την ενεργητικότητα, ξαναπέφτουν μέσα στη μάζα, που απλώς κοιτάζει τα τεκταινόμενα”.

Ο Εμίλ Πουζέ και ο φιλήσυχος άνθρωπος.

Ο *Εξεγερμένος* είχε ως στόχο, όπως είδαμε, να είναι μια σοβαρή εφημερίδα. Όταν θα διακοπεί η έκδοσή του, ο Ζαν Γκραβ θα ξεκινήσει με τους *Νέους Χρόνους*, σοβαρούς και αυτούς, μέχρι πλήξεως. Εντελώς αντίθετο ύφος θα έχει ο *Φιλήσυχος Άνθρωπος*. Ο διευθυντής του, ο Εμίλ Πουζέ (1860-1931) είναι γιος συμβολαιογράφου. Νέος ακόμα, χάνει τον πατέρα του, και η μητέρα του ξαναπαντρεύεται, σε δεύτερο γάμο, έναν μηχανικό των Γεφυρών και Οδοστρωμάτων, ο οποίος πεθαίνει και αυτός με τη σειρά του. Από το Γυμνάσιο κίολας, ο Εμίλ Πουζέ εκδηλώνει το δημοσιογραφικό του ταλέντο και τις αριστερές τους πεποιθήσεις. Δημοσιεύει μια χειρόγραφη περιοδική έκδοση *Ο Δημοκράτης Γυμνασιόπαις*. Ωστόσο, με τη χειροτέρευση της οικογενειακής του κατάστασης, αναγκάζεται να αφήσει το Γυμνάσιο, και προσλαμβάνεται ως υπάλληλος σε κατάσταση νεωτερισμών. Τον ξαναβρί-

σκουμε στο Παρίσι, σε ηλικία δεκαοκτώ ετών. Εκεί συναντά τον κομμουνάρο Ντιζόν, ο οποίος και τον επηρεάζει. Το 1879 ιδρύει ένα Συνδικάτο Εμποροϋπαλλήλων. Ο εργοδότης του τον απολύει. Βρίσκει μια θέση σε ένα διβλιοπωλείο, όταν ξαφνικά ξεσπά η υπόθεση της λεηλασίας του φουρνάρικου της οδού ντε Καννέτ, στην οποία έχουμε ήδη αναφερθεί. Συλληφθείς μαζί με τη Λουίζ Μισέλ, καταδικάζεται σε επτά χρόνια φυλακή. Θα μείνει μέσα μόνο τέσσερα.

Ο *Φιλήσυχος Άνθρωπος* εδρεύει, διαδοχικά, στην οδό ντυ Κρουασσάν, στην οδό Λαφαγέτ, στην οδό Καντέ και στην οδό ντ' Ορσέλ. Ηυχία δεν έχει αυτή η εφημερίδα! Το πρώτο τεύχος βγαίνει από τα πιεστήρια στις 24 Φεβρουαρίου 1889, υπό μορφήν μιας μικρής μπροσούρας δεκαέξι σελίδων. Εκδίδεται εβδομαδιαία. Ένα σχέδιο κοσμεί το εξώφυλλο. Παριστάνει έναν τοαγκάρη που γράφει, ακουμπώντας στον πάγκο της δουλειάς του. Η τιμή του φύλλου είναι χαμηλή: "δύο στρογγυλά" (δύο πεντάρες). Από το τεύχος 21 και μετά (14 Ιουλίου 1889) ο *Φιλήσυχος Άνθρωπος* έχει και υπότιτλο: "Λογισμοί ενός παπουτσή". "Μάγκες μου, θα διαβάσουμε σε κάποιο επόμενο τεύχος, διαβάσετε κάθε Κυριακή τον Φιλήσυχο Άνθρωπο. Με αυτόν τον τίτλο, ο κουντουράς-εφημεριδογραφιάς τυπώνει τους λογισμούς του, όπου και λείπει τη σκάφη-σκάφη και τα σύκα-σύκα στους μασκαράδες που μας κυδερνάνε και στ' αφεντικά μας. Το τεύχος έχει 16 σελίδες κατεδατά, και στοιχίζει πάντα δύο στρογγυλά".

Ο *Φιλήσυχος Άνθρωπος* απευθύνεται στον λαό. Αυτό, φυσικά, δεν τον εμποδίζει να βελτιώνει την παρουσίασή του. Στο τεύχος 62, το σχήμα μεγαλώνει. Θα μεγαλώσει ακόμα λίγο αργότερα. Ο τοαγκάρης που έγραφε με ηρεμία στο εξώφυλλο γίνεται ξαφνικά έξαλλος περί το 1894. Σηκώνεται όρθιος και κραδαίνει την πέταινη ζώνη του, απειλώντας παπάδες, τραπεζίτες, δικαστές και στρατιωτικούς. Κάποια στιγμή, η εφημερίδα θέλει επίσης να απευθυνθεί στα παιδιά. Δημοσιεύει "μια σειρά ταϊλικων εικόνων για τη μόρφωση των μπόμπιρων". Η εφημερίδα τυπώνει, τέλος, τακτικά στην

τελευταία σελίδα σχέδια του Πισσαρό, ή και άλλων ζωγράφων και εικονογράφων.

Ο Πουζέ, “ο άνθρωπος με το παρουσιαστικό του ντ’ Αρτανιάν”, όπως τον αποκαλεί ο Μαλατό στα Απομνημονεύματά του, δεν μοιάζει διόλου του Γκραβ, του “Πάπα της οδού Μουφτάρ”, όπως τον επονομάζει κι αυτόν ο ίδιος ο Μολατό. “Αν ο ένας έχει υιοθετήσει το δογματικό και βαρύ ύφος που ταιριάζει σε έναν γείτονα της Σορβόνης, ο άλλος προτιμά τις αγριοφωνάρες και τη γραφική γλώσσα στην οποία αρέσκεται ο θαμώνας της Μπουλ Νουάρ ή του Μουλέν ντε λα Γκαλέτ”, σημειώνει ένας χρονικογράφος της εποχής εκείνης. Αυτοδίδακτος, υπερήφανος για την καλλιέργειά του, ο Γκραβ χρησιμοποιεί εξευγενισμένη φρασεολογία, ενώ ο Πουζέ που θέλει να τραθήξει ίσια στον λαό, έχει μια έμφυτη προτίμηση για την αργκό. Αγάλλεται να γίνεται χυδαίος και, όπως και ο Σελίν αργότερα, δημιουργεί μια λαϊκή γραφή. Ο ιδεολόγος Ζαν Γκραβ επιχειρηματολογεί και παριστάνει τον Ποντίφικα. Ο σαλτιμπάγκος Πουζέ βγάζει δεκάρικους και γκαριζέι. Ο *Φιλήσιχος Άνθρωπος* είναι, ταυτόχρονα Γαβριάς και *Μπαρμπα Ντυσέν*. “Αποικιακές παλιανθρωπιές στο Σιάμ”, “Φουκαριάρικα πεινασμένα στόματα πάλι ριγμένα”, “Γουρουνίσια τάξη”, “Απεργούν οι μάγκισσες στη Βιλέτ”, “Το μεροκάματο των γυναικών”, “Βρωμονεόπλουτοι”, κτλ. Ο Πουζέ πάει ίσια στον στόχο. Μ’ αυτόν, η αναρχία δεν ξέρουμε τι σημαίνει. Δεν χρειάζεται να προσπαθήσουμε να την προσδιορίσουμε. Ούτε να επιδιώξουμε να της απονείμουμε τίτλους ευγενείας. Χρειάζεται μόνο να κάνουμε να μανιάσει ο λαουτζίκος, για να ξυπνήσει.

“Παρισινά κάτεργα”, “Στο Μέγαρο της Αδικίας”, “Δυναμιτισμοί”, “Ψωμί ή Σφαίρες”, “Φαλτσετιές”, “Τοίλικοι Δαυλοί” και “Θάνατος στους ιδιοκτήτες” είναι οι τίτλοι των διαφόρων στηλών του *Φιλήσιχου Ανθρώπου*. Ιδού πώς η εφημερίδα περιγράφει, στην τελευταία αυτή στήλη, μια μετακόμιση στη ζούλα, που έγινε καταμεσήμερο: “Έγινε κάτι πολύ τοίφτικο την περασμένη Κυριακή, στην οδό Βικ-ντ’ Αζιρ.

Ήταν έτοιμοι να κάνουν κατάσχεση σε έναν σύντροφο. Πολύ ζοχαδιαστικό! Έτσι, ξηγήθηκε στους άλλους για την περίπτωση του, κι ο ιδιοκτήτης του ήταν που την πάτησε φίνα και ωραία. Μια ντουζίνα τύποι κουβαλήθηκαν στο γιατάκι του και, στο πι και φι, όλα τα συμπράγκαλά του ήταν στο δρόμο. Ο θυρωρός και η σακαφιόρα του γκάριζαν, ίδια γαϊδούρια. Με τη βοήθεια δυο-τριων κόπανων, ήθελαν να μπλοκάρουν την πόρτα. Οι μάγκες δεν κάθησαν να το χαζέψουν, λάκιζαν κουβαλώντας τα σβέλτα γαμώ το τους! Έτσι που τέλειωσαν τη μετακόμιση ήσυχα κι ωραία. Φυσικά, ένα τσούρμιο λαός είχε στοιβαχτεί μπροστά στην πόρτα: πλάκα που σπάζανε, δεν είχαν το Θεό τους! Από τα γέλια τα πολλά, οι μάγκισσες είχαν κατοικήσει τα βρακιά τους. Όταν όλα τέλειωσαν, οι μάγκες τό σκασαν, κι ο κόσμος χειροκροτούσε. Κι όλοι τραγουδούσαν και ούρλιαζαν: “Κάτω οι ιδιοχτήτες! Ζήτω η Αναρχία!” Ήταν και κάτι μπάτσοι εκεί κοντά, έκατοσαν όμως στ’ αυγά τους. Μα την Παναγία! Μ’ όλο που φορούσαν μπότες, εκείνο που φοβόντουσαν ήταν να φαν κλωτοιές από μπότες στα πσιανά τους”.

Δεν υπήρχε λογοτεχνική σελίδα. Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος την αντικαθιστά με “αναρχικά μυθιστορήματα”. *Εγώ-Σκελετός, Ο Μεγάλος Τρόμος, Κατρακύλιμα*, κτλ. “Θέλετε να παίρνετε τον Φιλήσυχο Άνθρωπο έναν χρόνο στο τζάμπα; Διαβάστε στη σελίδα 6 τις “τριανταέξι κακοτυχίες ενός δικαστή”. Την ιστορία ενός δικαστή μες στη μιζέρια, σε πέντε τέρμινα. Ο μάγκας που θα είναι αρκετά τσιφτης για να μαντέψει την κακοτυχία του Μπωτερριέ θα κερδίσει μια ετήσια συνδρομή στον *Φιλήσυχο Άνθρωπο*. Πείτε τα μεταξύ σας, μα το Θεό!” (πέντε τέρμινα σημαίνει εδώ πέντε κεφάλαια). Η εφημερίδα ξεχωρίζει επίσης με τους λιβέλλους της για τους “ψωμολυσοάδες του Ενυδρείου” (τη Βουλή) και για τους παπάδες, ακόμα και τους προοδευτικούς (τους έλεγαν τότε “κοινωνικούς”). “Σχέσεις μαζί τους (με τους παπάδες), δε λέω όχι, με τη λουρίδα μου μαζί για να τους δειρώ, ή να τους στρίψω το λαρύγγι”. Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος

θα καθιερώσει την πολεμική κραυγή του: “πόλεμο στα ράσα!”

Το φύλλο του Πουζέ πουλιέται καλά, η κυκλοφορία του πλησιάζει την κυκλοφορία της *Εξέγερσης*. Έχει όμως σχετικά λίγους συνδρομητές. Όπως και όλες οι άλλες εφημερίδες, έχει, μερικές φορές, προβλήματα: “Φτου, σκοντάψαμε, το Θεό τους! Τούτη τη βδομάδα δεν τό ’χουμε αμέτι μουχαμέτι να ’ψχαριστήσουμε τα συντρόφια για τον παρά που θα δώσουν, το τεύχος μας έχει μόνο τέσσερις σελίδες. Σ’ αυτό φταίνε οι πουλητάδες που δεν τσουλάνε αρκετά γρήγορα για να στείλουν το παραδάκι. Για ζοριστείτε, το Θεό σας! Ο *Φιλήσυχος Άνθρωπος* δεν παοπατεύει τα τσέκια σαν τους ψωμολυσάδες, μην το ξεχνάτε αυτό, διάολε! Τα καλά συντρόφια να μας συγχωρέσουν τούτη τη φορά για το λιγνό μας φύλλο. Την άλλη βδομάδα θα έχει το κανονικό του πάχος”.

Αναφέρουμε τέλος ότι ο *Φιλήσυχος Άνθρωπος* δημοσιεύει και ορισμένες “διαφημίσεις”. Όμως, μερικές φορές, είναι απροσδόκητες: “Ο σύντροφος Λεκυιγιέ έχει εφεύρει έναν καινούριο κινητήρα, παρόμοιο ως προς τη λειτουργία του με τους τελειοποιημένους κινητήρες γκαζιού, όπου όμως το γκάζι έχει αντικατασταθεί από ένα χημικό στοιχείο, οικονομικό, καθόλου ογκώδες, που μεταφέρεται εύκολα. Ο κινητήρας αυτός συγκεντρώνει όλα τα πλεονεκτήματα: ελαφρότητα, ισχύ, μεγάλη ευκολία οδήγησης, και δεν απαιτεί μεγάλο χώρο για τα καυσιμά του. Για τους λόγους αυτούς, υπάρχουν πολλών ειδών πρακτικές εφαρμογές του: λόγω της ελαφρότητάς του, προσαρμόζεται κυρίως σε τρίκυκλα, άμαξες αναψυχής, αερόστατα, κτλ. Μπορεί άραγε ένας έξυπνος καπιταλίστας να παράσχει στον Λεκυιγιέ τα μέσα να κατασκευάσει την πρώτη του συσκευή, προσαρμοσμένη σε τρίκυκλο, και να πάρει δίπλωμα ευρειοτεχνίας; Το χρειαζούμενο ποσό δεν είναι σημαντικό. Ένα μέρος των κερδών θα αποδοθεί στην ελναστατική προπαγάνδα. Γράψτε ή δείτε τον σύντροφο στο γραφείο της Εφημερίδας”.

Αντίθετα, η επόμενη “διαφήμιση” αποπνεέει περισσότερο

αναρχικό τόνο: “Μην ανα-τινάξεστε, μα το Θεό! Είναι όπως σας το λέω, μάγκες μου: Θέλετε δυναμίτη; Για τρία τάλαρα, συν τα διαπύλια τέλη, μπορείτε να αγοράσετε ένα κιλό! Φτου! θέλω να πω ένα λίτρο! Γιατί αυτός ο δυναμίτης πουλιέται με το λίτρο. Και είναι μπουκιά και συχώριο, ξέρετε. Όταν έχει κανείς δύσκολη χώνευση, χωρίς να τινάζει στον αέρα τα έντερα, βοηθάει τοίλικά την κυκλοφορία της μάζας. Είναι, αλήθεια, χωνευτικό, και μπορεί να φάει λάχανο τη μοναστηρσία Σαρτρέζ, κι έχει το καλό που δε φτιάχεται από καλόγερους, μα από έναν τσίφτη σύντροφο, όπου μπορείτε να δώστε τις παραγγελιές σας: Z... στο X...

Ο Φιλήσυχος Ανθρωπος, Ο Εξεγεργμένος, Το Απέξω (για το οποίο θα μιλήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο), *Το Κοινωνικό Δικαίωμα*, άλλα με μικρότερη και άλλα με μεγαλύτερη επιτυχία, άπειρα υπήρξαν τα αναρχικά φύλλα.

Ιδού το πρόγραμμα του *Μπάρμπα Γιάννη*, ρακοσυλλέκτη του *Παρισιού*, με γραφεία στην οδό Οτέλ-ντε-Βιλ: “Να δίνουμε κάθε εβδομάδα γροθιές στα αφεντικά, στους ιδιοκτήτες, στους δικαστικούς κλητήρες, στους κατόχους μονοπωλείων, στην αστυνομία, στη διοίκηση, στους δικαστές, στον κλήρο, στους γαλονάδες κάθε βαθμού, με μια λέξη σε ό,τι είναι καθιερωμένο να λέγεται εξουσία. *Ο Μπάρμπα Γιάννης* θα είναι το όργανο των αδύναμων, των καταπιεσμένων, όλων όσοι υποφέρουν, διώκονται, επειδή αγωνίζονται για τον θρίαμβο της δικαιοσύνης και την ευτυχία όλων των ανθρώπων, θα αποκαλύπτει τα απόκρυφα της καπιταλιστικής και εργοδοτικής εκμετάλλευσης, καθώς και την αδιάντροπη αγυρτεία των ψευτοσοφών”.

“*Ο Φουκαράς*”

Ιδού, ως κατακλείδα, μια αγγελία σε πλαίσιο, στο έντυπο *Ο Φουκαράς*: “Δώρο στους αναγνώστες του *Φουκαράς*: Υπέροχη νέα, ξανθιά, δεκαοκτώ ανοιξέων. Ζητά σύντροφο

που να μη θέλει ούτε δήμαρχο, ούτε δέβαια και παπά. Η χαριτωμένη αυτή ύπαρξη έχει σίγουρη δουλειά. Περιττό να αυτοπροταθείτε αν έχετε βαφτιστεί. Για κάθε πληροφορία, απευθυνθείτε στα γραφεία της εφημερίδας”.

Ίδού επίσης, ένα απόσπασμα άρθρου του *Κοινωνικού Δικαιώματος*, πώς “να ψηφίζουν οι αναρχικοί”: “Παίρνουμε ένα κομμάτι, όσο το κεφάλι μιας χοντλής καρφίτσας, από φώσφορο (που λέγεται φώσφορος σε μπαστούνι και που το πουλάνε σε όλους σχεδόν τους εμπόρους χρωμάτων και χημικών προϊόντων), το διπλώνουμε μέσα σε ένα ψηφοδέλτιο, αφήνοντας ωστόσο ένα μικρό άνοιγμα για να παίρνει αέρα, γιατί ο φώσφορος σε μπαστούνι δεν παίρνει φωτιά παρά μόνο στον αέρα και σε θερμοκρασία είκοσι βαθμών. Έτσι, τυλιγμένος μέσα σε ένα οποιοδήποτε χαρτί, ύστερα από λίγο, θα πρέπει μοιραία να πάρει φωτιά, και θα κάνει να λαμπαδιάσουν όλα τα κωλόχαρτα που βρίσκονται μέσα στην κάλπη, στην οποία θα έχετε αποθέσει αυτό το νέου τύπου ψηφοδέλτιο”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ, ΕΙΚΟΝΕΣ, ΚΑΖΑΜΙΕΣ

“Το Απ’ Έξω.”

Ο αναρχισμός, στα τέλη εκείνα του 19ου αιώνα, είναι του σφυμού στους καλλιεργημένους κύκλους. Δεν είναι μόνο υπόθεση αγωνιστών της Επανάστασης, αλλά επίσης και διανοουμένων, μοναχικών είτε συγκεντρωμένων σε περιοδικά. Πνευματική τρομοκρατία της Δεξιάς και του Ρατσισμού από τη μια, εξέγερση από την άλλη, το πολιτισμικό τοπίο παίρνει τη μορφή διπολισμού.

Ο Νταριέν (*Πειθαρχικός Ουλαμός, Ο Κλέφτης, Η Ωραία Γαλλία, κτλ.*) που μαστίγωσε με διαιότητα την αστική τάξη και “υπονόμευε το ηθικό” του στρατού, και που, ως φαίνεται, και ο ίδιος (χωρίς αυτό να είναι δεδαιωμένο) είχε επιδοθεί στην “επανάκτηση με όλα τα μέσα”, δηλαδή στην κλοπή, καταγγέλλει την αντισημιτική τρομοκρατία των διανοουμένων στους *Φαρισαίους* του. Το βιβλίο του είναι ένα μυθιστόρημα με ήρωες υπαρκτά πρόσωπα κάτω από ψευδώνυμα, που θέτει επί σκηνής, μεταξύ άλλων τον Ντρυμόν και τον Λεόν Μπλουά. Ο Ντρυμόν εμφανίζεται ως “το μεγαλοπρεπέστερο δείγμα μυστικιστικού χρετινισμού που μπορεί κανείς να συναντήσει, ένας παλιάνθρωπος, ένας ομορφονιός, ένας μονούχος, ένας δεξιολόγος του μπλα-μπλα, ο τραμπούκος της συκοφαντίας, ένας ιερόσυλος σαλτιμπάγκος, ένας συφι-

λιδικός της βλακειίας και του φθόνου, που έσπαζε τα σπυριά του πάνω σε ένα βουνό ακαθαρσίες πιο σιχαμερό κι από τον κοπρώνα του λεπρού της Βίβλου”.

Αποκλειστικά λογοτεχνική στις αρχές της (1891), η επιθεώρηση *Οι Συνεντεύξεις* κατέληξε, και αυτή, να γίνει ένα κανονικό όργανο του αναρχισμού. Οι δύο διευθυντές της ήταν ο Μπερνάρ Λαζάρ, τον οποίο έχουμε ήδη αναφέρει, και ο Βιελέ-Γριφφέν. Η επιθεώρηση δημοσίευσε μέχρι και τους χημικούς τύπους σύνθεσης του δυναμίτη, κατά τη μέθοδο του Μπερτελό. Ο Ελιζέ Ρεκλύ δεν παρέλειψε να ενθαρρύνει τις νέες αυτές στρατολογίες. “Χαίρε σε όλους εσάς, τους έγραψε, χαίρε στους νέους, στην ελπίδα μας! Χαίρε σ’ εσάς που έρχεστε με την πανοστρατιά των εξεγεργμένων”.

Η πιο σημαντική ωστόσο, και η πιο παράδοξη επίσης από τις αναρχοαυτόνομες επιθεωρήσεις υπήρξε Το *Απ’ έξω*, του οποίου η συντακτική επιτροπή συνεδρίαζε σε ένα υπόγειο της οδού Μπυσάρ-ντε-Σαρόν, στο 9ο Διαμέρισμα. Μια φωτογραφία μας δείχνει, γύρω από ένα τραπέζι, τους Ζο ντ’ Αξά, διευθυντή του, Ζαν Γκραβ, Οκτάβ Μιρμπώ (ο κινηματογράφος έχει κάνει ευρύτερα γνωστό το *Ημερολόγιο μιας καμαριέρας*), Μπερνάρ Λαζάρ, Ταραμπώ, Ωγκυστέν Αμόν, συγγραφέα μιας κανστικής *Ψυχολογίας του επαγγελματία στρατιωτικού*, Μαλατό, και έναν άγνωστο εργάτη. Ο Οκτάβ Μιρμπώ αρνείται τον οποιονδήποτε χαρακτηρισμό για τον εαυτό του. Γι’ αυτόν, δεν είναι απαραίτητο να νιώθεις ότι είσαι αναρχικός για να θέλγεις από τις μέλλουσες κατεδαφίσεις. “Όλοι, όσους η κοινωνία μαστιγώνει, στα τριόρθα του είναι τους, γράφει, λαχταρούν, από ένστικτο, κάποια άγρια αντεκδίκηση. Χίλιοι δυο θεσμοί του γερασμένου κόσμου είναι σημαδεμένοι με το μοιραίο σύμβολο. Οι συμμετοχοί της συνωμοσίας δεν έχουν ανάγκη να ελπίζουν σε απόμακρα καλύτερα αύριο. Ξέρουν έναν σίγουρο τρόπο να ρουφήξουν, χωρίς αργοπορία, την άμετρη χαρά της παθιασμένης καταστροφής”. Ένας Μπλακούνιν λόγιος! Θα γράφει επίσης ένα άρθρο που δοξολογούσε τον Ραβασόλ και που θα τον στείλει στη φυλακή.

Ο εμπυχωτής της επιθεώρησης, εκείνος που αναλίσκεται αλογάριαστα, είναι ο Ζο ντ' Αξά, το πραγματικό του όνομα είναι Γκαλλάν. Είναι, όπως μας αυτοπαρουσιάζεται ένα λεβεντόκορμο παλικάρι, ομορφάντρας, που η κιτρινόξανθη γενειάδα του και τα γαλαζωπά του μάτια έκαναν μπόλικα θύματα, σαγηνευμένα από τους αρχοντικούς του τρόπους. Έζησε έναν πολύ ταραχώδη βίο. Γιος ενός ευκατάστατου αστού, οπούδασε στο Σαπτάλ. Στα δεκαοκτώ του κατατάσσεται στο ιπλικό, αναζητώντας την περιπέτεια. Τον στέλνουν στην Αλγερία. Γίνεται υπαξιωματικός. Λιποτακτεί απάγοντας τη γυναίκα του λοχαγού του. Την εγκαταλείπει ύστερα από λίγο για την κόρη ενός δέλγου φαρμακοποιού, με την οποία το σκάει στην Ελβετία. Το 1889 ιδρύει *Το Αλ' Έξω*.

Τυπώνει γύρω στα 6000 αντίτυπα και είναι εβδομαδιαίο. *Το Αλ' Έξω* συγκεντρώνει εκκλησιαστικούς συνεργάτες, ευκαιριακούς, είτε τακτικούς. Ανάμεσά τους, οι προαναφερθέντες Οκτάβ Μιρμπώ, Σεμπαστιέν Φωρ, Μπερνάρ Λαζάρ, οι ποιητές Σαιν-Πολ-Ρου, ο επονομαζόμενος Μεγαλοπρελής, και Βεράρεν, ο δημοσιογράφος Μπαρρुकάν, ο χιουμορίστας Τριστάν Μπερνάρ, ο Γ. Νταριέν, Ο Λυοιέν Ντεκάδ, ο Μαλατό, ο Πωλ Αντάμ, ο Ανρί ντε Ρενιέ. Ένα μότο προσδιορίζει τον τίτλο και διερμηνεύει το πνεύμα του εντύπου: "Αυτός που πουθενά δεν κατατάσσεται, και που μόνο η παρορμητική του φύση τον οδηγεί, αυτός ο παθιασμένος, ο τόσο περίπλοκος, αυτός ο εκτός νόμου, ο εκτός Σχολής, αυτός ο μοναχικός ερευνητής του "πέραν", δεν σκιαγραφείται άραγε στη λέξη τούτη *Το Αλ' Έξω*;"

"Πρώτη Κραυγή", "Ουρρά!", "Γιούχα", κτλ., τα άρθρα του, τα περισσότερα γραμμένα από επαγγελματίες διανοούμενους, δεν έχουν την αφέλεια, τη φρεσκάδα, ούτε την οργή των άρθρων που συναντούμε στα άλλα αναρχικά φύλλα. Ούτε και έχουν τη μαχητική τους πλευρά. Οι συντάκτες οι ίδιοι μας διαβεβαιώνουν ότι είναι "ατομιστές" και ότι δεν έχουν την "πίστη που σώζει, μα και που τυφλώνει". Οι απέχθειές τους γεννούν τις πεποιθήσεις τους. Πολεμούν για τη χαρά της

μάχης, και δεν κάνουν όνειρα για ένα καλύτερο μέλλον. Έξω από τους νόμους, τους κανόνες και τις θεωρίες, έστω και τις αναρχικές, θέλουν να αφεθούν στην αλαζονεία ότι είναι αυτό που είναι. Τι τους νοιάζουν, στ' αλήθεια, τα αύριο που τραγουδούν; Τι τους νοιάζει η δεύτερη γενιά απογόνων τους; Η ζωή αλλάζει αδιάκοπα. Θέλουν, απλούστατα, να την αδράξουν.

Αυτό προσδίδει στο *Απ' Έξω* ένα εντελώς ιδιαίτερο ύφος. Ούτε μεσοιανισμός, ούτε αυταρέσκεια, ούτε ηθικολόγος αγανάκτηση. Η ίδια η καθημερινή ζωή, σε ό,τι πιο απόκρυφο έχει, είναι εκείνη που υφίσταται το νυστέρι της κριτικής. Τα ήθη είναι εκείνα που, πριν απ' όλα, λαμβάνονται υπ' όψιν. Γελίοι; Αντίθετα, ουσιώδες. Οι επαναστατικές θεωρίες δεν παρακάμπτονται άραγε πάντα, γιατί τα ήθη (η άψαυστη καθημερινότητα) τους διαφεύγουν, ό,τι και αν κάνουν; “Δεν εμπλέκουμε, γράφουν, την προαιώνια Αλήθεια, με κεφαλαίο Α”. Αν οι σύντροφοι επιδίδονται στην “ατομική επανάκτηση” και στην κλοπή, *Το Απ' Έξω* δεν παριστάνει τον δικαιοκρίτη. Αυτό δεν πάει να πει ότι όλοι οι κλέφτες τους αρέσουν. Ορισμένοι τους είναι ανυπόφοροι, και τους καταγγέλλουν. Όμως μόνο για το φέροίμο τους, όχι για το ίδιο το γεγονός. “Ένας καμπούρης, λέει ο Ζο ντ' Αξά μπορεί να με δυσσαρεστεί περισσότερο από έναν ευγενικό υπότροπο”.

Είναι δύσκολο να συνοψίσουμε άρθρα του *Απ' Έξω*. Σε ένα από αυτά (“Με την εικόνα”) ο συντάκτης, ο Ζο ντ' Αξά κατά πώς φαίνεται, τα βάζει με τον τύπο. “Υπάρχουν έγχρωμες πορνογραφίες στον *Ζιλ Μπλας*, ασπρόμαυρες στον *Φανό*. “*Η Μικρή Εφημερίδα* έχει ειδικευτεί στη δημοσίευση των σφαγών που γίνονται στις αποικίες εν ονόματι της τριχρωμης γαλλικής σημαίας, και ο *Αδιάλακτος* στην υπέρτατη επιλογή της αυτοκτονίας”. Και λέει με τι τρόπο ο *Αδιάλακτος* περιγράφει την αυτοκτονία. Με τι τρόπο η εφημερίδα έδρισκε σαγηνευτικό τον θάνατο. Με τι τρόπο ο καλλιτέχνης γινόταν δημιουργικός παίζοντας με τη δυστυχία των άλλων. “Τι σημασία έχει γι' αυτόν ότι δεν συνέβη έτσι; Έπρεπε να στήσει

έτσι τη σκηνή". Και ο Ζο ντ' Αξά καταλήγει: "Είναι μια πρόκληση μέσω της εικόνας".

Σε ένα άλλο άρθρο ("Κάτω από τη λαιμητόμο"), στόχος του είναι το πλήθος "αυτών που αναζητούν έντονες συγκινήσεις, των περιέργων, των κατσαπλιάδων, των αλητών, ακόμα και των γλυκερών φιλοσόφων". Στο "Κάτεργο ή Δημαρχία", είναι η ιστορία ενός μικρού κοριτσιού δεκατριών ετών που έφερε στον κόσμο ένα παιδί. "Η νεαρή πολίτις είναι ασφαλώς υπεράνω επαίνων: η γεωργία έχει ανάγκη από χέρια, οι στρατοκράτες επίσης, και ποτέ δεν είναι πολύ νωρίς για να αρχίσει κανείς την κατασκευή αυτών των χεριών". Το κοριτσάκι το είχαν διάσει. Όμως, όταν ο διαστής παρουσιάστηκε, για να αποφύγει το κακουργοδικείο, οι εφημερίδες είδαν το θέμα χαριτολογώντας. Μεταχειρίστηκαν εύθυμες λέξεις, και παρουσίασαν τον μπαμπά με έναν τρόπο σαν να έλεγαν: "Βρε τον μπαγάσα!" Όσο για την "Κόρη του Συντάγματος", δεν είναι άλλη από έναν νεαρό στρατιωτικό, που μόλις φύτευε χνούδι στο πρόσωπό του, και που τον γούσταραν πολύ αρκετοί γαλονάδες. Κρίμα δεν είναι, ρωτούσε ο Ζο ντ' Αξά που καμιά εφημερίδα δεν έγραψε: "Στον στρατό μας δεν έχουν ανάγκη να καταφεύγουν σε μαμμές για να κάνουν εκτρώσεις;"

Το Απ' έξω θα το διαδεχθεί *Η Αναρχική Επιθεώρηση*, στην οποία θα συνεργασθούν ονόματα λιγότερο εντυπωσιακά, όμως πιο αντιπροσωπευτικά από αγωνιστικής απόψεως. Είναι ο Ελιζέ Ρεκλύ, οι κομμουνάροι Κλοβί Ογκ, Σαρλ Μαλατό, κτλ. *Η Αναρχική Επιθεώρηση* θα μεταβληθεί σε *Αναρχοαυτόνομη Επιθεώρηση*, με μότο/μια φράση του Ίψεν: "Το Κράτος είναι η κατάρα του ατόμου". *Η Κοινωνική Τέχνη*, *Η Αρμονία της Μασσαλίας*, *Η Νέα Κοινωνία των Βρυξελλών*, *Η Ελεύθερη Ιδέα* και *Η Λευκή Επιθεώρηση*, από την πλευρά τους, θα δημοσιεύσουν επίσης, αλλά όχι αποκλειστικά, αναρχικά άρθρα. Επαναλαμβάνουμε ότι ο αναρχισμός δεν ήταν τότε μία εντελώς "απρεπής" θεωρία. Τον συναντούμε στις παρυφές ορισμένων φιλοσοφικών συζητήσεων. Είναι μια

από τις πηγές του ουμανισμού της Αριστεράς.

Βιβλία, Μπροσούρες, Καζαμίες.

Ας επιστρέψουμε όμως στα δραστήρια μέλη, στους καθαυτό αναρχικούς κύκλους. Η καλλιέργεια του πνεύματος αποτελεί μια υποχρεωτική αναφορά. Στα αναρχικά φύλλα, συναντούμε άπειρες Μικρές Αγγελίες με εκκλήσεις στη γενναιοδωρία των συντρόφων για την ίδρυση βιβλιοθηκών. Παράδειγμα: "Μόλις ιδρύθηκε στο Σουαζύ-λε-Ρουά ένας φιλοσοφικός κύκλος για τη μελέτη και την εκλαΐκευση των φυσικών επιστημών, με βιβλιοθήκη, επιστημονικές διαλέξεις κτλ. Παρακαλούμε τους συντρόφους, που θα μπορούσαν να μας στείλουν βιβλία για τη βιβλιοθήκη, να τα απευθύνουν στη διεύθυνση του Μ.Α. Βαγιάν, οδός Ραφφινερί 17, Σουαζύ-λε-Ρουά (Σηκουάνας)". Αντίθετα από τους μαρξιστές, οι αναρχικοί δεν διαθέτουν μια θεωρία ικανή να εξηγήσει τα πάντα. Δεν θα την ήθελαν άλλωστε. Για τα περισσότερα μέλη, αναρχικός σημαίνει να απολαμβάνεις τη μελέτη και να υπερβαίνεις τον εαυτό σου. Και αυτό, είτε είσαι ένας γέρο εργάτης που σέβεται τα βιβλία, είτε ένας νεαρός επαναστάτης που αναζητά πνευματικά εργαλεία για τον αγώνα. Όπως λέει και ένας σύγχρονος κοινωνιολόγος, «ο αναρχισμός είναι, κατ' αρχήν, μια βιβλιοθήκη». Από τι συντίθεται όμως η βιβλιοθήκη που κάποιος σύντροφος έχει στη διάθεση των πάντων; Ποια είναι τα έργα που βρίσκουμε στα ράφια της;

Ο Προυντόν ασφαλώς (*Τι είναι η ιδιοκτησία*), ο Στίρνερ (*Το Μοναδικό και η ιδιοκτησία του*), ο Μπακούιν (*Ο Θεός και το Κράτος*), και επίσης ο Κροπότκιν (*Λόγια ενός εξεγερμένου ή Η Κατάκτηση του ψωμιού*), ο Ζαν Γκραβ (*Η θηήσκουσα Κοινωνία και η Αναρχία*), η Λουίζ Μισέλ (*Το Βιβλίο της αθλιότητας*). Μαζί με τα βιβλία αυτά από τα οποία ορισμένα θεωρούνται κλασικά, βρίσκουμε τον *Πειθαρχικό ουλαμό* του Νταριέν, τον *Υπαξιωματικό* του Ντεκάβ, την

Κατήχηση του στρατιώτη του Σαρναί, το Ζερμινάλ του Ζολά, τις Κόκκινες σελίδες του Σεβερίν, το Η σωτηρία είναι μέσας του Τολστόι, και πολλά άλλα, όπως του Μπαμπέφ, του Δαρβίνου ή του Μπύχνερ (Δύναμη και Ύλη), ή ακόμα του Γκυγιό (Ο Λόγος χωρίς υποχρέωση ούτε ποινή). Ο Γκυγιό είναι ένας φιλόσοφος που τον ελκύει ο αναρχισμός, γιατί ονειρεύεται να συμφιλώσει ελευθερία και ηθική.

Υπάρχουν επίσης οι μπροσούρες. Οι πιο πολλές είναι εκείνες που τυπώνει Ο Εξεγερμένος. Στοιχίζουν λιγότερο από εβδομηνταπέντε λεπτά η καθεμιά, και συχνά υπάρχει η υπόμνηση "Διάβασέ το και κυκλοφόρησέ το". Γραμμένες από τον Κροπότκιν; Η Μισθωτή εργασία, Το Πνεύμα της εξέγερσης και Ο Νόμος και η εξουσία φέρουν την ακόλουθη μνεία: "Μπροσούρα σε 7000 αντίτυπα, σύμφωνα με την επιθυμία του συντρόφου μας Λυσιέν Μασσέ, κουρέα στο Αρσαν-Ρε (εξοχικό του Ελιζέ Ρεκλύ), ο οποίος πεθαίνοντας, κληροδότησε στην Εξέγερση το αναγκαίο ποσό". Αυτές οι μπροσούρες είναι, συχνά, ανώνυμες, όχι όμως πάντα. Οι τίτλοι τους; Οι Άνθρωποι και οι θεωρίες της αναρχίας, οι Χαφιέδες, Η Πανούκλα της Θρησκείας, Ο Ραβασόλ και ο Καρνό στον Άδη, Κάνε ό,τι θέλεις, Η Αναρχία στο Κακουργοδικείο, Η Τάξη με την αναρχία, κτλ.

Τα βιβλία και οι μπροσούρες δεν αποτελούν τη μόνη φιλολογία. Ο Αναρχικός Καζαμίας του Σεμπαστιέν Φωρ εκδίδεται το 1892. Αυτός ο Καζαμίας γίνεται στόχος σαρκασμού από τον Εξεγερμένο και τον Φιλήσυχο Άνθρωπο γιατί ακολουθεί το εν χρήσει Γρηγοριανό ημερολόγιο και, ω της δλασφημίας! αναφέρει ονόματα Αγίων. Θα επακολουθήσει Ο Καζαμίας του Φιλήσυχου Ανθρώπου με το επαναστατικό ημερολόγιο και ονομασίες ημερών παρμένες από το ζωικό, φυτικό και ορυκτό βασίλειο. Η χαριτωμένη δινιέτα, προμετωπίδα του καλοκαιριού, παριστάνει έναν εργάτη που γυρίζει σπίτι του, με ένα βαρύ σακί στάρι στον ώμο, ενώ μια οικογένεια μπουρζουάδων είναι στο τραπέζι μπροστά σε ένα κοτόπουλο, και ο άντρας κρατά ένα τσουβάλι γεμάτο

χρυσάφι. Όπως και στον *Φιλήσυχο Άνθρωπο*, το ύφος του Καζαμία είναι αμίμητο. Μερικά από τα “καθημερινά” του έτους 1894 μας δίνουν μια πρόγευση: “12 Ιανουαρίου 1887: “ο Κλεμάν Ντυβάλ καταδικάζεται σε θάνατο γιατί απαλλοτρίωσε το παλάτι μιας ζάπλουτης και άνοιξε μερικές κουμπότρυπες στο δωμάτιο του μπάτσου Ροσσινιόλ. Μην τολμώντας να τον κοντύνει, το γκουβέρνο τον στέλνει στη Γουιάνα”. “28 Σεπτεμβρίου 1883. Εγκαινιασμός στο Νίντερβαλντ του αγάλματος της Γκερμάνια, εις εξύμνησιν του πολέμου του 1870. Ο Ράινστορφ και οι σύντροφοί του είχαν υπονομεύσει το έδαφος: ο τύραννος της Γερμανίας και η κομπανία του θα τινάζονταν στον αέρα. Ένας δρωμιάρης έκοψε το φυτίλι και τοίμπησαν τους μάγκες”. “22 Απριλίου 1892. Μαζικές συλλήψεις αναρχικών σε όλη τη Γαλλία, λόγω της δίκης του Ραβασόλ την 1η Μαΐου. Ο ξεσαμάρωτος υπουργικός γάιδαρος, το λυκοκτήνος ο Λουμπέ, καθησυχάζει τους χαραμοφάηδες “Ροχαλίσετε με την ησυχία σας, όλοι οι αναρχικοί είναι στην ψειρού”. Το βράδυ της 26ης, το εστιατόριο Βερύ τιναζόταν στον αέρα σαν μια κουράδα, (απ’ όπου και μια καινούρια λέξη: *veryfication*, αντί του ορθού *verification*: επαλήθευση και αστυνομικός έλεγχος”). “8 Νοεμβρίου 1892. Μια μικρούτσικη μπόμπα που προοριζόταν για τον δαρώνο Ρέιγ, τον εκμεταλλευτή του Καρμώ, σκάζει στο αστυνομικό τμήμα της οδού Μπονζ-Ανφάν”.

Το 1886, *Η Εξέγερση* λανσάει την ιδέα της προπαγάνδας με την εικόνα. Δεν έχει σημασία η έλλειψη μέτρων, λείπει η εφημερίδα. Αρκεί να χρησιμοποιηθούν οι εικονογραφήσεις των αστικών εφημερίδων, και να τις εκτρέψουν από την έννοια που τους είχε αποδοθεί. Παράδειγμα: *Η Εικονογράφηση* δημοσιεύει μια σκηνή που δείχνει τους ανθρακωρύχους του Ντεκαζβίλ να περνούν χαιρετώντας μπροστά στον μηχανικό. Ο εκπρόσωπος του κεφαλαίου, είναι στημένος, λείπει η εφημερίδα, σαν μαντρόσκυλο, ακουμπώντας το χέρι σε ένα μπαστούνι, και τον φυλάει χωροφύλακες. Μπροστά του, σε σειρές, οι μιναδόροι με το καπέλο στο χέρι. Υπάρχει άραγε

πιο συγκλονιστική εικόνα της ανισότητας και της ταπεινώσης; Και ο *Εξεγερμένος* προτείνει στους συντρόφους να αγοράσουν αυτό το κλισέ από την *Εικονογράφηση* για να το αναπαράγουν και να το κυκλοφορήσουν.

Δυο χρόνια αργότερα, *Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος* λανσάρει την αναρχική γελοιογραφία. Μερικές υπήρξαν αδιαμφισβήτητες επιτυχίες. Το έχουμε ήδη αναφέρει: ταλαντούχοι εμπρεσιονιστές ζωγράφοι έχουν συνεργαστεί σ' αυτού του είδους την προπαγάνδα. Για να μη μείνει πίσω, *Η Εξέγερση* εκδίδει, κι αυτή, προσωπογραφίες διάσημων αναρχικών. Ο χαρακτήρας Μπαρμποττέν, σύντροφος της υιοθετημένης κόρης του Ελιζέ Ρεκλύ, χαράζει τα πρόσωπα του Προυντόν, του Μπακούνιν, και άλλων. Είναι γνωστά επίσης τα φωτομοντάζ του Ραβασόλ. Κάτω από την προτομή του, μια από τις δύο επιγραφές: "Η ιδιοκτησία είναι κλοπή" ή "η Αναρχία είναι το μέλλον της ανθρωπότητας". Και επίσης άλλα φωτομοντάζ, όπως ο Ραβασόλ ανάμεσα σε χωροφύλακες στην αυλή της φυλακής του Μονριζόν.

ΜΕΡΟΣ Γ'

ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ

“Οι αναρχικοί, συνεπείς με τους εαυτούς τους, με τις διεκδικήσεις τους και με τις ελπίδες τους, απαρούνται κατά τρόπο απόλυτο τη λατρεία του ψηφοδελτίου και αντί να θεωρούν την καθολική ψηφοφορία ως πανάκεια, ως ένα εργαλείο χειραφέτησης, τη δλέπουν, αντίθετα, ως ένα μισητό εργαλείο κυριαρχίας, ΤΗ ΜΕΓΑΛΥΤΕΡΗ ΦΕΝΑΚΗ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ!

Πράγματι, η καθολική ψηφοφορία δεν είναι, κατά βάθος, παρά μόνο το δικαίωμα να διαλέγουμε εμείς οι ίδιοι τους αφεντάδες μας, να καθορίζουμε τη σάλτσα με την οποία προτιμούμε να φαγωθούμε.

Ας μην αποδώσουμε λοιπόν στην άθλια ζωή μας, στην υφιστάμενη κατωτερότητά μας, τον ανεξίτητο χαρακτήρα μιας ηθελμένης υποδούλωσης, μιας παραδεδεγμένης, ΕΓΚΕΚΡΙΜΕΝΗΣ, ΨΗΦΙΣΜΕΝΗΣ εξαθλίωσης!!!

Δεν είμαστε εμείς εκείνοι που θα διαλέξουμε τις βέργες που θα μας μαστιγώσουν... Να γιατί οι αναρχικοί είναι οπαδοί της αποχής. Να γιατί κηρύσσουν την εκλογική απεργία. Να συνεννοηθούμε όμως! Δεν πρόκειται για τη στείρα και άνανδρη αποχή που συνίσταται να μην κάνει κανείς τίποτα, και να τείνει υπάκουα τον αυχένα του στον ζυγό, και το χέρι του στη βίτσα του δάσκαλου. Η αποχή μας τελειώνει στις παρυφές της κάλπης. Δεν μας εμποδίζει να αναμχθούμε στην προεκλογική ξύμωση, όμως μόνο και μόνο για να αποδείξουμε το ανώφελό της, να προβάλουμε τις ιδέες μας, και να καταδικάσουμε μπροστά στο δικαστήριο του λαού όλους τους υποψηφίους και όλες τις υποψηφιότητες.

Αρνούμεστε να προσυπογράψουμε την ίδια μας την υποδούλωση, όμως, αντίθετα θέλουμε να υποκαταστήσουμε τις κοινοβουλευτικές δραστηριότητες που δημιουργούν χοροίδα και σκεπτικιστές, με την επαναστατική

δράση που δημιουργεί ανθρώπους σίγουρους για τον εαυτό τους.
Αυτό που σνιστοιύμε, είναι η **ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ** αποχή! Αντί να αναθέτουμε σε άλλους τη φροντίδα της σωτηρίας μας, θέλουμε να πραγματοποιήσουμε εμείς οι ίδιοι, άμεσα και χωρίς διαμεσολαβητές, τις διεκδικήσεις μας και την απολύτρωσή μας.
Η λαϊκή κυριαρχία δεν εκχωρείται: ασκείται!"

(Αναρχική προκήρυξη)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΕΠΑΝΑΚΤΗΣΗ

“Τον χτύπησα στο όνομα της ελευθερίας”

Στις 5 Οκτωβρίου 1886, στις πέντε η ώρα το πρωί, εκδηλώνεται πυρκαγιά σε ένα ιδιωτικό μέγαρο της οδού Μονώ στο Παρίσι. Το μέγαρο ανήκει σε κάποια κυρία Ερμπελέν, στο οποίο και μένει με την ανιψιά της Μαντλέν Λεμαίρ, μια απαίσια ζωγράφο, φίλη της Σάρα Μπερνάρ, με ένα κοριτσάκι και μια δασκάλα. Η κυρία Ερμπελέν και οι άλλοι ένοικοι βρίσκονται σε διακοπές, και μια παραδουλεύτρα είναι εκείνη που δίνει το σήμα του συναγερμού. Ο θυρωρός, που μένει σε ένα γειτονικό κτίριο, διαπιστώνει, όταν φθάνει επί τόπου, δύο εστίες φωτιάς, τις οποίες και καταφέρει να σβήσει. Διαπιστώνει όμως επίσης ότι μια πολυθρόνα έχει ξεκοιλιαστεί με σιλέτο, ότι ένας ωραίος καναπές έχει κομματιαστεί και ότι, προπάντων, έχει λεηλατηθεί το μέγαρο. Θα υπολογισθεί αργότερα ότι έχουν κλαπεί ασημικά και κοσμήματα αξίας 15000 φράγκων της εποχής εκείνης.

Ειδοποιημένη, η αστυνομία παραδίδει, χωρίς καθυστέρηση στους κοσμηματοπώλες του Παρισιού έναν κατάλογο των κλοπιμαίων. Λίγες μέρες αργότερα, στις 17 Οκτωβρίου, ενώ γίνεται έρευνα στο σπίτι ενός αναρχικού ονόματι Ντιντιέ (δεν έχει καμιά σχέση με την υπόθεση για την οποία μιλάμε), ένα χαμίνι μπαίνει μέσα και λέει στον Ντιντιέ ότι κάποιος που

περιμένει στον δρόμο θέλει να του μιλήσει. Αμέσως δυο αστυνομικοί κατεβαίνουν, κατακυλώντας τις σκάλες. Μόλις που προλαβαίνουν να δουν τον άνθρωπο να το βάζει στα πόδια. Η ερωμένη του Ντιντιέ τους φωνάζει ότι πρόκειται για κάποιον ονόματι Ντυβάλ, για έναν από αυτούς που λεηλάτησαν το μέγαρο της κυρίας Ερμπελέν. Ο Ντυβάλ συλλαμβάνεται αφού χτύπησε με οκτώ μαχαιριές έναν από τους διώκτες του, τον αστυφύλακα Ροοσιγιόλ. “Ο αστυφύλακας με συνέλαβε εν ονόματι του νόμου, θα πει αργότερα ο Ντυβάλ, και εγώ τον χτύπησα στο όνομα της ελευθερίας”.

Ποιος είναι αυτός ο Ντυβάλ; Ποιος είναι αυτός ο καχεκτικός άνδρας με το δασανισμένο, χλωμό, κοκαλιάρικο πρόσωπο, γεμάτο όμως ενεργητικότητα, με την πολύ αδύναμη όραση; Είναι, άραγε, “αυτός ο μοχθηρός τύπος, καμιά τριανταριά χρονών, με τη δασύτριχη εκείνη κεφαλή, τα ανορθωμένα μουστάκια, τις μεθυσμένες κουδέντες; [Είναι τάχα] αυτός ο ολέθριος καταγκιόζης”, όπως τον παρουσιάζει ο τύπος; Μετά τη σύλληψή του ο Ντυβάλ, για τον οποίο θα μάθουν ότι ανήκει στην ομάδα “Ο Πάνθηρας των Μπατιγιόλ”, θα γράψει επανειλημμένα στον *Εξεγερμένο* για να αυτοπαρουσιασθεί. Στην πρώτη του επιστολή, διαβεβαιώνει με κατηγορηματικότητα ότι είναι αναρχικός και όχι κλέφτης. Πώς μπορούν, αναρωτιέται, να κατηγορούν για κλέφτη έναν (εργαζόμενο που δεν έχει δικό του τίποτα άλλο από την εξαθλίωση; Πώς μπορούν να το λένε αφού η κλοπή “δεν υπάρχει παρά μόνο στην εκμετάλλευση του ανθρώπου από τον άνθρωπο, με μια λέξη σε όλους όσοι ζουν εις βάρος της τάξεως των παραγωγών;

Το 1870, λείει σε ένα γράμμα του στον Ζαν Γκραβ, ήταν αρκετά δλάκας, και πήγε να υπερασπίσει την ιδιοκτησία και τα προνόμια των άλλων. Ήταν τότε είκοσι χρονών και απεκόμισε από τον πόλεμο δύο τραύματα και ρευματοαρθρίτιδα. Το 1878, ο ίδιος και η συντρόφισσά του αρρωσταίνουν. Ούτε πεντάρα τοακιστή, ούτε ψωμί στο σπίτι. Όμως οι Ντυβάλ έχουν και δύο παιδιά. Εκείνη την εποχή, “η ατομική

επανάκτηση” δεν είχε ακόμα μπει στα ήθη των αναρχικών. Όμως ο Ντυβάλ, αυτός είναι “απελευθερωμένος από κάθε προκατάληψη που μπλοκάρει το μυαλό της μάζας”. Πιστεύει στο “αδιαμφισβήτητο δικαίωμα που έχει δώσει η Φύση σε κάθε ανθρώπινο πλάσμα, στο δικαίωμα στην ύπαρξη”. Κλέβει ογδόντα φράγκα από το ταμείο ενός σταθμάρχη. Δεν νιώθει όμως την ανάγκη να δικαιολογηθεί. Διότι, προσθέτει, αν η κοινωνία δεν του παρέχει την επιδίωσή του, το ανθρώπινο πλάσμα μπορεί νόμιμα να πάρει ό,τι του χρειάζεται από εκεί όπου υπάρχει πλεόνασμα.

Στις 11 Ιανουαρίου 1887, ο Κλεμάν Ντυβάλ εμφανίζεται ενώπιον του Κακουργοδικείου του Νομού του Σηκουάνα, μαζί με τον Ντιντιέ και έναν άλλο σύντροφο, τον Ουσάρ. Οι δύο τελευταίοι, κατηγορούμενοι για κλεπταποδοχή, καταφέρνουν να αποδείξουν την αθωότητά τους. Μένοντας μόνος, ο Ντυβάλ αρνείται με λύσσα τον χαρακτηρισμό του ως κλέφτη. Διεκδικεί το δικαίωμα της “επανόρθωσης”, δηλαδή της ατομικής επανάκτησης. Όσον αφορά στην πραγματικότητα των αποδοδόμενων σ’ αυτόν γεγονότων, οχυρώνεται πίσω από κάποιον Τυρκέ. Διατείνεται ότι αυτός ο Τυρκέ του πρότεινε τη “δουλειά”. Και ο Τυρκέ είναι που έβαλε τη φωτιά, έπειτα το έσκασε στην Αγγλία για να διοχετεύσει τα αντικείμενα αξίας. Δεν θα βρουν ποτέ τα ίχνη αυτού του ατόμου. Ο δικηγόρος Λαμπορί, ο συνήγορος του λοχαγού Ντρέυφους, στη δημηγορία του παρουσιάζει τον Ντυβάλ ως έναν πολιτικό ο οποίος έκλεψε για ενίσχυση του αγώνα του. Αμέσως μετά, ο Ντυβάλ γίνεται κατηγορός. “Χθες απαντούσα ως κατηγορούμενος, λέει, σήμερα απαντώ ως κατηγορός”. Ο Πρόεδρος τον διακόπτει. Ο Ντυβάλ μαινεται. Ο Πρόεδρος τον αποβάλλει. Και ο Ντυβάλ αναφωνεί: “Ζήτω η Αναρχία! Ζήτω η κοινωνική Επανάσταση”. Το κοινό σηκώνεται τότε όρθιο, και επαναλαμβάνει τα συνθήματα. Στα έδρανα της αίθουσας κάθονται σύντροφοί του. Η οχλαγωγία είναι απερίγραπτη. Βοηθούμενος από την αναταραχή αυτή, ο Ντυβάλ κραυγάζει: “Αν μπορούσα να ελευθερωθώ θα σας τίναζα όλους στον άερα!

Για να σας ανατινάξω, άλλωστε, είχα πάρει αυτά τα χρήματα". Τον φμιμώνουν και του φορούν ένα είδος ζουρλομανδύα. Το δικαστήριο ψηφίζει την καταδίκη του σε θάνατο!

Η υπόθεση παίρνει έκταση, αφού και η ποινή είναι πραγματικά δυσανάλογη με το αδίκημα. Υπό το κράτος του φόβου και της εξύδρισης, το δικαστήριο θέλει να παραδειγματίσει, κάτι που, όπως νομίζει, θα είναι η καλύτερη απάντηση για τη "διάσωση της απειλούμενης κοινωνικής τάξεως". Ο Ντυβάλ γίνεται ήρωας και μάρτυρας στους αναρχικούς κύκλους. Οργανώνονται συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, στο Παρίσι κυρίως. Οι σύντροφοι αποφασίζουν να μαζευτούν στην πλατεία Ροκέτ, τη μέρα της εκτέλεσης (η μέθοδος αυτή δεν είχε, άλλωστε, επιτύχει, τον καιρό της υπόθεσης Βατρέν;). Σε μια από αυτές τις συγκεντρώσεις, ένας αναρχικός ονόματι Ζαν, καλεί τους συντρόφους να τον βοηθήσουν, όχι για να εμποδίσουν την εκτέλεση του Ντυβάλ (κάτι που του φαίνεται φοβερά δύσκολο), αλλά να δολοφονήσουν τον δήμο. Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Γκρεβύ μετέτρεψε, τέλος, την ποινή του θανάτου σε ισόβια καταναγκαστικά έργα.

Δύο χρόνια μετά από την άφιξή του στον τόπο των κατέργων, η συντρόφισσα του Ντυβάλ αποφασίζει να πάει κοντά του. Γίνεται στα γρήγορα έρανος στις αναρχικές ομάδες. Αργότερα, το 1901, *Οι Νέοι Καιροί*, η καινούρια εφημερίδα του Ζαν Γκραβ, παίρνει ένα γράμμα από έναν κατάδικο που την πληροφορεί ότι ο Ντυβάλ και πέντε ακόμα σύντροφοι "εγκατέλειψαν κρυφά" τη Γουιάνα στις 14 Απριλίου, χωρίς από τότε να υπάρχουν νέα γι' αυτούς. Ο Ντυβάλ κατέφυγε στη Νέα Υόρκη όπου και θα ζήσει στο εξής. Θα πεθάνει σε ηλικία ογδονταπέντε ετών, ανάμεσα σε ιταλούς αναρχικούς που είχαν μεταναστεύσει στις Ηνωμένες Πολιτείες. Όσο για τα χρήματα του "ντου", ο Ζαν Γκραβ θα μάθει ότι χρησίμευσαν σε κάποιον άλλο σύντροφο: αγόρασε ένα καφενείο στη Μονμάρτη.

“Το δικαίωμα στην επανόρθωση”.

Σύμφωνα με το πνεύμα του Μαλατέστα, του Κροπότκιν και των περισσότερων αγωνιστών της Ομοσπονδίας του Ιούρα, η “επανάκτηση από τον σωρό” αφορούσε στους εργάτες που απεργούσαν. Ήταν η “συλλογική απαλλοτρίωση” της καπιταλιστικής περιουσίας. Ήθελαν να ωθήσουν τους παραγωγούς να “επανακτήσουν (δια της βίας) τους καρπούς της εργασίας τους”. Όμως, με τον Ντυβάλ η συλλογική απαλλοτρίωση παραχωρούσε τη θέση της στην “ατομική επανάκτηση” και, ίσως, στη σκέτη κλοπή. Παρ’ όλο που ο Ντυβάλ φώναζε ότι ήταν δίκαιο να αυτοεξυπηρετείται κανείς όταν πεινά, η πράξη του δεν έμοιαζε ούτε καν με τη λεηλασία ενός φούρνου από έναν ξεσηκωμένο όχλο. Δεν ήταν τάχα προμελετημένη; Μπορούσε κανείς να ήταν εντελώς δέβιος ότι δεν επρόκειτο για απλό κλέφτης; Ο σύντροφος Πίνι, με τη σειρά του στο επίκεντρο του δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος, θα δώσει λαβή να τεθούν τέτοια ερωτηματικά.

Ιταλικής καταγωγής, κάπου τριάντα χρονών, ο Πίνι που ζει στο Παρίσι, έχει ιδρύσει, μαζί με τον φίλο του Παρμετζιάνι τις ομάδες των *Intransigenti* (“Αδιαλλάκτων”). Ο Πίνι και ο Παρμετζιάνι νοικιάζουν ένα φτωχικό μαγαζάκι τσαγκάρη. Περιφρονούν τους λογάδες και τους διανοούμενους που, ύπουλα, παίζουν το παιχνίδι του συστήματος. Ανήκουν, άλλωστε, σε εκείνους που δεν αναγνωρίζουν την ατομική ιδιοκτησία, ακόμα και στη λογοτεχνία. Συνήθιζαν να λένε ότι όποιος υπογράφει ένα βιβλίο ή ένα άρθρο δεν μπορεί να είναι πραγματικά αναρχικός. Η αλήθεια δεν είναι τάχα κοινό αγαθό; Και οι δύο τους είναι δίκαιοι χαρακτήρες. Σε έναν καυγά για πολιτικούς λόγους, ο Πίνι, λέγεται ότι παρά λίγο να μαχαιρώσει έναν ιταλό δημοσιογράφο, ελαφρώς πληροφοριοδότη της αστυνομίας, που δεν συμφωνούσε μαζί του. Το επεισόδιο αυτό προκάλεσε μια αίτηση εκδόσεως εκ μέρους της ιταλικής κυβερνήσεως, και την “επίσκεψη” της γαλλικής αστυνομίας στο σπίτι του. Οι αστυνομικοί ανακαλύπτουν

κατά τη διάρκεια της έρευνας τον εξοπλισμό του τέλειου διαρρήκτη. Βρίσκουν επίσης προϊόντα διαφόρων κλοπών τόσο στο Παρίσι, όσο και στην επαρχία.

Ο Παρμετζιάνι καταφεύγει στο Λονδίνο. Θα ιδρύσει εκεί την ομάδα “*Η Ανωνομία*”. Ξαναβρίσκουμε τον Πίνι στο Κακουργοδικείο παρέα με άλλους συντρόφους: τα δύο αδέρφια Συπ και τις συμβίες τους. Ποιοι ήταν οι Συπ; ήταν άραγε “κοινοί καλοπερασάκηδες”, όπως διατείνεται ο Ζαν Γκραβ; Δεν το ξέρουμε, πάντως η στάση τους κατά τη δίκη φαίνεται να το επιβεβαιώνει. Εν πάση περιπτώσει, το δέβαιο είναι ότι ο Πίνι, αντίθετα, είναι ένας αδιάφθορος, και ότι ποτέ του δεν συμπεριφέρθηκε με ανεντιμότητα. Είναι ένας άνθρωπος με ελάχιστες ανάγκες, και ζει φτωχικά. Κανείς δεν θα αμφισβητήσει ότι έκλεψε μόνο χάριν της προπαγάνδας. Ο Πίνι χρησιμοποίησε τα κλεμμένα χρήματα για να εκδόσει μανιφέστα, ιταλικές εφημερίδες, όπως *Ο Κυκλώνας* και *Το Στιλέτο*, και δοήθησε συντρόφους του καταζητούμενους από την αστυνομία. Κατά τη δίκη, διεκδικεί αυτό που αποκαλεί “δικαίωμα στην επανόρθωση”. Και ο δικηγόρος Λαμπορί, ο υπερασπιστής του Ντυβάλ, τον παρουσιάζει ως τον Τιμωρό. Αυτό φυσικά δεν εμποδίζει την καταδίκη του σε είκοσι έτη καταναγκαστικά έργα. Δέχεται την ετυμηγορία κραυγάζοντας: “Ζήτω η Αναρχία! Κάτω οι κλέφτες!” Θα δραπετεύσει από το κάτεργο, αλλά θα ξανασυλληφθεί και θα εκτίσει την ποινή του.

Ανιδιοτελείς είτε όχι, ο Ντυβάλ και ο Πίνι θα δημιουργήσουν, κατά περίεργο τρόπο, σχολή. Η “λωποδυσία” θα γίνει τρέχουσα πρακτική, και η κλοπή θα ενταχθεί στα ήθη των αναρχικών. Οι κλέφτες εργάζονται για λογαριασμό τους ή για την Υπόθεση; Ούτε τώρα το ξέρουμε! Ορισμένοι χωρίζουν δύο μερίδια: ένα για τα “προσωπικά έξοδά” τους, το άλλο για την προπαγάνδα. Όταν ο Βαγιάν θα κατασκευάσει τη βόμβα που θα πετάξει στη Βουλή, θα ζητήσει τη δοήθεια ενός συντρόφου κλέφτη, ο οποίος και θα του δώσει το ποσό που έχει ανάγκη.

Άλλοι πάλι, θα ξεφορτωθούν κάθε ηθική και κάθε αξία. Θα

καταντήσουν να ζουν εις δάρος των συντρόφων τους, είτε των μικρεμπόρων που τους κάνουν πίστωση. Ο Ζαν Γκραβ διηγείται την ιστορία μιας ομάδας, των "Ισοπεδωτών", που παραδέχονται ότι ανασυγκροτήθηκαν χάρις σε τετρακόσια φράγκα, παρμένα από διάφορους περαστικούς συντρόφους, και την ιστορία της παρέας των αναρχικών παραχαρακτών, που διαθέτουν τα πρώτα τους νομίσματα των πέντε φράγκων για να πληρώσουν την είσοδό τους σε κάποια πολιτική συγκέντρωση. Αναφέρεται επίσης η περίπτωση μιας παρέας μαραγκών συντρόφων, που αφήνουν συστηματικά βερσεδία στα διάφορα καπηλειά, και που αλλάζουν γειτονιά όταν τους πάρουν μυρωδιά. Τα όρια με τους ποινικούς γίνονται δυσδιάκριτα. Και αυτό θα είναι λαχείο για την Κυβέρνηση, η οποία θα επωφεληθεί για να αναμίξει τις περιπτώσεις, όπως κατά τη δίκη της συμμορίας στο Ορτίζ, καθώς και στη δίκη των Τριάντα, στην οποία θα αναφερθούμε αργότερα.

"Χωρίς διαταγμό με τους φτωχούς"

Ο πειρασμός της κλοπής δεν είναι κάτι το εντελώς νέο στο κίνημα του αναρχισμού. Ήδη το 1885 *Η Εξέγερση* αναγκάστηκε, ως επακόλουθο μιας πολεμικής με έναν σύντροφο κακοποιό, να θέσει το πρόβλημα (σε δύο άρθρα: "Οι Κλέφτες" και "Η Ηθική"). Δεν έκανε καμιά διάκριση μεταξύ ενός μπουρζουά και ενός κλέφτη. Παρ' όλο που δεν τάχθηκε υπέρ της "ατομικής επανόρθωσης", τόνιζε πάντως ότι αυτή πρέπει αναγκαστικά να παίρνει μια επαναστατική μορφή. Ο Ζαν Γκραβ επαναλαμβάνει ότι οι εργάτες δρίσκονται σε μια τέτοια περίπτωση όταν, μετά από μια απεργία ή μια εξέγερση, καταλαμβάνουν τα εργαστήρια και εγκαθίστανται εκεί μέσα, αφού πρώτα διώξουν τα αφεντικά τους. Προσθέτει ότι στην ίδια περίπτωση εμπίπτει ο ενοικιαστής που, μην μπορώντας να πληρώσει το ενοίκιό του, πετάει τον ιδιοκτήτη του από τις σκάλες, ή ακόμα και ο πεινασμένος που, σε έσχατη ένδεια,

πάει σε κάποιο μαγαζί και αρπάζει αυτό που του χρειάζεται. Με όλους αυτούς, η εφημερίδα κηρύσσεται αλληλέγγυα, πέραν όμως από αυτούς, δεν θέλει να ακούσει λέξη. Όσοι μπορούν και ζουν χωρίς να παράγουν, συμπεραίνει, δεν είναι παρά μόνο παράσιτα και, κατά συνέπεια, εχθροί της Επανάστασης. Όμως η υπόθεση Ντυβάλ θα την κολλήσει στον τοίχο. Η Εφημερίδα νιώθει ότι πλήττεται από το γεγονός ότι ο κατηγορούμενος διεκδικεί την ιδιότητά του ως αναρχικού, και από τις καλοζυγισμένες βίαιες επιθέσεις των φανατικών φίλων των αναρχικών, των οπαδών του Γκεντ, που κατάφεραν, για λίγο, να παρασύρουν με το μέρος τους τον Σεβερίν, τον εκτελεστή της διαθήκης του Ζυλ Βαλλές, και ολόκληρη τη συντακτική επιτροπή της εφημερίδας του, της *Κραυγής του Λαού*. Κατά τη διάρκεια της πολεμικής που θα επακολουθήσει, ο Ζαν Γκραβ και ο Σεβερίν θα καταλήξουν σε συμφωνία. Καταδικάζοντας δεδαίως την κλοπή, ο Σεβερίν θα δικαιολογήσει τον Ντυβάλ, και θα δηλώσει ότι εντάσσεται χωρίς δισταγμό “με τους φτωχούς πάντα, παρά τα λάθη τους, παρά τα εγκλήματά τους”. Ο Γκεντ ο οποίος, ως σοσιαλιστής, “επιδιώκει το τέλος της κλοπής, όλων των κλοπών που γεννά η καπιταλιστική κοινωνία”, θα εγκαταλείψει, ύστερα από αυτό, την *Κραυγή του Λαού*.

Παρασυρμένος από το πάθος του, ο Ζαν Γκραβ θα φθάσει μέχρι του σημείου να γράψει: “Ακόμα και αν ο Ντυβάλ έκλεψε για τον εαυτό του, μπορούν αυτοί που είναι χορτάτοι, αυτοί που συντηρούνται κηρύσσοντας την ιδέα της ανάκτησης του Κεφαλαίου¹ να του ρίχνουν κατάρα και ανάθεμα;” Όμως αυτό δεν είναι τίποτα μπροστά σε ό,τι τυπώθηκε σε πάμπολλα άλλα φύλλα που θα έχουν, είναι αλήθεια, εφήμερο βίο. Υπό τον τίτλο: “Ζήτω η κλοπή για την προπαγάνδα”, *Η Επαναστατική Δράση* κάνει έκκληση στους λούμπεν, ζητώντας τους να συνταιριάξουν την προσωπική του ευημερία με την ευτυχία της ανθρωπότητας. “Μαχαιροβγάλτες, αλήτες των συνοικισμών, πάνπτε να ακολουθείτε το παράδειγμα των χοντροκλεφταράδων, να αρπάζετε ικανοποιώντας τον εγωισμό σας.

Βοηθείστε μας να τροφοδοτήσουμε το Ταμείο Προπαγάνδας, ελαφρύνοντας το ταμείο των μπουρξουάδων". Το ίδιο άρθρο αναφέρει τα μέρη όπου μπορεί κανείς να βρει "ψωμί". Είναι οι οίκοι συναλλάγματος και οι πιστωτικοί, τα ταχυδρομεία, οι τράπεζες, τα συμβολαιογραφεία, τα σπίτια των Εβραίων(!) και των εισοδηματιών. Και το *Όλα θα πάνε καλά*, από την πλευρά του, εκφράζεται με τα ακόλουθα λόγια: "Πάρτε, λεηλατείστε, αυτά είναι δικά σας [...]. Δεν υπάρχουν πολλοί δρόμοι, ένας μόνο [...]: να αρχίσετε αμέσως να παίρνετε πίσω από τους πλούσιους τις περιουσίες τους. Και τι μας νοιάζει που μας ταυτίζουν με τους κλέφτες! Οι κλέφτες είναι οι παρίες της κοινωνίας. Είναι, σαν κι εμάς, θύματα".

Το πρόβλημα της κλοπής προκάλεσε λοιπόν ένα σχίσμα στο στρατόπεδο των σοσιαλιστών, αφού ο Γκεντ αναγκάστηκε να παραιτηθεί από την *Κραυγή του Λαού*. Η πολεμική γύρω από το θέμα αυτό θα συνεχιστεί από τους ηγέτες του αναρχικού κινήματος. Το 1889, μια διεθνής συνάντηση αρχίζει στο Παρίσι, και οι αντιπρόσωποι το συζητούν, όμως δεν καταφέρνουν να υιοθετήσουν ένα ομόφωνο ψήφισμα. Μετά από αυτό το Συνέδριο, από τον *Εξεγερμένο* ως τον *Φιλήσιχο Άνθρωπο*, όλοι εγκρίνουν την πράξη του Πίνι, όμως βρίσκονται αντιμέτωπες δύο αποκλίνουσες θέσεις. Ο Σεμπασιέν Φωρ, ο Ελιζέ Ρεκλύ και ο ανιψιός του Πωλ, εγκρίνουν και θεωρούν την κλοπή επαναστατική πράξη. Αντιπαράτιθενται στον Ζαν Γκραβ και τον Κροπότκιν, ο οποίος και ήξερε τις ζημιές που η θεωρία της κλοπής είχε προκαλέσει στο ρωσικό κίνημα.

Ο Σεμπασιέν Φωρ έχει, ως φαίνεται, επωφεληθεί από ορισμένες "επανακτήσεις". Πάντως οι στήλες του *Αναρχοαυτόνομου* ανοίγονται στους "έκνομους". Μεταξύ άλλων, συνεργάζονται συγγραφείς όπως ο Λωράν Ταγιάντ, ο Μισέλ Ζεβακό, και αγωνιστές όπως ο Ζανβιέ. Ο Πωλ Ρεκλύ, αυτός ξεκινά από την ιδέα ότι, στην κοινωνία αυτή, η κλοπή και η εργασία είναι της ίδιας φύσεως. Κάθε μέρα της ζωής μας, λείε, μας κλέβουν και κλέβουμε. Ως παραγωγοί, δεν επιδιώκουμε

τάχα να κερδίσουμε όσο μπορούμε περισσότερα από την εργασία μας; Ως καταναλωτές, δεν προσπαθούμε να πληρώσουμε όσο μπορούμε λιγότερα; Στην αταξική κοινωνία, συνεχίζει, θα παίρνουμε χωρίς να ρωτάμε, και θα χρησιμοποιούμε τη δημιουργικότητα και τη δραστηριότητά μας. Και αυτά δεν θα είναι ούτε κλοπή, ούτε εργασία. Ο ίδιος ήχος καμπάνας και από τον θείο του Ελιζέ! Δεν θα είναι διόλου κακό, λέει, κάποια φωνή να θυμίσει στους ηθικολόγους ότι και αυτοί ζουν από την κλοπή και το πλιάτσικο. “Ο επαναστάτης που διαπράττει την “επανάκτηση”, για να τη χρησιμοποιήσει για τις ανάγκες των φίλων του, μπορεί λοιπόν, με ήσυχη συνείδηση, και χωρίς τύψεις, να αφήνει να τον λένε κλέφτη”. Πρέπει να γνωρίζουμε το κίνητρο, για να μπορούμε να κρίνουμε την πράξη. Αν αυτός που χαρακτηρίζουν κλέφτη είναι “ένας υπότης των αδικημένων”, αν είναι ένας δικαιοκρίτης, ένας άνθρωπος “που αποδίδει στην εργασία ό,τι ανήκει στην εργασία, που περιγελά τις παλιές προκαταλήψεις, και κάνει τη μικρή του επανάσταση στο μέτρο της μικρής του δυνατότητας”, τότε πρέπει να τον χειροκροτήσουμε. Αν όμως δεν είναι έτσι, αν το άτομο αυτό είναι απλώς ένας εκμεταλλευτής νέου τύπου, “αν ευτελίζεται υπό το πρόσχημα της περηφάνειας και της ακαματοσύνης, με τον ισχυρισμό ότι υπερασπίζεται τα δίκαια της εργασίας”, πρέπει να υποστεί την περιφρόνηση των συντρόφων του.

Αντίθετα, για τον Ζαν Γκραβ, η υπεράσπιση της κλοπής είναι σαχλαμάρα. Ο λαός δεν έχει καμιά διάθεση να τον κλέβουν στο όνομα της ισότητας, ούτε να τον κοροϊδεύουν στο όνομα της Ελευθερίας. Ούτε να κυκλοφορούν κίβδηλα νομίσματα σε εξαθλιωμένους. Χίλιες φορές όχι! Είναι μια έννοια κατασκευασμένη από κάποιες μεμονωμένες ομάδες. Ο λαός έχει μπόλικη λογική για να πιστέψει σε τέτοιες αουναρτησίες. “Είμαστε το κόμμα της Επανάστασης. Και αφού αυτό είμαστε, δεν θα διαιωνίσουμε την κλοπή, το ψέμα, το ξεγέλασμα, την υπεξαίρεση και την απάτη, που αποτελούν την ουσία της κοινωνίας που θέλουμε να καταστρέψουμε”.

Στα Απομνημονεύματά του, ο Ζαν Γκραβ θα αποδείξει την αυυναρτησία αυτής της θεωρίας που καταγγέλλει, αφηγούμενος διάφορα ανέκδοτα. Η περίπτωση του συντρόφου Ντεάρμ έχει πολύ γούστο. Ο Ντεάρμ δικαιολογεί την κλοπή, την οποία εξασκεί, και τον ελεύθερο έρωτα, τον οποίο θα ήθελε να εξασκήσει, με μια φιλοσοφία η οποία μας διαβεβαιώνει επίσης, με την ίδια πάντα λογική, ότι δεν είναι κανείς “σωστός άντρας” αν δεν έχει αρπάξει σύφιλη! Περιέργως τρόπος για να αποδείξει κανείς ότι είναι απελευθερωμένος! Η άποψη του Γκραβ δεν θα γίνει ομόφωνα αποδεκτή. Και τον Σ.Φωρ θα τον ξεπεράσει η κίνηση υπέρ της ατομικής “επανάκτησης”. Έχοντας καταφύγει στο Λονδίνο, το αναρχικό φύλλο *Ο Διεθνής*, θα θεωρήσει την κλοπή ως το κατ’ εξοχήν επαναστατικό μέσο (ή περίπου αυτό). Ένα τεύχος της εφημερίδας περιέχει ένα άρθρο με τίτλο: “Κλέψε, είναι καθήκον σου”.

Ένα άλλο τεύχος δηλώνει ότι όποιος πεινάει πρέπει να τρώει, και να σκοτώνει, εν ανάγκη, αυτούς που θα ήθελαν να τον εμποδίσουν. Από την πλευρά τους, και πάντα στο Λονδίνο, η ομάδα των “Παγκόσμιων Βρωμιάρηδων”, που καταφέρνει να διοχετεύει προκηρύξεις της στη Γαλλία, δλέπει στην κλοπή το πλέον λογικό μέσο για τη συνέχιση του αγώνα. Ζητά να την προπαγανδίσουν ως ένα “πολεμικό δικαίωμα”. Όσο θα πολλαπλασιάζεται η κλοπή, λέει, τόσο θα επιταχύνεται η Επανάσταση. Όσο για την ανθρώπινη κοινωνία την οποία οραματίζεται ο αναρχισμός, δεν θα έχει πια κλέφτες. Το κάθε άτομο θα διαθέτει ελεύθερα ό,τι έχει ανάγκη. Δεν θα υπάρχει λοιπόν κανένας λόγος να πάει να πάρει το ψωμί ενός άλλου ατόμου.

Ο Αρσέν Λουπέν

Ορισμένοι σύντροφοι μετατρέπουν την κλοπή σε καθημερινή πρακτική. Συγκροτούν έτσι έναν αληθινό “υπόκοσμο” μέσα στον κόσμο των αναρχικών. Δεν έμαθε κανείς ποτέ,

άλλωστε, σε τι ποσοστό υπήρξαν εκ πεποιθήσεως αγωνιστές ή απλοί κακοποιοί. Το κριτήριο της “καθαρότητας των προθέσεων” που προβάλλει ο Ελιζέ Ρεκλύ ελάχιστη δόθειά μας προσφέρει, αφού τις περισσότερες φορές τα κίνητρα είναι περίπλοκα. Είναι κάποιος αναρχικός, άρα είναι απελευθερωμένος και κλέβει. Ένας άλλος είναι κλέφτης και δικαιολογείται λέγοντας ότι είναι αναρχικός. Πολύ συχνά, ωστόσο, τα δύο κίνητρα αποδεικνύονται αδιάρρηκτα. Ένας κάποιος Εγκό, που μιλά στο όνομα ενός “μικρού πυρήνα”, γράφει στον Ζαν Γκραβ για να του πει ότι είναι ηλίθιο αυτοί που έχουν μπει στο νόημα να είναι αναγκασμένοι να περιμένουν “να εξελιχθεί η μάζα των κρετίνων που φράζει τον δρόμο”. Βαρεθήκαμε, λέει ο Εγκό, να θυσιαζόμαστε πάντα. Δεν έχουμε γκρεμίσει και Πατρίδα, και Κοινωνία, και Ηθική; Μην δημιουργείτε λοιπόν νέα είδωλα. “Η Ιδέα, η Επανάσταση, η Προπαγάνδα, η Αλληλεγγύη, σκαίλα μας! Αυτό που θέλουμε είναι να ζήσουμε, να έχουμε τις ανέσεις μας, και την ευημερία τις οποίες δικαιούμαστε [...]. Το άτομο έχει δικαίωμα σε κάθε δυνατή ευμάρεια, και αυτής της ευμάρειας πρέπει να επιζητήσει την πραγματοποίηση με οποιοδήποτε μέσο”. Και η κατάληξη ηχεί σαν ένα σύνθημα από τον Μάη του '68: “Αυτό που θέλουμε να πραγματώσουμε είναι η ανάπτυξη της ατομικότητάς μας προς όλες τις κατευθύνσεις, σε όλη της την ολότητα”. Πλάι στους Εγκό, αυτοί που, αντίθετα, εξασκούν στα ίσια την κλοπή επαγγελματικά, που αναλαμβάνουν την ευθύνη των πράξεών τους, καταβάλλοντας πάντως ένα μέρος των κλοπιμαίων τους στο επαναστατικό ταμείο, είναι ίσως οι πλέον συνεκτικοί. Ο Μάριος Ζακόμπ, το υπόδειγμα του Αρσέν Λουπέν του Μωρίς Λεμπλάν, και που έδρασε πολύ αργότερα¹, είναι ένας από αυτούς.

Ο Μάριος Ζακόμπ γεννήθηκε το 1879 στη Μασσαλία. Οι γονείς του ήταν εργάτες που κατάφεραν να ανοίξουν ένα μικρομάγαζο. Έχοντας μόνο το Απολυτήριο του Δημοτικού, μπαρκάρει σε ηλικία δώδεκα ετών για ένα μακρύ ταξίδι στην Αφρική. Στα δεκαέξι του αναγκάζεται να παραιτηθεί, για

λόγους υγείας. Γίνεται τυπογράφος και συναναστρέφεται, ως εκ τούτου, αναρχικούς συντρόφους. Τον παρασέρνουν σε μια “δουλειά”. Αυτός που τους προμηθεύει τα εκρηκτικά είναι ένας προβοκάτορας. Ο Ζακόμπ τρώει έξι μήνες φυλακή και πρόστιμο. Μετά την αποφυλάκισή του, εργάζεται σε διάφορες δουλειές, όμως, κάθε φορά, η αστυνομία τον καρφώνει στα αφεντικά του, που τον διώχνουν.

Έτσι λοιπόν δεν μπορεί να κερδίσει τίμια το ψωμί του. Αποφασίζει να επιδοθεί στην ατομική “επανάκτηση”. Καθώς όμως είναι ευφάνταστος, στήνει μια ολόκληρη σκηνοθεσία. Παριστάνει τον διευθυντή αστυνομικού τμήματος και, μαζί με δυο συντρόφους του, αρπάζει τα πιο πολύτιμα αντικείμενα του Ενεχυροδανειστηρίου της Μασσαλίας. Τον συλλαμβάνουν ξανά. Έτσι, επιλέγει τελικά την παρανομία. Γίνεται αρχηγός μιας συμμορίας που θα γίνει διάσημη. Αποτελούμενη από καμιά τριανταριά αναρχικούς, η συμμορία αυτή διαθέτει τελειοποιημένο εξοπλισμό και τέλεια οργάνωση. Στέλνονται προπομποί “ανιχνευτές” από πόλη σε πόλη. Επισημαίνουν τα σπίτια από τα οποία λείπουν οι ιδιοκτήτες και συλλέγουν όλες τις απαραίτητες πληροφορίες. Οι πραγματικοί διαρρήκτες παρεμβαίνουν στη συνέχεια. Τέλος, όλα έχουν προβλεφθεί για τη διαθεση των “προϊόντων”: η συμμορία έχει ένα χυτήριο όπου τα αντικείμενα μετατρέπονται σε ράβδους. Κανονικοί διαρρήκτες! Η σχολαστική αυτή οργάνωση δεν μας εκπλήσσει σήμερα υπέρ το δέον. Όμως, για την εποχή εκείνη, ήταν κάτι το εντελώς καινούριο.

Η συμμορία δρα σε ολόκληρη τη Γαλλία. Επιλέγει τα θύματά της. Στόχος της είναι κυρίως “τα κοινωνικά παράσιτα”: γιατροί, ιερωμένοι, στρατιωτικοί, δικαστές, κτλ. Κάποια μέρα, “εργάζονται” στο Ροσφόρ. Ο Ζακόμπ αντιλαμβάνεται ότι βρίσκεται στο σπίτι του Πιερ Λοτί: αποσύρεται χωρίς να πάρει τίποτα μαζί του. Ο σεβασμός της λογοτεχνίας (ακόμα και της βλεδυράς) υποχρεώνει! Μια άλλη φορά, ανακαλύπτοντας ότι ο “πελάτης” του είναι καταχρεωμένος ως τον λαίμο, πράττει παρομοίως. Η συμμορία καταγράφει στο ενεργητικό

της διάσημες “δουλειές”. Αρπάζει από τη μητρόπολη της Τουρ μια ταπισερί του 17ου αιώνα, αξίας διακοσίων χιλιάδων φράγκων. Τι την έκανε; Πώς υπολογίζει να τη διοχετεύσει; Άγνωστο! Πάντως, ο Ζακόμπ σε ό,τι τον αφορά, θα ομολογήσει εκατόν έξι κλοπές και πέντε εκατομμύρια ιδιοποιημένα φράγκα.

Ύστερα από μερικά χρόνια ατιμωρησίας τρία μέλη της συμμορίας εντοπίζονται στην Αμπβίλ. Ένας αστυφύλακας, που τους καλεί να παραδοθούν, εκτελείται με μια σφαίρα στην καρδιά. Δεν είναι ο Ζακόμπ που έχει πυροβολήσει. Η αστυνομία τους στήνει παγίδα, και συλλαμβάνει τη συμμορία ολόκληρη. Η δίκη αρχίζει μετά από δεκαοκτώ μήνες ανάκρισης. Ο Ζακόμπ ουσιαστικά διευθύνει τη δίκη. Προβάλλεται συνεχώς. Θέτει τις ερωτήσεις, και ο ίδιος δίνει τις απαντήσεις. Διευθύνει και αποφασίζει. Η εφημερίδα Ωρρόρ λέει ότι είναι “ένας τύπος όχι συνηθισμένος, κακοποιός, επικίνδυνος, όμως περίεργος”. Στον Πρόεδρο, ο οποίος τον καλεί να σηκωθεί, ο Ζακόμπ απαντά ότι δεν έχει τέτοια πρόθεση. “Βγάλτε τότε το καπέλο σας”, του λέει ο Πρόεδρος. Και ο Ζακόμπ αντιστρέφοντας την ερώτηση “Εσείς γιατί το φοράτε;” Τον ρωτούν αν υπάρχουν ένορκοι που πρέπει να εξαιρεθούν και ποιοι. “Όλοι! αποκρίνεται, αφού είναι εχθροί μας”. Η κατηγορούσα αρχή έχει καλέσει εκατόν πενήντα μάρτυρες. Όταν ένας ιερωμένος ή ένας στρατιωτικός προσέρχονται ως μάρτυρες, τη στιγμή που ορκίζονται, ο Ζακόμπ σαρκάζει: “Τον βάζετε να ορκισθεί επειδή θεωρείτε ότι μπορεί να ψεύδεται!” Πειράζει τα θύματά του, τους υπενθυμίζει ότι το τάδε κόσμημα ήταν ψεύτικο. Προκαλεί γέλια στην αίθουσα. Τελειώνει με ένα αναρχικό “πιστεύω”. Διακηρύσσει το “δικαίωμα στην κλοπή”, και λέει ότι ένας τρόπος εξέγερσης ενάντια στην αδικία της ατομικής ιδιοκτησίας. Ο Ζακόμπ καταδικάζεται σε ισόδια καταναγκαστικά έργα. Είκοσι χρόνια αργότερα, ύστερα από μια καμπάνια που προκάλεσε η μητέρα του, και με την υποστήριξη του δημοσιογράφου Αλμπέρ Λοντρ, θα επιστρέψει στη Γαλλία. Θα γίνει πλανόδιος

έμπορος πλεκτών. Θα αυτοκτονήσει στις 28 Αυγούστου 1954 για να αποφύγει, όπως έλεγε, την κατάρρευση των γηρατειών.

Ο Λουί Σαβ,

ένας φανατικός, δραστήριος αναρχικός.

Ο Διεθνής δεν αρκείται στην πολεμική κατά της *Εξέγερσης* και των “σκοταδιστών των μυαλών, των συμμοριών γιατρών, δικηγόρων και άλλων μπουρζουάδικων μυγοχεσμάτων”, δεν αρκείται στην εξύμνηση της κλοπής, αλλά εκδηλώνεται επίσης υπέρ της βίαιης δύναμης, η οποία είναι απαραίτητη, “ό,τι κι αν λένε οι θεωρητικολόγοι αποκομιστές”. Πλάι στην κλοπή, στον φόνο και στην πυρπόληση, τα οποία θεωρεί ως τα συνήθη μέσα προπαγάνδας, δεν διστάζει να βάλει και τη χημεία, τη φυσική της κατάληξη. Η χημεία είναι “απολύτως αναγκαία για να πέσει στα χέρια μας η περιουσία του εχθρού χωρίς να σπαταλήσουμε το αίμα των δικών μας”. Χρειάζεται, άλλωστε, για να κάψουμε εκκλησίες, παλάτια, μοναστήρια, στρατώνες, νομαρχίες, δημαρχίες, συμβολαιογραφεία, γραφεία δικαστικών κλητήρων, φυλακές, κτλ. Η χημεία, οι δόμβες και ο δυναμίτης είναι πολύ πιο αποτελεσματικά από τα τουφέκια και τα οδοφράγματα για την πραγματοποίηση αυτού του καθήκοντος.

Ο Διεθνής τυπώνει μια μικρή μπροσούρα σαράντα σελίδων, τον *Οδηγό των Αναρχικών*. Υπάρχουν μέσα οδηγίες πώς κατασκευάζεται ο δυναμίτης, ο θροντώδης υδράργυρος, το νιτροβενζόλιο, κτλ. Ο Οδηγός αναφέρεται στην ασφυξιογόνο δόμβα, στην δόμβα νατρίου, στη δόμβα ποτασίου. Μιλά για τη χρησιμοποίηση φωταερίου για την ανατίναξη των κτιρίων. Αυτές οι εκκλήσεις στη βία δεν είναι κάτι καινούριο. Ολόκληρη η αναρχική κίνηση εκδηλώνεται μέσω μαγικών επικλήσεων αυτού του είδους. Η *Πλάνη*, το 1885 (και δεν πρωτοτυπεί καθόλου) έχει μία στήλη υπό τον τίτλο “Αντιμπουρζουάδικα προϊόντα”. Η ομάδα “Ο Πάνθηρας των

Ματινιόλ", στο 17ο Διαμέρισμα, όπου ανήκει και ο Κλεμάν Ντυβάλ, ο πρώτος αναρχικός που έγινε διασημότητα ως οπαδός της ατομικής "επανάκτησης", πραγματοποιεί την πρώτη της συνεδρίαση γύρω από ένα μοναδικό θέμα: πώς να κατασκευάσουμε χειροβομβίδες. Σε άλλες ομάδες, οργανώνουν τόμπολες. Οι πιο περιζήτητοι λαχνοί είναι τα μουσκέτα, τα περίστροφα, τα μαχαίρια.

Εξυμνείται η τακτική της καμένης γης. Αρκεί να βάλουμε φωτιά παντού, έτσι ώστε, ξετρελαμένος από την πείνα, να ξεσηκωθεί στο τέλος ο λαός.

Ο Κοινωνικός Αγώνας προτείνει να βουτήξουν τριάντεσσερα ποντίκια ή αρουραίους μέσα στο πετρέλαιο, να τους βάλουν φωτιά, και να τους αφήσουν να ξαμολυθούν, τρελοί από τον πόνο, στην αποθήκη που θα έχουν επισημάνει. Δεν σκοτώνουν πια για να κλέψουν, αλλά, απλούστατα, για κοινωνική εκδίκηση. Δεν μπορεί να είναι σκέτοι κακοποιοί. Θέλουν να γίνουν και χαλαστές. Το φύλλο *Η Μαύρη Σημαία* δημοσιεύει, και αυτό, ένα "Μανιφέστο των Γάλλων Μηδενιστών", που καλεί να δηλητηριάσουν τα αφεντικά με χαλασμένο κρέας, με κομματάκια μολύβι, κτλ. Οι μηδενιστές αντιτάσσονται στην Επανάσταση, είναι όμως υπέρ μιας βαθμιαίας και συστηματικής καταστροφής της αστικής τάξης. Σύμφωνα με τη *Μαύρη Σημαία*, εδώ και τρία χρόνια από τότε που υπάρχει ο Σύνδεσμος, έχουν ήδη "πληρώσει" αρκετές εκατοντάδες αστικών οικογενειών. Έχουν προσβληθεί από μια μυστηριώδη ασθένεια, την οποία η ιατρική είναι αδύνατον να θεραπεύσει! Και *Η Εργατική Ιδέα* της Χάβρης υπερθεματίζει: "Χασάπη του λαού! Αυριανέ αρχιδολοφόνε! Σκλάβοι κάθε λογής, σφάζτε τα αφεντικά σας! Βγάλτε από τις τσέπες σας το λυτρωτικό μαχαίρι! Λεηλατείστε! Κάψτε! Καταστρέψτε! Εξαφανίστε! Καθαρίστε!" Ούτε στο όνειρο του Μπακούνιν όλα αυτά!

Οι φοβεροί αυτοί κατάλογοι επικίνδυνων χιμαιρών, οι παρωθήσεις αυτές για φόνους παραμένουν (ευτυχώς!) στο επίπεδο της πρόκλησης προς τους αστούς. Δημιουργούν

ωστόσο ένα κλίμα τρόμου και μια ψυχολογική κατάσταση, που ορισμένα ενεργά μέλη θα πάρουν πολύ στα σοβαρά. Είναι αλήθεια ότι, εκείνη την εποχή, το πολιτικό έγκλημα είναι της μόδας σε όλη την Ευρώπη. Το παράδειγμα το δίνουν οι ρώσοι μηδενιστές που έχουν αρχίσει να ταρακουνούν τον τσαρισμό. Όμως, κατά τα οκτώ έτη (1880-1888), κατά τα οποία η “προπαγάνδα με την πράξη” ρέει κάτω από όλες τις δημοσιογραφικές γραφίδες¹, καταγράφονται κάποιες ελάχιστες απόπειρες που κάνουν λίγο-πολύ θόρυβο. Και, πρώτα-πρώτα, η απόπειρα του Φλοριόν, ενός εργάτη υφαντουργίας ο οποίος, απολυμένος από τον εργοδότη του, πηγαίνει πεζή από τη Ρενς στο Παρίσι για να σκοτώσει τον πρωθυπουργό Γαμβέτα. Δεν καταφέρνει να συναντήσει το υποψήφιο θύμα του. Τότε αποφασίζει να εκδικηθεί πάνω στον “πρώτο τυχόντα μπουρζουά”. Πυροβολεί δυο φορές με το περιστροφό του έναν περαστικό στο Νεζύ. Ο “μπουρζουάς” είναι σώος και αβλαβής. Ο Φλοριόν καταδικάζεται σε είκοσι χρόνια καταναγκαστικά έργα. Δέχεται την ετυμηγορία με την κραυγή: “Ζήτω η κοινωνική Επανάσταση!” Κάνει απόπειρα αυτοκτονίας στο κελί του.

Ύστερα, είναι η απόπειρα του νεαρού Πωλ-Μαρί Κυριέν το 1884. Ο Κυριέν είναι μόλις δεκαεπτά ετών και φαίνεται ακόμα πιο νέος. Είναι ένα παιδί δυστυχισμένο, με ασταθή χαρακτήρα. Διαβάζοντας αναρχικές εφημερίδες, θέλει να κάνει κάτι σπουδαίο. Αποφασίζει να σκοτώσει τον επίσης πρωθυπουργό Ζυλ Φερρύ. Καθώς κάποιος κλητήρας τον εμποδίζει να πλησιάσει, τον απειλεί με το περιστροφό του. Τέλος, αναφέρουμε και το έγκλημα του Λουί Σαβ. Αναρχικός, κηπουρός σε ένα μοναστήρι των περιχώρων της Μασσαλίας, ο Σαβ απολύεται κάποια μέρα, και αποφασίζει να εκδικηθεί. Σκοτώνει την Ηγουμένη, τραυματίζει τον διαχειριστή, και, στο τέλος, τον σκοτώνουν οι χωροφύλακες. Πριν από την πράξη του, γράφει στην *Αναρχική Λερναία Ύδρα* ένα γράμμα που αναδημοσιεύουμε ολόκληρο: “Αρχίζουμε από το ένα για να φθάσουμε στο εκατό, όπως λέει και η παροιμία.

Ε λοιπόν! Εγώ θέλω να έχω τη δόξα να είμαι ο πρώτος που αρχίζει. Τα πράγματα δεν θα τα αλλάξουμε ούτε με τα λόγια, ούτε με τα χαρτιά. Η τελευταία συμβουλή που δίνω στους πραγματικούς αναρχικούς, στους αναρχικούς της δράσης, είναι να οπλιστούν, όπως εγώ, με ένα καλό περιστρόφο, με ένα καλό μαχαίρι, και με ένα κουτί σπίρτα... Σαβ Λουί, φανατικός αναρχικός της δράσης”.

Ο Φλοριόν και ο Κυριέν πέρασαν σχεδόν απαρατήρητοι. Ο Σαβ, αντίθετα, ενθουσίασε τους περισσότερους. Λόγω χάριν, τά μέλη που στήριζαν το Κοινωνικό Δικαίωμα άρχισαν έρανο για την αγορά του περιστρόφου που “θα εκδικηθεί τον σύντροφο Σαβ”.

Σε σύγκριση με αυτές τις άγριες, αλλά γελοίες ενέργειες, η πράξη του Γκάλλο θα έχει διαφορετικό αντίκτυπο. Ίσως γιατί θα είναι προμελετημένη. Ίσως γιατί ο Γκάλλο θα επιτεθεί στο Χρηματιστήριο, δηλαδή ένα σημαντικό τότε κοινωνικό σύμβολο. Ίσως γιατί έτσι θα προιδεάσει, κατά τρόπο προφητικό, την επιδημία τρομοκρατικών πράξεων, που θα ξεσπάσει στη Γαλλία λίγα χρόνια αργότερα. Ο Γκάλλο δεν είναι άγνωστος στις αστυνομικές υπηρεσίες του Μορμπιάν, όπου ζει. Αφού εργάστηκε ως βοηθός δικαστικού κλητήρα, και αργότερα ως υπάλληλος, γίνεται παραχαράκτης. Αυτό τον οδηγεί σε πεντάχρονη φυλάκιση. Τότε είναι που βρίσκει τον αληθινό του δρόμο: ανακαλύπτει τον αναρχισμό. Όμως η προπαγάνδισή του δεν του αρκεί: θέλει να γίνει διάσημος. Προμηθεύεται ένα φιαλίδιο πρωσικού οξέος και ένα περιστρόφο. Ανεβαίνει στο Παρίσι. Πετά το μπουκάλι του από τον τελευταίο εξώστη του Χρηματιστηρίου πάνω στο πλήθος. Καμιά ζημιά, όμως η οσμή του οξέος σπέρνει τον πανικό. Ο Γκάλλο πυροβολεί τρεις φορές. Ευτυχώς δεν τραυματίζει κανέναν.

Στο δικαστήριο, αποκαλεί τον Πρόεδρο “πολίτη πρόεδρο”. Είναι ένα πλάσμα άξεστο και φανατισμένο. Ένας δημοσιογράφος της εποχής εκείνης θα τον χαρακτηρίσει “αποκρουστικό”, και ανακαλύπτει όλες τις κακίες στη φυσιογνωμία του.

Ο Γκάλλο πάντως δεν είναι παρά ένας ξεριζωμένος στον οποίο ο αναρχισμός δίνει μια υπαρκτική δικαίωση. Αντί να τον περιγράψει αντικειμενικά, ο δημοσιογράφος αυτός προβάλλει απλώς πάνω του τον δικό του φόβο του "εσωτερικού βαρβάρου". Οι κατηγορούμενοι είναι αντι-σύμβολα στο είδος αυτό των υποθέσεων. Στο πραγματικό τους έγκλημα επιτίθεται η φαντασιακή ανασφάλεια της κοινωνίας. Ο Γκάλλο προκαλεί επεισόδια. Τον αποβάλλουν από την αίθουσα. Κραυγάζει: "Ζήτω ο δυναμίτης. Θάνατος στη μπουρζουάδικη δικαιοσύνη!" Θα γίνει σαφέστερος σε κάποια μεταγενέστερη συνεδρία του δικαστηρίου: "Δυστυχώς δεν κατάφερα να σκοτώσω κανέναν", θα πει. Όμως ελπίζει στους φίλους του, στους οποίους απευθύνει έκκληση. Καταδικάζεται σε είκοσι έτη καταναγκαστικά έργα. Στη Νέα Καληδονία, θα χτυπήσει με κασμά έναν δεσμοφύλακα στην κοιλιά. Θα πεθάνει με δυο σφαίρες στο κεφάλι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟΤΡΙΤΟ

Ο “ΑΞΙΟΘΡΗΝΗΤΟΣ ΠΛΗΝ ΑΨΕΥΔΗΣ” ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΡΑΒΑΣΟΛ

Μια ποπουλίστικη μυθιστορία.

Ο Φραγκίσκος-Κλαύδιος Καινιγκστάιν, ο “αξιοδάκρυτος και ξακουστός Ραβασόλ”, όπως λέει μια λαϊκή θρηνωδία της εποχής, φέρει άραγε το βάρος μιας επικίνδυνης κληρονομικότητας; Οι περισσότεροι από τους αναρχικούς ιστορικούς θεωρούν τον εαυτό τους υποχρεωμένο να θέσουν αυτό το πρόβλημα, αρχίζοντας τη βιογραφία του ήρωά τους. Έχει κανείς (ή δεν έχει) την εξέγερση μέσα στο αίμα του, έτσι δεν είναι; Οι ιστορικοί αυτοί ανατρέχουν ως τη ληστρική συμμορία των “Ιπποτών του Τράγου” (1750), που λεηλατεί και δολοφονεί στην ολλανδική επαρχία του Λίμπουργκ, και στην οποία ανήκει ο προ-πρόπαππος του Ραβασόλ. Ο πρόγονος αυτός (ακόμα ένας οiwνός!) θα καταλήξει στην αγχόνη.

Ο Ζαν-Αντάν, ο πατέρας του ήρωά μας, αυτός είναι “σχετικά” ήσυχος. Έμεινε μόνο είκοσι μέρες φυλακή, γιατί ξυλοφόρτωσε τον αρχιεργάτη του. Αφήνει, το 1858, τη γνέτειρα γη, και προσλαμβάνεται ως ελασματοουργός στα σιδηρουργεία του Ιζιέ, κοντά στο Σαιν-Σαμόν, περιοχή όπου η βιομηχανία είναι σε πλήρη ανάπτυξη. Ο πληθυσμός του

Σαιντ-Ετιέν, που υπερδιπλασιάστηκε κατά τη δεκαετία του 1850, θα αυξηθεί ακόμα πάνω από 300% εικοσιπέντε χρόνια αργότερα. Ο Ζαν Αντάν δεν μένει για πολύ μόνος. Συζεί με μια εργάτρια (που δουλεύει στη μεταξουργία) που λεγόταν Μαρί Ραβασόλ. Με αυτό το όνομα ο Φραγκίσκος θα γίνει το κύριο θέμα των εφημερίδων.

Ο Ζαν-Αντάν Καινιγκστάιν δέρνει τη γυναίκα του. Το γεγονός δεν είναι κάτι το εκπληκτικό για τον καιρό εκείνο. Αυτό που είναι παράδοξο είναι ότι απαιτεί από το γιό του να του δίνει “αναφορές εναντίον της”. Ο Φραγκίσκος δεν συμμορφώνεται με την εντολή. Πηγαίνει με το μέρος της μητέρας του. Τελικά, ο πατέρας θα επιστρέψει στην Ολλανδία. Προσβάλλεται από φυματίωση και πεθαίνει σε ηλικία τριαντατεσσάρων ετών. Ούτε και αυτό δεν είναι εκπληκτικό για την εποχή εκείνη. Η κυρία Ραβασόλ βγαίνει στη ζητιανιά. Της χαρίζουν μια στολή κολλεγιόπαιδου για τον γιό της. Αυτός όμως αρνείται να το φορέσει “για να μην πουν τα παιδιά ότι ήταν ρούχο ζητιανιάς”. Από μικρό, τον Ραβασόλ τον βάζουν δοσκό σε κάποιον χωρικό, στα περίχωρα. Λίγο αργότερα (το παιδί είναι εργατικό, ακολουθεί εν τέλει “τις αρχές που του έχουν εμφυσήσει οι γονείς του”), θέλει να μάθει ένα επάγγελμα πιο προσοδοφόρο από αυτό με το οποίο ασχολείται. Μπαίνει μαθητευόμενος ως εργάτης βαφείου. Για δύο χρόνια (1877-1879), εργάζεται σε εργοστάσιο. Έπειτα εγκαθίσταται στο Κρε, πάντα στην ίδια περιοχή. Παραμένει στην ειδικότητά του κάπου δέκα μήνες. Όμως, ύστερα από μια απεργία, απολύεται μαζί με όλους τους συναδέλφους του. Προσλαμβάνεται σε ένα μεταλλουργικό εργοστάσιο. Ένας βοηθός στο καμίνι του πετά έναν κουδά νερό καταπρόσωπο. Οι άλλοι εργάτες θέλουν “να δουν πώς θα αντιδράσει ο γερμανόσπορος”. Ο Ραβασόλ γρονθοκοπεί τον δοηθό ώσπου, όπως θα πει αργότερα, να “φχαριστηθεί με τη δόση του”. Ο Ραβασόλ, ήδη, αρχίζει να αποκαλύπτεται. Έχει χάσει τη θρησκευτική πίστη των παιδικών του χρόνων. Και, υπό την επήρεια του *Περιπλανώμενου Ιουδαίου* του Ευγενίου Συ,

απαρνείται τη θρησκεία. Εκείνη την εποχή διαβάξει πολύ. Αναρχικές μπροσούρες πέφτουν στα χέρια του. Συχνάζει σε έναν κύκλο κοινωνικών μελετών, όπου και τον συνελαίρνουν οι λόγοι των διαφόρων ρητόρων. Γίνεται αναρχικός και πιστεύει στην επαναστατική τρομοκρατία.

Στην ελέτειο των εικοσιέξι του χρόνων, ο Ραβασόλ βρίσκεται πάλι απολυμένος. Ο λόγος; Μια κοπέλα του ζητά διτριόλι, για να κάψει δήθεν έναν κάλο του ποδιού, όμως το ρίχνει στο πρόσωπο του άπιστου εραστή της. Αυτό το επεισόδιο, προστιθέμενο στο γεγονός ότι ο Ραβασόλ ασχολείται και με την αναρχική προπαγάνδα, τρομάζει το αφεντικό του. Ο Ραβασόλ αρχίζει να τρέφει μίσος εναντίον του. Θα το μετανιώσει άραγε αργότερα; "Μου είχε στερήσει το ψωμί, θα έπρεπε να του πάρω τη ζωή. Δεν τόλμησα να χύσω αίμα. Τι θα απογινόταν η μάνα μου;"

Η ιστορία του Ραβασόλ μοιάζει με ποπουλιστικό μυθιστόρημα του 19ου αιώνα. Διωγμένος, μαζί με τον αδελφό του, βρίσκεται άνεργος. Όμως, την ίδια εποχή, η αδελφή του αποκτά παιδί από τον εραστή της. Η οικογένεια είναι απένταρη. Ο αδελφός του κλέβει σακιά κάρβουνο. Ο Ραβασόλ καταφέρνει πάντως να προσληφθεί σε ένα βαφείο του Ζιδόρ. Φέρνει εκεί και τη μητέρα του και νοικιάζει γι' αυτήν ένα επιπλωμένο δωμάτιο. Της δίνει το μηνιατικό του κάθε τέλος του μήνα. Και αυτός παρακολουθεί βραδινά μαθήματα. Μαθαίνει με δυσκολία, είναι όμως γεμάτος καλή θέληση. Όσοι τον γνώρισαν τότε, τον περιγράφουν ως "πολύ οικονόμο και πολύ λιτοδίαιτο". Ορισμένοι σύντροφοι τον βρίσκουν "κάπως θηλυπρεπή", επειδή δεν του αρέσει να γίνεται σκνίπα στο μεθύσι, τον ενοχλεί η μυρωδιά του καπνού, και αγαπά τη μουσική και την ποίηση. Και όμως, ο αγώνας τον απορροφά όλο και πιο πολύ. Στο *Συνδικάτο των Ανθρώπων του Μόχθου*, ξεχωρίζει με την επαναστατική του πίστη. "Δεν πρέπει να τοσακίζουμε τις μηχανές που μας βοηθούν, αλλά τα αφεντικά", λέει. Οι εργοδότες του τού κάνουν καψόνια για τη στάση του αυτή. Αναγκάζεται να αλλάξει σπίτι συχνά. Παρασυρμένος

από κάτι συντρόφους, αρχίζει το λαθρεμπόριο οινοπνεύματος. Όμως, ποτέ δεν θα μπορέσουν να τον πιάσουν επ' αυτοφώρω. Βάζει το οινόπνευμα σε "συσκευές από καουτσούκ" που εφαρμόζουν τέλεια στο σώμα του, και κουβαλά φιαλίδια αρωμάτων με τρόπο που να μην γίνονται αισθητές οι αναθυμιάσεις τους.

Το 1890, ο Ραβασόλ ερωτεύεται τρελά μια "μελαχρινούλα με μεγάλα μαύρα μάτια". Πρόκειται για τη Μαγδαληνή, την επονομαζόμενη Βενεδίκτη Λαμπρέ, υφάντρια, τριανταδύο ετών, γυναίκα ενός εργάτη επεξεργασίας καουτσούκ και μητέρα δυο παιδιών. Εγκαταλείπει τη συζυγική στέγη, για να ζήσει με τον εραστή της, έχοντας άλλωστε τις ίδιες πολιτικές ιδέες μ' αυτόν. Η μητέρα του Ραβασόλ κάνει τα αδύνατα δυνατά για να διαλύσει αυτόν τον δεσμό. "Από τότε, λέει ο άνθρωπός μας, η δική μου αγάπη έγινε μίσος". Ψυχαναλυτικά θα μπορούσε κανείς να μιλήσει για προσήλωση στη μητέρα, ακόμα και για προσκόλληση, για οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Ίσως! Όμως, αν η εξήγηση αυτή ξεχωρίζει το άτομο, αφήνει πάντως κατά μέρος τον κοινωνιολογικό παράγοντα, ο οποίος, αυτός μόνο, θα μπορούσε να μας κάνει να αντιληφθούμε γιατί, και χάριν τίνων περιστάσεων το άτομο αυτό θα φθάσει στην κορύφωση του εαυτού του.

Το ζεύγος λοιπόν εγκαταλείπει τη γριά μάνα. Και εκείνη θα μνησικακεί πάντοτε κατά της Μαγδαληνής, που την κατηγορεί ότι ξελόγιασε τον γιο της (ορισμένοι διογράφοι, φαλλοκράτες, θα υιοθετήσουν αυτή την άποψη). Όμως το λαθρεμπόριο δεν αποφέρει αρκετά. Πρέπει να θρέψει πολλούς! Ο Ραβασόλ γίνεται παραχαράκτης. Αυτός και ο συνένοχός του Κλωντ Φασάρ, ένας χύτης, τριανταδύο ετών, διοχετεύουν λίγα νομίσματα, αλλά γρήγορα συλλαμβάνονται. Ωστόσο, η αστυνομία τους αφήνει ελεύθερους ελλείψει αποδείξεων. Ο Ραβασόλ και η ερωμένη του πηγαίνουν τότε και εγκαθίστανται στο Βιλμπέφ-λε-ω. Όπως πάντα, δεν έχουν χρήματα. Ο Ραβασόλ όλο και περισσότερο σκέφτεται να κάνει "μια μεγάλη δουλειά". Τρελά ερωτευμένος με τη

μαιτρέσα του, θέλει να τη γλιτώσει από τη μίζερια. "Η ιδέα της λλοπής σε μεγάλη κλίμακα μου πέρασε από το μυαλό. Έλεγα μέσα μου ότι εδώ κάτω που δρισκόμασταν, ήμασταν όλοι ίσοι και θα έπρεπε να έχουμε τις ίδιες δυνατότητες για να κερδίσουμε την ευτυχία". Με δυο λόγια, η ισότητα των ευκαιριών! Ο Ραβασόλ περνά στην παρανομία.

Βεβήλωση του τάφου μιας βαρώνης.

Μπορεί κανείς να ονειρεύεται να κάνει "μια μεγάλη δουλειά", και να παραμένει για πολύ καιρό ένας ασήμαντος. Τη νύχτα της 25ης προς την 26η Μαρτίου 1891, ο Ραβασόλ και δύο συνένοχοί του, ο Κλωντ Φατάρ και η γυναίκα του Ρυλλιέρ, ξαφρίζουν το σπίτι ενός κατασκευαστή ειδών κλινοστρωμνής. Πραγματοποιούν κανονική επιδρομή, μεταφέρουν τα έπιπλα και, για να ακολουθήσουν τη μόδα (το είδαμε και με την περίπτωση Ντυβάλ), δάζουν φωτιά στο διαμέρισμα.

Υπάρχουν όμως και χειρότερα! Δύο μήνες αργότερα, ο Ραβασόλ μπαίνει κρυφά σε ένα νεκροταφείο, αποσφραγίζει τον οικογενειακό τάφο του βαρώνου ντε Ροσταγιέ, και ανοίγει το φέρετρο που περιείχε τη σωρό της μητέρας του βαρώνου, που είχαν θάψει λίγες μέρες πριν. Ας αφήσουμε τον Ραβασόλ τον ίδιο να μας διηγηθεί την περίπτωση (διορθώσαμε την ορθογραφία και τη στίξη στο κείμενο που ακολουθεί): "Φθάνω στο νεκροταφείο στις έντεκα το δράδυ. Πριν μπω, τρώω το καρβέλι το ψωμί και πίνω [...]. Καβαλικεύω τον τοίχο και τραβώ για τον τάφο [...]. Τότε, σηκώνω με τη βοήθεια του λοστού μου την πέτρα και μπαίνω μες στον τάφο. Βλέποντας το όνομα που έψαχνα πάνω σε ένα κομμάτι μάρμαρο, αρχίζω να το ξεκολλάω [...]. Σπάζω τους τρεις ή τέσσερις κύκλους που κλείνουν το φέρετρο [...]. Δοκίμασα έπειτα να χώσω τον λοστό μου σε κάποιον αρμό του φέρετρου. Τα κατάφερα. Ανασήκωσα το σανίδι, όμως ένα φύλλο από μολύδι τύλιγε το πτώμα.

Το χτύπησα με τη μύτη του λοστού. Κατάφερα να κάνω ένα άνοιγμα αρκετά μεγάλο για να περάσει το μπράτσο της. Και αφού φάνηκε το αριστερό μπράτσο του πτώματος, το τράβηξα προς εμένα, και κοίταξα προσεκτικά τα δάχτυλα που ήταν σκεπασμένα από μούχλα. Δεν βρήκα αυτό που έψαχνα. Κοίταξα τον λαϊμό, δεν είδα πάλι τίποτα και, καθώς το φανάρι μου δεν έφεγγε πια γιατί είχε σωθεί το λάδι, είχα ανάψει, για να τελειώσω τη δουλειά μου, ένα στεφάνι λουλούδια, που είχα πάρει από το παρεκκλήσι. Καθώς καιγόταν, σκόρπιζε με βαριά μυρωδιά, που με ανάγκασε να ανέβω απάνω, για να μην πάθω ασφυξία. Όταν άνοιξα το φέρετρο, μια μόνο ήταν η ανησυχία μου, μήπως και παραχθεί μεγάλη ποσότητα ασφυξιογόνου αερίου. Όμως, καθώς με πίεζε η ανάγκη, δεν δίστασα. Είναι προτιμότερο να πεθάνει κανείς διακινδυνεύοντας παρά να τα τινάξει από πείνα. Αφού ανέβηκα ξανά απάνω, έβαλα πάλι την πλάκα στον τάφο. Γύρισα πίσω μου βγαίνοντας. Σε μερικές εκατοντάδες μέτρα είδα να έρχονται δύο άντρες μέσα από το λιβάδι, που φαίνονταν σαν να ήθελαν να μου κόψουν τον δρόμο και να με συλλάβουν. Έπιασα με το χέρι το πιστόλι μου, και αργολόρεψα κάπως το δήμα μου. Πέρασαν από μπροστά μου χωρίς να μου πουν τίποτα”.

Δολοφονία ενός πλούσιου ερημίτη.

Τι να συνέδη άραγε μες στο μυαλό αυτού του ειλικρινούς, εξημμένου, όμως εντελώς άξεστου ιδεαλιστή; Μήπως, υπό την πίεση της πείνας και του σαρκικού έρωτα, έχασε την επαφή του με την πραγματικότητα, ή μήπως απεκάλυψε έτσι “την αληθινή φύση” του; Λίγο καιρό αργότερα, ο Ραβασόλ μαθαίνει, κατά τύχη περιμένοντας κάποιο υπήλατο τραμ, ότι στο Σαμπλ ζει ένας παλιός καλόγερος, ο Ζακ Μπρυνέλ, ένας γέροντας ενενήντα έξι χρονών, που ζει σαν ερημίτης, που έχει όμως στην κατοχή του μια “λαφίνα” (ένα πήλινο κιούπι)

γεμάτο χρυσά νομίσματα. Ο Ραβασόλ είναι σίγουρος ότι βρήκε τον θησαυρό που δεν είχε πάψει να αναζητά.

Φορώντας ένα σακάκι από αλπακά και ένα μαύρο πανταλόνι, με ένα καφετί καπέλο και μπλε γυαλιά, καταφθάνει στο Σαμπλ. Με μια τέτοια αμφίεση δεν περνά ασφαλώς απαρατήρητος. Ρωτά για τον δρόμο του ένα κοριτσάκι και του δίνει μια πεντάρα για την πληροφορία. Λίγο πιο πέρα, χαιρετά τον εφημέριο του χωριού. Μπαίνουντας στο σπίτι του Ζακ Μπρυνέλ, πέφτει πάνω του. Ο Μπρυνέλ αμέσως κάτι υποψιάζεται. Του λέει "Δεν έχω λεφτά", και πάει να το δάλει στα πόδια. Σαστισμένος ο Ραβασόλ, που δεν φαντάσθηκε ότι θα έλεπτε πάνω του, τον ρίχνει κάτω με μια γροθιά και, με το γόνατο πάνω στο στήθος του, του χώνει ένα μαντήλι μέσα στο στόμα. Αφού σκότωσε τον ερημίτη, ο Ραβασόλ ψάχνει το σπίτι. Βρίσκει παντού λεφτά. Κατά μήκος των τοίχων. Πάνω στις ξυλοδεσιές. Μέσα σε δοχεία. Γεμίζει τα μαντήλια του θύματός του με χρυσά νομίσματα, και γυρίζει να πάρει το τραίνο. Όμως το τραίνο έχει μεγάλη καθυστέρηση. Ο Ραβασόλ σκέφτεται ότι δεν είναι φρόνιμο να περιμένει, και για έναν λόγο παραπάνω: παραξενεμένος ο σταθμάρχης τον κοιτάζει συνέχεια. Γυρίζει στο Σαμπλ και κρύβει τον θησαυρό του μέσα σε έναν αγωγό που περνά κάτω από τον δρόμο.

Την άλλη μέρα το βράδυ (ο Ραβασόλ είχε επιστρέψει σπίτι του το πρωί), ο δολοφόνος και η ερωμένη του φεύγουν από το χωριό όπου κατοικούν με αμάξι για το Σαμπλ. Όταν, από μακριά, διακρίνουν τα σπίτια του, δεν μπορούν να συγκρατήσουν τη χαρά τους, το ρίχνουν στο τραγούδι. Το ζευγάρι σταματά το αμάξι σε κάποια απόσταση από την κατοικία του ερημίτη. Βρίσκουν το χρυσάφι και το παίρνουν μαζί τους μέσα σε δαλίτσες. Ο αμαξάς εισπράττει ένα γερό φιλοδώρημα. Αυτός θα μιλήσει στην αστυνομία, η οποία και θα συλλάβει τον Ραβασόλ στις 27 Ιουνίου. Όμως κατά τη μεταφορά του, πιθανότατα βοηθούμενος και από συνενόχους, θα καταφέρει να διαφύγει στην Ισπανία. Μια δραπέτευση οφειλόμενη στην τόλμη του Ραβασόλ και στην ανικανότητα του αυτονομικού;

Άγνωστο. Η κοινή γνώμη θα το αποδώσει σε μια επικίνδυνη, καλά οργανωμένη, συμμορία. Η έρευνα που πραγματοποιείται στο σπίτι του Ραβασόλ θα αποφέρει πάμπολλα κλεμμένα αντικείμενα, 7000 φράγκα ασημένια και σε χαρτονόμισμα, και έναν ολόκληρο εξοπλισμό παραχαράκτη. Η ερωμένη και οι σύνενοχοι του Ραβασόλ θα καταδικασθούν σε ποινές φυλακίσεως και καταναγκαστικών έργων.

Το έγκλημα του Σαμπλ θα εστιάσει τους προβολείς της επικαιρότητας στο πρόσωπο του Ραβασόλ. Για ορισμένους είναι ένας ήρωας, ενώ για άλλους είναι απλώς ένας κοινός δολοφόνος. Οι κύκλοι των αναρχικών διχάζονται. Ορισμένοι (όσοι είναι οι πιο εκδηλωτικοί), πεπεισμένοι ότι ο Ραβασόλ σκότωσε στο όνομα της κοινωνικής επανάστασης και της αθεΐας, είναι έτοιμοι, αν όχι να τον απαλλάξουν, τουλάχιστον να τον καταλάβουν. Οι φήμες του κόσμου αρχίζουν να τον μετατρέπουν σε ένα "κακοποιό φόδητρο". Του φορτώνουν στην πλάτη κάμποσα ειδεχθή εγκλήματα που είχαν παραμείνει ανεξιχνίαστα, όπως ο φόνος μιας μητέρας και της κόρης της, που τις σκότωσαν με σφυριές, για να κλέψουν σαρανταοκτώ πεντάρες τους, ή ο φόνος ενός παλαιοπώλη, ογδονταέξι ετών, διάσημο για την ευσέβεια, μα και τη φιλαργυρία του, και της γριάς υπηρέτριάς του. Ο Ραβασόλ, εν τω μεταξύ, είχε βρει καταφύγιο στη Βαρκελώνη, στο σπίτι ενός εξόριστου συντρόφου, του Πωλ Μπερνάρ. Ο Μπερνάρ και οι φίλοι του κατασκευάζουν δόμβες. Ένα δράδυ οι ένοικοι του κτιρίου ξυπνούν από μια ισχυρή έκρηξη. Ο Πωλ Μπερνάρ και ο Ραβασόλ δγαίνουν από το διαμέρισμά τους με καταματωμένα τα πρόσωπα. Είπαν ότι ένα δέμα με φυοίγγια εξερράγη τυχαία.

Κανείς δεν ξέρει πού βρίσκεται ο Ραβασόλ και η "χύτρα" του.

Ο Ραβασόλ δεν μένει για πολύ καιρό στην Ισπανία. Τον ξαναβρίσκουμε στο Παρίσι από τον Αύγουστο ήδη του 1891. Κάτι φίλοι του, το ζεύγος Σωμαρτέν, τον φιλοξενούν στο Σαιν-Ντενί. Τον ξέρουν μόνο με το ψευδώνυμο Λεόν Λεζέ. Τον αποκαλούν φιλικά "μπάρμπα Λεόν". Δείχνει πολύ αστός με τη ρεδιγγκότα του, τα καλοσιδερωμένα του πουκάμισα και τα γάντια του. Αυτόπτες μάρτυρες ισχυρίζονται ότι για να μετριάσει την ωχρότητα του προσώπου του, το αλείβει με ένα εντόνου χρώματος μαιήκ-απ. Οι Σωμαρτέν δέχονται στο σπίτι τους πολλούς συντρόφους, και ιδιαιτέρως έναν νέο δεκαοκτώ ετών, τον Αχιλλέα Σιμόν, τον επικαλούμενο "Παξιμάδι" και τη γυναίκα τού Ντεκάν, ενός συντρόφου που έχει συλληφθεί ύστερα από μια πρωτομαγιάτικη διαδήλωση, η οποία κατέληξε σε συμπλοκή. Όταν τους κάλεσαν να παραδοθούν, οι σύντροφοι έβγαλαν τα περιστροφά τους και πυροβόλησαν τους αστυνομικούς. Τρεις από αυτούς, ο Ντεκάν, ο Νταρντάρ και ο Λεβεγιέ, συλλαμβάνονται και ξυλοκοπούνται άγρια στο αστυνομικό τμήμα του Κλιού. Ο Ντεκάν κατήγγειλε το γεγονός στο δικαστήριο: "Αν εγώ ήθελα να απαλλαγώ από κάποιον, είτε, θα του τίναξα τα μυαλά στον αέρα, αλλά δεν θα είχα τη δαρβαρότητα να τον κάνω να υποφέρει. Θέλετε να σας δείξω τις πληγές μου; ακόμα δεν έχουν γιατρευτεί".

Ο Ραβασόλ είναι πυρ και μανία. Το μόνο που σκέφτεται είναι πώς να εκδικηθεί τους συντρόφους του. Ο χαρακτήρας του έχει σκληρύνει και έχει διαμορφώσει μια νέα προσωπικότητα, είναι περισσότερο παρά ποτέ αναρχικός. Μια μέρα, τον Φεβρουάριο του 1892, κατά τη διάρκεια ενός περιπάτου στο νομό Σαιν-ε-Ουάζ, παρέα με δυο φίλους, τον Ωγκύστ Φωγού, που για μια εποχή υπήρξε οικονομικός υπεύθυνος του Φιλήσυχου Ανθρώπου, και τον Μπενουά Σεβενέ, τον επιλεγόμενο "Σαλμπέρ", επισημαίνει ένα λατομείο εύκολα προσπελάσιμο. Αρκεί να σκαρφαλώσει κανείς στον ξύλινο φράχτη,

για να φθάσει στην παράγκα όπου είναι αποθηκευμένα τα εκρηκτικά. Οι σύντροφοι κλέβουν δυναμίτη, κιλά ολόκληρα μπαρούτι, και πολλά μέτρα φυτίλι. Πρέπει όμως να περάσουν από τα διαπύλια τέλη χωρίς να τους τομπήσουν οι υπάλληλοί τους. Ο Ραβασόλ δηλώνει ψύχραιμα: “Αν μας σταματήσουν, θα τους σκοτώσουμε”.

Ο κύβος ερρίφθη! Ο Ραβασόλ αγοράζει μια μαντεμένα χύτρα. Στο κέντρο της τοποθετεί καμιά δωδεκαριά φυσίγγια δυναμίτη, και καμιά εικοσαριά γύρω-γύρω. Βάζει τέσσερα καψούλια βροντώδους υδραγύρου, με μακριά φυτίλια που περνούν από μια τρύπα του καπακιού. Τέλος, γεμίζει τη διαβολική του συσκευή με κομματάκια από σίδερο, που θα παίξουν τον ρόλο των μύδρων. Και ξεκινά για το αστυνομικό τμήμα του Κλισύ, παρέα με τον Σιμόν το “Παξιμάδι” και τον Ζοζέφ Ζα-Μπεαλά, έναν σύντροφο σιδερά, ο οποίος τον είχε για λίγο φιλοξενήσει στο Σαιντ-Ετιέν, και τον είχε, αργότερα, συστήσει στους Σωμαρτέν. Σκοπός τους είναι να εκδικηθούν τον Ντεκάν, τον Νταρντάρ και τον Λεβεγιέ. Όμως ο σκοπός αστυφύλακας τους κάνει να αλλάξουν γνώμη. Αποφασίζουν τότε να χτυπήσουν τον δικαστή Μπενουά που προήδρευε στη δίκη των συντρόφων. Ο Μπενουά μένει στον αριθμό 136 του βουλευδάρτου Σαιν-Ζερμαίν. Αναβάλλουν την επιχείρηση για αργότερα. Στις 11 Μαρτίου, προς το τέλος του απογεύματος, ο Ραβασόλ, ο Σιμόν, ο Μπεαλά και η συντρόφισσά του Μαριέττα Σουμπέρ θα δράσουν. Ο Σωμαρτέν είναι όλος περηφάνεια που κουβαλάει τη “χύτρα” ως το ιππύλατο τραμ. Όμως αρνούνται να τον αφήσουν να πάει πιο μακριά, γιατί είναι οικογενειάρχης και πατέρας. Κατά τη διαδρομή, η Μαριέττα Σουμπέρ κρύβει τον μηχανισμό κάτω από τα φουστάνια της. Όταν έφθασαν στο κτίριο που είχαν βάλει στόχο, ενώ οι κομπάρσοι κρατούν τσίλιες, ο Ραβασόλ, που δεν ξέρει πού ακριβώς κατοικεί ο δικαστής Μπενουά, ανεβαίνει να δάλει τη “χύτρα” πάνω από τον ημιώροφο, για να χτυπηθεί στο κέντρο του το τετραώροφο κτίριο. Ανάβει το φυτίλι και κατεβαίνει τρέχοντας τη σκάλα. Δεν προλαβαίνει να φθάσει

στο πεζοδρόμιο, και γίνεται η έκρηξη. "Νόμισα ότι το σπίτι θα έλεπτε στο κεφάλι μου", θα ομολογήσει αργότερα.

Το κτίριο τραντάζεται ολόκληρο από την έκρηξη. Ο θυρωρός ρίχνεται χάμω, έναν υπηρέτη τον δρίσκουν κάτω από ένα φύλλο ντουλάπας. Η βομβιστική απόπειρα μεταφράζεται σε ζημιές 40.000 φράγκων της εποχής εκείνης. Το μόνο διαμέρισμα που δεν υπέστη φθορές είναι το διαμέρισμα του δικαστή Μπενουά. Μερικές μέρες αργότερα, ο θυρωρός δρίσκει ένα γράμμα στο γραμματοκιβώτιό του: "Τη στιγμή της αναχώρησής μου για την Αμερική, θέλω να σας ομολογήσω την αλήθεια. Θέλαμε να χτυπήσουμε τον κύριο Μπενουά, δεν είχαμε όμως σωστές πληροφορίες ως προς τον όροφο. Ήταν έκφραση ευχαριστιών για τη δίκη της 28ης Αυγούστου".

Λίγες μέρες αργότερα, ο Ραβασόλ, ο οποίος παραμένει επί των επάλξεων, κατασκευάζει μια δόμβα ακόμα πιο φονική από τη δόμβα του βουλευδάρτου Σαιν-Ζερμαίν. Οι αναρχικοί του Σαιν-Ντενί θέλουν να "τιμωρήσουν" τον εισαγγελέα Μπυλό, που μένει στον αριθμό 39 της οδού Κλιού. Βάζει, σταγόνα-σταγόνα, 120 γραμμάρια νιτρογλυκερίνης, με προσθήκη πυρίτιδας και κονιορτοποιημένου κάρβουνου, μέσα σε ένα μίγμα νιτρικού καιθειϊκού οξέος. Τη νύχτα της 14ης προς τη 15η Μαρτίου, μια φοβερή έκρηξη προξενεί δλάδες στον στρατώνα Λομπώ, πίσω από το Δημαρχιακό Μέγαρο, όπου ήταν εγκατεστημένη η Δημοκρατική Φρουρά. Μετά από αυτές τις δύο τρομοκρατικές απόπειρες, εκδίδονται εντάλματα ερευνών και συλλήψεων σε όλο το γαλλικό έδαφος. Κάθε αναρχικός, ο οποίος θα είχε στην κατοχή του έστω και ένα αντίτυπο του *Φιλήσιχου Ανθρώπου* θα συλλαμβάνεται ασυζητητί. Οι ξένοι θα απελαύνονται πάραυτα. Ο Εμίλ Λουμπέ, ό Πρόεδρος της Κυβερνήσεως, είναι αποφασισμένος να δώσει ένα γερό χτύπημα και να τελειώσει με την έρπουσα ανασφάλεια και τη δία των αναρχικών. Τους Σωμαρτέν (ο Ραβασόλ δεν μένει πια στο σπίτι τους) τους καταδίδει μια γυναίκα χαφιάς της αστυνομίας, που είχε καταφέρει να εισχωρήσει στην ομάδα τους. Η γυναίκα χαφιάς ξέρει ότι είναι αναμεμιγ-

μένοι στην απόπειρα του βουλευάρτου Σαιν-Ζερμαίν. Συλλαμβάνονται. Όπως επίσης, λίγες μέρες αργότερα, ο Σμιόν, ο Μπεαλά και η Μαριέττα Σουμπέρ. Όμως η αστυνομία φθάνει πολύ αργά στο ενδιαίτημα του Ραβασόλ. Ο “Λεόν Λεζέ” έχει μετακομίσει. Υπό το όνομα Ρισάρ Λωράν, έχει ενοικιάσει μια σοφίτα στο Σαιν-Μαντέ. Οι Σωμαρτέν, εν τω μεταξύ, “Ξερνούν”: ομολογούν ότι ο Λεόν Λεζέ είναι ο Φραγκίσκος-Κλαύδιος Καινιγκστάιν. Αμέσως, η αστυνομία του φορτώνει την απόπειρα κατά του στρατώνα Λομπώ (ο Ραβασόλ θα το διαψεύδει πάντα). Μπορούν τώρα, πάντως, να δημοσιοποιηθούν τα χαρακτηριστικά του: ύψος 1,66 μ., εύρος στέρνου και βραχιόνων κατ’ έκταση 1,78 μ., αδύνατος, μαλλιά και φρύδια σκούρα καστανά, γενειάδα σκούρα καστανή, χρώμα προσώπου ωχρό, πρόσωπο οστεώδες, επίμηκες, μέτωπο κυρτό και αρκετά ευρύ, όψη φιλάσθητη. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: στρογγυλή ουλή στο αριστερό χέρι, στο κάτω μέρος του δείκτη, κοντά στον αντίχειρα. Δύο ελιές στο σώμα: μια στο αριστερό μέρος του στήθους και μια κάτω από τον αριστερό ώμο.

Μέσα σε μια ατμόσφαιρα τρόμου, συντηρούμενη από το σύνολο του τύπου, ο Ραβασόλ μετατρέπεται στον υπ’ αριθμόν ένα δημόσιο κίνδυνο. Αποκρυσταλλώνει έτσι επάνω του όλη την αρνητική συγκινησιακή φόρτιση την οποία η αναρχία προβάλλει μέσα στο συλλογικό ασυνείδητο. Συμβολίζει το “ασύλληπτο” του αναρχικού φαινομένου και της βίας, που βρίθκει στα περιθώρια της κοινωνίας των δεκαετιών στο μεταίχμιο των δύο αιώνων. Ο Φανός γράφει: “Η αστυνομία δεν έχει ακόμα συλλάβει τον Ραβασόλ. Τον αναζητεί παντού, όμως δεν τον ανακαλύπτει, ή δεν θέλει να τον ανακαλύψει”. Μετά την ανησυχία (η αστυνομία δεν τον βρίσκει), οι υποψίες (δεν θέλει να τον βρει). Ο Χρόνος, η σοβαρότατη εφημερίδα Ο Χρόνος, δεν ξεφεύγει από αυτό που πρέπει ασφαλώς να αποκληθεί ομαδική παραφροσύνη. Υπενθυμίζει ότι “ο ληστής διέφυγε από τους αστυφύλακες υπό πολύ περίεργες συνθήκες” (γιατί περίεργες;). Εν τω μεταξύ ο Ραβασόλ δεν εγκαταλείπει

την ιδέα της τρομοκρατικής απόπειρας κατά του εισαγγελέα Μπυλό. Διαθέτει ακόμα κάπου εκατό φυοίγγια και πυρίτιδα ανατινάξεων. Ετοιμάζει μια καινούρια "χύτρα". Ξυρίζει επιμελώς τη γενειάδα του. Φορά ένα μαύρο και καφέ κοστούμι. Βάζει και ένα ημίψηλο. Παίρνει το μπαστούνι του και τη "χύτρα", και θγαίνει από το σπίτι του την Κυριακή, 27 Μαρτίου, κατά τις έξι και μισή. Φθάνοντας στο Κλισύ, ο Ραβασόλ ξέρει ότι το κτίριο που τον ενδιαφέρει δρίσκεται στη γωνία των οδών Κλισύ και Βερολίνου, όμως, όπως και για τον δικαστή Μπενουά, δεν έχει ιδέα σε ποιον όροφο δρίσκεται το διαμέρισμα του εισαγγελέα Μπυλό. Τι σημασία έχει! Τοποθετεί τη δόμβα στον δεύτερο όροφο. Πέντε άτομα τραυματίζονται σοβαρά. Ένα κοριτσάκι γλιτώνει από θαύμα τον θάνατο. Οι ζημιές είναι σημαντικές (120.000 φράγκα).

Η τελευταία αυτή απόπειρα κορυφώνει τη συλλογική αγωνία. Όλοι προαισθάνονται, χωρίς και να το ομολογούν στον εαυτό τους, ότι η ανασφάλεια δεν είναι ένα απλό πρόσκαιρο περιστατικό, αλλά ότι θα πρέπει, για ένα διάστημα, να ζήσουν μαζί της. "Οι μπαμπάδες και οι μανάδες δεν επικαλούνται πια μπαμπούλες και λύκους, αλλά τον Ραβασόλ". Ερημώνουν τα θεάματα και οι δημόσιοι χώροι. Το δράδυ, όλοι κλείνονται στα σπίτια τους. Ο Φιγκαρό δημοσιεύει ένα ποίημα κάποιου στιχοπλόκου, την ημέρα ακριβώς της σύλληψης του τρομοκράτη, η οποία δεν είχε γίνει ακόμα γνωστή:

*Ο Ραβασόλ; Ποιος τον ξέρει τον Ραβασόλ; Ποιος ξέρει το
σουλούπι του; Είναι ένα πλάσμα; Είναι ένας μύθος;
Είναι ένας άνθρωπος;
Είναι ξανθός σαν το μέλι, μελαχρινός σαν Σπανιόλος;
Είναι μικρός; Μέτριος; Μπουλούκος; Κοντός; Μακρός;
Μεγαλόπρεπος; Παχύς; Αδύνατος; Με τα παχάκια του;
Μαλλιάρος; Φαλακρός; Σπανός;
Αλλοί! ποιος θα μου πει πώς είναι το σουλούπι του
Ραβασόλ;*

Αλλοί! Τα βρίσκουν όλα εδώ κάτω! Χρυσάφι, μαργαριτάρια. Μπόρεσαν να ξετρυπώσουν τον Φοίνικα, το μυθικό πουλί, το άσπρο ανύπαρκτο κοτσύφι.

Βρήκαν το διαμάντι Αντιβασιλέα, τον Μογγόλο, Τα ρουμπίνια, τα ζαφείρια, ανατέμνονε τον σκώρο. Βρίσκουν τα πάντα, βρίσκουν ακόμα και τον δυναμίτη, μα κανένας δεν γνωρίζει πού να βρει τον Ραβασόλ!

Μια ουλή στο αριστερό χέρι.

Μετά την ρομοκρατική απόπειρα, με ήρεμη συνείδηση, σαν ένας απλός εισοδηματίας, ο Ραβασόλ πάει να δειπνήσει στο εστιατόριο Βερύ, στον αριθμό 22 της λεωφόρου Μαζαντά. Παραγγέλνει κρύο κοτόπουλο και έναν καφέ (δεν πίνει, όπως πάντα, κρασί). Κάποια στιγμή (ασυνειδησία ή εσκεμμένη πρόκληση;) ζητά από το γκαρσόνι, τον Ζυλ Λερό, τον κουνιάδο του αφεντικού, να του δώσει τον Φιλήσοχο Άνθρωπο. Το γκαρσόνι αποκρίνεται ότι δεν έχουν τέτοιες εφημερίδες στο μαγαζί. Το γκαρσόνι εκείνη τη στιγμή κουδεντιάζει με έναν νεαρό φαντάρο για τη στρατιωτική θητεία. Ο Ραβασόλ ανακατεύεται αμέσως στη συζήτηση. Αυτοπροβάλλεται ως φανατικός αντιμιλιταριστής. Και καθώς του φαίνεται ότι οι δύο άλλοι συναινούν (απλώς σωπαίνουν), λέει ότι πριν από λίγο είδε, περνώντας από την οδό Κλιού, ένα σπίτι που ανατίναξαν κάτι σύντροφοι. "Καλά τους έκαναν, τους δρωμομπουρξουάδες!" Και τελειώνει με ένα κήρυγμα περί αναρχίας.

Λίγες μέρες αργότερα, την Τετάρτη 30 Μαρτίου, γυρίζει ξανά στο καφενείο. Είναι 11 το πρωί. Κάθεται σε ένα τραπέζι στο βάθος και κάνει νόημα στον Ζυλ Λερό. Ο Λερό παρατηρεί ότι ο πελάτης του, τον οποίο ήδη υποψιάζεται, έχει μια ουλή στο αριστερό χέρι. Οι εφημερίδες έχουν γράψει ότι ο Ραβασόλ έχει μια ουλή στο σημείο αυτό. Ο Λερό ξαναδιαβάζει με τρόπο την εφημερίδα. Δεν χωρεί καμιά αμφιβολία! Η περιγραφή που

δίνει η αστυνομία ταιριάζει απόλυτα με τον πελάτη του. Στέλνουν την καθαρίστρια του εστιατορίου να ειδοποιήσει τον Διοικητή του 10ου Διαμερίσματος. Ο Διοικητής, συνοδευόμενος από τον γραμματέα του και δύο αστυφύλακες, μπάνει στην αίθουσα τη στιγμή που ο Ραβασόλ ετοιμάζεται να φύγει. Στο πεζοδρόμιο αρπάζουν τον "δημόσιο κίνδυνο" από τον γιακά. Βάζει το χέρι του στην τσέπη για να πιάσει το περιστροφό του. Ο Διοικητής θγάζει αμέσως το δικό του. Οι αστυφύλακες τον αρπάζουν από τη μέση. Ο Ραβασόλ, σε υπερδιέγερση, πέφτει καταγής κλωτσώντας και δίνοντας γροθιές. Αναγκάζονται να τον δέσουν χειροπόδαρα. Στο τμήμα, όταν τον λύνουν, ουρλιάζει σαν δαμονισμένος: "Ζήτω η Αναρχία! Ζήτω η Κοινωνική Επανάσταση! Κάτω οι μπουρζουάδες". Χτυπιέται, ώρα πολλή σαν σεληνιασμένος. Δέκα αστυφύλακες δεν είναι αρκετοί για να τον κάνουν ζάφτι. Τον ψάχνουν και του βρίσκουν ένα περιστροφό και ένα κραγιόν χειλιών (ξέρουμε ότι έβαζε κοκκινάδι στα μάγουλά του). Με το πρόσωπο πρησμένο και το σώμα όλο πληγές (οι αστυνομικοί δεν τον χάιδεψαν!), ο Ραβασόλ θα φυλακισθεί στο Μαζά, έπειτα θα μεταφερθεί στην Κονομερζερί. Μια γενική έκρηξη χαράς υποδέχεται την αναγγελία της σύλληψης του Ραβασόλ. Την ελομένη το πλήθος στρμώχνεται γύρω από τα περίπτερα με τις εφημερίδες. Ο καθένας θέλει να πληροφορηθεί, όλοι θέλουν να ηυχάσουν. Ο Ήλιος αποδίδει, στην πρώτη του σελίδα, τη γενική γνώμη, γράφοντας: "Δεν πρέπει να μπορούν να λένε ότι το Παρίσι και η Γαλλία τρομοκρατούνται από μια φούχτα φανατικών εγκληματιών, που αντικατέστησαν το θρυλικό εγχειρίδιο των συνωμοτών με το φουίγγιο του δυναμίτη". Το καφενείο Βερύ κατακλύζεται από δημοσιογράφους και περιέργους. Ο Ζυλ Λερό δέχεται από παντού συγχαρητήρια και ... χρήματα: Ένας Γερμανός του στέλνει μάλιστα ένα χαρτονόμισμα των πεντακοσίων φράγκων. Όμως σύντομα αρχίζει να λαβαίνει απειλητικά γράμματα: "Φυλάξου, λείει ένα από τα μηνύματα αυτά, ο αδελφός μας ο Ραβασόλ έχει φίλους. Δεν γλιτώνεις. Θα σε ξοφλήσουμε

πριν από την Πρωτομαγιά”. Ανώνυμοι αναρχικοί απειλούν να ανατινάξουν το καφενείο. Η αστυνομία το προστατεύει. Όμως, παρ’ όλα αυτά, οι Βερύ ζουν τορμοκρατημένοι, και σκέφτονται να αποσυρθούν στην επαρχία.

Και ο Ραβασόλ; Έχει ηρεμήσει. Αρνήθηκε να φορέσει τη στολή του κρατουμένου, και τώρα γκρινιάζει γιατί οι φύλακές του κάνουν πολύ θόρυβο. Παραξενεύεται που δεν τους βάζουν να φορούν παντόφλες! Δύο μόλις μέρες μετά τη φυλάκισή του, κάνει προπαγάνδα στους δεσμοφύλακες του. “Κύριοι, τους λέει, έχω τη συνήθεια παντού όπου βρισκομαι να κάνω προπαγάνδα. Ξέρετε τι είναι η Αναρχία;” Στις 16 Απριλίου, επιτρέπουν στον αδελφό του να τον επισκεφθεί. Ο Ραβασόλ του λέει να μην λυπάται για τίποτα: “Αχ! λέει, αν είχαμε πολλούς συντρόφους σαν κι εμένα!” Όταν ο Ερρίκος τον ρωτά γιατί δολοφόνησε τον ερημίτη, αποκρίνεται ότι χρειαζόταν χρήματα για την ερωμένη του, τη μητέρα του και το κόμμα. Λέει ακόμα ότι θα προτιμούσε να είχε πεθάνει τη στιγμή της σύλληψής του: “Καλά έκαναν οι αστυφύλακες και με έρριξαν κάτω! Δεν θα μου είχαν γλιτώσει!” Και συνιστά στον αδελφό του, σφιγγοντάς τον στην αγκαλιά του, να φροντίζει τη μάνα τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

“Οι επιπτώσεις της περίπτωσης του Ραβασόλ”.

Η προδικασία δεν τρενάρει διόλου! Άρχισε στις 30 Μαρτίου, και έκλεισε στις 10 Απριλίου. Δέκα μέρες, ο δικαστής Λωράν-Ατταλέν, δούλεψε εντατικά. Ο φάκελος περιέχει πάνω από εξακόσια έγγραφα. Όμως η υπόθεση δεν έχει ακόμα κερδηθεί. Δεν είναι διόλου σίγουρο ότι ο εισαγγελέας θα αποσπάσει τη θανατική καταδίκη του κατηγορουμένου. Το γεγονός ότι οι ένορχοι φοβούνται (μπείτε στη θέση τους: προκαλούν το αναρχικό κίνημα!) εξηγεί κατά ένα μέρος, ότι η ετυμηγορία μπορεί, ενδεχομένως, να είναι δυσημένης ως προς την άποψη της κατηγορούσας αρχής. Όμως επίσης, κατά περίεργο τρόπο, τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά όσο φαίνονται εκ πρώτης όψεως. Η ενέργεια του Ραβασόλ επέτυχε, πράγματι, εν μέρει τον στόχο της. Καταδικάζουν τις τρομοκρατικές απόπειρες, όμως, υποσυνείδητα, αντιλαμβάνονται τα κίνητρά τους. Η κοινωνία έχει “κακή” συνείδηση. Άλλωστε, αν δεν ήταν έτσι, θα είχε άραγε γεννήσει αυτές τις αναρχικές ομάδες, οι οποίες προβάλλουν την ενδόμυχη ταραχή της; Η κοινωνική αδικία είναι όντως υπαρκτή, έστω και αν δεν δικαιολογεί τον τυφλό φόνο. Όμως το τελευταίο αυτό δεν εμποδίζει την αδικία να υπάρχει. Μήπως δεν υπάρχει άλλος τρόπος για να την καταγγείλει

κανείς; Μήπως χρειάζεται να ουρλιάξεις για να την καταστήσεις ορατή, ανυπόφορη για όλους;

Η κοινή γνώμη δεν διαλογίζεται. Πάντως, εκείνη τη στιγμή, αναταράχθηκε ως τα τρίορθά της, από αυτά τα προβλήματα, έστω και αν δεν θέλησε, ή δεν μπόρεσε, να τα διατυπώσει. Το διαισθανόμαστε διαβάζοντας τις εφημερίδες της εποχής εκείνης. Δεν το λένε με σαφήνεια, διότι οι δημοσιογράφοι, κατά γενικό κανόνα, ταυτίζονται με το πνεύμα που επικρατεί εκείνη τη στιγμή, χωρίς να προσπαθήσουν να αποστασιοποιηθούν, όμως αυτό διαφαίνεται μέσα από τις γραμμές. Ένα σημείωμα του *Γαλάτη*, τυπωμένο λίγες μέρες πριν από την έναρξη της δίκης, αποδίδει την αμφισημία που χαρακτηρίζει τη θέση του "συλλογικού ασυνείδητου" έναντι του Ραβασόλ. Το σημείωμα αυτό έχει τη μορφή ενός διαλόγου μεταξύ ενός ενόρκου και της γυναίκας του:

Η παραμονή της δίκης.

Ένας ένορκος: Είναι για αύριο (στη γυναίκα του): δάλε μου ένα ποτηράκι κονιάκ. (Πίνει). Ναι, είναι για αύριο!

Η γυναίκα του: Αύριο θα καταδικάσουν αυτόν τον ελεεινό. Άργησαν πολύ!

Ο ένορκος: (αφηρημένα) Χμ!

Η γυναίκα του: Και σε θάνατο, για παραδειγματισμό.

Ο ένορκος: Πιστεύεις πως θα τον καταδικάσουν σε θάνατο;

Η γυναίκα του: Εσύ το ξέρεις καλύτερα από μένα, υποθέτω. Περιέργο θα ήταν να μην τον καταδίκαζαν σε θάνατο, ύστερα από όσα έχουν πει! Θα ήταν, στ' αλήθεια, περιέργο!

Ο ένορκος: Μην προσπαθείς να με επηρεάσεις, και επίτρεψέ μου να σου πω ότι είναι κάτι πολύ σοβαρό να καταδικάζεις κάποιον σε θάνατο.

Η γυναίκα του: Είναι σοβαρό και γι' αυτόν.

Ο ένορκος: Είναι σοβαρό και για την κοινωνία, και για τον τόπο. Βάλε μου ακόμα ένα ποτηράκι κονιάκ.

Η γυναίκα του: Δεν μιλούσες έτσι πριν από ένα μήνα. Έτσι που σ' άκουσα να μιλάς, θά 'πρεπε να του κόψουν το κεφάλι αμέσως.

Ο ένορκος: Πολλά έγιναν εδώ κι ένα μήνα. Τριάντα μέρες, έχει κανείς τον καιρό να το σκεφθεί. Πρώτα-πρώτα, δεν ήξερα πως θα ήμουν ένορκος. Και ούτε ήξερα πως ο Ραβασόλ είχε έναν αδελφό, μια οικογένεια, ίσως και παιδιά.

Η γυναίκα του: Αυτό δεν τον εμπόδισε να τινάξει δυο σπίτια στον αέρα!

Είναι πράγματι, φοβερά δυσάρεστο να είσαι ένορκος σε μια τέτοια δίκη. Και για έναν λόγο παραπάνω: Το "τέρας" που δέσποζε στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων δεν έχει, κατά βάθος κακό χαρακτήρα. Είναι σαν κι εσάς και σαν κι εμένα. Πώς λοιπόν έγινε ένα τέτοιο δράμα; Μήπως υπάρχει, όπως δεν παύουν να το διακηρύσσουν οι αναρχικοί, κάτι σάπιο στο βασίλειο της Δανιμαρκίας; Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι θέλουν να απεκδυθούν των ευθυνών τους. Θα ήθελαν, από την άλλη μεριά, να απαλλαγούν από αυτό το κακοποιό κτήνος. Τι να κάνουν λοιπόν; Δεν έγινε ποτέ μια πραγματική διαβούλευση. Οι κρατικές αρχές είχαν ανάγκη ενός συμβολισμού και ενός παραδείγματος. Θα προσπαθήσουν να μετατρέψουν τον ένοχο σε αποδιοπομπαίο τράγο και σε πρόσχημα καταστολής. Δηλαδή, να αξιοποιήσουν το συλλογικό άγχος προς όφελός τους, και να αποκρύψουν έτσι τα αληθινά προβλήματα. Όπως έγραφε *Ο Γαλάτης*: "Ας είμαστε σταθεροί, ενεργητικοί, έχει αρχίσει η μάχη. Ας παραμείνουμε όμως ανθρώπινοι και μελίχιοι έναντι των δυστυχημένων, που υποφέρουν χωρίς να μας δάζουν δυναμίτη". Σαφέστατο: Ας τιμωρήσουμε τους ενόχους, και ας κάνουμε λίγο περισσότερη ελεημοσύνη. Έτσι, θα λύσουμε το κοινωνικό πρόβλημα.

Μια προειδοποιητική βολή.

Επωφελούμενος από την ευφορία που προκάλεσε η σύλληψη του Ραβασόλ, ο υπουργός Εσωτερικών εντείνει την ευρύτατη αντιαναρχική επιχείρηση που είχε αρχίσει από τον καιρό της τρομοκρατικής απόπειρας κατά του στρατώνα Λομπώ. Συλλαμβάνουν σωρηδόν, έστω και αν τους αφήνουν αργότερα ελεύθερους. Ο Ριζοσπαστικός διαμαρτύρεται κατά της αυθαιρεσίας αυτής, χρησιμοποιώντας σύγχρονη ορολογία. “Δεν μπορούμε να αποδεχθούμε, εν πλήρει Δημοκρατία, την προσφυγή σε δίκες σκοπιμότητας [...] Αυτός ο τρόπος προστασίας της κοινωνίας είναι ό,τι πρέπει για να προκαλέσει και να δικαιώσει την αταξία [...]. Ευτυχώς, η φρόνηση του λαού θα αντισταθμίσει την τρέλα της εξουσίας”.

Όμως δεκατέντε μέρες μετά από τη λήξη των ανακρίσεων, το δράδυ της 25ης Απριλίου, οι “φανατικοί της Κοινωνικής Επανάστασης”, όπως τους αποκαλεί ένας από τους ιστορικούς της περιόδου αυτής, πραγματοποιούν την απειλή τους. Το εστιατόριο Βερύ, όπου συνελήφθη ο Ραβασόλ ανατινάζεται. Ο ιδιοκτήτης του, ο θείος του γκαρσονιού Ζυλ Λερό, μεταφέρεται στο νοσοκομείο με πολτοποιημένο το πόδι του. Ένας ανύποπτος πελάτης, τυπογράφος, τραυματίζεται και αυτός, βαρύτατα, στα πόδια. Οι δύο τραυματίες θα πεθάνουν λίγες μέρες αργότερα. Ο Λερό θα φύγει από τη Γαλλία. Όταν επιστρέψει θα γίνει δεσμοφύλακας. Μέσα σε λίγα λεπτά, les και περίμενε αυτό το σύνθημα, το πλήθος μαζεύεται γύρω από το εστιατόριο, και μεγαλώνει αδιάκοπα. Όλοι θέλουν να πλησιάσουν για να δούν. Απότομα, χωρίς να το έχει πάρει ακόμα συνείδηση ξεσπά εδώ το ξάφνιασμα του Παρισιού. Κανείς δεν αμφιβάλει ως προς τη σημασία που προσλαμβάνει αυτή η απόπειρα. Έγινε για να τρομοκρατήσει τους ενόρκους. Μια προειδοποιητική βολή. Οι αναρχικοί κατασκευάζουν λογοπαίγνια. Ο Φιλήσιχος Άνθρωπος θα μιλήσει για “verification” (verification σημαίνει εξακρίβωση στοιχείων ταυτότητας). Νιώθοντας τη λαϊκή οργή να φουντώνει ο τύπος

ξιφουλκεί. Απαιτεί παραδειγματική τιμωρία. Ο *Βολταίρος* για παράδειγμα: “Ακούσαμε να λένε σήμερα μπροστά στο κατερειπωμένο κατάστημα: αφού οι αναρχικοί έθεσαν εαυτούς εκτός νόμου, θα τους ταίριαζε περισσότερο ένα στρατοδικείο από ένα κακουργοδικείο”. Είναι απίθανο πόσο ορισμένοι δημοσιογράφοι μπορούν και γίνονται τα φερέφωνα του λαού, όταν αυτός εκτροχιάζεται! Τον ίδιο εκείνον καιρό, στα βουλεβάρτα, οι εφημεριδοπώλες έκαναν χρυσές δουλειές.

Μια “θρηνωδία”, εμπνευσμένη από τα γεγονότα εκείνα, γινόταν ανάρπαστη.

*Τον λένε Ραβασόλ
Από το Σαιν-Σαμόν.
Μια μικρούλα πολιτεία
που την έκανε ένδειξη.
Το Παρίσι, η μεγάλη πολιτεία
Σύντομα δεινοπάθησε
Από τον δυναμίτη.
Ήθελε όλα να τα τινάξει στον αέρα:
Χρειάζεται ένα γερό χτύπημα
Για να σταθούμε όρθιοι...*

“Αν γνώριζαν τις θεωρίες μας, θα μας θεωρούσαν σαν τους πραγματικούς υπερασπιστές της κοινωνίας”.

Στις 26 Απριλίου, η δίκη αρχίζει μέσα σε μια ατμόσφαιρα τρόμου. Το Δικαστικό Μέγαρο φυλάσσεται σαν να επρόκειτο να υποστεί πολιορκία. Είχε μετατραπεί σε αληθινό φρούριο, επιτηρούμενο από πάνοπλους χωροφύλακες και εθνοφρουρούς. Μέσα στην ίδια την αίθουσα του δικαστηρίου, προς αποφυγήν πάσης εκκλήξεως, και παρά τον επισταμένο έλεγχο των προσερχομένων, ο προοριζόμενος για το κοινό χώρο έχει, κατά μέγα μέρος, καταληφθεί από αστυνομικούς με πολιτική περιβολή και από δικηγόρους. Προεδρεύει κάποιος

Γκυές. Δεν φημίζεται για τη μεγαλοφυΐα του. Ένας Μπωρεπαίρ είναι ο δημόσιος κατήγορος. Εισάγονται οι πέντε κατηγορούμενοι. Ο Ραβασόλ φορά, ως συνήθως, μια μαύρη ρεδινκότα. Είναι ήρεμος, στα χείλη του διαγράφεται ένα ειρωνικό χαμόγελο. Ο Σιμόν, το “Παξιμάδι”; Σκέτος γαβριάς. Ο Σωμαρτέν; Κοντόχοντρος με μουστάκες. Ο Μπεαλά; Ένα μακρύ, λεπτό πρόσωπο. Η Ερωμένη του Μαριέττα; Μια μελαχροινούλα εικοσιτριών ετών, με όμορφα μαύρα μάτια και σγουρά μαλλιά.

Ο Πρόεδρος αρχίζει λέγοντας στον Ραβασόλ ότι κατηγορείται για πολλά εγκλήματα διαπραχθέντα στην περιοχή του Λείγηρα. Ο κατηγορούμενος αποκρίνεται ότι δεν βρίσκεται εδώ γι’ αυτά και ότι, άρα, δεν πρόκειται να απαντήσει. Πράγματι, διώκεται για άλλο λόγο. Και η κλοπή του ερημίτη; Παραδέχεται ότι του έκλεψε επτά χιλιάδες φράγκα. Γίνεται αναφορά στις τρομοκρατικές απόπειρες. Ο Ραβασόλ δηλώνει ότι κατασκεύασε εντελώς μόνος του τις “χύτερες” του, και ότι δεν είχε συνενόχους. Ομολογεί τα πάντα και απαλλάσσει τους συντρόφους του. Τέλος, διαβάζει μια δήλωση: “Θέλησα να εκδικηθώ τον κύριο Μπενουά γιατί ήταν μεροληπτικός στην υπόθεση Ντεκάν, Νταρντάρ και Λεβεγιέ. Θέλησα να εκδικηθώ τον κύριο Μπυλό γιατί ζήτησε την ποινή του θανάτου για τον Ντεκάν, οικογενειάρχη και πατέρα, που σήμερα τα παιδιά του ζουν μες στη μιζέρια. Θέλησα να εκδικηθώ γιατί οι αστυνομικοί είχαν χτυπήσει τους φίλους μου, και είχαν αρνηθεί να δώσουν νερό σε τραυματίες [...]. Αν γνώριζαν τις θεωρίες μας, αντί να μας χαρακτηρίζουν εγκληματίες, θα μας θεωρούσαν, αντίθετα, σαν τους πραγματικούς υπερασπιστές της κοινωνίας”. Όλοι οι μάρτυρες καταθέτουν ευνοϊκά υπέρ του Ραβασόλ. Έδινε συχνά χρήματα στη γυναίκα του Ντεκάν, και είχε αγοράσει ρούχα για τα παιδιά της. Με δυο λόγια, ένας δικαιοκρίτης!

Προς το ικρίωμα.

Είναι τώρα η οειρά του εισαγγελέα να αγορεύσει. Κατηγορεί τους υπόδικους ως “εγκληματίες του κοινού ποινικού δικαίου”, που κρύβονται πίσω από φιλοσοφήματα. Και απευθυνόμενος στον Ραβασόλ: “Εσείς, πολιτικός ανήρ; Όχι δα, δεν είσθε παρά ένας ιπλότης της δυναμίτιδος”. Ωστόσο, οι ορκωτοί δικαστές φαίνονται να δυσοφορούν. Ο εισαγγελέας το αντιλαμβάνεται και κραυγάζει: “Μοιάζω να φοβάμαι; Όλοι εδώ, είμαστε στο πόστο μας, και δεν θα λιποτακτήσουμε”. (Η μικρή ανεκδοτολογική ιστορία ισχυρίζεται ότι ο θαρραλέος αυτός εισαγγελέας είχε κρύψει πίσω από την έδρα του τη βαλίτσα του και την ομπρέλα του, για το ενδεχόμενο μιας εσπευσμένης φυγής). Στις οκτώ το βράδυ, διακόπτεται η συνεδρία για μιάμιση ώρα. Στην επανάληψή της, παρατηρούνται μεταξύ του ακροατηρίου, κυρίες που φορούν τα καλά τους και άνδρες του καλού κόσμου. Άραγε οι κυρίες είναι κόρες εκείνων των γυναικών που, κατά τη Ματωμένη Εβδομάδα, έβγαζαν τα μάτια των Κομμουνάρων με τις ομπρέλες τους; Τέλος, μετά από συναρπαστικές αγορεύσεις (οι ένορκοι συνεδρίασαν δεκαέξι ώρες) ο Ραβασόλ και ο Σιμόν καταδικάζονται σε ισόβια καταναγκαστικά έργα. (Επτά ένορκοι στους δώδεκα τους αναγνώρισαν ελαφρυντικά), και οι υπόλοιποι απαλλάσσονται. Το κοινό μένει εμβρόντητο. Ακούγονται αποδοκμασίες. Οι έντιμοι κύριοι δεν κατασπάρραξαν τη λεία τους. Την άλλη μέρα, *Η Μικρή Εφημερίδα* θα γράψει ότι ο Ραβασόλ φαινόταν σαν να παρίστατο σε μια δίκη στην οποία δεν ήταν αναμεμιγμένος, και όπου επρόκειτο απλώς για την κλοπή κάποιου λαγού!

Στις 21 Ιουνίου, ο Ραβασόλ προσάγεται εκ νέου ενώπιον της δικαιοσύνης. Δικάζεται στο Μονμπριζόν, στο κακουργοδικείο του Λείγρηα. Οι πολυάριθμοι δημοσιογράφοι στέλνουν τα κείμενά τους με ταξιδιωτικά περιστερία, ή χρησιμοποιώντας την ειδική γραμμή για τη μεταβίβαση των τηλεγραφημάτων, την οποία εγκατέστησαν επί τη ευκαιρία. Πάνω σε ένα

τραπέζι, στην αίθουσα του δικαστηρίου, σε εμφανή για το κοινό θέση, ένα κιώτιο με τα κρανία των δολοφονημένων του Σαιντ-Ετιέν. Εκτός από αυτό το έγκλημα, αποδίδουν στον Ραβασόλ τον φόνο του εισοδηματία και της γκουβερνάντας του, την παραβίαση του τάφου της κόμησας Ροσταγιέ, και τη δολοφονία του ερημίτη. Αυτός επαναλαμβάνει “αν σκότωσα, ήταν, πρώτα, για να ικανοποιήσω τις προσωπικές μου ανάγκες, έπειτα, για να βοηθήσω την υπόθεση της Αναρχίας, γιατί εργαζόμαστε για την ευτυχία του λαού”. Παραμένει ήρεμος κατά τη διαδικασία. Παρ’ όλο που ο Σωμαρτέν, ο παλιός του σύντροφος, καταθέτει επιδαιμονικά στοιχεία εναντίον του, αυτός τον αντικρούει με αβρότητα. Δεν αφήνει να φανεί η συγκίνησή του παρά μόνο τη στιγμή που, ντυμένη με τη χοντροκομμένη στολή των κρατουμένων, έρχεται να καταθέσει η ερωμένη του Μαντλέν Ρυλλιέρ. Χάνει τα νερά του μόνο όταν, κατά το τέλος της διαδικασίας, ο Πρόεδρος του απαγορεύει να υπερασπισθεί ο ίδιος τον εαυτό του.

Ο εισαγγελέας κλείνει το κατηγορητήριο λέγοντας ότι αναζήτησε έστω και ένα ελαφρυντικό, αλλά δεν βρήκε τίποτα. “Η κοινή γνώμη, η ίδια η μάνα του, τον έχει καταραστεί. Οι φίλοι του τον έχουν απορρίψει. Ο Καινιγκστάιν δεν αξίζει τον οίκτο μας. Γιος Πρώσου, ο άνθρωπος αυτός, ο άθλιος αυτός, μπορούσε να πολιτογραφηθεί Γάλλος. Δεν το έκανε. Αυτό είναι παρήγορο, γιατί έτσι δεν θα πέσει το κεφάλι ενός Γάλλου”. Περίεργη παρηγοριά, συνοδευόμενη από ένα όχι λιγότερο περίεργο λάθος: είναι γνωστό ότι ο Ραβασόλ έχει, λόγω του πατέρα του, ολλανδική υπηκοότητα. Μετά από σύσκεψη μισής ώρας, οι ένοχοι διατυπώνουν την ετυμηγορία τους: ο Ραβασόλ δεν είναι ένοχος ως προς τους φόνους του εισοδηματία και των γυναικών που πουλούσαν είδη κιγκαλερίας στο Σαιντ-Ετιέν. Κηρύσσεται ένοχος, και χωρίς ελαφρυντικά, σε ό,τι αφορά την ιεροσυλία του τάφου, τη δολοφονία του ερημίτη, και την ηθελημένη πυρπόληση. Το δικαστήριο εκφωνεί τη θανατική του καταδίκη. Ο Ραβασόλ αναφωνεί: “Ζήτω η Αναρχία!” Η αδελφή του λιποθυμά.

“Ζήτω η ΕΠΑ....”

Στο κελλί, του Ραβασόλ δεν του φορούν ζουρλομανδύα, όμως του έχουν επιβάλει κάτι παρόμοιο. Τον έχουν σφιχτοδέσει με ένα ολόκληρο σύστημα λουριών, που του αφήνουν μια σχετική ελευθερία κινήσεων, περιορίζοντάς του όμως τις μετακινήσεις του. Ο Ραβασόλ επωφελείται από τον υποχρεωτικό ελεύθερο χρόνο του για να συντάξει τις πολιτικές και φιλοσοφικές του σημειώσεις. Στα χαρτιά του θα βρεθεί μια σειρά στοχασμών για τη θεωρία του αναρχισμού, την οργάνωση της κοινωνίας, τον ελεύθερο έρωτα κτλ. Ανακαλύπτουν επίσης ένα γράμμα όπου δηλώνει: “Ελπίζω να μπορέσω να πεθάνω με θάρρος, χωρίς μνησικακία για κανέναν. Λυπάμαι μόνο για τα αθώα θύματα που πέθαναν εξ αιτίας μου, και ικετεύω τους φίλους μου να μην δημιουργήσουν άλλα”. Συνεχίζει επίσης να κάνει προπαγάνδα στους δεσμοφύλακές του. Διάφοροι θαυμαστές του του στέλνουν χρήματα. Του ζητούν αυτόγραφα. Αρνείται να κάνει έφεση γιατί, όπως γράφει στον αδελφό του, δεν θέλει να υποφέρει τα μύρια όσα στο κάτεργο. Όλο αυτόν τον καιρό, μεταφέρουν εδώ κι εκεί την καρμανιόλα, ώστε να τηρηθεί μυστικός ο τόπος της εκτέλεσης. Στις 11 Ιουλίου 1892 δύο λόχοι πεζικού καταλαμβάνουν θέσεις γύρω από το Δικαστικό Μέγαρο του Μονμπριζόν.

Στις τρεις και σαράντα λεπτά, ξυπνούν τον Ραβασόλ. Αποκρούει με σταθερότητα τον εφημέριο που ήρθε να του παρασταθεί. “Δεν σκοτίζομαι ούτε για τη θρησκεία, ούτε για τους ανθρώπους που συντηρούν τις προλήψεις, και είναι ανίκανοι να αποδείξουν την αλήθεια αυτών τα οποία διδάσκουν”. Κάνει αστεία με τον δήμο και τους δοηθούς του. “Δεν χρειάζεται, τους λέει, να με δέσετε πολύ σφιχτά. Δεν έχω σκοπό να πετάξω” Μέσα στην κλούβα που τον μεταφέρει στο ικρίωμα, τραγουδά το τραγούδι του Μπάρμπα Ντυσέν. Μπροστά στην καρμανιόλα, θέλει να μιλήσει στο πλήθος. Τον αρπάζουν. Μόλις που προλαβαίνει να

φωνάζει: “Ζήτω η Επα...” Ένας ξερός ήχος. Ποτάμι το αίμα.

“Η καρδιά μου σφίγγεται”.

Ο Ραβασόλ μετατρέπεται σε μάρτυρα. Ο θαρραλέος του θάνατος πάνω στο ικρίωμα του δημιουργεί έναν φωτοστέφανο δόξας. Ο Πωλ Αντάμ, ένας αναρχικός διανοούμενος, δεν θα διατάσει να γράψει: “Ο Ραβασόλ παραμένει ο προπαγανδιστής της Μεγάλης Ιδέας των παλαιών θρησκειών, που εξυμνούσαν την επιδίωξη του ατομικού θανάτου για το καλό του κόσμου, την αυτοθυσία της ζωής του και της υστεροφημίας του, με τον εγκωμιασμό των φτωχών και των ταπεινών. Είναι ο Ανανεωτής της Ουσιαστικής Θυσίας... Σε τούτους τους χρόνους κυνισμού και σαρκασμού, ένας Άγιος γεννήθηκε για μας”. Ο Ραβασόλ άγιος; Ο ίδιος θα εκπλησσόταν να τον αποκαλούν έτσι. Για πολλά χρόνια, σχολιάστηκαν τα κίνητρά του. Ο Μαλατό τον χαρακτηρίζει ως ένα τραγικό πεπρωμένο. Άλλοι τον δλέπουν με άλλο μάτι. Δεν είναι τάχα πιο απλό να παραδεχθούμε ότι υπήρξε αφ’ ενός ένας δολοφόνος, και αφ’ ετέρου ένας αυθεντικός αναρχικός; Στον δικαστή, που τον ερωτά κατά την πρώτη του δίκη, αποκρίνεται: “Ποτέ μου δεν θα το αποφάσιζα να ζητιανέψω. Όσο για να δουλέψω, δεν το θέλω, γιατί η δουλειά μου μόλις που μου δίνει τη δυνατότητα να ζω, και πλουτίζει το αφεντικό μου. Η δουλειά είναι μια από τις μορφές της αδικίας. Άρα, πρέπει να κλέψω, και στην ανάγκη να δολοφονήσω, για να προμηθευτώ τα χρήματα που μου χρειάζονται. Γι’ αυτό και σκότωσα”. Όμως ξαναβρίσκουμε τον ανυπότακτο, σε στυλ Μπακούιν, όταν δηλώνει: “Ποτέ μου δεν θα πω τίποτα για τους συντρόφους μου. Το μόνο που μπορώ να πω είναι ότι πρόκειται για ανθρώπους παράτολμους που θα βάλουν σε μελάδες τους μπουρξουάδες. Και θα είναι δίκαιο!” Μήπως και αυτό δεν τον προσδιορίζει; Δεν είναι προς τιμήν του;

Θα ήταν άδικο να ταυτίσουμε συνολικά τον αναρχισμό με

τη ληστοκρατία, είτε με τον φανατισμό. Πάντως το φαινόμενο Ραβασόλ ανοίγει μια εποχή κατά την οποία μερικές φορές, όμως όχι πάντα, η πιο τρελή έξαρση μπερδεύεται με το έγκλημα του κοινού ποινικού δικαίου. Ως τον θάνατο του Ραβασόλ, ως το 1894, θα υπάρξει μια περίοδος τρομοκρατικών αποπειρών, με μοναδικό στόχο τον φόνο. Όμως, μετά από αυτή την “μέσω βομβών” προπαγάνδα, αρχίζει η περίοδος της “ανομίας”, δηλαδή της “ατομικής επανάκτησης”, επιχειρούμενης από ληστές του τύπου Μποννό. Στις 8 Νοεμβρίου 1892, ένας υπάλληλος της Εταιρείας των Ανθρακωρυχείων του Καρμώ, της οποίας η έδρα βρισκόταν στο Παρίσι, στη λεωφόρο Όπερας 11, ανακαλύπτει μια “χύτρα” στο πλατύσκαλο του κτιρίου. Ένας αστυφύλακας τη μεταφέρει αμέσως στο αστυνομικό τμήμα της οδού των Μπονζ-Ανφάν. Εκεί εκρήγνυται και σκοτώνει πέντε αστυνομικούς. Έναν χρόνο αργότερα, ένας εργάτης σε τσαγκαράδικο, δεκαεννέα ετών, “τίμιος και λιτοδίαιτος”, “ντροπαλός, όμως νευρικός”, προσήλυτος του αναρχισμού από τα δεκάξι του, επηρεασμένος από τα αναγνώσματά του και τις διαλέξεις του Σεμπασιέν Φωρ και του Λεόν-Ζυλ Λεωτιέ, θέλει να “καθαρίσει έναν μπουρξουά”. Ο Ραβασόλ είναι το είδωλό του. Φοβάται μήπως σκοτώσει κάποιον αθώο “χτυπώντας τον πρώτο τυχόντα μπουρξουά”. Παίρνει σαν όπλο αυτό που έχει πρόχειρο: το εργαλείο της δουλειάς του, μια φαλτσέτα. Στις 23 Φεβρουαρίου 1893 (έχοντας έρθει από τη Μανόσκ, βρίσκεται στο Παρίσι μόλις δυο μήνες), σκοτώνει μέσα σε ένα εστιατόριο, στο Μπουγιόν Ντυβάλ, της λεωφόρου Όπερας, τον κ. Γεωργιέβιτς, τον πρεσβευτή της Σερβίας στο Παρίσι. Τον συλλαμβάνουν χωρίς δυσκολία. Στη φυλακή, γράφει στίχους και αισθηματικά διηγήματα. Το δικαστήριο τον καταδικάζει σε ισόβια καταναγκαστικά έργα.

Στις 9 Δεκεμβρίου 1893 κατά τις τέσσερις το απόγευμα θα γίνει μια τρομοκρατική απόπειρα που θα κάνει πάταγο, γιατί στόχος είναι η Βουλή. Εκείνη λοιπόν την ώρα, μια ισχυρή έκρηξη ακούγεται στο Μέγαρο Λασσαί. Πέταξαν μια δόμβα

από τα θεωρεία του δεύτερου εξώστη. Τραυματίζει μερικούς βουλευτές, έναν κλητήρα και κάποια άτομα που παρευρίσκονταν στη συνεδρίαση. Πανικός. Η αστυνομία συλλαμβάνει αμέσως καμιά εικοσαριά αναρχικούς. Από την άλλη κιόλας μέρα, ο Ωγκώστ Βαγιάν αυτοκατηγορείται για την απόπειρα. Ο Βαγιάν έχει γεννηθεί στις Αρδέννες το 1861, σε πολύ φτωχικό περιβάλλον, και μέσα σε μια διαλυμένη οικογένεια. Φθάνει στο Παρίσι σε ηλικία δώδεκα ετών. Καταδικάζεται για επαιτεία και κλοπή. Αργότερα, κάνει διάφορες δουλειές: μαθητευόμενος ζαχαροπλάστης, τσαγκάρης, μεροκαματιάρης σε δυροδεψείο, κτλ. Τον ελκύει ο σοσιαλισμός. Γίνεται γραμματέας των "Ανεξάρτητων της Μονμάρτρης". Τον κατηγορήσαν για χαφιεδισμό, και αναγκάζεται να παραιτηθεί. Προσχωρεί τότε στους "Εξεγερμένους" του Βιλνέβ-Σαιν-Ζωρζ. Το 1890, τον συναντούμε στην Αργεντινή, όπου προσπαθεί να κάνει την τύχη του. Επιστρέφει στη Γαλλία τρία χρόνια αργότερα. Συζεί με κάποια. Η εξασθίωση τον κυνηγά σαν κακιά μοίρα. Δεν μπορεί να καλύψει τις ανάγκες της συντρόφισσάς του, ούτε της κορούλας του, της μικρής Σιδωνίας.

Απελπισμένος, θέλει να πεθάνει. Ένας αναρχικός διαρρηκτής του δίνει εκατό φράγκα και η γυναίκα του Πωλ Ρεκλύ άλλα είκοσι. Νοικιάζει ένα δωμάτιο σε ξενοδοχείο, όπου ετοιμάζει τη δόμβα του, και γράφει στο Ημερολόγιό του: "Σήμερα το πρωί, αφήνοντας πίσω τη συντρόφισσά μου και την κορούλα μου, η καρδιά μου σφίχτηκε από πόνο. Μπόρεσα να τους κρύψω την ταραχή μου. Κακομοιρούλες μου, τι θα απογίνουν; Αντιμετωπίζω τον θάνατο με ηρεμία. Αυτός δεν είναι τάχα το καταφύγιο όσων έχουν χάσει τις αυταπάτες τους; Όμως θα πεθάνω με την ικανοποίηση πως έκανα ό,τι μπόρεσα για να φέρω νωρίτερα τη νέα εποχή". Και παρακάτω: "Όσο και να αναλύω τα συναισθήματά μου, δεν νιώθω κανένα μίσος γι' αυτούς που θα πέσουν αύριο".

Ξεμπερδεύουν με τη δίκη του χωρίς χασομέρια. Μια μόνη συνεδρίαση θα αρκέσει για να καταδικασθεί ο Βαγιάν σε

θάνατο. Θα επικαλεσθεί το επιχείρημα ότι δεν θέλησε να σκοτώσει: “Προτίμησα να τραυματίσω πολλούς βουλευτές, παρά να σκοτώσω μερικούς, θα πει. Αν ήθελα να σκοτώσω, θα είχα δάλει σφαιρίδια μέσα”. Αυτό δεν θα βαρύνει διόλου. Η Δικαιοσύνη πρέπει να μιλήσει, διότι το Κράτος νιώθει ότι απειλείται, και η Αναρχία έχει σημαδέψει τον εχθρό της στην ίδια του την καρδιά. Ο Βαγιάν υποδέχεται την ετυμηγορία με την κραυγή: “Ζήτω η Αναρχία!” Την αίτηση χάριτος που του απηύθυναν πολλοί βουλευτές, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας την απορρίπτει. Εκτελείται στις 5 Φεβρουαρίου 1894, την αυγή. Ο Γκαστόν Λερού, ο συγγραφέας του *Φαντομά*, γράφει για το γεγονός: Ποτέ δεν εκτελούν τους καταδικασμένους στην έσχατη των ποινών τις τελευταίες μέρες του καρναβαλιού, παρά μόνο στα μυθιστορήματα του Ευγενίου Συ. Λίγες μέρες πριν από την εκτέλεση, ένα στέλεχος του σοσιαλιστικού κόμματος, ο Ζ.-Λ. Μπρετόν, γράφει στην εφημερίδα του κόμματος: “Η άτιμη κοινωνία μας δάζει στο χέρι ενός ανθρώπου τη ζωή ενός άλλου ανθρώπου. Επιτρέπει στον Πρόεδρο Καρνό να γίνει δολοφόνος ή άνθρωπος. Ποιον ρόλο θα προτιμήσει; Δεν το ξέρουμε. Αν όμως αποφανθεί, έτσι ψυχρά, υπέρ του θανάτου, δεν θα υπάρξει πια στη Γαλλία ούτε ένας άνθρωπος για να τον λυπηθεί, αν, κάποια μέρα, του συμβεί η μικρή δυσάρεστη έκπληξη να δει το σάπιο κουφάρι του να το διαμελίζει κάποια δόμδα”. Προφητικό άρθρο! Ο Καρνό, πράγματι, θα δολοφονηθεί από έναν αναρχικό.

“Οι οπαδοί της ποινής του θανάτου ας πάνε, αν το τολμούν, να οσμοθούν το αίμα στις φυλακές της Ρόκετ”.

Με τον θάνατό του, ο Βαγιάν θα συναντήσει τον Ραβασόλ στο Πάνθεο των μαρτύρων της Αναρχίας. Στο νεκροταφείο του Ιδρύ, θαμμένος κάτω από τους σωρούς τα λουλούδια, ο τάφος του γίνεται τόπος προσκυνήματος. Καταθέτουν ταινίες μαύρες ή τρίχρωμες, ποιήματα, κτλ. Υπάρχει μάλιστα και μια

πλάκα από επάργυρο μέταλλο με την επιγραφή “Θλίψη”, ή ακόμα και παιδιάστικα ορνιθοσκαλίσματα που λένε: “Εγώ που είμαι ένα παιδί, θα κάνω ό,τι εσύ δεν μπόρεσες να κάνεις”. Η μαρκησία του Υζές πρότεινε να αναλάβει την ανατροφή της κόρης του Βαγιάν, της μικρής Σιδωνίας. Ο Βαγιάν προτίμησε να την εμπιστευθεί στον Σεμπασιέν Φωρ: “Βάλε τη μικρή όπου εσύ νομίζεις, του γράφει, ή κράτησέ την μαζί με τη συντρόφισσά μου [...], όχι πως έχω πάψει να εκτιμώ τη Μαρία, αντίθετα. Όμως δεν έχει την απαραίτητη ηθική εξουσία για να αναθρέψει όπως πρέπει τη μικρή. Συγχώρησέ μου τη λέξη “εξουσία”, ή μάλλον αντικατάστησέ την με τη λέξη “επιρροή” που τώρα μόλις μου ήρθε στον νου (σίγουρα, η ζωή της φυλακής αδυνατίζει τη νόηση)”. Λαϊκά τραγούδια, που τα τραγουδούν στους δρόμους ή στις αυλές των σπιτιών, όπως *Η Ορφανή με τα μαύρα* ή *Το Μοιρολόι του Βαγιάν* περιγράφουν, ωραιοποιώντας την, τη δυστυχία της Σιδωνίας.

Η πράξη του Βαγιάν επικροτείται από όλους σχεδόν τους αναρχικούς κύκλους, και ενθουσιάζει ορισμένους ανθρώπους των γραμμάτων. Ο Λωράν Ταγιάντ, που παρευρίσκεται στο δείπνο της λογοτεχνικής επιθεώρησης Η ΠΕΝΝΑ, μαζί με τους Μαλλαρμέ, Βερλαίν, Ροντέν και Ζολά, λέει μαθαίνοντάς την: “τι σημασία έχουν τα θύματα αν η πράξη είναι ωραία!” (Ο Ταγιάντ-μεταστροφή της μοίρας!-θα χάσει ένα μάτι σε μια τρομοκρατική έκρηξη δόμβας). Πάντως, μέλλει να γνωρίσουμε μια αληθινή επιδημία από τρομοκρατικές απόπειρες. Μια εβδομάδα μετά από την εκτέλεση του Βαγιάν, στις 12 Φεβρουαρίου 1894, είναι η σειρά του Εμίλ Ανρύ να πετάξει μια δόμβα στο καφενείο Τερμινύς του σιδηροδρομικού σταθμού του Σαιν-Λαζάρ. Η έκρηξη τραυματίζει πολλούς, από τους οποίους ο ένας υποκύπτει στα τραύματά του. Ο Εμίλ Ανρύ συλλαμβάνεται μετά από λυσοαλέα αντίσταση.

Ο νεαρός τρομοκράτης, εικοσιδύο ετών, είναι γιος ενός κομμουνάρου, καταδικασμένου ερήμην σε θάνατο για τη συμμετοχή του στην παρισινή εξέγερση. Είναι λαμπρός σπουδαστής, έχει εισαχθεί στην Πολυτεχνική Σχολή. Όμως

εγκαταλείπει τις σπουδές του για να ριχτεί στην αναρχική προπαγάνδα, και δουλεύει σε διακοσμητές για εκατό φράγκα το μήνα. Στο δικαστήριο, ο Ανρύ αυτοκατηγορείται επίσης ως υπεύθυνος της απόπειρας η οποία, το 1892, στο αστυνομικό τμήμα των Μπονζ-Ανφάν, είχε προκαλέσει τον θάνατο πέντε αστυνομικών. Η ανάκριση θα διαπιστώσει ότι είχε και συνενόχους. Δεν θα μπορέσουν να βρουν αυτούς τους κομπάρσους. Σαν πραγματικός αναρχικός, ο Ανρύ δεν θα μιλήσει. Στον δικαστή που τον κατηγορεί ότι τα χέρια του είναι κόκκινα από αίμα, αποκρίνεται: “Δεν στάζουν περισσότερο αίμα από όσο η κόκκινη τήβεννός σας, κύριε Πρόεδρε”. Δηλώνει, όταν του δίνουν τον λόγο, ότι είναι αναρχικός πρόσφατος. Σεβόταν μέχρι πριν από λίγο τα ιδανικά της εξουσίας, της οικογένειας, της πατρίδας και της ιδιοκτησίας. Όμως η ζωή, είπε, τον έβγαλε από τις αυταπάτες του. Είδε τους πλούσιους και τους φτωχούς. Στους μεν οι τιμές, στους δε η ντροπή. Είδε αξιωματικούς να πειραματίζονται ένα καινούριο τουφέκι πάνω σε παιδιά επτά ετών, και να τους συγχάιρουν γι’ αυτό στη Βουλή. Θέλησε λοιπόν να σκοτώσει, και όχι απλώς να τραυματίσει. Είπε μάλιστα ότι διάλεξε το καφενείο Τερμινύς γιατί είχε πολύ κόσμο. Τον καταδικάζουν σε θάνατο. Ο Κλεμανσώ, ο περίφημος Τίγρης, που παρευρίσκεται στην εκτέλεση, την περιγράφει: “Εμφανίζεται ο Εμίλ Ανρύ, καθώς τον οδηγεί, σπρώχνοντάς τον, η ομάδα του δήμου. Κάτι σαν μια οπτασία του Χριστού του Μυνκαζύ, με το τρελό του ύφος, τη φοβερά ωχρή όψη του, διάσπαρτη από κόκκινες τρίχες, αραιές και ακανόνιστες. Παρ’ όλα αυτά, η έκφρασή του παραμένει αδυσώπητη. Το πελιδνό του πρόσωπο με τυφλώνει. Είμαι ανίκανος να διακρίνω οτιδήποτε άλλο. Ο δεμένος άνδρας προχωρεί με βήμα γοργό, παρά το πεδούκλωμά του. Ρίχνει μια κυκλική ματιά και, με έναν φρικτό μορφασμό, με μια φωνή δραχνή, όμως δυνατή, φωνάζει νευρικά: “Κουράγιο, σύντροφοι. Ζήτω η Αναρχία!” Και βαδίζοντας πάντα διαστικά, προσθέτει με χαμηλή φωνή: “Άντε λοιπόν! Κουνηθείτε!” Έπειτα, φθάνοντας στην καρμα-

νιόλα, μια τελευταία κραυγή: “Ζήτω η Αναρχία!” Και ο Κλεμανσώ καταλήγει: “Το κακούργημα του Ανρύ είναι πράξη ενός άγριου. Η πράξη της κοινωνίας μου φαίνεται σαν μια ταπεινή εκδίκηση. Οι οπαδοί της ποινής του θανάτου ας πάνε, αν το τολμούν, να οσμοθούν το αίμα στις φυλακές της Ροκέτ. Και τα λέμε μετά”.

Ραταιζουσες φοβίες.

Οι αναρχικοί, στο σύνολό τους, δεν αποκηρύσσουν την πράξη του Εμίλ Ανρύ, δεν την επιδοκιμάζουν όμως και χωρίς επιφυλάξεις. Ο Οκτάβ Μιρμπά διατυπώνει έξοχα το πρόβλημα που τίθεται στους πιο διορατικούς από αυτούς. “Ένας θανάσιμος εχθρός της Αναρχίας δεν θα είχε ενεργήσει διαφορετικά από αυτόν τον Εμίλ Ανρύ, όταν πέταξε την αδικαιολόγητη βόμβα του ανάμεσα σε ήσυχους και ανώνυμους ανθρώπους, που είχαν έρθει σε ένα καφενείο για να πιουν ένα ποτήρι μπύρας, πριν πάνε να κοιμηθούν. Μερικοί υποψιάζονται αστυνομική προδοκία. Προτιμώ να πιστεύω ότι ο ίδιος ο Εμίλ Ανρύ δεν συμβουλευτήκε για την πράξη του αυτή παρά μόνο τον ίδιο τον εαυτό του, χωρίς να υπακούει σε άλλες υποδείξεις από αυτές της δικής του τρέλας. Πιθανόν. Όμως η καμπούρα της Αναρχίας σηκώνει πολλά. Όπως και το χαρτί, υπομένει τα πάντα. Είναι μόδα σήμερα οι εγκληματίες να την επικαλούνται, όταν έχουν διαπράξει κάποιο σπουδαίο κατόρθωμα. Το κάθε κόμμα έχει τους εγκληματίες του και τους τρελούς του, αφού κάθε κόμμα έχει ανθρώπους...”.

Θα ήταν ανιαρό να αναφερθούμε σε όλες τις τρομοκρατικές απόπειρες που διαδέχθηκαν η μια την άλλη μέσα στο 1894. Μια εβδομάδα μετά την απόπειρα κατά του Τερμινύς, ο Βέλγος αναρχικός Πωδέλ, ο επονομαζόμενος Ραμπαρντύ, δρα μια πρώτη φορά στην οδό Σαιν-Ζακ, μια δεύτερη στην οδό του Φωμπούρ-Σαιν-Μαρτέν. Έπειτα θα προσπαθήσει να καταστρέψει την εκκλησία Μαντλέν, αλλά θα ανατιναχτεί ο

ίδιος καθώς χειριζόταν τη “χύτρα” του. Η σειρά αυτή αποπειρών θα ολοκληρωθεί με τη δολοφονία του Προέδρου της Δημοκρατίας Σαντί Καρνό. Θα συμβεί στη Λυών, με την ευκαιρία της Εκθέσεως. Κατά τις εννέα το βράδυ, στις 24 Ιουνίου 1894, η πομπή του Προέδρου κατευθύνεται προς το Γκραν Τεάτρ, και ένα φιλήσυχο πλήθος συνωστιάζεται στο πέρασμά του. Ένας νεαρός, καμιά εικοσαριά χρονών, επωφελεΐται, ορμά και μαχαιρώνει τον Πρόεδρο φωνάζοντας: “Ζήτω η Επανάσταση! Ζήτω η Αναρχία!” Συλλαμβάνεται. Μαθαίνοντας ότι ο δολοφόνος ονομάζεται Καζέριο και ότι είναι Ιταλός, μανιασμένο το πλήθος χιμά στα καταστήματα που τα διαχειρίζονται Ιταλοί, και τους δάξει φωτιά. Ο Καρνό ξεψυχά τρεις ώρες αργότερα. Την άλλη μέρα, η σύζυγός του παίρνει ένα γράμμα που περιέχει μια φωτογραφία του Ραβασόλ με αυτές τις λέξεις: “Τον εκδικηθήκαμε”. Όσο για τον Καζερίο θα καταδικασθεί σε θάνατο, και θα κλάψει όταν ο δικηγόρος του, διορισθείς αυτεπαγγέλτως, θα αναφέρει τον πόνο της μητέρας του, μιας φτωχής χωριάτισσας από τη Λομβαρδία, όμως θα δείξει θάρρος ανεβαινοντας στο ικρίωμα.

Τον Αύγουστο 1894, η κυβέρνηση καταφέρει το μεγάλο χτύπημα. Πολλές συλλήψεις είχαν ήδη πραγματοποιηθεί από την αρχή του χρόνου. Δυο μέρες μετά την έκρηξη της δόμβας του Βαγιάν, ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως, ο Καζιμίρ Περιέ, παρουσίασε τον πρώτο από τους νόμους γνωστούς υπό το όνομα “δόλιοι νόμοι”, ο οποίος, υπό το πρόσχημα της πάλης κατά της αναρχικής τρομοκρατίας, έθιγε την ελευθερία του τύπου και του συνεταιρίζεσθαι. Ο *Φιλήσυχος Πολίτης*, Ο *Εξεγερμένος* και οι περισσότερες από τις εφημερίδες αναγκάζονται να διακόψουν. Και στις 6 Αυγούστου, τριάντα άτομα παραπέμπονται στο Κακουργοδικείο του Σηκουάνα, με την κατηγορία της συγκρότησης ένωσης κακοποιών.

Στο εδώλιο βρίσκονται ο Ζαν Γκραβ, ο Σεμπαστιέν Φωρ, ο συγγραφέας Φελίξ Φενεόν, αλλά μαζί με αυτούς τους διανοουμένους, και “παρανομιστές” όπως ο Τσερικόντι και ο Ορτιζ. Ο Πωλ Ρεκλύ, ο Εμίλ Πουζέ και μερικοί άλλοι

προτίμησαν να διαφύγουν. Πολλοί οι μάρτυρες υπερασπίσεως των κατηγορουμένων: ο Οκτάβ Μιρμπώ, ο Μπερνάρ Λαζάρ και ο Φραντς Ζουρνταίν για τον Ζαν Γκραβ. Ο Μαλλαρμέ για τον Φενεόν. Η κατηγορούσα αρχή επιχειρεί να εμπλέξει τους διανοούμενους με τους παράνομους. Πρωταγωνιστεί ο Φενεόν. Ο Πρόεδρος του θέτει ερωτήσεις σχετικά με ένα φιαλίδιο υδραργύρου που βρήκαν, και παρατηρεί ότι μπορεί να χρησιμοποιήθηκε στην κατασκευή βροντώδους υδραργύρου. Ο Φενεόν του απαντά ότι χρησιμοεύει επίσης στην κατασκευή θερμομέτρων. Δεν θα μπορέσουν να αποδείξουν ότι αυτός ο υδράργυρος προερχόταν από την κατοικία του Εμίλ Ανρύ, ωστόσο πολλές ενδείξεις φαίνεται ότι επιβεβαιώνουν την υπόθεση αυτή (για ορισμένους ιστορικούς, αυτό αποτελεί πραγματικότητα). Κατά τη διάρκεια μιας συνεδρίασης, ο δημόσιος κατήγορος ζητά μια διακοπή της δίκης για να πλύνει τα χέρια του. Είχε λάβει ένα δέμα που περιείχε περιττώματα. Ο Φενεόν προβαίνει αμέσως στην ακόλουθη δήλωση: “Από τον καιρό του Πόντιου Πιλάτου, έχουμε να δούμε έναν δικαστή να πλένει τα χέρια του τόσο επιδεικτικά”.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΣΥΜΜΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΠΟΝΝΟ ‘Η ΟΙ “ΤΡΑΓΙΚΟΙ ΛΗΣΤΕΣ”

Οι ένορκοι της Δίκης των Τριάκοντα διαχωρίζουν τους διανοούμενους από τους “παρανομιστές”. Απαλλάσσουν τους πρώτους, τιμωρούν τους δεύτερους. Η ετυμολογία ηρεμεί τα πνεύματα. Συνδυαζόμενη με τα κατασταλτικά μέτρα και με τη σύμπτωση που βασιλεύει στη χώρα, συντελεί στο κλείσιμο της περιόδου των τρομοκρατικών αποπειρών. Κάθε πρωί, και πότε-πότε πολλές φορές την ημέρα, αστυνομικοί με πολιτικά περνούν από τα σπίτια των πιο ύποπτων αναρχικών, μην αφήνοντάς τους να πάρουν ανάσα. Η κοινή γνώμη ορθώνεται εναντίον “των ανθρώπων του αίματος και των φανατικών”. “Η σκόνη είναι η αλλοιωμένη αδελφή της λάσπης!, λέει ο Ζωρές στη Βουλή, και παραδειχτείτε ότι όλη αυτή η καυτή σκόνη του αναρχικού φανατισμού, που έχει τυφλώσει μερικούς εξαθλιωμένους στα τριόστρατα και στους δρόμους, είναι αδελφή αυτής της καπιταλιστικής και πολιτικάντικης λάσπης, που οι δικές σας επιταγές των νόμων έχουν στεγνώσει [...]. Την ημέρα που το ίδιο καράβι θα πάρει μαζί του για τις πυρετογόνες χώρες της εξορίας τον διεφθαρμένο πολιτικάντη και μαζί τον φονιά αναρχικό, οι δυο τους θα μπορούν μια χαρά να τα κουβεντιάσουν: θα φανούν ο ένας στον άλλον σαν οι δύο συμπληρωματικές όψεις μιας ίδιας κοινωνικής ευταξίας”.

Όμως η καταστολή από μόνη της δεν θα μπορούσε να υπερνικήσει την επιδημία των αποπειρών. Μια νέα δύναμη γεννιέται βαθμιαία: ο συνδικαλισμός, του οποίου το σύνθημα για τη γενική απεργία μεταφέρει τον επαναστατικό μύθο σε έναν άλλο χώρο, όπου οι αναρχικοί θα βρουν ασχολία: τον χώρο των εργατικών μαζών.

“Προτιμώ να μυρίσω τα σκ..., παρά να μυρίσω έναν μπάτσο”.

Από το 1894 και μετά, το γαλλικό και το ευρωπαϊκό αναρχικό κίνημα “μαρξιστικοποιείται”, όχι γιατί οι μαρξιστές έχουν διεισδύσει μέσα του (τους αντιπροσωπεύουν οι οπαδοί του Γκεντ), αλλά γιατί το ίδιο κίνημα ανακαλύπτει τα ίδια με τον Αένιν στη Ρωσία επιχειρήματα για να καταπολεμήσει τους τρομοκράτες. “Η εκδίκηση είναι στείρα, γράφει ο Ζαν Γκραβ. Εκτός από την πρόσκαιρη ικανοποίηση να δει κανείς ένα από τα αφεντικά στο χώμα, αυτό δεν επανορθώνει το κακό που έχει γίνει, αυτό δεν εμποδίζει τους ισχυρούς που απομένουν να συνεχίζουν να το διαπράττουν”. Και ένας άλλος αναρχοαυτόνομος γράφει, με αφορμή τον φόνο του Ουμβέρτου του Ιου της Ιταλίας, τον Ιούλιο του 1900, από τον αναρχικό Μπρέσκι: “Οση συμπάθεια, ακόμα και όσο θαυμασμό και αν νιώθουμε για το ακλόνητο θάρρος ενός ανθρώπου [...], πρέπει να διακηρυχτεί με στεντόρεια φωνή η αλήθεια [...]. Δεν έχει σημασία να πληγεί η πολιτική κεφαλή. Πρέπει να πληγεί η οικονομική κεφαλή, η ιδιοκτησία”.

Εκτός από μερικά ελάσσονα συμβάντα, όπως η απόπειρα της “οδού Ροάν” που διαδραματίζεται το 1905, κατά την παραμονή του βασιλέα της Ισπανίας Αλφόνσου 13ου, όταν μια βόμβα τραυματίζει δεκαεπτά άτομα, εκτός από την περίπτωση αυτή, όπου δεν θα βρεθεί ποτέ ο ένοχος, η “χύτρα” θα πάψει να είναι το προσφιές όπλο των αναρχικών. Αυτό φυσικά δεν θα αποκλείσει την ύπαρξη περιθωριακών φαινο-

μένων, στις παρυφές του κινήματος, ως μαρτυρία ενός πρόσφατου παρελθόντος που θέλουν να ξεχάσουν. Το αναρχικό κίνημα αναπαράγει, διογκώνοντάς τις, τις τάσεις κάθε κοινωνικού κινήματος, ακόμα και αν αυτό βρίσκεται στους αντίποδες της Επανάστασης. Επανευρίσκουμε υπό σχεδόν γελοιογραφική μορφή παγκόσμιους κοινωνικο-ψυχολογικούς μηχανισμούς. Όταν επιβεβαιώνεται, πράγματι, το δικαίωμα στον ατομικισμό, το δικαίωμα στον επαναστατικό ατομικισμό, τις περισσότερες φορές απορροφάται από το περιθωριακό πνεύμα. Έτσι, οι απόγονοι του Στίρνερ, στο τέλος αυτό του δέκατου ένατου αιώνα, αποκόπτονται από τον κόσμο, ή, για να συμμετέχουν στο συγκεκριμένο μας κίνημα, πρέπει να παραχωρήσουν την πρώτη θέση σε προσωπικότητες εντυπωσιακές, σε "φωνακλάδες", όπως ο Λιμπερτάντ που ορισμένοι κακώς χαρακτήρισαν προδοκάτορα.

Ο Λιμπερτάντ είναι μια γραφική προσωπικότητα. Στηρίζεται πάνω σε δεκανίκια, γιατί τα πόδια του είναι σπασμένα. Τα δεκανίκια του όμως τα χρησιμοποιεί επίσης ως όπλο, και μάλιστα φοβερό, στις συγκεντρώσεις. Όταν βρίσκεται σε δύσκολη θέση, τα περιστρέφει με ταχύτητα, απωθώντας τους αντιπάλους του. Φαλακρός, με το κρανίο του όλο γρούμπους, με φλογερή ματιά, με το άθλιο κορμί του, φορά μια μακριά μαύρη πουκαμίσια, που του δίνει το παράστημα ενός πάπα. Από το 1897 κιόλας, όταν σε ηλικία εικοσιδύο ετών καταφθάνει στο Παρίσι, ξεχωρίζει μέσα στους κύκλους των αναρχικών. Εκφράζει εξτρεμιστικές απόψεις. Και αλίμονο στους χλιαρούς! Διηγούνται ότι, κάποια μέρα, επιχειρηματολόγησε εναντίον ενός ιερέα που έκανε κήρυγμα στο Σακρέ-Κερ. Αποπειράθηκαν να τον συλλάβουν. Αμύνθηκε τόσο καλά με τα μπαστούνια του, που χρειάστηκε να ρίξουν πάνω του ένα σεντόνι από το ύψος του άμβωνα. Στους δύο αστυνομικούς που τον παρακολουθούσαν μόνιμως, είτε μια μέρα ότι γνώριζε έναν φουκαρά εκκενωτή βόθρων που δωρούσε, μα πως θα προτιμούσε χίλιες φορές να μυρίζει τα σκ... παρά να μυρίζει έναν μπάτσο! Δεν μπορούσε να καταλάβει "πώς

υπήρχαν άνθρωποι τόσο εξευτελισμένοι ώστε να κάνουν μια τόσο δρώμικη δουλειά!”

Το ποινικό του άλλωστε μητρώο συνηγορεί υπέρ αυτού. Ένα εντυπωσιακό κατεβατό από πρόστιμα και φυλακίσεις. Όμως ο Λιμπερτάντ δεν είναι μόνο ένας “καυγατζής” και ένας λαοπλάνος. Είναι επίσης και ένας αυτοδίδακτος. Ένα ανθρωπάκι που έπαψε να είναι ξύλο απελέκητο και που γρήγορα έμαθε πολλά.

Το 1902, ο Λιμπερτάντ δημιουργεί τις “Λαϊκές Συζητήσεις” στη Μονμάρτη. Διεξάγονται σε έναν ταπεινό και κακοξεσταμένο χώρο, επιπλωμένο με πάγκους κλεμμένους από τις κοντινότερες πλατείες. Συζητούν για τις θεωρίες του Στίρνερ και του Νίτσε. Λίγα χρόνια αργότερα, λανσάρουν μια εφημερίδα ποιότητας, η οποία αναμιγνύει ατομικισμό και παράνομη δράση. Μετά τον θάνατο του Λιμπερτάντ το 1908, πιθανότατα ως αποτέλεσμα χτυπημάτων που δέχτηκε κατά τη διάρκεια μιας συμπλοκής, η εφημερίδα αυτή, που φέρει τον απλό τίτλο *Η Αναρχία*, περνά στα χέρια του Αντρέ Ρουλό (1885-1963), του επονομαζόμενου Λορυλό, ο οποίος, μετά τον Πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, θα αφιερωθεί κυρίως στην αντικληρική προπαγάνδα, με τα φύλλα *Η Ελεύθερη Ιδέα* και *Το Παπαδαριό*. Ο Λορυλό δεν ήταν ο μόνος σύντροφος του Λιμπερτάντ. Ήταν ακόμα και ο Ερνέστ Αρμάν (1872-1962), γιος κομμονάρου, παλιός στρατιώτης του Στρατού της Σωτηρίας, έπειτα αναρχικός αλά Τολστοί και, τέλος, θεωρητικός του ελεύθερου έρωτα. Ήταν, τέλος, ο διάσημος συγγραφέας Κίμπαλτσιτς, αλλάως Βίκτωρ Σερζ, και οι δύο αδελφές με τις οποίες συνέζησε ο Λιμπερτάντ, για τον οποίο ο Ζαν Γκραβ έλεγε ότι ήταν αντιπροσωπευτική “παθολογική περίπτωση οξύτατου σεξουαλικού ερεθισμού”.

Ο “παρανομισμός” είναι, αν θέλετε, η “επανόρθωση”, η “επανάκτηση”, η οποία δεν εντάσσεται πια μέσα στη μαζική δράση. Η δικαιολόγηση δεν είναι πια συλλογική, παραπέμπει στην “επιθυμία ολοκληρωτικής ανάπτυξης” του ατόμου. Οι εργάτες, λένε οι οπαδοί αυτού του ιδιαίτερου είδους, τείνουν

από μόνοι τους τον αυχένα σε όποιον επιδιώκει να τους τον τσακίσει. Ο Λορυλό φθάνει μέχρι να γράψει ότι, γι' αυτόν, δεν υπάρχει κοινωνική τάξη, αλλά μόνο άτομα. Είτε είναι εργάτες, είτε αφεντικά, αυτό του είναι αδιάφορο. Θεωρεί ότι εκπληρώνουν εξ ίσου μια λειτουργία, επιβλαβή στη δική του προκοπή. Ο Άλλος ήταν, στο έργο του Μπακούιν, ο σύντροφος της δικής μου ελευθερίας, τώρα γίνεται το εμπόδιο. Δεν υπάρχει άρα σωτηρία έξω από την "προσωπική ανάπλαση" των επαναστατών. Δεν αξίζει να περιμένουμε το "Μεγάλο Βράδυ", αλλά να ζήσουμε εδώ και τώρα. Να γίνουμε άνθρωποι ελεύθεροι. Να σημεριφερθούμε ως σύντροφοι. Να είμαστε πραγματικά χειραφετημένοι. Όμως η εποποιία της συμμορίας του Μποννό, η εποποιία των "τραγικών ληστών" θα έμελλε σύντομα να εικονογραφήσει τις θεωρίες αυτές με έναν τρόπο που δεν είχε προβλεφτεί. Μήπως όμως το μόνο που έκανε ήταν να τις ωθήσει ως τα ακρότατα όριά τους;

Ένας Ντοστογιέφσκιος ήρωας, ένας χορτοφάγος, ένας δωμολόχος.

Η συμμορία αυτή γεννιέται περί το τέλος του 1911, σε ένα μικρό διαμέρισμα της Μονμάρτης. Εκτός από τον Μποννό, συμμετέχουν ο Καγιεμέν, ο επιλεγόμενος "Ραϋμόνδος η Επιστήμη", λόγω του διανοουμενισμού του. Αγαπά τη μουσική, τις τέχνες και τη λογοτεχνία. Είναι πολύ μύωψ. Λέει ότι περιφρονεί τις γυναίκες. Είχε αγαπήσει, χωρίς να ανταγαπηθεί, μια ρωσίδα σπουδάστρια. Πολύ μειλίχιος, νιώθει αληθινή απέχθεια για τη βία, όμως, σαν καλός "παρανομιστής" θέλει "να εκπαιδεύσει τη θέλησή του", και άρα να σκοτώνει χωρίς ενδοιασμούς. Θα νόμιζε κανείς ότι έχει βγει από βιβλίο του Ντοστογιέφσκι. Ο Καρούι είναι γιος καλής οικογενείας, που δούλιαξε όμως στην εξαθλίωση, σε ηλικία τριών ετών, με τον θάνατο της μητέρας του. Είναι αρκετά χυδαίος και έχει ύπουλο ύφος. Ο Γκαρνιέ είναι γιος ενός

συντηρητή δρόμων, λιποτάκτης. Είναι χοροφάγος, τρομερά επιδέξιος και παληκάρι. Ο Βαλέ μοιάζει του “Κοκκινοτρίχη”, του γνωστού ήρωα του Ζυλ Ρενάρ, και ο Σουντύ, ο “Ατυχος”, σέρνει μαζί του τη φυματίωση, που άρπαξε στη φυλακή, για τη συνδικαλιστική του δράση.

Ο Μποννό είναι ο πιο ηλικιωμένος από τους νεαρούς της συμμορίας. Έχει γεννηθεί το 1876 στο Ποντ-α-Μουσσόν, ενώ η ηλικία των άλλων κυμαίνεται μεταξύ των είκοσι και των τριάντα. Είναι γιος εργάτη, και έχει χάσει τη μητέρα του όταν ήταν πέντε ετών. Είναι ένας πολύ επιδέξιος πρακτικός μηχανικός, και ένας παθιασμένος για το νέο εκείνο μηχάνημα που λέγεται αυτοκίνητο. Στο Σαιντ-Ετιέν, ο γραμματέας του συνδικάτου ξεμυαλίζει τη γυναίκα του και λίγο αργότερα, χάνει και τον γιό του. Το 1907, αφού μάταια ζητά από τη γυναίκα του να αποκαταστήσουν τις συζυγικές του σχέσεις, εγκαθίσταται στη Λυών, όπου κατασκευάζει κάλπικα νομίματα, και συχνάζει στους κύκλους των “παρανομοστών”. Λίγα χρόνια αργότερα, επιδίδεται στην κλοπή αυτοκινήτων και, με έναν συνέταιρο, τον Πτι-Ντεμάνζ, νοικιάζει ένα γκαράζ, το οποίο και μετατρέπει σε εργαστήριο επισκευών, όπου καμουφλάρει τα προϊόντα των κλοπών του, για να τα μεταπωλεί. Για τον σκοπό αυτόν έχει έρθει σε επαφή με ένα γκαραζιέρη των περιχώρων του Παρισιού, κάποιον Ντυμπουά, γνωστό του Γκαρνιέ. Η συμμορία λοιπόν που συγκροτείται είναι μια συμμορία απελπισμένων, ντεσπεράντος. Ο Ραϋμόνδος η Επισοτήμη αναφέρει στις Σημειώσεις που έχει αφήσει, ότι είχε μπουχτίσει με τη μετριότητα της ζωής τους, και ότι αποφάσισαν να κάνουν μια “μεγάλη δουλειά”. Μπορούμε να τους χαρακτηρίσουμε “κακοποιά κτήνη”, όμως έτσι αποκρύπτουμε απλώς το πρόβλημα που αυτοί θέτουν στους θεωρητικούς της Αναρχίας: πώς οι επαναστάτες αυτοί μεταβλήθηκαν σε ληστές; Είναι εύκολο να ξεφεύγεις λέγοντας ότι αντιπροσωπεύουν τις υπερβολές της Αναρχίας, ακόμα και αν, όντας ο ίδιος αναρχικός, όπως ο Λορυλό, αναγνωρίζεις ότι έχεις ένα μέρος ακούσιας ευθύνης στην υπόθεση αυτή.

Τι συνέβη λοιπόν στην περίπτωση του Μποννό, του οποίου η συναισθηματική και ψυχολογική διαδρομή συμβολίζει τέλεια τη διαδρομή ολόκληρης της συμμορίας; Άραγε η ερωτική απογοήτευση και η δυστυχία να είναι εκείνα που επιτάχυναν την πτώση; Ο Μποννό, στην πραγματικότητα, δεν ήταν, άραγε, απλώς ένας αισθηματίας; Κυνηγημένος από την αστυνομία, έχοντας γίνει ο δημόσιος κίνδυνος νούμερο ένα, θα ενδιαφερθεί για την ερωμένη του, θα της στείλει χρήματα όταν τη φυλακίζουν και, μεταμφιεσμένος σε ιερέα, θα επισκεφθεί τον δικηγόρο της.

Δεν πρόκειται φυσικά εδώ να ανοίξουμε τον φάκελο για να κρίνουμε τον Μποννό, ή να τον ψυχαναλύσουμε. Στις 27 Νοεμβρίου 1911, όταν τον επισημαίνει η αστυνομία, αυτός φεύγει με αυτοκίνητο για το Παρίσι. Τον συνοδεύει ένας ιταλός αναρχικός, ο Σορεντίνο, ο επιλεγόμενος Πλάτανος. Τι συμβαίνει τότε; Ο Μποννό σκοτώνει τον σύντροφό του; Η κοινώς παραδεκτή εκδοχή είναι ότι ο Πλάτανος έπαιξε με ένα περίστροφο, ο Μποννό εκνευρίστηκε, μια σφαίρα ξεφεύγει και τραυματίζει τον πρώτο στο κεφάλι. Ο Μποννό τότε σταματά το αυτοκίνητο και πλαγιάζει τον σύντροφό του στο πλάι του δρόμου. Ένας δασοφύλακας καταφθάνει, ο Μποννό αποτελείώνει και απογυμνώνει τον Πλάτανο. Πανικός; Ρεαλισμός; Αφού το τραύμα ήταν θανάσιμο! Στην περίπτωση όμως που η τελευταία αυτή ερμηνεία θα αποδεικνυόταν ορθή, όπως διατείνονται οι ευνοϊκοί προς την Αναρχία ιστορικοί, αυτό δεν μετατρέπει τάχα τον Μποννό σε έναν ασυνήθιστο δολοφόνο; Να αποτελειώσει έναν φίλο!

Η πρώτη ένοπλη ληστεία τράπεζας στην ιστορία.

Η συμμορία του Μποννό δεν θα είχε μπορέσει να συγκροτηθεί αν δεν τη δικαιολογούσε η φιλοσοφία του "παρανομισμού", ούτε να αποτελέσει κεντρικό θέμα των εφημερίδων τουλάχιστον με αυτό τον τρόπο, αν δεν είχε

πρόσφατα εφευρεθεί το αυτοκίνητο. Οι “τραγικοί ληστές”, πράγματι, εγκαινιάζουν τις σύγχρονες ένοπλες ληστείες. Πολύ πριν από τους γκάγκστερ του Σικάγου, θα γίνουν οι πρώτοι εποχούμενοι σε αυτοκίνητο ληστές. Στις 21 Δεκεμβρίου 1911, στις οκτώ και σαρανταπέντε λεπτά, λαμβάνει χώρα η πρώτη “δράση”. Είναι, κατά τα φαινόμενα, εντελώς αυτοσχέδια. Ο Μποννό, ο Καγιεμέν, ο Γκαρνιέ και ένας ακόμα επιτίθενται εναντίον δύο υπαλλήλων της Σοσιετέ Ζενεράλ, στην οδό Ορντενέρ. Ο Γκαρνιέ πυροβολεί δύο φορές τον έναν από τους υπαλλήλους. Τον τραυματίζει σοβαρά, ενώ ο άλλος καταφέρνει να ξεφύγει. Αιφνιδιασμένοι από την ταχύτητα των ενεργειών τους, οι έμποροι της οδού Ορντενέρ, οι περαστικοί και οι υπάλληλοι της Τράπεζας ετοιμάζονται να παρέμβουν. Ο Γκαρνιέ τους κρατά σε απόσταση, πυροβολώντας μερικές φορές. Έπειτα τον διαδέχεται ο Μποννό. Ενώ αδειάζει ένα ημιαντόματο περίστροφο, οι δύο συνεργοί του διασχίζουν εντελώς ήρεμα τα λίγα μέτρα που τους χωρίζουν από το αυτοκίνητο. Τη στιγμή που πάει να ανέβει στο αυτοκίνητο, ο Ραϋμόνδος η Επιστήμη αφήνει να του πέσει στο ρείθρο του πεζοδρομίου ο σάκος που έχει αρπάξει από τον υπάλληλο. Σκύβει χωρίς να διάζεται. Το πλήθος νομίζει ότι μπορεί να επέμβει. Ο Ραϋμόνδος κραδαίνει το περίστροφό του. Η συμμορία παίρνει μαζί της είκοσι χιλιάδες φράγκα σε χαρτονομίσματα και σε φυσίγγια χρυσών νομισμάτων. Ο Μποννό ξεκινά φουλαριστός, παρά λίγο να τρακάρει πάνω σε ένα λεωφορείο, πέφτει σε έναν κάδο ποτίσματος, και τραβά προς τα εξωτερικά δουλεδάρτα. Ο Καγιεμέν αφηγείται στις σημειώσεις του ότι αυτός, που είναι πολύ ευαίσθητος, νιώθει να τον διαπερνούν “απανωτά νευρικά κύματα” που τον συγκλονίζουν απ’ την κορφή ως τα νύχια. “Δεν υπάρχει τίποτα πιο ευχάριστο, λέει, από τις αναπολήσεις των δυνατών εκείνων συναισθημάτων, το ρίγος εκείνο που σου φέρνει σχεδόν λιγοθυμιά. Τι εξαίσια απόλαυση!” Μια μόνη σκιά στον πίνακα: θυμάται με πόνο το κλάμα του υπαλλήλου που τραυματίισε ο Γκαρνιέ. Η ζωή των κυνηγημένων από την

αστυνομία ληστών δεν είναι διόλου αξιοζήλευτη. Ο Καγιεμέν και ο Γκαρνιέ θα πάνε για λίγο να μείνουν στους φίλους τους Κίμπαλτσιτς και Ριρέττα Μαιτρζάν, συντρόφισσα του προηγούμενου. Όμως ο μηχανισμός έχει εξαπολυθεί. Δεν μπορούν πια να σταματήσουν. Στις 27 Φεβρουαρίου, ένα αστυνομικός τους σταματά. Ο Καγιεμέν, ψύχραιμος, τον σκοτώνει με μια πιστολιά. (Έχουν, εν τω μεταξύ, προμηθευτεί όπλα που έκλεψαν από οπλοπωλεία). Ακολουθούν οι ένοπλες ληστείες στο Μονζερόν και στο Σαντιγύ. Ένα άλλο υποκατάστημα της Σοσιετέ Ζενεράλ τους αποφέρει πάνω από σαρανταεπτά χιλιάδες φράγκα, όμως αυτή η κλοπή έχει και δύο νεκρούς. Ο κόσμος τα έχει χαμένα. Μαντεύει από ένστικτο ότι εμφανίσθηκε ένας νέου είδους τρόπος ληστείας. Η αστυνομία δεν είναι διόλου προετοιμασμένη για τέτοιας μορφής εγκλήματα. Ένας βουλευτής προτείνει να της αγοράσουν οκτώ αυτοκίνητα και αυτόματα όπλα. Από την πλευρά του, ο αστυνομικός διευθυντής Λεπίν ζητά από το Δημοτικό Συμβούλιο του Παρισιού τη δημιουργία ενός Τμήματος Διώξεως Εγκλήματος, και την ψήφιση υψηλότερων πιστώσεων για την πληρωμή καταδοτών. Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί, τα λιμάνια και τα σύνορα φρουρούνται από τον στρατό.

Η Σοσιετέ Ζενεράλ προσφέρει σημαντικά ποσά για τη σύλληψη των ληστών. Ο Βικτώρ Μερικ αναφέρει ότι την ίδια μέρα, επισημαίνεται ο Γκαρνιέ σε διαφορετικά σημεία, και ότι γίνονται πολλές περιττές συλλήψεις. Κάποιοι φουκαράδες λιντσάρονται από το πλήθος που έχει εξαγριωθεί κατά των ληστών. Βροχή οι καταγγελίες. Οι τράπεζες εξοπλίζονται. Διάφοροι έμποροι κάνουν την τύχη τους πουλώντας χρηματοκιβώτια απαραβίαστα. Υπήρξαν μάλιστα και κρούσματα τρέλας. Ένας εργολάβος παθαίνει αϋπνίες και, στο τέλος, νομίζει ότι είναι ο Μποννό. Μια θυρωρός, πηγαίνοντας να ψωνίσει γάλα, νομίζει ότι αναγνώρισε τον Γκαρνιέ. Ξεσηκώνει τον κόσμο, που λιντσάρει τον ύποπτο. Πρόκειται για έναν αστυνομικό επιθεωρητή! Στο Βέλγιο, ένας σταθμάρχης νομίζει ότι αναγνώρισε τους ληστές. Πυροβολεί μέσα στο πλήθος

ουρλιάζοντας. Και από την πλευρά των ειρηνιστών αναρχικών, τα πράγματα δεν πάνε καλύτερα. Ένας παλιός αγωνιστής, επονομαζόμενος Βρετανικός, αυτοκτονεί από απελπισία. Μέγας τρόμος, εφήμερος αλλά βίαιος, έχει καταλάβει την πρωτεύουσα. Και μόνο η υποδοχή του βασιλέα του Βελγίου από τον Γάλλο Πρόεδρο της Δημοκρατίας Φαλλιέρ, και το ναυάγιο του Τιτανικού, θα καταφέρουν να αποσπάσουν τα πνεύματα από τον συλλογικό αυτόν τρόμο.

Στις 26 Μαρτίου, την επαύριο του χτυπήματος στο Σαντιγύ, ο Σουντύ, ο επονομαζόμενος "Άτυχος", παίρνει το τραίνο από τον σταθμό Σαιν-Λαζάρ για την Πλαζ Μπερκ. Παίρνει μαζί του το μεριδίό του από τη λεία. Ελπίζει να τελειώσει τις μέρες του στο θέρετρο αυτό για φυματικούς, μένοντας στο σπίτι του φίλου του Μπαρτελεμύ Μπαράιγ, ενός σιδηροδρομικού που έχει απολυθεί από τη δουλειά του λόγω αναρχισμού. Ένας χαφιάς, που μόλις πριν από λίγο έχει διαβάσει την περιγραφή των χαρακτηριστικών του, τον αναγνωρίζει. Τρεις αστυνομικοί τον συλλαμβάνουν αμέσως. Τον ρωτούν γιατί είναι οπλισμένος: "Αν είχατε καθυστερήσει δέκα δευτερόλεπτα, τους αποκρίνεται, θα το μαθαίνατε". Ο Αραγκόν διηγείται ότι το ίδιο βράδυ της σύλληψης του Σουντύ, έγινε πανηγυρική στρατιωτική παρέλαση, την ώρα του ανακλητικού. Η παρέλαση περνά μπροστά από το Εργατικό Κέντρο. Τη στιγμή που η μπάντα αρχίζει να παιανίζει τη *Μασσαλιώτιδα*, από τα παράθυρα του πρώτου ορόφου κάποιος φωνάζει κάτι, που ούτε κα ακούγεται. Αμέσως η πομπή διαδηλώνει κατά του Εργατικού Κέντρου. Πετούν πέτρες. Κραδαίνουν μαγκούρες. Δύο εργάτες σκοποποιούνται από ένα πλήθος παραληρούντων υπερπατριωτών. Την ίδια μέρα αυτοκτονεί η αδελφή του Σουντύ. Ερωτική απογοήτευση, αλλά επίσης και απελπισία που δλέπει να γκρεμίζεται το όνειρο ενός κόσμου καλύτερου, που σκηνοθέτησε ο αδελφός της.

Στις 2 Απριλίου, ο Καρουί καρφώνεται στην αστυνομία από έναν ατομικιστή αναρχικό, που θα τον καθαρίσουν,

μερικούς μήνες αργότερα, άλλοι αναρχικοί. Συλλαμβάνουν, με τη σειρά του, και τον Καγιεμέν. Όμως ο Μποννό, ο Γκαρνιέ και ο Βαλέ παραμένουν ελεύθεροι. Στις 24 Απριλίου, ο υποδιοικητής της αστυνομίας Ζουέν, ο γενικός επιθεωρητής Κολμάρ και τρεις επιθεωρητές συλλαμβάνουν τον Μονιέ, ένα από τα λιγότερα γνωστά μέλη της συμμορίας. Πηγαίνουν ύστερα στο Ιδρύ, σε κάποιον Γκωζύ, φακελωμένο ως αναρχικό, στο σπίτι του οποίου είχε δηλώσει ότι έμενε ο Μονιέ. Όμως, στον πρώτο όροφο, η έκπληξη! Οι αστυνομικοί ήρθαν πρόσωπο με πρόσωπο με τον Μποννό. Οι αστυνομικοί επιτίθενται με τα γκλοπ τους. Ο Μποννό πυροβολεί. Ο Ζουέν σκοτώνεται επί τόπου, και ο Κολμάρ τραυματίζεται σοβαρά. Τότε ο Μποννό πέφτει χάρω, και παριστάνει τον νεκρό. Ένας επιθεωρητής βοηθά τον Κολμάρ να κατέβει. Όταν επιστρέφει με τους συναδέλφους του, ο Μποννό το έχει σκάσει από το παράθυρο. Δυσκολεύεται κανείς να πιστέψει ότι τα γεγονότα εκτυλίχθηκαν έτσι. Πάντως, ο επιθεωρητής Ρομπέρ θα γράψει στην αναφορά του ότι νόμιζε τον Μποννό νεκρό, χτυπημένο από μια από τις αστοχήσασες σφαίρες του! Όπως και να είναι, χρειάστηκε πολλή ώρα στον Ρομπέρ να πείσει τους συναδέλφους του, θαρραλέους, όχι όμως και παράτολμους, να ανέδουν ξανά στον πρώτο όροφο!

Τραυματισμένος στο μπράτσο από ένα χτύπημα γκλοπ, ο Μποννό καταφεύγει στο σπίτι του Ντυμπούά, του γκαραζιέρη με τον οποίο συνεργαζόταν όταν ο ίδιος κατοικούσε στη Λυών. Αυτός τον δέχεται πολύ φιλικά. Ο Μποννό πλαγιαζει, ψήνεται στον πυρετό. Μερικές μέρες αργότερα, ενώ ο Ντυμπούά παιδεύεται με μια λιμουζίνα, μια φωνή ακούγεται: "Αστυνομία, το σπίτι είναι κυκλωμένο!" Χωρίς να πει τίποτα, ο Ντυμπούά αρπάζει το μπράουνινγκ. Πυροβολεί φωνάζοντας: "Δολοφόνοι". Οι αστυνομικοί οχυρώνονται. Μια εκτυροσκορότηση ακούγεται πάνω από τα κεφάλια τους. Σηκώνουν τα μάτια τους. Όλοι τους με μια φωνή: "Ο Μποννό!" Πράγματι, αυτός ήταν που φάνηκε στο παράθυρο. Ξεσηκώνουν τις "δυνάμεις της τάξεως" όλης της περιοχής. Το σπίτι κυκλώ-

νεται από αστυνομικούς, από εθνοφρουρούς, από πυροσβέστες. Μαζεύτηκαν πεντακόσιοι ένοπλοι, ένας σαλπικτής για την έφοδο, και κάπου είκοσι χιλιάδες θεατές, μεταξύ των οποίων και γυναίκες με τα μωρά τους. Έτοιμοι να τους βοηθήσουν, άντρες οπλισμένοι με καραμπίνες, κυνηγετικά όπλα και τα τότε πολεμικά τουφέκια σασελώ, ακόμα και με ρόπαλα. Το σκυλολόι έτοιμο να κατασπαράξει το θήραμα. Ο Ξαδιέ Γκισάρ, ο Διοικητής της Ασφάλειας, παρευρίσκεται αυτοπροσώπως. Περιβάλλεται από υψηλά ιστάμενες προσωπικότητες. Η πολιορκία διαρκεί όλο το πρωινό. Πυροβολούν εκατέρωθεν. Ο Μποννό δείχνει μια καταπληκτική ψυχραιμία. Ο Ντυμπούά σκοτώνεται. Ο Μποννό για να τον εκδικηθεί βγαίνει στο πλατύσκαλο. Σημαδεύει ήρεμος και αδειάζει τους γεμιστήρες του. Έπειτα επανεμφανίζεται στο παράθυρο. Ανάμεσα σε δύο πυροβολισμούς, ξέροντας ποιο θα είναι το τέλος του, γράφει τα Απομνημονεύματά του. Κατά τις έντεκα οι πολιορκητές αποφασίζουν να ανατινάξουν με δυναμίτη το γκαράζ. Νομίζουν ότι έχουν να κάνουν με ολόκληρη συμμορία. Τον δυναμίτη τον προμηθεύει ένας γείτονας του Ντυμπούά. Ένας αναρχικός!

Τρεις διαδοχικές απόπειρες! Εν τω μεταξύ, ο Μποννό γράφει ότι θυμάται τους περιπάτους που έκανε, όταν ήταν ερωτευμένος, στο νεκροταφείο της Λυών. Αυτό ήταν η ευτυχία, γράφει, που είχε ονειρευτεί όλη του τη ζωή και που, κάθε φορά, του την είχαν κλέψει. Με την τρίτη έκρηξη, το γκαράζ παίρνει φωτιά. Οι πολιορκητές ανακαλύπτουν εκεί μέσα το πτώμα του Ντυμπούά. Εκεί είναι και ο Μποννό, καλυπτόμενος από δύο στρώματα. Είναι τραυματισμένος, και κάνει να πυροβολήσει. Ένας λοχαγός της Δημοκρατικής Φρουράς τον σημαδεύει στο κεφάλι. Γεμάτων αίματα, τον μεταφέρουν στο νοσοκομείο Οτέλ-Ντιε, όπου και πεθαίνει λίγο μετά τη διακομδή του.

ΜΕΡΟΣ Δ'

ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΑΛΛΟΥ

“Ποιο πρέπει να 'ναι το μεροδοῦλι του Συνδικάτου;

Πρώτο, πρέπει αδιάκοπα να στραβοκοιτάζει το αφεντικό, να εμποδίζει τις μειώσεις του μεροκάματου και όσες άλλες παλιανθρωπιές μηρυκάει. Αν οι προλετάριοι δεν ήταν πάντα επί ποδός πολέμου, αυτές οι μαϊμούδες θα τους είχαν αναγκάσει να τρώνε τούβλα μέσα σε σάλτσα από χαλίκια.

Δεύτερο, έξω από τούτο το καθημερινό μεροδοῦλι-μεροφάι του Συνδικάτου, υπάρχει και μια άλλη δουλειά, πολύ τοίφτικια: να ετοιμάσει το έδαφος για την Κοινωνική Επανάσταση.

Έχουμε φορτωθεί το αφεντικό, γιατί δε γίνεται αλλιώς. Ξέρουμε πως με τη δουλειά μας αυτός παχαίνει. Αν, για την ώρα, το μόνο που κάνουμε είναι να τον αναγκάζουμε να μας σέβεται, ελπίζουμε δέβαινα, μια ωραία πρωιά, νά 'μαστε αρκετά δυνατοί για να τον πετάξουμε, μια και καλή, έξω. Στο Συνδικάτο, αυτά πρέπει να εξηγήουμε στους καινούριοφερμένους, που μας κουβαλούνται για να σωθούν από την εκμετάλλευση.

Το εργοστάσιο ανήκει σε όλους εμάς: το κάθε τούβλο από τους τοίχους έχει τοιμενταριστεί με τον ιδρώτα μας. Το κάθε γρανάκι από τις μηχανές έχει γρασαριστεί με το αίμα μας.

Τι όμορφη μέρα εκείνη που ελπίζουμε να πάρουμε πίσω το έχει μας, να κάνουμε τη Μεγάλη Απαλλοτριώση.

Κι αφού γίνει αυτό, θα μπούμε στη γραμμή για να δουλέψουμε σαν αδερφάκια. Κι αν το παλιό αφεντικό δεν κάνει τον ζόρικο, θα του δρούμε μια θέση στη φάμπρικα. Θα δουλέψει ίσα μ' εμάς, πάτσι και πόστα με τα συντρόφια”.

(Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ

Ο ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ ΦΟΙΝΙΚΑΣ ΑΝΑΓΕΝΝΑΤΑΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΦΡΑ ΤΟΥ

Το σήμαντρο που ξύπνησε την εργατική τάξη.

Η ιστορία της Αναρχίας ταλαντεύεται ανάμεσα σε δυο πειρασμούς: τον πειρασμό της ατομιστικής αναδίπλωσης προς τη βία, και τον πειρασμό του ριζώματος μέσα στο κίνημα των μαζών, Βία, που φθάνει ως την τυφλή τρομοκρατία, από τη μια μεριά και ένταξη στον κόσμο των εργαζομένων, από την άλλη. Συναντούμε και τις δύο αυτές τάσεις στα χρόνια που μας απασχολούν. Ήδη και πριν από το 1894 και τη δίκη των Τριάκοντα που συμβολίζει το τέλος μιας εποχής, τα πιο διορατικά από τα ενεργά μέλη είχαν καταλάβει ότι η βία δεν οδηγούσε πουθενά, και ότι, για τους περισσότερους, σκότωνε εν τη γενέσει της την επιθυμία της εξέγερσης, παίζοντας έναν ρόλο απωθητικό. Μια νέα αντίληψη αρχίζει να εκδηλώνεται. Αποφασίζουν να προσεγγίσουν τους μισοθώιτους. Ο Κροπότκιν, ο οποίος έχει μείνει απαρασάλευτος, που τον έχουν όμως ξεπεράσει τα γεγονότα, συνεχίζει να αγωνίζεται προς αυτή την κατεύθυνση. Υπενθυμίζει αυτό που γι' αυτόν ήταν αυτονόητο, όταν εξεθίαζε την επαναστατική βία κατά το 1885. Η μεμονωμένη πράξη, επιμένει, δεν έχει καμιά σημασία, πρέπει οι άνθρωποι της δράσης να ενταχθούν στον λαό, για

να τον παρασύρουν προς την ελευθερία. Μήπως αυτό αποτελεί άραγε μια άλλη μορφή της λενινιστικής θεωρίας για την “επαναστατική πρωτοπορία”; Θα μπορούσε κανείς να το πιστέψει και για έναν λόγο παραπάνω, αφού το επαναστατικό κίνημα ακολουθεί την ίδια εξέλιξη σε όλες τις χώρες της Ευρώπης, και αφού ο Κροπότκιν παρατηρεί αυτά που συμβαίνουν στη δική του χώρα, τη Ρωσία.

Δεν μπορούμε, ωστόσο, σε καμιά περίπτωση να ταυτίσουμε την πορεία του ρωσικού κινήματος και των Γάλλων, ή ακόμα και των Ρώσων αναρχικών. Οι αναρχικοί ιστορικοί, όπως ο Βολίν, ισχυρίζονται ότι ο μπολσεβικισμός προσάρτησε απλώς την εφευρετικότητα των αναρχικών. Κυρίως όμως, δύο χαρακτηριστικά στοιχεία διαφοροποιούν τους δύο άσπονδους φίλους: αφ’ ενός, οι αναρχικοί δεν θα θελήσουν ποτέ να γίνουν “επαγγελματίες επαναστάτες”, δηλαδή εργάτες της επανάστασης, που θα καταλήξουν να την ιδιοποιηθούν, σαν να ήταν κάτι δικό τους· αφ’ ετέρου, οι στόχοι και το ύφος διαφέρουν ριζικά. Οι οπαδοί του Μπακούνιν λένε ότι τους ενδιαφέρει μόνο να ανοίξουν τον δρόμο στις επαναστατικές δυνάμεις, και είναι οίγουροι ότι αυτές θα σαρώσουν τα πάντα στο πέρασμά τους. Μπορεί επίσης να ισχυριστεί κανείς ότι υπάρχει μια πολύ πιο σημαντική διαφορά, ότι η Ρωσία κοιλοπονούσε μια επανάσταση. Για τους Γάλλους αναρχικούς όμως, και η Γαλλία θα ξεγεννούσε την Ελευθερία! Πάμπολλα άρθρα διαβεβαίωναν λοιπόν ότι οι ατομικές πράξεις είχαν το μέγα προτέρημα ότι έβγαλαν την εργατική τάξη από τον λήθαργό της, ότι όμως οι πράξεις αυτές έχασαν την επικαιρότητά τους, γιατί η Επανάσταση πλησιάζει. Και θα γίνει με την ώθηση των μαζών. Και οι μάζες αυτές αναζητούν μόνο τους μύστες τους, δεν περιμένουν παρά μόνο τους άντρες εκείνους και τις γυναίκες εκείνες που θα μπορέσουν να διατυπώσουν, όσο μπορούν καλύτερα, τις σκέψεις τους, που θα μπορέσουν να πείσουν τους αναποφάσιστους και να ενθουσιάσουν τους χλιαρούς.

Οι δόμβες των ετών 1892-1894 είχαν άραγε στην ιστορία

της Αναρχίας και του εργατικού κινήματος γενικότερα, τη σημασία που τους έδωσαν ορισμένοι; Ο επαναστάτης οικονομολόγος Ρομπέρ Λουζόν ο οποίος, κατά τη δεκαετία του 1930 έγραφε στην *Προλεταριακή Επανάσταση*, μια λαθρόδια, όμως σημαντική επιθεώρηση, θεωρεί ότι υπήρξαν το σήμαντρο που ξύπνησε το γαλλικό προλεταριάτο από τον μαρασμό, στον οποίο το είχαν δυθίσει οι σφαγές που επακολούθησαν την Κομμούνα. Γι' αυτόν, υπήρξαν το προανάκρουσμα της ίδρυσης της Γενικής Συνομοσπονδίας της Εργασίας και του μαζικού συνδικαλιστικού κινήματος των ετών 1900-1910. Μήπως το αναρχικό επαναστατικό κίνημα της δεκαετίας του 1890 δεν ήταν εκείνο που έδωσε στον νεαρό συνδικαλισμό έναν μεγάλο αριθμό στελεχών του, από τα πιο σημαντικά, όπως, λόγου χάριν, τον Εμίλ Πουζέ; Δεν του έδωσε επίσης "*απόψεις που υπήρξαν η βάση της ιδεολογίας τους*"; Η παρατήρηση αυτή, όπως θα δούμε, είναι ακριδής. Ορισμένοι όμως συγγραφείς, όπως ο Μαιτρόν, τονίζουν, αντίθετα, ότι η τρομοκρατία δεν συγκροτούσε το αναρχικό κίνημα στο σύνολό του. Ο Ε. Πουζέ, ο Σ. Φωρ, ο Ζ. Γκραβ, ο Μαλατέστα και ο Κροπότκιν, παρ' όλο που δεν ήθελαν να θέσουν υπό κατηγορία τους δομιστές, ήταν πεπεισμένοι για το ανώφελο, και μάλιστα για τον παραλογισμό των πράξεών τους.

Δεν θα μπορέσουμε να κατανοήσουμε την εν τω γίνεσθαι καμπή, αν κολλήσουμε στη διαμάχη αυτή, η οποία, στο κάτω-κάτω, δεν αφορά παρά μόνο του ίδιους τους αναρχικούς. Θα μπορούσαμε να ανταπαντήσουμε σε όσους σκέπτονται όπως ο Μαιτρόν: το κίνημα δεν είναι, τάχα, και οι αφανείς, οι μη βαθμοφόροι, ακόμα και αν δεν συμφωνούν με τη θεωρία; Θα μπορούσαμε επίσης, και αυτό θα ήταν προτιμότερο, να αποστασιοποιηθούμε και να αναλύσουμε συγκεκριμένα την κρατούσα τότε κατάσταση. Από πλευράς οργανωτικής, οι τρομοκρατικές απόπειρες έκαναν μεγάλο κακό στο αναρχικό κίνημα, ακόμα και στο νόμιμο εργατικό κίνημα. Η καταστολή είχε ως αποτέλεσμα να αποδιαιθρώσει εντελώς τους αναρχικούς ομίλους, να εξαφανίσει τον αναρχικό τύπο και να στείλει

φυλακή ή εξορία τους πιο γνωστούς αγωνιστές. Εξ άλλου, έχοντας ως κύριο στόχο τους τις ομάδες των αναρχικών, οι “δόλιοι νόμοι”, που περιόριζαν την ελευθερία του τύπου και την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, προσπάθησαν να εμποδίσουν ταυτόχρονα το εργατικό κίνημα, που αναγεννιόταν βαθμιαία από την τέφρα του, να αναπτυχθεί μακριά από κάθε πολιτική και κάθε δία. Μόνο που (και αυτό αποτελεί το μείζον γεγονός της εποχής εκείνης) το κίνημα αυτό είχε πια απογειωθεί, και τίποτα δεν θα μπορούσε εφεξής να το σταματήσει. Οι συγκεχυμένοι εργατικοί πόθοι συμπίπτον με μια ιστορική κοινωνική αναγκαιότητα. Η εν εξελίξει νεωτερικότητα έχει ανάγκη, για να εδραιωθεί, να ενσωματώσει τους μισθωτούς. Στη φύση της εξελικτικής διαδικασίας της παραγωγής των αρχών του 19ου αιώνα ήταν να μεταχειρισθεί ένα αγγαρεύσιμο, ακαλλιέργητο και περιθωριοποιημένο εργατικό δυναμικό.

Η εξελικτική διαδικασία του τέλους του 19ου αιώνα αναγκάστηκε να φέρει επί σκηνής εργάτες εξειδικευμένους και κοινωνικοποιημένους. Άλλωστε θα πρέπει, επί τη ευκαιρία, να τονίσουμε ότι, στις μέρες μας, αυτή η αναγκαιότητα της ίδιας της παραγωγής, δεν παύει να γίνεται όλο και πιο περίπλοκη. Δεν θα ήταν, άραγε, δυνατόν να προβάλουμε ως υπόθεση εργασίας ότι οι τρομοκρατικές απόπειρες δεν ξύπνησαν την εργατική τάξη, η οποία είχε αναπτυχθεί κατά τρόπο αυτόνομο, αλλά τους ίδιους τους αναρχικούς; Είναι τάχα παράλογο να πιστέψουμε ότι ο πειρασμός της τρομοκρατίας τους απέδειξε, δια της εις άτοπον απαγωγής, ότι υπήρχε πράγματι μέσα στις φαινομενικά άμορφες μάζες κάτι που έκανε ανενεργό την απόγνωσή τους;

Οι εργάτες δεν έχουν ανάγκη από δυναμίτη

Μπορεί κανείς να αναρωτηθεί αν το εν τη γενέσει του εργατικό κίνημα δεν αποτελεί το βασικό έπαθλο του πολιτι-

κού πεδίου εκείνης της στιγμής, των θεωριών του και των συνθημάτων του. Σε συνάρτηση με αυτή τη συγκεχυμένη και διάχυτη οντότητα δεν θα προσδιορισθούν άραγε, κατά τρόπο πλάγιο, αν όχι η Αριστερά και η Δεξιά, τουλάχιστον αυτό που, στη συλλογική μνήμη, θα τις αντιπαραθέσει; Από τον τρόπο με τον οποίο η εργατική τάξη θα εντασσόταν μέσα στο έθνος και στην εξελικτική διαδικασία της παραγωγής, εξαρτιόνταν οι αποφασιστικές πολιτικές, τεχνικές και οικονομικές επιλογές. Είναι εκτός συζητήσεως ο ισχυρισμός ότι η πάλη των τάξεων υπήρξε το μοναδικό και πραγματικό σύστημα αναφοράς της εν τω γίγνεσθαι εξελίξεως αυτής. Πρέπει όμως να υπογραμμισθεί ο ρόλος της, κυρίως σε συσχετισμό με το θέμα αυτού του διβλίου. Για τους αναρχικούς, η εργατική τάξη δεν είχε νόημα, ούτε και υπαρξιακό θεσμικό πλαίσιο, παρά μόνο στο μέτρο που θα γεννούσε την Επανάσταση. Και, κατά τη δική τους άποψη, η σοσιαλιστική και/ ή/ η μαρξιστική Αριστερά δεν είχε την ανάγκη της, παρά όπως έχει κανείς ανάγκη μιας μάζας για επιτελικούς ελιγμούς. Οι αναρχικοί έτρεχαν πάντοτε πίσω από έναν μύθο: περίμεναν την Επανάσταση και, διαπιστώνοντας ότι αργούσε, χτύπησαν με δυνατά, τυφλά χτυπήματα (τις δόμβες). Όμως, τα χτυπήματα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα όχι να ξυπνήσουν το εργατικό κίνημα, ούτε καν να το προωθήσουν, αλλά να τους αποκαλύψουν ότι η ελπίδα τους ξέφευγε πάλι, αφού, μόλις ήρθε στον κόσμο, το παιδί κινδύνευε να γίνει αντικείμενο στα χέρια των άσπονδων φίλων τους. Για τους διαβολεμένους τούτους ιδεαλιστές πάντως, δεν υπήρχε καμιά αμφιβολία ότι τα ψελλίσματα του συνδικαλισμού ήταν ήδη η Επανάσταση. Δεν έπρεπε λοιπόν, σε τέτοιες συνθήκες, να την απαλλάξουν από τους διαταγμούς του; Δεν έπρεπε να αντιπαλέψουν την επιρροή των μεταρρυθμιστών; Ήταν ποιητές! Όμως χωρίς τους ποιητές ο κόσμος, μερικές φορές, κολλάει. Υπήρξαν το απαραίτητο ένζυμο. Δεν κατάφεραν να κάνουν έτσι ώστε η εργατική τάξη “να πάει ως το τέλος του εαυτού της”, να κάνει, δηλαδή, την Επανάσταση, της επέτρεψαν όμως να επωμισθεί

τον ίδιο της τον εαυτό. Χωρίς αυτούς, θα είχε άραγε μπορέσει να συγκροτήσει τη δομή εκείνη που θα της επέτρεπε να αυτοεπιβεβαιωθεί στον 20ο αιώνα; Η ενσωμάτωση στο μαζικό κίνημα δεν συναντούσε την ομόφωνη συναίνεση των αγωνιστών. Ορισμένοι “καθαροί” και “σκληροί” μίλησαν για προδοσία. Άδικο ο Μαλατέστα, ο Μαλατό, ο Κροπότκιν και η Λουίζ Μισέλ καλούσαν τους συντρόφους να προβαίνουν σε ατομικές ενέργειες μόνο υπό τον όρο να μπορούν οι μάξεις να αναγνωρίζουν σ’ αυτές ένα έργο ανθρώπων που αγωνίζονται και θυσιάζονται για το καλό όλων, άδικο προέτρεπαν τα ενεργά μέλη να ενταχθούν στα συνδικάτα, ώστε αυτά να μην είναι μικρά μαρξιστικά παρεκκλήσια, αλλά να γίνουν επαναστατικά κέντρα, η ένταξη της ατομικής πρωτοβουλίας στην υπηρεσία της ολότητας δεν θα πραγματοποιηθεί από τη μια μέρα στην άλλη. Έτσι, ο Κροπότκιν και οι φίλοι του ήρθαν, για παράδειγμα, σε αντιπαράθεση με την εφημερίδα *Ο Αναρχοαυτόνομος*, που αντιμαχόταν κατά τρόπο απόλυτο αυτού του είδους τις πρωτοβουλίες. Και το πρόσχημα: “αυτά που κερδίζει ένας εργάτης δεν θα μπορούσαν, φυσιολογικά, να είναι λιγότερα από όσα χρειάζονται για τη συντήρηση μιας αγέλης σκλάβων, τους οποίους χρειάζεται η μπουρζουαζία, όμως δεν θα μπορούσαν ασφαλώς να υπερβούν αυτό το ποσό”. Ο Σεμπασιέν Φωρ, ο Ερνέστ Γκυρώ, ο Φ. Προστ, ο Άνρι Ντορ, και άλλοι, δεν μπόρεσαν να αντιληφθούν ότι η αστική τάξη ήταν ακριδώς εκείνη που δεν είχε πια ανάγκη από μια αγέλη σκλάβων, αλλά εργατών εξειδικευμένων, και καταναλωτών. Ο Παράφ-Ζαβάλ έφθασε μάλιστα μέχρι του σημείου να γράψει ότι το συνδικάτο είναι “μια συνάθροιση αποδλωμένων” που το μόνο που επιζητά είναι να κάνει να διαρκεί η σημερινή κοινωνία.

Πάντως, η τακτική την οποία διεκήρυσσε ο Κροπότκιν τελικά νίκησε. Στην αρχή διστακτικά. Έτσι, διαβάζουμε σε ένα φύλλο του *Εξεγεγερμένου* εκείνης της εποχής την ακόλουθη ανακοίνωση: “Ρουμπαί. Ένας σύντροφος πραγματεύτηκε το θέμα των συνδικάτων. Απέδειξε ότι δεν μπορούν να χρησιμεύ-

σουν στην οικονομική χειραφέτηση του εργάτη, γιατί, χρησιμοποιώντας το χρήμα, οι πεντάρες των εκμεταλλευομένων θα νικούνται πάντα από το νόμισμα των 20 φράγκων των συνασπισμένων αστών. Όμως οι σωματειακές ενώσεις είναι χρησιμότερες για την πνευματική χειραφέτηση, γιατί αποτελούν μια συνέλευση όπου ο κάθε εργάτης ασφαλώς θα αναζητήσει τα μέσα να αναχαιτίσει την εξαθλίωση που τον κατατρύχει". Δεν αρνούνται λοιπόν την ύπαρξη του "σιδηρού νόμου" της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, ούτε την απόλυτη αναγκαιότητα της Επανάστασης, το μόνο που επιδιώκουν είναι να διεισδύσει μέσα στα συνδικάτα το πνεύμα που εμπνυχώνει τους πάμπολους αναρχικούς ομίλους. Παρόμοιες απόπειρες θα πληθαίνουν όλο και περισσότερο. Εναρμονίζεται ως και ο τύπος, και ο Αναρχοαυτόνομος ανοίγει τελικά τις στήλες του στις νέες ιδέες, ενώ οι ατομικιστές-παρανομιστές συγκεντρώνονται στην Αναρχία του Μαλατέστα.

Στις 4 Μαΐου 1895, Οι Νέοι Καιροί διαδέχονται την Εξέγερση. Οι Νέοι Καιροί έχουν ως κύριους εμπνυχωτές τους τον Γκραβ, τον Κροπότκιν και τον Δόκτορα Πιερρό. Αναγγέλλουν από την πρώτη κιόλας μέρα ότι "γεννήθηκαν" διότι το κίνημα μπήκε σε μια νέα φάση του αγώνα. Ένα άρθρο του Φερνάν Πελλουτιέ, με τίτλο "Ο Αναρχισμός και τα Συνδικάτα" (20 Οκτωβρίου 1895), επισημαίνει ότι ο συνδικαλισμός έχει περάσει από τον ρεφορμισμό στον επαναστατισμό, και ότι το συνδικάτο δεν είναι πια "το έδαφος όπου εκκολάπτονται οι υποψήφιοι βουλευτές". Ασφαλώς, έγινε προσπάθεια να καλοπιάσουν τους εργάτες, ψηφίζοντας στη Βουλή κοινωνικούς νόμους προστασίας της γυναίκας και του παιδιού, και περιορίζοντας τη διάρκεια της εργασίας, όμως αυτοί μεταφράστηκαν επίσης και με μια επιδείνωση της εκμετάλλευσης: μείωση των ημερομισθίων, λοκ-άουτ, κτλ. Οι εργάτες αντιλαμβάνονται όλο και περισσότερο ότι δεν μπορούν να οφείλουν τη σωτηρία τους παρά μόνο σ' αυτούς τους ίδιους. Περαιτέρω, ο Πελλουτιέ σκιαγραφεί μια θεωρία του συνδικάτου που, κατ' αυτόν, είναι ένα πρακτικό σχολείο του αναρχισμού, ο οποίος

μπορεί, μια χαρά, να κάνει και χωρίς τον δυναμίτη. Ο Πελλουτιέ δεν θα είναι ο μόνος που συνηγορεί κατ' αυτή την έννοια, θα υποστηριχθεί και από τον Εμίλ Πουζέ, ο οποίος, κατά τη διάρκεια μιας αναγκαστικής παραμονής του στην Αγγλία, θα εντυπωσιασθεί από την αποτελεσματικότητα των αγγλικών συνδικάτων (Τραϊήντ-Γιούνιονς). "Το πρόβλημα, θα γράψει με το απολαυστικό του ύφος, είναι το εξής: Είμαι "αναρχό", θέλω να σπείρω τις ιδέες μου, ποιο να' ναι τάχα το χώμα όπου θα φυτρώσουν καλύτερα; έχω κιόλας το εργοστάσιο, το καπηλειό... θά 'θελα κάτι καλύτερο: μια γωνιά όπου να δρίσκω τους "προλέ" που κάπως να μπαίνουν στο νόημα της εκμετάλλευσης από την οποία υποφέρουμε, και που σπάνε το κεφάλι τους να δρουν το γιατρικό. Υπάρχει τάχα μια τέτοια γωνιά; Ναι, μα το Θεό! Κι εκείνη μοναδική είναι το σωματείο!" Θα έχουμε την ευκαιρία να επανέλθουμε στον Πελλουτιέ και στον Πουζέ.

Η γενική απεργία

Η μελέτη αυτής της περιόδου μας επιτρέπει να φωτογραφίσουμε κυριολεκτικά την εμφάνιση του σύγχρονου συνδικαλισμού. Ενώ το εργατικό κίνημα των αρχών και μεσούντος του 19ου αιώνα παραμένει ένα νεφέλωμα, το ίδιο αυτό κίνημα του τέλους του αιώνα έχει σαφέστατο περίγραμμα. Αυτό ακριβώς το περίγραμμα δλέπουμε να σκιαγραφείται μπροστά μας. Μέσα από τα διαδραματιζόμενα στην ιστορία της Αναρχίας, στα οποία αναφερόμαστε, ο μύθος της προλεταριακής επανάστασης, πράγματι, ο μύθος που γιγάντωσε τις ελπίδες τόσο των αναρχικών, όσο και των σοσιαλιστών, χάνει την έξαρσή του, και διαχέεται μέσα στην πραγματικότητα. Θα επανεύρουμε όλες του τις συνιστώσες, ρεαλιστικότερες, ηρεμότερες, στις ρίζες του συνδικαλισμού. Οι ιδέες, όπως και οι μύθοι, πρέπει να προσαρμόζονται για να επιζήσουν. Η ιδέα, η ελπίδα, ή ο μύθος της Επανάστασης, φορτιζόμενος από τον

ρομαντισμό, αντιστοιχούσε στον 19ον αιώνα, θα μπορούσε όμως άραγε να ταιριάζει στον 20ον αιώνα, όπως αυτός διαγραφόταν στον οριζοντα; Ήταν ακόμα δυνατόν να εύχονται να ξεχυθούν οι Κοζάκοι στο Παρίσι; Η βία για τη βία δεν είχε τάχα αποτύχει παταγωδώς; Ας επανέλθουμε για λίγο προς τα πίσω. Στη Γαλλία, ο νόμος της 21ης Μαρτίου 1884 αναγνωρίζει στους εργάτες το δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι. Όμως, μόνο δύο χρόνια αργότερα, θα γίνει μια απόπειρα συντονισμού των διαφόρων συντεχνιακών σωματείων υπό την αιγίδα του Γαλλικού Εργατικού Κόματος¹ του Ζυλ Γκεντ.

Το 1888, στο Μπορντώ, εγκρίνεται ένα ψήφισμα υπέρ της Γενικής Απεργίας. Η ιδέα αυτή της γενικής απεργίας πολιτογραφεί τον μύθο της Επανάστασης. Δεν αποτελεί τάχα τον πρόδρομό της; Δεν είναι τάχα η ίδια η Επανάσταση, που στηρίζεται στα εργοστάσια για να ξεσπάσει πάνω σε ολόκληρη την κοινωνία; Συνδεόμενη με την ιδέα της γιορτής, εμφανίζεται για πρώτη φορά κατά την εξέγερση των Χαρτιστών στην Αγγλία, το 1837. Πρωτοειπώθηκε από έναν Άγγλο ταβερνιάρη, κάποιον Μπενμπόου, ο οποίος ονειρεύεται την επίσκεψη κάθε εργασίας, και την ταυτόχρονη διοργάνωση μιας απέραντης γιορτής, που θα διακόπτεται από “συνεδριάσεις εργασίας”, που σκοπός τους θα είναι η αναδιοργάνωση της οικονομίας. Η ιδέα βρίσκει τώρα έναν θερμό προπαγανδιστή στο πρόσωπο του Ζοζέφ Τορτελιέ, ο οποίος όμως δεν συμμερίζεται τις απόψεις του Μπενμπόου για τις εορταστικές εκδηλώσεις. Ο Τορτελιέ, ένας σύντροφος “φωνακλάς”, που ανήκει στο συνδικάτο των ξυλουργών, βρίσκειται συνεχώς επί ποδός πολέμου, υπερασπιζόμενος το “μεράκι” του. Καταφέρνει τέλος να πείσει τον Πελλουτιέ, που υιοθετεί την ιδέα, όπως και τον Αριστείδη Μπριάν, που ήταν τότε “δαμμένος” σοσιαλιστής. Ο Πελλουτιέ σκοτώνεται για να πείσει το κόμμα του για το δάσιμο των απόψεών του.

Η ιδέα της γενικής απεργίας, του κενού εξουσίας, που θα επιτρέψει στους “παραγωγούς” να ανακτήσουν τη διαύγεια

του πνεύματός τους και να κατακτήσουν την κοινωνία, συμβαδίζει με την άρνηση της πολιτικάντικης πολιτικής. Το Συνέδριο του Μπορντώ καλεί τα συνδικάτα να μην καθυποταγούν σε κανένα κόμμα. Γερά ενταγμένοι στα συνδικαλιστικά τους Επιμελητήρια, στηριζόμενοι επίσης γερά στον πόθο τους περί αυτονομίας χωρίς αυταπάτες ως προς τον καπιταλισμό, οι εργάτες πρέπει να δυσπιστούν απέναντι στους πολιτικάντηδες, που μοναδικό στόχο έχουν να τους αποστερήσουν τη μοναδικότητά τους, όπως οι καπιταλιστές τους αφαιρούν τους καρπούς της εργασίας τους. Αυτή η άρνηση του "πολιτεύεσθαι", όπως βλέπουμε, δεν έχει καμιά σχέση με το "σχιτίρισμα" που εκδηλώνεται, μερικές φορές, στις μέρες μας. Αυτές οι ιδέες, πάντως, δεν ικανοποιούν τον Γκεντ. Βρίσκει σ' αυτές αναρχικές απηχήσεις, αφού εμπεριέχουν μια έμμεση άρνηση της κατάκτησης της πολιτικής εξουσίας.

Τον Ιούλιο του 1893, συνέρχεται στο Παρίσι ένα Συνέδριο, όπου μπορούμε να διαπιστώσουμε, κατά τρόπο συγκεκριμένο, την πρόοδο των ιδεών με αναρχοαυτόνομες απηχήσεις μέσα στους εργατικούς κύκλους. Το ψήφισμα υπέρ της Γενικής Απεργίας υιοθετείται ομόφωνα. Στη Ναντ, το επόμενο έτος, το Συνέδριο αποτινάζει την επιρροή του Γκεντ. Επανειληθεβαιώνεται η αρχή της Γενικής Απεργίας. Τονίζεται επίσης ότι ο συνδικαλισμός είναι αυτάρκης και ότι, άρα, δεν είναι διόλου απαραίτητο να υποταχθεί στην κηδεμονία ενός κόμματος. Αποφασίζεται μάλιστα η οργάνωση της Γενικής Απεργίας. Απέναντι στη στρατιωτική ισχύ, η οποία είναι στην υπηρεσία του κεφαλαίου, επειδή η ένοπλη εξέγερση θα προσφέρει στις κυρίαρχες τάξεις την ευκαιρία να πνίξει στο αίμα τις εργατικές διεκδικήσεις, η Γενική Απεργία φαίνεται, πράγματι, ότι αποτελεί το έσχατο επαναστατικό όπλο. Μειοψηφίσαντες, οι οπαδοί του Γκεντ αποχωρούν. Ο δρόμος για τους αναρχικούς είναι λοιπόν ελεύθερος, έστω και α', για να επιτύχουν τη νίκη τους, συμμάχησαν με τους οπαδούς του Αλλεμάν και του Μπλανκί. Είναι αλήθεια ότι ορισμένοι ιστορικοί στηρίζονται σ' αυτή ακριβώς τη συμμαχία για να

ελαχιστοποιήσουν τον ρόλο των αναρχικών. Οι περισσότεροι, πάντως, παραδέχονται τον ηγεμονικό τους ρόλο. Όπως και να είναι, για την ώρα θριαμβεύουν η ιδεολογία και η ευαισθησία τους.

Εκτός από μερικές εξαιρέσεις, το σύνολο του σοσιαλιστικού κινήματος προσπάθησε πάντα να περιθωριοποιήσει τον αναρχισμό. Τα αναρχοαυτόνομα στελέχη δεν μπορούσαν να πάρουν μέρος στα διεθνή Συνέδρια. Ωστόσο, στις αρχές του 1895, η επιτροπή που ήταν επιφορτισμένη με την προετοιμασία του νέου Συνεδρίου, αφήνει να πλανάται μια αμφιβολία ως προς τα κριτήρια αποδοχής των συμμετοχών. Μια ασάφεια, ηθελημένη, ως φαίνεται, της γαλλικής μετάφρασης δημιουργούσε την εντύπωση ότι τα συνδικαλιστικά σωματεία δεν ήταν υποχρεωμένα να αναγνωρίσουν την αναγκαιότητα της πολιτικής μάχης. Η γαλλική αντιπροσωπεία στο Διεθνές Συνέδριο (όπως προκύπτει από τις εργασίες της επιτροπής), που συνέρχεται στο Λονδίνο το 1896, αποτελείται από οπαδούς του Γκεντ (Ζυλ Γκεντ, Πωλ Λαφάργκ, ο γαμβρός του Μαρέ, κτλ.), ανεξάρτητους σοσιαλιστές (Ζωρές, Μιλλεράν, Βιδιανί...), οπαδούς του Μπλανκί (Εντουάρ Βαγιάν, Μαρσέλ Σαμπά...), οπαδούς του Αλλεμάν (Αλλεμάν, Γκεράρ, κτλ.) και αναρχικούς. Οι οπαδοί του Γκεντ και οι ανεξάρτητοι σοσιαλιστές είναι οι μόνοι που θεωρούν ότι είναι επιτακτική η κατάκτηση της εξουσίας. Μεταξύ των αναρχικών, ξεχωρίζουν οι Φ. Πελλουτιέ, Ζ. Γκραβ, Ε. Πουζέ και Π. Ντελεζάλ.

Μια πρώτη συζήτηση γίνεται σχετικά με την υιοθέτηση ενός άρθρου του Κανονισμού. Ορισμένοι θεωρούν ότι η υπερψήφισή του σημαίνει και την αποβολή όσων αρνούνται να δώσουν προτεραιότητα στην πολιτική δράση, δηλαδή την κοινοβουλευτική και νομοθετική δραστηριότητα. Τελικά, και μετά από θυελλώδεις αντιπαραθέσεις, εγκρίνονται όλα τα πληρεξούσια. Όμως οι Γάλλοι διχάζονται σε δύο ομάδες: μαρξιστές και ανεξάρτητοι σοσιαλιστές από τη μια, αναρχικοί και συνοδοιπόροι τους από την άλλη. Για τους μαρξιστές και τους σοσιαλιστές, η αναρχία αρχίζει να γίνεται ένα μείζον

πρόβλημα, όπως δεν είχε πάψει να είναι και για τον Μαρξ στην Πρώτη Διεθνή. Οι αναρχοαυτόνομοι όχι μόνο θα φέρουν πολύ ψηλά τον θεμελιώδη μύθο του εργατικού κινήματος, τον μύθο της Επανάστασης, αλλά, κυρίως θα είναι και πανταχού παρόντες στο ίδιο το πεδίο των εργατικών μαχών. Θα παίξουν ακόμα πιο έντονα τον ρόλο τους ως πρωτοπόρων, και εκείνων που εμποδίζουν τους άλλους να προχωρούν με δήγμα σημειωτόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ

Ο ΑΝΑΡΧΟΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ

Πελλουτιέ: ο ιδρυτής

Παρ' όλο που η Επανάσταση, σε φθίνουσα πρόοδο ως Γενική Απεργία, από τους αναρχικούς εκείνης της εποχής, συνέχιζε να είναι ο άξονας, ο θεμελιώδης μύθος της δράσης τους, απέμενε να βρεθούν σημεία πρόοδου με την πραγματικότητα. Οι αναρχικοί δεν ήταν τόσο τυφλωμένοι από το πάθος τους, ώστε να μην προαισθάνονται ότι η κοινωνία εξελισσόταν. Αντίθετα, δεν ήταν τάχα πάντα οι πρώτοι που μάντευαν εν τω γίγνεσθαι τις εξελίξεις, και δεν επωφελούνταν από αυτές, έστω και αν αυτό γινόταν για να διοχετεύσουν τη δική τους έξαρση; Η ιστορία των Εργατικών Κέντρων είναι, από την άποψη αυτή, δηλωτική και σημαντική, για να αντιληφθούμε πόσο το αναρχοαυτόνομο πνεύμα υπήρξε αποφασιστικής σημασίας για τη γένεση του σύγχρονου εργατικού κινήματος.

Η ιδέα των Εργατικών Κέντρων είναι παλιά. Εμφανίζεται για πρώτη φορά το 1790, και φαίνεται ότι ήταν μια απόπειρα να θεομοποιηθούν οι συντεχνίες και τα σινάφια. Στις 22 Μαΐου 1892, η ιδέα καθιερώνεται. Εγκαινιάζεται, στο βουλεβάρτο Μαζαντά ένα Εργατικό Κέντρο, που έκτισε το

Δημοτικό Συμβούλιο του Παρισιού. Είναι το ενδέκατο που υπάρχει σε γαλλικό έδαφος. Πολύ σύντομα τα διάφορα Εργατικά Κέντρα ομοσπονδοποιούνται, ξεφεύγουν από την κηδεμονία της κρατικής εξουσίας και μετατρέπονται σε εργατικές “εταιρείες” αντίστασης (ενάντια στη μείωση του ημερομισθίου, την αύξηση του κόστους ζωής και την επιμήκυνση της ημέρας εργασίας) και αλληλοβοήθειας (εύρεση εργασίας, μόρφωση, οργάνωση κτλ.). Υπό την επήρεια των αναρχικών, θα επιχειρήσουν να γίνουν συντεχνιακοί χώροι προσαρμοσμένοι στον πόλεμο των τάξεων.

Το σύνθημα περί Ομοσπονδίας λανσάρεται στην αρχή από μερικούς Παριζιάνους. Ορισμένοι αγωνιστές είναι δυσαρεστημένοι από το γεγονός ότι τα συνδικάτα βρίσκονται στα χέρια του Γαλλικού Εργατικού Κόμματος, και θέλουν να δημιουργήσουν κάποιο αντίπαρο. Συναντούμε λοιπόν στην προσπάθεια αυτή τους οπαδούς του Αλλεμάν, του Μπλανκί, τους ποσομπιλιστές, μερικές φορές και ανεξάρτητους, και, φυσικά, τους αναρχικούς, που βρίσκονται στο στοιχείο τους και τα δίνουν όλα.

Επειδή οι περιστάσεις τους ευνοούσαν, και τους βοηθούσε η φαντασία και ο ενθουσιασμός τους, οι αναρχικοί κατάφεραν να κατακτήσουν όλες τις διευθυντικές θέσεις του γαλλικού εργατικού κινήματος, και να σφραγισθεί η Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας από την αναρχοαυτόνομη ευαισθησία και ιδεολογία. Έτσι θα γεννηθεί ο “αναρχοσυνδικαλισμός” ή “επαναστατικός συνδικαλισμός”. Ο δημιουργός του λέγεται Φερνάν Πελλουτιέ (1867-1901). Ο Πελλουτιέ ανήκει σε μια φιλομοναρχική οικογένεια, όμως, ήδη από τα δεκαοκτώ του χρόνια, επιλέγει συνειδητά τη Δημοκρατία. Συγγράφει ένα αντικληρικό μυθιστόρημα και εκδιώκεται από το θρησκευτικό οικοτροφείο, όπου τον είχανβάλει οι γονείς του. Πολύ νέο, τον προσβάλλει μια ασθένεια, από την οποία δεν θα θεραπευθεί ποτέ εντελώς. Το 1885, έχοντας εν τω μεταξύ αποτύχει στις εξετάσεις του μπακκαλωρεά παρά το οξύτατο πνεύμα του, συνεργάζεται στη *Δημοκρατία της Δυτικής*

Γαλλίας, μια εφημερίδα των Ριζοσπαστών. Γίνεται φίλος του Αριστείδη Μπριάν. Την ίδια εποχή εκδίδει μικρές λογοτεχνικές επιθεωρήσεις. Όταν ο Μπριάν θέτει υποψηφιότητα για βουλευτής, ο Πελλουτιέ μετέχει στην προεκλογική του εκστρατεία. Έπειτα, ριζοσπαστικοποιώντας τις θέσεις του, προσχωρεί στο κόμμα του Γκεντ, και είναι ένας από τους ιδρυτές του Εργατικού Κέντρου του Σαιν-Ναζαίρ. Ο Πελλουτιέ ξέρει ότι είναι πολύ σοβαρά άρρωστος. Κανονικά, πρέπει να αναπαύεται πότε-πότε, και η ζωή που κάνει δεν βοηθά να καλυτερέψει η κατάστασή του. Θα έλεγε κανείς ότι προσπαθεί “να κόψει τη λαμπάδα του κι από τις δυο μεριές”.

Θερμός οπαδός της Γενικής Απεργίας, που λανσάρει ο Τορτελιέ, βρίσκοντας έτσι μια ιδέα που για χάρη της θα παλέψει, δεν μπορεί παρά να έρθει σε αντιπαράθεση με τον Ζυλ Γκεντ, ο οποίος κινείται αποκλειστικά με στόχο την κατάκτηση της εξουσίας. Όμως ο Πελλουτιέ δεν είναι ακόμα αναρχικός. Καταδικάζει τη λογοδιάρροια και την “ανεύθυνη παντομίμα” της “κλίκας του Ραβασόλ”. Όμως, όταν έρθει το 1893 στο Παρίσι, συναναστρέφεται με αναρχοαυτόνομους συγγραφείς, (Α. Αμόν), που τους μισούν στις ιδέες τους. Νέοι ορίζοντες του ανοίγονται. Η Αναρχία, ή τουλάχιστον η Αναρχία όπως αυτός την αντιλαμβάνεται, θα του επιτρέψει να συγχωνεύσει το επαναστατικό ιδεώδες που κλείνει μέσα του με τον ρεαλισμό, από τον οποίο δεν θέλει να αποκοπεί. Προσδιορίζει την προσωπική του άποψη και καταλήγει στην πεποίθηση ότι “οι εργάτες, αφού για χρόνια πολλά πίστεψαν ότι ήταν καταδικασμένοι στον ρόλο των εργαλείων, θέλουν [εφεξής] να γίνουν νοήμονα όντα, και να είναι, ταυτόχρονα, και οι εφευρέτες και οι δημιουργοί των έργων τους”. Όμως, προσερχόμενος στον αναρχισμό, δεν μυθοποιεί τίποτα. Δεν πιστεύει ότι η επερχόμενη Επανάσταση (όπως όλος ο κόσμος πιστεύει σ’ αυτή) θα πραγματοποιήσει έναν καθαρό αναρχικό κομμουνισμό. Ξέρει ότι δεν μπορεί ποτέ κανείς να φθάσει στην τελειότητα, ξέρει όμως επίσης ότι πρέπει κανείς να προσπαθήσει να την πλησιάσει όσο το δυνατόν περισσότερο. Θεωρεί

τον συνδικαλισμό ως το πιο πρόσφορο μέσο για να το επιτύχει.

Αναπολώντας κάποια μέρα την ιστορία της δημιουργίας των Εργατικών Κέντρων, λέει ότι η άρνηση της πολιτικής είχε γίνει, εκείνη την εποχή, το νέο σύνθημα, που είχε διαδοθεί αστραπιαία σε όλα τα εργαστήρια. Αρκετοί συνδικαλισμένοι, γράφει, εγκατέλειψαν έτσι τις “αφιερωμένες στην εκλογική λατρεία εκκλησίες”, και τότε ο συνδικαλιστικός χώρος θεωρήθηκε από μερικούς αναρχικούς επαρκώς προετοιμασμένος για να δεχθεί, και να εμπλουτίσει σε ανταπόδοση, τη θεωρία τους. Οι παθιασμένοι αυτοί, τονίζει ήταν αδιάφοροι από κάθε φιλοδοξία, σπατάλησαν αφειδώλευτα τις δυνάμεις τους και αφού ξυλοφόρτωσαν αστυνομικούς, αφού σάρκασαν τον στρατό, ανεπηρέαστοι, ξανάρχισαν τη συνδικαλιστική τους δουλειά. Ήρθαν να βοηθήσουν αυτούς, που, επί τέλους χειραφετημένοι από την κοινοβουλευτική κηδεμονία, προσπαθούσαν τώρα να αφιερώσουν την προσοχή τους στη μελέτη των πραγματικών νόμων της εξέλιξης. Οι αναρχικοί το πρώτο που έμαθαν στις μάζες ήταν σε τι μπορεί να μεταβληθεί ο συνδικαλισμός. Διεύρυναν τη στενή αντίληψη που επικρατούσε τότε γι’ αυτόν. Εκπληκτική διαδρομή! Υπό το προσωπείο αυτών των αγωνιστών, ο Πελλουτιέ αυτοπεριγράφεται. Αφού πέρασε από τη στρατευμένη πολιτική, απαρνείται το παρελθόν του, όχι όμως για να καταφύγει στην εγκαρτέρηση αλλά, αντίθετα, για να ανακαλύψει το μέσο να γίνει και πιο ριζοσπαστικός και πιο συγκεκριμένος.

Ο Πελλουτιέ εκλέγεται Αναπληρωτής Γραμματέας της Ομοσπονδίας των Εργατικών Κέντρων. Τον ίδιο χρόνο, το 1895, γίνεται δεκτός σε μια μυστικιστική εταιρεία, τη “Γαλλική Ιπποσύνη Εργασίας”. Νιώθει, άραγε, την ανάγκη να επανεύρει κάποια μυστική αλληλουχία; Πιστεύει τάχα ότι οι “εξεγερμένοι της κάθε στιγμής”, όπως τους αποκαλεί, “οι πραγματικά χωρίς Θεό, ούτε αφέντη, ούτε πατρίδα άνθρωποι” στοχεύουν, εν τελευταία αναλύσει, σε έναν άλλο χώρο, και όχι στη σκηνή της ευθέως ορατής Ιστορίας; Λαχταρά ίσως μυστικιστικά να ξεφύγει από την Ιστορία; Όπως και να είναι,

αφιερώνεται ολοκληρωτικά στο έργο του ως στρατευμένου. Δημιουργεί, οργανώνει, ή αναπτύσσει πολλές υπηρεσίες (Υπηρεσία Παιδείας, “Εργατικό Γραφείο Στατιστικής και Ευρέσεως Εργασίας”, κτλ.), την επιθεώρηση *Ο Εργάτης των Δύο Κόσμων*. Θα πεθάνει από εξάντληση.

Η άμεση δράση: Ντελεζάλ, Γκριφφυέλ και Πουζέ

Πολλοί ήταν οι αναρχοαυτόνομοι αγωνιστές που αφιερώθηκαν στο έργο αυτό. Η ιστορία, δυστυχώς, λησμονεί τους ταπεινούς και συγκρατεί τα ονόματα των προβεβλημένων. Αξίζει, μεταξύ άλλων, να αναφερθούμε εν συντομία στον Ντελεζάλ και στον Πουζέ. Από εργατική οικογένεια, ο Πωλ Ντελεζάλ (1870-1948) δεν χόρτασε ποτέ την πείνα του, όταν ήταν παιδί. Στα δεκαεπτά του χρόνια, οι γονείς του τον κάνουν εφαρμοστή. Όμως αυτός δεν το δέχεται με εγκαρτέρηση. Γι’ αυτόν “το εργαστήριο είναι κάτεργο”. Τον επηρεάζει ο θείος ενός από τους φίλους του. Ο θείος αυτός υπήρξε κομμουνάρος. Ο Ντελεζάλ προσχωρεί στους Σοσιαλεπαναστάτες Σοσιαλιστές Διεθνιστές Φοιτητές και, ταυτόχρονα, στον Αναρχικό Όμιλο του 19ου Διαμερίσματος του Παρισιού. Το 1892, είναι η πολύκροτη υπόθεση Ραβασόλ. Ένα κύμα καταστολής ξεσπά στα μέλη. Τον συλλαμβάνουν, μαζί με πολλούς άλλους. Όταν αφήνεται ελεύθερος, μένει άνεργος. Ο γύρος της Γαλλίας είναι ακόμα μέσα στα εργατικά ήθη. Τον πραγματοποιεί και φθάνει ως το Βέλγιο, όπου και συναντά τη μέλλουσα γυναίκα του.

Αυτός είναι που, το 1894, κατασκευάζει την πρώτη κινηματογραφική μηχανή για τους αδελφούς Λυμιέρ. Έχει γίνει ένας πολύ εξειδικευμένος εφαρμοστής-μηχανικός. Αυτό δεν τον εμποδίζει να αγωνίζεται στα Εργατικά Κέντρα, στο πλευρό του Πελλουτιέ και του Πουζέ. Παρακολουθεί το Συνέδριο του Λονδίνου του 1896, που έχουμε ήδη αναφέρει. Κάποιος φοιτητής της περιφρούρησης του φέρνεται με

διαιότητα. Αυτό παραλάει! Ένας φοιτητής να τον εμποδίζει, αυτόν, έναν εργάτη, να πάρει μέρος σε ένα εργατικό Συνέδριο! Επιστρέφοντας, τυπώνει για το θέμα αυτό μια όλο χολή μπροσούρα, και αρχίζει να συνεργάζεται στους *Νέους Καιρούς*. Είναι μια καμπή στη ζωή του. Στο τέλος, εγκαταλείπει το εργοστάσιο και το εργαστήριο για τη λογοτεχνία. Προδίνει έτσι την τάξη του; Αισθάνεται την ανάγκη να δικαιολογηθεί. “Δεν πουλώ τη σκέψη μου, λέει, προσπαθώ μόνο να την κάνω να υπηρετήσει τη χειραφέτηση των ομοίων μου, των αιώνιων θυμάτων της εκμετάλλευσης”. Θα μπορέσει άραγε να πραγματοποιήσει το πρόγραμμα που ορίζει στον εαυτό του; Το να θέλει, δεν αρκεί για να γίνει Προυντόν! Δεν θα μπορέσει να γίνει μεγάλος συγγραφέας.

Το 1898, επανευρίσκουμε τον Ντελεζάλ Αναπληρωτή Γραμματέα της Γενική Συνομοσπονδίας Εργασίας¹, που είχε ιδρυθεί το 1895 στο Συνέδριο της Λιμόζ. Αγωνίζεται στις γραμμές των φίλων του Ντρέυφους (αυτό δεν θα τον εμποδίσει να δημοσιεύσει αργότερα ένα αντισημικό άρθρο στους *Νέους Καιρούς*, που θα προκαλέσει θύελλα διαμαρτυριών, και που θα τον αναγκάσει να εγκαταλείψει την εφημερίδα). Το 1904, στο Συνέδριο της Μπουρζ της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργασίας, που προβάλλει τον αριθμό των εκατόν τριάντα χιλιάδων μελών (κάτι που, ειρήσθω εν παρόδω, αποτελεί επιτυχία), ο Ντελεζάλ καλεί σε “Γενική Στρατιωτική Απεργία” εναντίον του πολέμου που διαγράφεται στον ορίζοντα. Το 1907, μετά από την απεργία των σταφυλοπαραγωγών της Νότιας Γαλλίας, μια απεργία κατά τη διάρκεια της οποίας οι στρατιώτες του 17ου Συντάγματος, που τους έκαναν και τραγούδι, συναδελφώθηκαν μαζί τους, υπογράφει μια αφίσα με τον τίτλο “Κυβέρνηση Δολοφόνων”. Τον σέρνουν στα διακαστήρια. Απογοητευμένος, θα εγκαταλείψει την ενεργό δράση, θα γίνει διδλιοπώλης και φίλος, μεταξύ άλλων, του ποιητή Βερλαίν.

Ο Βίκτωρ Γκριφφιέλ (1874-1922) φτιάχνει παπούτσια για διάφορα υποδηματοπωλεία πολυτελείας. “Εργάτης ήμουν,

λέει για τον εαυτό του, και είχα λαχταρήσει ζώντας μια ζωή συχνά πολύ δύσκολη, μέσα σε μύριες όσες στερήσεις, να βάλω κάποιο τέρμα σ' αυτή. Μεροκαματιάσης ήμουν, έχοντας πάντα να υποστώ την εκμετάλλευση του αφεντικού, και ποθώντας παθιασμένα να γλιτώσω. Όμως αυτές οι λαχτάρες και οι πόθοι αυτοί δεν μπορούσαν να συγκεκριμενοποιηθούν σε μια διαρκή δράση παρά μόνο με τη βοήθεια και των άλλων ανθρώπων που ήταν καταδικασμένοι στην ίδια μ' εμένα μοίρα". Χωρίς τον συνδικαλισμό πράγματι, αναρωτιέται, θα μπορούσε να ξεκαθαρίσει τις ιδέες του; Από πού θα μπορούσε να αντλήσει τη δύναμη για να δράσει; Το αίσθημα δίαιης αντιπαράθεσης στην αστική τάξη θα μπορούσε αλλιώς να καταλήξει σε μια σφαιρική αντίληψη και σε μια ενεργητική αλληλεγγύη; Ο Γκριφφυέλ, ωστόσο, δεν είναι δεδηλωμένος αναρχικός. Γι' αυτόν, το εργατικό κίνημα δεν ανάγεται ούτε στον σοσιαλισμό, ούτε στον αναρχισμό, αλλά, όπως και η ελευθερία, ξεφεύγει τελικά από το πλαίσιο της ιστορίας. Αυτό όμως δεν εμποδίζει τον Γκριφφυέλ να υπογραμμίζει την εγκυρότητα ορισμένων αναρχοαυτόνομων αντιλήψεων. Θεωρώντας έτσι ότι ορισμένοι αρέσκονταν να δίνουν έναν ψευδή ορισμό της "άμεσης δράσης", λέει με δύναμη ότι στην πραγματικότητα πρόκειται για τη δράση των ίδιων των εργατών μέσα στο εργασιακό περιβάλλον. Με την άμεση αυτή δράση ο εργάτης δημιουργεί ο ίδιος τον αγώνα του. "Υπάρχει συνεπώς μια καθημερινή πρακτική, που, από μέρα σε μέρα, μεγαλώνει, ως τη στιγμή που, φθάνοντας σε έναν ανώτερο βαθμό ισχύος, θα μεταβληθεί σε μια ανάφλεξη, την οποία ονομάζουμε Γενική Απεργία, και που θα είναι η Κοινωνική Επανάσταση".

Πελλουτιέ, Ντελεζάλ, Γκριφφυέλ: ο τελευταίος δεν είναι βέρος αναρχοαυτόνομος, οι δύο άλλοι συμβολίζουν τη νέα γενιά των αναρχικών στελεχών. Διανοούμενος ο πρώτος, εργάτες οι άλλοι, έχουν, ωστόσο, κάτι κοινό, που θα επιτρέψει και στο αναρχικό κίνημα να αναγεννηθεί από την τέφρα του, και στο σύγχρονο εργατικό κίνημα να συγκροτηθεί. Αυτό το

κάτι είναι η θέληση να εξαρθεί η ταπεινή εργατική πραγματικότητα, για να μπορέσει να υπάρξει ή, (και αυτό καταλήγει στον ίδιο παρανομαστή), να ριζώσει ο επαναστατικός μύθος μέσα στη συγκεκριμένη πραγματικότητα. Αυτού του πράγματος, αυτού του “αναρχοσυνδικαλισμού” (γιατί περί αυτού πρόκειται) ο Εμίλ Πουζέ είναι ο πληρέστερος θεωρητικός του.

Επιστρέφοντας από την Αγγλία, όπου είχε καταφύγει κατά τη διάρκεια της Δίκης των Τριάκοντα, ο Πουζέ είναι πια απόλυτα πεπεισμένος ότι πρέπει να αγωνιστούν μέσα στα συνδικάτα. Θα εκλεγεί τελικά Αναπληρωτής Γραμματέας της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργασίας το 1901, την ίδια ακριβώς μέρα κατά την οποία τοποθετείται ως Γραμματέας και ο Γκριφφυέλ. Πραγματοποιεί το παλιό του όνειρο: να εκδόσει μια εφημερίδα συντασσόμενη αποκλειστικά από εργάτες. Θα είναι η *Φωνή του Λαού*. Ο Πουζέ πιστεύει, και αυτός, ότι η άμεση δράση συμβολίζει τον συνδικαλισμό. Κατ’ αυτόν, η διατύπωση αυτή διακηρύσσει με σαφήνεια την έννοια του αγώνα που πρέπει, χωρίς ανάπαυλα, να διεξάγεται κατά της κεφαλαιοκρατίας. Σημαίνει: 1ον: *Ότι απέναντι στον πολίτη ορθώνεται εφεξής ο παραγωγός. 2ον: Αυτός ο παραγωγός, που όλα τα περιμένει από τον εαυτό του, εννοεί, εξαφανίζοντας τα αφεντικά, να κατακτήσει την υπέρτατη εξουσία στο εργαστήριο, ουσιώδη όρο για να απολαύσει την πραγματική ελευθερία.* Η άμεση δράση εξυπνοεί, ως εκ τούτου, ότι η εργατική τάξη επικαλείται τις έννοιες της ελευθερίας και της αυτονομίας. Είναι η συνδικαλιστική δράση “απαλλαγμένη από κάθε πρόσμειξη”, “ελεύθερη από κάθε ρύπο”, “χωρίς κανένα από τα μαξιλαράκια που εξασθενούν τη σύγκρουση μεταξύ των αντιμαχομένων, χωρίς καμιά από τις παρεκκλίσεις που αλλοιώνουν τη σημασία και την εμβέλεια του αγώνα”.

Η άμεση δράση είναι, αληθινά, η πάλη των τάξεων χωρίς λοξοδρομήσεις. Είναι η απελευθέρωση των ως τότε αλλοτριωμένων ανθρώπινων μαζών. Ο Πουζέ το διατυπώνει ωραιότατα λέγοντας ότι είναι “η ανέλιξή τους προς την έρευνα, προς την συνειδητοποίηση”. Κλείνει τον κύκλο των εξ ουρανού θαυμά-

των, του Κράτους ή της πρόνοιας, και θέτει σε πρακτική εφαρμογή το ρητό ότι η σωτηρία βρίσκεται εντός μας. Ο καθένας καλείται “να μην είναι πια ένα ανθρώπινο μηδενικό”, αλλά να δάξει κι αυτός το χεράκι του στο ζύμωμα. Βεβαίως, η άμεση δράση θεωρεί αναπόδραστη τη χρησιμοποίηση της βίας (ο Πουζέ, όπως και ο Ντελεζάλ, εκθειάζει τη δολιοφθορά), όμως προετοιμάζει, ταυτόχρονα, την κατάρρευση των αυταρχικών και βίαιων καθεστώτων, αναπτύσσοντας στα άτομα τη θέληση της δύναμης (όπως το διατυπώνει ο Πουζέ, “την καλλιέργεια της θέλησης”).

Ο καταστατικός χάρτης της Αμιένης

Όσοι από τους αναρχικούς, και είναι πολλοί, εφευρίσκουν τον αναρχοσυνδικαλισμό, βλέπουν επίσης στο συνδικάτο το έμβρυο της επαναστατικής κοινωνίας. Το πιστοποιεί μια έκθεση του Φ. Πελλουτιέ, γραμμένη για το 5ο Συνέδριο της Ομοσπονδίας των Εργατικών Κέντρων, το 1896. Η έκθεση προσδιορίζει την αναρχική κοινωνία ως την κοινωνία του εθελοντικού και ελεύθερου συνεταιρισμού των παραγωγών. Σ’ αυτό, λέει, πρέπει να προετοιμαστούν τα εργατικά σωματεία, “δαπτισθέντα στη Γαλλία με το ατυχές όνομα των Χρηματιστηρίων της Εργασίας”, μελετώντας, στις περιοχές όπου έχουν εδραιωθεί, τις βιομηχανικές πλουτοπαραγωγικές πηγές, τις ζώνες καλλιέργειών, την πυκνότητα του πληθυσμού, και να γίνουν σχολεία διοίκησης, προπαγάνδας και στοχασμού. Να καταργήσουν και να αντικαταστήσουν την παρούσα κοινωνική οργάνωση.

Το 1897, στο Συνέδριο της Τουλούζης, ο Ντελεζάλ εκθέτει μια άποψη που υιοθετείται ομόφωνα, καταχειροκροτούμενη. Προτείνεται η πρακτική εφαρμογή του μποϊκοτάζ των κακών αφεντικών και της δολιοφθοράς, ακολουθώντας την αρχή “κακοπληρωμή, κακοδουλειά”. Ο Πουζέ, από την πλευρά του, έχει συντάξει μια προσούρα για τη “δολιοφθορά”. Πάντως,

χάρης στον Πελλουτιέ, και προωθούμενοι από τους αναρχοαυτόνομους αγωνιστές, που εμψυθούν στις συνελεύσεις τον ενθουσιασμό τους, τη θέλησή τους, την εμμονή τους, οι εργατικοί πόθοι αποκρυσταλλώνονται. Σε λιγότερο από δέκα χρόνια (από το 1892 ως το 1901), ο αριθμός των Εργατικών Κέντρων αυξάνει σχεδόν επτά φορές: από δεκατέσσερα σε εβδομηντατέσσερα. Επειδή απορρίπτουν την πολιτική, επειδή είναι αφοσιωμένοι και ανιδιοτελείς, οι αναρχικοί καταφέρνουν να ακουστούν από τους εργάτες, που τους έχουν κουράσει οι πολιτικάντικες κομπίνες. Εξάλλου, εκμεταλλεύονται την είσοδο σοσιαλιστών όπως ο Μιλλεράν στην Κυβέρνηση.

Το 1895 (διαβαίνουμε την ιστορία επί τροχάδην) δημιουργείται η Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας, όπως το έχουμε ήδη αναφέρει. Στόχος, να συγκεντρωθούν όλοι οι οργανωμένοι εργάτες. Αν και σημαντική λόγω δάρους, μέσων και ακτινοβολίας, η Ομοσπονδία των Εργατικών Κέντρων έχει δικαίωμα μόνο για τρεις εκπροσώπους στο Εθνικό Συμβούλιο της. Τα Εργατικά Κέντρα διατρέχουν τον κίνδυνο να απορροφηθούν, παρά το γεγονός ότι ο Ντελεζάλ γίνεται, το 1897 Αναπληρωτής Γραμματέας της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργασίας. Όμως, μετά από τριδές, που παρά λίγο να οδηγήσουν σε ρήξη, η κατάσταση καλυτερεύει. Οι αναρχικοί ενισχύουν τη θέση τους στη Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας, κυρίως το 1900, όταν ο Πουζέ είναι διευθυντής της εφημερίδας *Η Υπόθεση του Λαού*.

Στο Συνέδριο του Μονπελλιέ, το 1902, επιτυγχάνεται οριστικά η ενότητα. Ο Νιέλ είναι ένας από τους πρωτεργάτες της. Παρ' όλο που δεν είναι αναρχοαυτόνομος, ο Νιέλ αναπτύσσει αναρχίζουσες ιδέες. Επικαλείται τον Μπλακούνιν, την Πρώτη Διεθνή, με δυο λόγια τις μεγάλες εκείνες προδρομικές μορφές που αντιπαρατάχθηκαν στη "δικτατορία του Γενικού Συμβουλίου του Λονδίνου", του διευθυνόμενου από τον Μαξ. Και κατά την ψηφοφορία, ομόφωνα (445 ψήφοι εναντίον μιας) πραγματοποιείται η συμφωνία μεταξύ

των δύο οργανώσεων. Οι διοικούντες την Ομοσπονδία των Εργατικών Κέντρων και την Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας είναι αναρχικοί ή συνοδοιπόροι, όπως ο Νιέλ και ο Υβετό, ο οποίος έχει πολύ επηρεασθεί από τον Πελλουτιέ, και είναι ο επικεφαλής των Εργατικών Κέντρων.

Στο Συνέδριο της Μπουρζ τίθεται το πρόβλημα της αντιπροσωπευτικότητας των μισθωτών. Αντιπαράτιθενται δύο θέσεις: η πρώτη κηρύσσεται υπέρ της αναλογικής αντιπροσώπευσης, δηλαδή της κατά κεφαλήν ψήφου. Υποστηρίζεται από τους "ρεφορμιστές". Η δεύτερη υποστηρίζεται από τους επαναστάτες συνδικαλιστές. Οι οπαδοί της απορρίπτουν την ιδέα μιας "αφηρημένης δημοκρατίας" και στηρίζονται στην άποψη του Σορέλ περί μιας "πραγματικής διαφοροποίησης". Επικαλούνται τις έννοιες της "επιλογής" και των "μειοψηφιών εν δράσει". Μήπως, θα πει ένας από αυτούς, μόνο η μειοψηφία των εργαζομένων δεν είναι αυτή που είναι συνδικαλισμένη; Και, μέσα στα συνδικάτα, η μειοψηφία δεν είναι, τάχα, εκείνη που παρασύρει τη μάζα; Ταυτόχρονα με αυτή την άποψη, η οποία υιοθετείται με 808 ψήφους έναντι 368, ψηφίζεται και η εκστρατεία για το οκτάωρο. Οι αναρχικοί συνεχίζουν να πιστεύουν ότι η όποια μεταρρύθμιση είναι αναποτελεσματική, και ότι πρέπει να κάνουν την επανάσταση, είναι όμως γι' αυτούς μια πρώτη τάξεως ευκαιρία. Είναι απλώς ένα πρόσχημα για δράση και ζύμωση, ένα μέσο να κρατούν τα πνεύματα σε διέγερση, όπως θα πει ο Ντελεζάλ. Άλλωστε στο Συνέδριο της Αμιένης (1906), που θα γίνει μετά την Μπουρζ, ο ίδιος ο Ντελεζάλ θα προτείνει το ακόλουθο σχέδιο δράσης:

"1ο. Γενική Απεργία κατά συντεχνίες, ταυτιζόμενη με τα γυμνάσια στρατού ανά φρουρές πόλεων. 2ο. Διακοπή εργασίας παντού, σε τακτή ημερομηνία, αντιστοιχούσα με τα μεγάλα γυμνάσια. 3ο. Γενική και πλήρης στάση Εργασίας, θέτοντας το προλεταριάτο σε ανοιχτό πόλεμο με την καπιταλιστική κοινωνία. 4ο. Γενική Απεργία, Επανάσταση".

Στο Συνέδριο αυτό της Αμιένης, ένα ψήφισμα προτείνεται

από τον Γκριφφυέλ, το οποίο, υιοθετούμενο, θα αποκληθεί ο “Καταστατικός Χάρτης της Αμιένης”. Είναι το ιδρυτικό κείμενο του σύγχρονου συνδικαλισμού. Ο Καταστατικός Χάρτης αρχίζει με το ακόλουθο προοίμιο:

“1ο. Όσον αφορά στα άτομα, το Συνέδριο επιβεβαιώνει την πλήρη ελευθερία των συνδικαλισμένων να συμμετέχουν, εκτός της συντεχνιακής τους ομάδας, σε όποια μορφή πάλης αντιστοιχεί στις φιλοσοφικές, είτε πολιτικές τους πεποιθήσεις, με μόνο περιορισμό, να απαιτείται, αμοιβαίως, να μην εισάγουν στο συνδικάτο τις ιδέες που πρεσβεύουν εκτός αυτού.

2ο. Όσον αφορά στις οργανώσεις, το Συνέδριο διακηρύσσει ότι, προκειμένου ο συνδικαλισμός να επιτύχει το κάλλιστο δυνατόν αποτέλεσμα, η δράση περί τα οικονομικά πρέπει να ασκείται απ’ ευθείας εναντίον της εργοδοσίας, επειδή οι συνομοσπονδιακές οργανώσεις δεν έχουν, ως συνδικαλιστικές ομάδες, να ασχοληθούν με κόμματα και με ομοδοξίες, οι οποίες, εκτός και παράπλευρα, μπορούν να επιδιώκουν εν πλήρει ελευθερία, την κοινωνική μετατροπή”.

Στόχος λοιπόν είναι να προσδιοριστεί ο ιδιαίτερος δεσμός της συνδικαλιστικής δράσης, και να απαλλαγεί από τα ζιζάνια. Στόχος είναι να επιτευχθεί η συνδικαλιστική δράση “καθαρή από κάθε πρόσμιξη”, κατά τον Πουζέ. Ο μαζικός συνδικαλισμός, που μόλις έχει γεννηθεί (μεταξύ 1904 και 1906, ο αριθμός των συνομοσπονδών συνδικάτων από 1792 φθάνει στα 2399), μπορεί και πρέπει να γίνει ένας τέτοιος χώρος. Υπό τον όρο να κατακτήσει την αυτονομία του, και να αποκαλύψει τη “θέληση δύναμης”, όπως θα έλεγε ο Νίτσε. Ποιες όμως είναι οι σκωρίες που αλλοιώνουν την πρόσμιξη; Για τους θεωρητικούς του αναρχισμού είναι το Κράτος, και το Κράτος όχι απ’ εαυτού, ως κενό σύνθημα, αλλά σε όσο βαθμό εμποτίζει τον συλλογικό ψυχισμό. Το Κράτος, δηλαδή επίσης το σύμβολο ενός εγγενούς φόβου της ελευθερίας, όπως το διατυπώνει ο Μαλατέστα, είναι γι’ αυτούς η πιο εντυπωσιακή μορφή αλλοτρίωσης, εκείνη που μας κάνει

καρτερικούς στην εκμετάλλευση και στην αδικία¹. Οι κρατικές οργανώσεις θα μπορούσαν εύκολα να σαρωθούν αν το προλεταριάτο λυτρωνόταν από τους διαταγμούς του και τα φαντάσματα. Όμως προσοχή! Το επαναλαμβάνουμε: οι αναρχικοί δεν αρνούνται να κάνουν πολιτική, αντιθετως! Δεν μπορούμε να τους ταυτίσουμε με “εκείνους που δεν κάνουν πολιτική” (έχουν ενστερνισθεί την αρχή, που επαναλαμβάνει και ο φιλόσοφος Αλαίν, σύμφωνα με την οποία τοποθετείται κανείς συνειδητά στη Δεξιά, όταν ισχυρίζεται ότι είναι απολιτικός). Οι αναρχοαυτόνομοι περιφρονούν την πολιτικά-ντική πολιτική. Θέλουν να διώσουν τη μόνη πολιτική που αξίζει τον κόπο να τη ζήσει κανείς: τη συναρπαστική και παθιασμένη επαναστατική εκείνη πολιτική που στοχεύει στην καταστροφή κάθε προσκόμματος. (Ο φασισμός είναι, ειρήσθω εν παρόδω, ένας αντεστραμμένος αναρχισμός αφού, αντί να θέλει να καταστρέψει την κρατούσα τάξη, επιδιώκει απλώς να την αποκαταστήσει, κατά τρόπο υπερφυσικό). Οι αναρχικοί δεν αρνούνται την πολιτική, διότι η πολιτική κάνει τους πολίτες να συμμετέχουν στη διοίκηση του άστεως, την αρνούνται στο μέτρο που είναι μια φαντασίωση συμμετοχής. Οι αναρχικοί ζουν έξω από την παρούσα πραγματικότητα. Παρακολουθώντας τους για λίγο, τη στιγμή που οι ίδιοι γίνονται αυτό που σχεδιάζουν, βλέπουμε ότι οι συνδικαλιστές “θγαίνουν” από τους εαυτούς τους. Ξεφουσκώνουν πολύ γρήγορα, όμως ο χώρος όπου έδρασαν θα έχει οριστικά σηματοδοτηθεί, χάρις στη φυγή αυτή έξω από τον ρεαλισμό.

Άρνηση λοιπόν της πολιτικής, αλλά πίστη στη σύγκρουση των τάξεων. (“Το Συνέδριο θεωρεί ότι αυτή η δήλωση είναι μια αναγνώριση της πάλης των τάξεων, η οποία αντιπαραθέτει, στο οικονομικό πεδίο, τους εργαζόμενους που έχουν εξεγερθεί, εναντίον κάθε μορφής καταπίεσης, τόσο υλικής, όσο και ηθικής”). Προσδιορίζεται ο χώρος της δράσης: το οικονομικό. Δεν ξεπέφτουν όμως στον “οικονομισμό”. Δεν είναι δυνατόν! Ασφαλώς “στο καθημερινό διεκδικητικό του έργο, ο συνδικαλισμός επιδιώκει τον συντονισμό των προσπα-

θειών των εργατών, την αύξηση της ευμάρειας των εργαζομένων με την επίτευξη άμεσων βελτιώσεων, όπως η μείωση των ωρών εργασίας, η αύξηση των ημερομισθίων κτλ.". Όμως, "αυτή η προσπάθεια δεν είναι παρά μόνο η μία πλευρά του έργου του συνδικαλισμού". Στόχος είναι πάντα η Γενική Απεργία, εξυμνείται πάντοτε η άμεση δράση ("η οικονομική δράση πρέπει να ασκείται απευθείας εναντίον της εργοδοσίας"), ονειρεύονται πάντα τη μέλλουσα κοινωνία ("το συνδικάτο, σήμερα ομάδα αντίστασης, θα είναι στο μέλλον η ομάδα παραγωγής και κατανομής, η βάση της κοινωνικής αναδιοργάνωσης"). Ο συνδικαλισμός δεν είναι, στο μυαλό των πιο ένθερμων αναρχικών, παρά ένα μέσο προσωρινό για να κατακτηθεί η ελευθερία. Μιλούν πάντα για "ηθική αξία", για "τόλμη" και για πρωτοβουλία των ατόμων. Ο Πουζέ σχεδόν δεν αστειεύεται όταν γράφει: "Όσο για μένα, αντιλαμβάνομαι τη Συνομοσπονδιακή Επιτροπή απλώς ως αντικαταστάτρια ενός τηλεφωνικού δικτύου. Αν όλα τα συνδικάτα και οι κλαδικές ομοσπονδίες ήταν τηλεφωνικά συνδεδεμένες μεταξύ τους, ένα κεντρικό γραφείο από όπου ο τηλεφωνητής θα συνέδεε τις διάφορες ομάδες, θα μπορούσε να αντικαταστήσει κάλλιστα τη σημερινή Επιτροπή". Ουτοπία; Ελαφρότητα; Ασυναρτηρία; Ίσως. Όμως, χωρίς τη φλόγα που λαμπαδιάζει στα σπλάχνα των αναρχοαυτόνομων, θα είχε άραγε γεννηθεί ο συνδικαλισμός; Χωρίς να έχουν, στην αρχή, αντιπαρατεθεί, θα μπορούσαν οι εργάτες να ενταχθούν στο έθνος; Μάζα άμορφη που φυτοζωούσε μες στη μιζέρια, θα συνέχιζαν "να στρατοπεδεύουν εκτός του έθνους", να μην έχουν καμιά κοινωνική ύπαρξη, ούτε κανένα θεσμικό πλαίσιο. Στη δημοκρατία, δεν είναι τάχα ίδιον κάθε κοινωνικής ομάδας να αναφέρεται σε μια σύμβαση, δηλαδή σε μια συμφωνία, απόρροια κάποιας αντιπαράθεσης, και όχι σε μια συναίνεση; Πρέπει πάντα να σου αναγνωρίζουν την ιδιαιτερότητά σου, διότι αυτήν ακριβώς επιδιώκει να αποκρύψει η κοινωνία υπό το πρόσχημα της δήθεν ασφάλειάς της. Και αυτήν ακριβώς δοθήσαν οι αναρχικοί με τη δράση τους να αποσπασθεί από

τα σκοτάδια, έστω και αν, θύματα ενός εγγενούς απατηλού δούλου και λαβείν, το επέτυχαν κάνοντας θρύψαλα την Επανάσταση, δηλαδή εντελώς το αντίθετο του επιτευχθέντος αποτελέσματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΩΟ

ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΝΤΡΕΥΦΟΥΣ

“Είτε είναι αθώος, είτε ένοχος, τον έχω γραμμένο”.

“Ο αντιτσιφουτισμός είναι ένας εκκλησιαστικός περιπασιμός, που έχει εφευρεθεί για να χρησμεύσει ως αλεξικέραυνο στους κρετινούς καπιταλιστές” (Ε. Πουζέ, *Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος*). Άραγε αυτό να σημαίνει ότι σύσσωμοι οι αναρχικοί ορθώθηκαν για να υπερασπίσουν τον άδικα καταδικασμένο Ντρέυφους; Άραγε αυτό να σημαίνει ότι αντιλήφθηκαν αμέσως το παιχνίδι που αυτή η υπόθεση συμβόλιζε; Το παιχνίδι αυτό, άλλωστε, τους αφορούσε άραγε; Ο λογαχός Ντρέυφους συλλαμβάνεται τον Οκτώβριο του 1894. Οι αναρχικές εφημερίδες δεν υπάρχουν ουσιαστικά, τότε πια στη Γαλλία. Η καταστολή τα κατάφερε, ενώ η “ηθική τάξη” θέλει να εξαφανίσει την Αριστερά και τη “νεωτερικότητα”. *Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος*, ωστόσο, συνεχίζει να εκδίδεται στο Λονδίνο. Αρκείται στην επισήμανση ότι ένας παραλής γαλονάς, πατριδοκάπηλος, ένας “Άλοατός τσιφούτης πούλησε ένα κάρο στρατιωτικά μυστικά στη Γερμανία”, και καταλήγει: “Ε! μπουρξουάδες μας, μη χάσετε παραξενεμένοι! Οι στρατιωτικοί τό ’χουν στο αίμα τους. Το ένοστικο της προδοσίας είναι πολύ πιο συχνό μέσο στις παλάσκες τους παρά τα γαλόνια του στρατάρχη”.

Δύο χρόνια αργότερα, ο ανεξάρτητος αναρχοαυτόνομος συγγραφέας Μπερνάρ Λαζάρ διακηρύσσει στεντόρεια την αθωότητα του Ντρέυφους, και ξεκινά μια καμπάνια. Οι περισσότεροι από τους άλλους αναρχικούς, όπως λόγου χάριν ο Αντρέ Ζιράρ, παραδέχονται ότι είναι πολύ πιθανή η αθωότητά του, όμως αναρωτιούνται γιατί διάλεξαν τον πλούσιο Ντρέυφους ως αποδιοπομπαίο τράγο. Ο Ζιράρ δεν τον θεωρεί θύμα σκευωρίας. Συνήθως, λείει, σε κάτι φουκαράδες μόνο μπορούν να συμβούν κάτι τέτοια. Οι αναρχικοί, μα και οι σοσιαλιστές, συγχέουν ακόμα τα θύματα της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης με τους αποδιοπομπαίους τράγους. Σκέφτονται ότι υπάρχει μόνο μια μορφή αδικίας, η αδικία που στρέφεται κατά της εργατικής τάξης. Τα υπόλοιπα τους φαίνονται απλοί περισπασμοί. Η υπόθεση δεν είναι, άρα, παρά μια κωμωδία! Υπάρχει μάλιστα στο ασυνείδητο της Αριστεράς, στο ασυνείδητο των μελλούμενων υπερασπιστών του Ντρέυφους, ένα είδος φθόνου: Αυτό το αθώο θύμα, αν είναι έτσι, δεν έρχεται, τάχα, πάνω στην ώρα; Δεν θα υποκαταστήσει, άραγε, τους άλλους αθώους, τους άλλους που τους εκμεταλλεύονται, τους εργάτες; Πρέπει να περιμένουν τον Ζωρές για να αντιληφθούν ότι ο δασανισμός αυτού του ανθρώπου συμβόλιζε τα δεινοπαθήματα όλων στην ιστορική εκείνη στιγμή. Χρειάστηκε η δράση του Ζολά για να αντιληφθούν ότι παιζόταν μαζί και η τύχη της Δημοκρατίας.

“Είτε είναι αθώος, είτε ένοχος, τον έχω γραμμένο!” γράφει ο Πουζέ. Τον κοιτάζει από δω, τον κοιτάζει από κει, δε βαριέσαι, το μόνο που δρiscει είναι ο αξιωματικός που, σε περίπτωση σαματά, θα φιγούραρε ανάμεσα στη φάρα των φονιάδων, στα δεξιά του χασάπη Γκαλλιφέ. “Ο τοιφούτης Ντρέυφους είναι ένας γαλονάς, “πατριώτης” ως το μεδούλι [...]. Το δρώμικο εμπόριό του ευημερούσε ως τη στιγμή που, πριν από δύο χρόνια, πήραν πρέφα τι συνέβαινε”. Αντισημιτισμός; Κάτι τέτοιες φράσεις τον αποκαλύπτουν αναμφισβήτητα. Επανευρίσκουμε τα ρατσιστικά στερεότυπα. Δεν θα έπρεπε, ωστόσο, να χαρακτηρίσουμε τελεσιδίκια τον Πουζέ

και τους συντρόφους του, και να συμπεράνουμε ότι ο αντισημιτισμός είναι πανταχού παρών, ακόμα και ανάμεσα στους αναρχοαυτόνομους. Ο Πουζέ, πρώτον, ξέρει ότι ο αντισημιτισμός είναι ένας περιορισμός που έχει εφευρεθεί από τους εκμεταλλευτές και, δεύτερον, θα μεταβληθεί σύντομα σε υπερασπιστή του Ντρέυφους. Ο αντισημιτισμός, που λυμαίνεται και το αναρχικό κίνημα, είναι ένας αντισημιτισμός κοινός σε μια ολόκληρη κουλτούρα, από τον οποίο δεν έχει ξεφύγει ούτε καν ένας Βίκτωρ Ουγκώ (δλέπε τα *Τραγούδια του Σούρουπου*). Δεν έχει όμως αποκρυσταλλωθεί ποτέ και δεν έχει μεταβληθεί σε μαχητικό ρατσισμό, ούτε έχει γίνει απόκρυφη συνιστώσα της ιδεολογίας.

Στην αρχή, πάντως, ο Πουζέ, καθώς και ο Γκραβ, θέλουν να μην ανακατευτούν. Ο δεύτερος δηλώνει ότι δεν είναι ούτε με τον Ντρέυφους, ούτε με τον Εστερχάζυ. “Η ρουφήχτρα, ο γέρο Σερέρ-Κεστνέρ, το δόδι της Γερουσίας, το κάθαμα ο Υβ Γκυγιό, ο σιχαμένος Ρεϊνάκ, τρεις μασκαράδες που δοήθησαν να φτιαχτούν οι δόλιοι νόμοι”, κορδώνονται μέσα στο κάρο του Ντρέυφους, και ο Κλεμανσώ τους κρατά το ίσο και την ουρά της βελάδας τους, μια αρμαθιά από τσογλάνια, που θά ’πρεπε να βρίσκονται αλλού. Το κάρρο του Εστερχάζυ είναι το ίδιο ξερατό, ο κάποτε αντικυβερνητικός Ροσφόρ παίρνει τις πληροφορίες του από το Υπουργείο του Πολέμου, συντονίζει τις κορώνες όλων αυτών των πληρωμένων χέστηδων καλαμαράδων, και κάνει καλή παρέα με τον Ντρυμόν, παλιό συνεργάτη του μπάτσου Μαρσέλ ντε Μπυσσύ”. Σε όλα αυτά, μπορούμε να προσθέσουμε, και ορισμένοι αναρχικοί το λένε ξεκάθαρα, ότι είναι πιο επιτακτικό να γίνει καμπάνια για τους συντρόφους που βρίσκονται στα κάτεργα, παρά για τον παραλή αξιωματικό.

“Στο πρόσωπό του βλέπω έναν ανείπωτο πόνο”.

Στις 8 Ιανουαρίου 1898, πάντως, *Ο Αναρχοαυτόνομος* του Σεμπασιέν Φώρ, ο οποίος μέχρι τότε είχε παραμείνει αδιάφορος, αναγγέλλει μια συγκέντρωση, που θα γίνει με τη συμμετοχή του Σ.Φωρ, της Λουίζ Μισέλ, του Τορτελιέ, και άλλων. Οι αγωνιστές αυτοί συνεχίζουν να μην εμπλέκονται ως προς την ουσία, διαμαρτύρονται όμως για την κεκλεισμένων των θυρών δίκη. Ο περισσότεροι από τους υπόλοιπους αναρχικούς, με επί κεφαλής τον Πουζέ και τον Γκραβ, επιτίθενται κατά του Φωρ. Ο Φωρ ξεκαθαρίζει τότε ότι, “η υπόθεση Ντρεύφους δεν είναι πια υπόθεση του Ντρεύφους. Φέρνει στην ημερήσια διάταξη ολόκληρο το κοινωνικό ζήτημα με τις περιπλοκότητές του”. Πώς αυτό; Ο Σ.Φωρ λέει ότι πρέπει να εμπλακούν μέσα στην αναταραχή, και να επωφεληθούν από τη μάχη για να καταγγείλουν τη Δικαιοσύνη, τον Στρατό, τον Πατριωτισμό, τις Θρησκείες, τον Αντισημιτισμό, τον Τύπο, κτλ. Φαινομενικά, είναι σαν να βρίσκουν ένα νέο πλαίσιο προπαγάνδας. Στην πραγματικότητα, ο Φωρ άνοιξε ένα ρήγμα. Το αναρχοαυτόνομο κίνημα αφήνει κατά μέρος τη γαντζωμένη πάνω στην πάλη των τάξεων ιδεολογία, και υπερασπίζεται τη γενναιοφροσύνη.

Η συγκέντρωση αυτή, καθώς και η πολεμική που επακολούθησε, ωθούν τον Φώρ προς την συνειδητοποίηση του δράματος. “Κάναμε πολύ μεγάλο λάθος που δεν ορθώσαμε το ανάστημά μας από την αρχή, και με όλο μας το σθένος, κατά του αντισημιτικού ρεύματος”, λέει. Στις 4 Σεπτεμβρίου 1898, *Ο Αναρχοαυτόνομος* τυπώνεται με ένα πελώριο τετράστηλο τίτλο: “Ο Ντρεύφους είναι αθώος!”. Και ο Φωρ γράφει ότι θα ρίξει στη μάχη τη φλόγα του και τους θυμούς του, τις διεκδικήσεις του και τα μίση του. “Στο πρόσωπό του (του Ντρεύφους) βλέπω να ζωγραφίζεται ένας ανείπωτος πόνος. Βλέπω τα χέρια του να απλώνονται απελπισμένα προς τα δικά μου χέρια. Ακούω τη φωνή του να ικετεύει [...]. Τι με νοιάζει τί ήταν χθές αυτός ο βασανισμένος, τι θα είναι ίσως αύριο,

αν πάρει τέλος το μαρτύριό του! Δεν τον γνωρίζω. Αυτή τη στιγμή είναι ένα θύμα και σιχαίνομαι τους δήμιούς του. Θέλω να τους βγάλω το προσωπίο, και να ξεσηκώσω εναντίον τους την παγκόσμια κατακραυγή. Κάνοντας αυτό, εκτελώ το επαναστατικό μου χρέος". Άραγε να συγκλονίστηκε ο Φωρ από το "Κατηγορώ" του Ζολά; Θα ακολουθήσει, πάντως, μια παράλληλη με τον Ζωρές πορεία, και θα χρησιμοποιήσει σχεδόν τα ίδια λόγια για να πεί ότι η οδύνη του Ντρέύφους συμβολίζει τον πόνο που η κοινωνία κουβαλά μέσα στις πιο απόκρυφες πτυχές της, και που οι επαναστάτες θέλουν να εξαλείψουν. Ο Πουζέ, ο Γκραβ, και σχεδόν όλοι οι άλλοι θα ακολουθήσουν στο τέλος τον Φωρ. Για ορισμένους, η δίκη προκάλεσε μια αναταραχή, και πρέπει να επωφεληθούν για να μειώσουν, μέσα στο πνεύμα των μαζών, τον σεβασμό προς τον στρατό. Για άλλους, πρέπει να πολεμήσουν την αδικία. Η Λουίζ Μισέλ και παλιοί κομμουνάροι ανήκουν σ'αυτούς τους τελευταίους. Για να κινητοποιήσουν τους "ανθρώπους καλής θελήσεως", σχηματίζουν μάλιστα μια τεκτονική στοά.

Στις 6 Φεβρουαρίου 1899, ο Σ. Φωρ που, αναμφισβήτητα, είναι η ψυχή του αγώνα των αναρχοαυτόνομων υπέρ του Ντρέύφους, λανσάρεi ένα καθημερινό φύλλο, την *Εφημερίδα του Λαού*, για να μπει για τα καλά στη μάχη. Το κίνημα, στο σύνολό του, τον ακολουθεί. Συγκροτείται μια Επιτροπή Επαναστατικής Συμμαχίας, για να αντικρούσει τις εθνικιστικές εκδηλώσεις. Τελεί υπό την αιγίδα των Σ. Φωρ, Σ. Μαλατό, Α. Μπριαν, Αλλεμάν, Ο. Μιρμπώ, Ε. Πουζέ, κτλ. Οι αναρχικοί είναι παντού, όταν πρέπει να βοηθήσουν και να προστατεύσουν τις συγκεντρώσεις των Δημοκρατικών. Ο δυναμισμός τους και το φυσικό τους θάρρος είναι πολυτιμότεα. Είναι σχεδόν οι μόνοι που αποτελούν το αντίβαρο των ακροδεξιών συμμοριών.

“Η επανάσταση είναι ένας ανθρωπισμός”.

Στο Συνέδριο του 1900 (στον Ντρέϋφους είχε απονεμηθεί χάρη τον Σεπτέμβριο του 1899), ο Εμίλ Ζανδιόν επανέρχεται επί του θέματος. Επιδιοκμάζει, λέει, την εμπλοκή των συντρόφων στη σύγκρουση. Η θέση των αναρχικών δεν μπορούσε παρά να ήταν στην πρώτη γραμμή της μάχης. Όμως δεν έγινε για να συγχρωτισθούν με τους πολέμους του Ντρέϋφους “που βροντούσαν τα πόδια τους χορεύοντας τον χορό των κανιβάλων γύρω από το θύμα, επειδή ήταν Εβραίος”, ούτε για να ταυτισθούν με τους υπερασπιστές του Ντρέϋφους. Έπρεπε να παραμείνουν αναρχικοί, και συνεπώς ουδέτεροι, και να μη συγγέουν τη φυλετική διαμάχη με την πάλη των τάξεων. Δέν έπρεπε “να παίξουν το παιχνίδι των κομμάτων, ούτε το παιχνίδι των φυλών”. Ο Ζανδιόν καταγγέλλει τον δημοκρατικό “λυρισμό” που είχε κατακλύσει το κίνημα, και παρομοιάζει τον Σ. Φωρ με μια αισθηματική παραμάνα. Ο Ζανδιόν ζητά να τοποθετηθούν μεταξύ των δύο άκρων, της ξενοφοβίας και του φιλοσημιτισμού. Τι σοϊ απίθανο κίνημα είναι ο φιλοσημιτισμός, το δικαίωμα να είσαι Εβραίος, κτλ.; Η τοποθέτησή του είναι θεωρητικά, απρόσβλητη: πέραν παντός πάθους, θέλει να παραμείνει σε έναν “εύλογο μέσον όρο”. Το κακό μ’ αυτόν είναι ότι ο εύλογος μέσος όρος, σε ορισμένες περιστάσεις, αποτελεί πλάσμα φαντασίας. Τι να κάνουμε συγκεκριμένα; του αντιπαραθέτουν οι σύντροφοί του. Είναι δυνατόν να μην στρατευθείς οωματικά και συναισθηματικά στο πλευρό του θύματος; Δεν υπερασπίζεσαι έτσι μια αφηρημένη έννοια, τη Δικαιοσύνη, αλλά ένα ανθρώπινο πλάσμα, με το οποίο είσαι απόλυτα αλληλέγγυος. Λίγο καιρό αργότερα, ο Ζανδιόν, μεταβληθείς σε αντισημίτη, θα εγκαταλείψει το αναρχικό κίνημα. Υπήρξαν πάλι κάποιοι Ζανδιόν, όμως αποτελούσαν την εξαίρεση.

Άραγε να απατήθηκαν λοιπόν οι σύντροφοι; Παρασυρμένοι από τη γενναιοφροσύνη τους, (μερικοί θα πούν, μια γενναιοφροσύνη ανεπίκαιρη), μήπως πολέμησαν, στην πραγ-

ματικότητα, υπέρ της Δημοκρατίας; Οι σύγχρονοι αναρχοαυτόνομοι συγγραφείς διατείνονται ότι, υπό τη μορφή αυτή, το πρόβλημα δεν τίθεται με σωστό τρόπο. Καταρχήν, η μάχη δεν περιοριζόταν ανάμεσα σε ένα πολιτικό σχήμα, την Αριστερά, και σε ένα άλλο, τη Δεξιά, αλλά υπερφαλάγγιζε αυτούς τους διαχωρισμούς, γιατί έκανε υπέρβαση των ορίων της πολιτικής. Έπειτα, παρατηρούν, οι αναρχικοί δεν ήταν ποτέ εναντίον της Δημοκρατίας, την προτιμούν αδιαμφισβήτητα από την τυραννία, αλλά εναντίον του γεγονότος ότι η συνισταμένη της Επανάστασης δεν φθάνει ως τη λογική της κατάληξη. Οι Ζανδιόν και οι λίγοι σύντροφοι που έγιναν βασιλόφρονες, αποκόπηκαν μόνοι τους από το κίνημα. Παίρνοντας το μέρος του Ντρέϋφους, οι αναρχικοί, όχι μόνον δεν πρόδωσαν την ιδέα της Επανάστασης, αντίθετα, θύμισαν ότι η Επανάσταση δεν ήταν φανατισμός, αλλά ένας ανθρωπισμός, απαλλαγμένος από όλα τα συνηθισμένα ψμύθια. Από τυπικής πλευράς, η δράση των αναρχοαυτόνομων στην υπόθεση Ντρέϋφους μοιάζει με τη δράση τους μέσα στο συνδικαλιστικό κίνημα. Μπορεί κανείς να πεί ότι, και στις δύο περιπτώσεις την πάτησαν, αφού, νομίζοντας ότι παλεύουν για την Επανάσταση, κατέληξαν σε έναν εξανθρωπισμό της κοινωνίας, εκείνης ακριβώς που ήθελαν να καταστρέψουν. Άραγε να τα κατάφεραν τόσο άσχημα; Μήπως το ιδανικό τους τους καταδίκαζε ανέκκλητα στην ουτοπία; Υπήρξαν κοροϊδα; Ή μήπως, αντίθετα, συναινούντα θύματα; Μήπως ήταν κατά το ήμισυ θύματα, και κατά το άλλο ήμισυ συνένοχοι της αποτυχίας τους; Σύγχρονοι αγωνιστές ανταπαντούν ότι η Αναρχία είναι αληθινά ο ανθρωπισμός που γεννά πάντα τον εαυτό του. Η βία μας, ισχυρίζονται, επιτρέπει στο κομμάτι της ανθρωπότητας εκείνης της στιγμής να εκφρασθεί. Η ανοχή σας, συμπληρώνουν, μοιάζει με την εγκαρτέρηση μπροστά στον απανθρωπισμό της Ιστορίας. “Διεκδικούμε το γεγονός ότι η Αναρχία το μόνο που μπορεί είναι να αποτυγχάνει”. “Η αποτυχία των αναρχοαυτόνομων πειραματισμών δεν αποδεικνύει το ανώφελο των θεωριών μας, αντίθετα, αποκαλύπτει

τον πλούτο τους". Αυτοί οι θεωρητικοί, πρέπει να ομολογήσουμε ελάχιστοι, τονίζουν πάντως ότι δεν πρεσβεύουν την αποτυχία, ότι δεν έχουν αυτοκτονικές τάσεις. Τονίζουν, ορθότατα, ότι το "*Viva la muerte*" (Ζήτω ο Θάνατος!), δεν υπήρξε ποτέ αναρχικό σύνθημα. Υπογραμμίζουν απλώς ότι η Αναρχία αποτελεί το απόλυτο της Αριστεράς. Και προσθέτουν ότι, αν είναι παράλογο να θέλει κανείς να πραγματοποιήσει το απόλυτο, είναι εξίσου παράλογο να αρνείται να τον καψαλίσει κάποτε. "Τό όνειρο δεν είναι πραγματικό. Χωρίς όνειρο, ωστόσο, θα μπορούσαμε να ζήσουμε πραγματικά;" Η Αναρχία, από μόνο το γεγονός ότι υπάρχει, μας δείχνει ότι το όνειρο αποτελεί και αυτό τμήμα της πραγματικότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ.

ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ, ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

“Νιώθω ότι είμαι πατριώτης όλων των καταπιεζόμενων πατρίδων”.

Μπροστά σε μια επείγουσα περίπτωση, σε μια υπόθεση για την οποία αξίζει τον κόπο να αγωνισθεί κανείς, οι αναρχικοί, το διαπιστώσαμε,¹ είναι ικανοί να επιλέξουν το στρατόπεδο του παραδοσιακού ανθρωπισμού, της κλασικής Αριστεράς, έστω και εγκαταλείποντας για λίγο την αναζήτηση του Απόλυτου. Τότε θεωρούν ότι το ιδεώδες τους συμπίπτει με τη δημοκρατική επιταγή. Και αυτό απέδειξε η υπόθεση. Γι' αυτό και είναι απλουστευτικό να τους θεωρούμε απλώς παθιασμένους για δόμβες, ταραξίες, ή και προδοκάτορες. Το αποδεικνύει επίσης το δίλημμα πατριωτισμός ή αντιμιλιταρισμός. Οι αναρχικοί κάνουν τη διάκριση, και αυτό είναι το πιστεύω τους, ανάμεσα στην πατρίδα, που είναι ένα “φυσικό, παγκόσμιο γεγονός”, και στο Κράτος, που είναι ένα “τέχνασμα”, κατασκευασμένο για να ευνοεί την εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο. Μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι μια ορισμένη άκρα Δεξιά ενεργεί με τον ίδιο τρόπο. Αυτό δεν είναι ακριβές. Η άκρα Δεξιά και ο αναρχισμός μπορεί ίσως να μοιάζουν στα μάτια ενός επιπόλαιου παρατηρητή, όμως διακρίνονται, κατά τρόπο ριζικό, ως προς τους στόχους τους.

Δεν καλύπτουν την ίδια πραγματικότητα κάτω από την ιδέα της πατρίδας. Η Αναρχία, το υπενθυμίζουμε, επιζητεί την κατάργηση κάθε θεού και κάθε αφέντη. Είναι επίσης, δεν χρειάζεται να το πούμε, εναντίον οποιασδήποτε μορφής ρατσισμού. Άλλωστε, η άκρα Δεξιά ψεύδεται όταν ισχυρίζεται ότι αντιπαράκειται στο Κράτος για να ελευθερώσει την αυθεντική πατρίδα. Είναι ένα στρατήγημα εκ μέρους της. Είναι, σε τελευταία ανάλυση, η απορρόφηση και η εκτροπή μιάς Αναρχίας ακόμα χαμένης μέσα σε ένα νεφέλωμα.

Το Κράτος δεν είναι η πατρίδα, λέει ο Μπακούιν. Είναι η αφηρημένη έννοια, η μεταφυσική, μυστικιστική, πολιτική, νομική φαντασίωση της πατρίδας. Ειρήσθω εν παρόδω, ο Μπακούιν δεν είναι ασυνεπής. Δεν μπορούμε να του αντιτείνουμε ότι αυτή η ενοποιητική αρχή, έστω και μεταφυσική, παραμένει αναντικατάστατη ως προς την κοινωνική και οικονομική οργάνωση, και ως προς τα ήθη. Το γνωρίζει αυτό ο Μπακούιν. Επιδιώκει απλώς να αντικαταστήσει αυτή την αρχή με μία άλλη: την Ομοσπονδία των κοινοτήτων και των αυτοδιαχειριζόμενων επιχειρήσεων, δηλαδή την “άμεση εξουσία”, χωρίς παραμορφωτική διαμεσολάβηση, την εξουσία που πηγάζει από τα κάτω προς τα πάνω, και όχι το αντίστροφο, όπως αυτό συμβαίνει στις περισσότερες κοινωνίες. “Οι μάζες όλων των χωρών αγαπούν βαθύτατα την πατρίδα τους. Πρόκειται όμως για μια πραγματική αγάπη. Ο πατριωτισμός του λαού δεν είναι μια ιδέα αλλά ένα γεγονός”. Άρα ο λαός πονάει αληθινά για τον τόπο του, πράγμα που δεν συμβαίνει με τους εκμεταλλευτές. Εξάλλου, “η πατρίδα, η εθνικότητα, όπως και η ατομικότητα, είναι ένα γεγονός φυσικό και κοινωνικό, φυσιολογικό και ιστορικό ταυτόχρονα. Δεν είναι μια αφηρημένη έννοια”. Σημειώνουμε ότι, στο όραμα του Μπακούιν, η έννοια του ατόμου δεν αντιπαράκειται διόλου στην έννοια της πατρίδας, αντίθετα, είναι μία από τις διαστάσεις της. Τονίζουμε όμως ότι, γι' αυτόν, η πατρίδα είναι ένα γεγονός ανθρώπινο, φυσικό, παγκόσμιο, κοινό σε όλους, ενώ η εθνικότητα έχει ως στόχο τη διαίρεση. Και ο Μπακούιν

προσδιορίζει ότι υπάρχει η ίδια απόσταση μεταξύ πατρίδας και Εθνικότητας (ή εθνικισμού), όπως και μεταξύ ατόμου και ατομικότητας. “Η πατρίδα αντιπροσωπεύει το αδιαμφισβήτητο και ιερό δικαίωμα κάθε ανθρώπου, κάθε ομάδας ανθρώπων, ενώσεων, κοινοτήτων, περιοχών, εθνών, να ζούν, να αισθάνονται, να σκέφτονται, να θέλουν και να δρουν με τον δικό τους τρόπο, και ο τρόπος αυτός είναι πάντα το αδιαμφισβήτητο αποτέλεσμα μιας μακράς ιστορικής ανάπτυξης [...]. Και γι’ αυτό, καταλήγει, νιώθω ειλικρινά και πάντα ότι είμαι πατριώτης όλων των καταπιεσμένων πατρίδων”.

Από την πλευρά του, ο Ελιζέ Ρεκλύ αποδεικνύει σε ένα ωραιότατο κείμενό του ότι η αγάπη της γενέτειρας γης είναι ένα φυσικό συναίσθημα. Δεν είναι εξαισιο για έναν εξόριστο, ρωτάει, να ακούσει τη μητρική του γλώσσα, και να ξαναδεί τα τοπία που του θυμίζουν τη χώρα όπου γεννήθηκε; Και εκτός από την αγάπη της γης του και της γλώσσας του, η πατρίδα, αναρωτιέται, δεν είναι τάχα ο τόπος όπου το άτομο εκπολιτίζεται και δένεται με τους άλλους ανθρώπους; Δυστυχώς, συνεχίζει, κάτω από τη λέξη “πατριωτισμός”, και τους σύγχρονους σχολιασμούς με τους οποίους τον περιβάλλουν, συγκαλύπτουν τις παλιές πρακτικές δουλοπρεπούς υποταγής του ατόμου, επωφελεία ανθρώπων που θέλουν να το χρησιμοποιήσουν σαν μία τυφλή δύναμη.

Όπως είδαμε, οι αναρχικοί δεν είναι ούτε αντιπατριώτες, ούτε ειρηνιστές πάση θυσία. Ο Μπακούνιν είχε πάρει, το 1870, το μέρος της Γαλλίας, “προμαχώνα της Δημοκρατίας” κατά της Γερμανίας. Υπάρχουν γι’ αυτούς πόλεμοι δίκαιοι και πόλεμοι άδικοι, και ο αληθινός πατριωτισμός είναι αντισωβινισμός. Όλα λοιπόν εξαρτώνται από τις περιστάσεις και από την ιστορική στιγμή. Το 1886, το σύνθημα είναι αντιμιλιταρισμός χωρίς συμβιβασμούς. Εκείνη την εποχή συγχέονται ο μιλιταρισμός, ο πατριωτισμός, ο αντιδημοκρατισμός και η οικονομική, πολιτισμική και κοινωνική καταπίεση.

Το 1886, ιδρύεται ο Σύνδεσμος των Αντιπατριωτών, στον οποίο έχουμε αναφερθεί. Ο κύριος εμπνευστής του είναι ο

Τορτελιέ, ο άνθρωπος της Γενικής Απεργίας. Ο Σύνδεσμος τυπώνει αφίσες, οργανώνει διαλέξεις, όμως εξαφανίζεται κατά τα επόμενα έτη. Το 1899, δημιουργείται ο Όμιλος Αντιμιλιταριστικής Προπαγάνδας του Παρισιού, από έναν αναρχικό ονόματι Ντυμπούα-Ντεζώλ. Ο Όμιλος τυπώνει έναν ορισμένο αριθμό από αφίσες (“Στρατιωτικά Εγκλήματα”, “Δολοφόνοι Γαλονάδες”, “Στρατιωτική Δικαιοσύνη”). Εξαφανίζεται και αυτός. Περνούν δεκατρία χρόνια, και τίποτα το αξιόλογο δεν δημιουργείται στο αντιμιλιταριστικό πεδίο. Οι αναρχικοί δεν αισθάνονται την ανάγκη να τονίσουν το μίσος τους κατά του στρατού, του πολέμου και του ψευτοπατριωτισμού. Γι’ αυτούς, είναι απλώς μια συνιστώσα, μεταξύ των άλλων, της κοινωνίας την οποία πρέπει να καταστρέψουν, για να μπορέσουν οι άνθρωποι να προκόψουν, και να “ανακαλύψουν” επί τέλους τη ζωή τους. Η κυρίως μάχη δίνεται στο οικονομικό πεδίο (την επιχείρηση), όπου οι στρατιώτες της Επανάστασης εκπαιδεύονται στον πόλεμο. Τον Δεκέμβριο του 1902, όλα αυτά τα διαδέχεται ο Αντιμιλιταριστικός Σύνδεσμος. Ο Σύνδεσμος αυτός είναι δημιούργημα των Παρφ-Ζοβάλ, Λιμπερτάντ, Ζανβιόν και Υβετό. Το 1904, πραγματοποιείται το Διεθνές Αντιμιλιταριστικό Συνέδριο του Άμστερνταμ. Ο Λιμπερτάντ τάσσεται καθαρά υπέρ της σκέτης λιποταξίας. Όμως το Συνέδριο παραμένει χλιαρό. Μια νέα οργάνωση εμφανίζεται, η Διεθνής Αντιμιλιταριστική Ένωση. Συνδικαλιστές, όπως ο Υβετό, παίζουν πρωτεύοντα ρόλο. Η έδρα της οργάνωσης δρίσκεται στο κτίριο της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργασίας, οδός ντε λα Γκρανζ-ω-Μπέλ. Σύνθημά της: “ούτε ένας άντρας, ούτε μία πεντάρα για τον μιλιταρισμό”. Το ταμείο είναι σχεδόν πάντα άδειο, όμως η Ένωση δημιουργεί ομάδες εδώ κι εκεί στη Γαλλία: το 1906, θα υπάρχουν 93 ομάδες με περίπου 6000 μέλη.

Η Ένωση τυπώνει μια αφίσα που προορίζεται και απευθύνεται στους κληρωτούς με τα ακόλουθα λόγια: “Όταν θα σας διατάξουν να αδειάσετε τα τουφέκια σας πάνω στα αδέρφια σας της φτώχειας [...], πυροβολήστε, όχι όμως πάνω

στους συντρόφους σας. Πυροβολήστε τους γαλονάδες και τους καρabanάδες που θα τολμήσουν να σας δώσουν τέτοιες διαταγές. Όταν θα σας στείλουν στα σύνορα να υπερασπίσετε τα χρηματοκιβώτια των καπιταλιστών, ενάντια σε άλλους εξαπατημένους, όπως και σεις οι ίδιοι, εργάτες, μην προχωρήσετε. Ο κάθε πόλεμος είναι ένα έγκλημα. Στη διαταγή της Γενικής Επιστράτευσης, απαντήστε με τη Γενική Απεργία και με την εξέγερση". Η Γενική Απεργία, και άρα η εξέγερση, είναι η απάντηση των αναρχικών στον πόλεμο. Σημειώνουμε ότι αυτή ήταν και η απάντηση του Λένιν στη Ρωσία. Θα επακολουθήσει η δίκη. Οι καταδίκες θα πλήξουν στελέχη, μεταξύ των οποίων εντοπίζουμε το όνομα του Γκυστάβ Ερβέ, εμπνευστή του "Κοινωνικού Πολέμου".

Αυτό δεν αποθαρρύνει τους αγωνιστές. Τυπώνουν και τοιχοκολλούν μια δεύτερη αφίσα που αναπαράγει την πρώτη. Έπειτα μια τρίτη, η οποία φέρει 3000 υπογραφές. Κατά τις εκτιμήσεις της αστυνομίας, το 1911, ο αριθμός των λιποτακτών και των ανυποτάκτων φθάνει σχεδόν τις 77.000! Οφείλεται άραγε μόνο στην επίδραση της αναρχοαυτόνομης προπαγάνδας; Λογικά, όχι. Μπορούμε όμως να ξεχωρίσουμε με ακρίβεια το μερίδιο του γόνιμου εδάφους, και το μερίδιο της προπαγάνδας; Τα αναρχικά συνέδρια εξυμνούν την πάλη κατά του πολέμου με όλα τα μέσα, με την ατομική εξέγερση, με την απεργία, με την "καταστροφή των οργάνων κυριαρχίας". Η Αναρχική Κομμουνιστική Ομοσπονδία καλεί, με τη σειρά της, σε δράση αμέσως μετά την επιστράτευση, σαμποτάροντας όλα τα δίκτυα επικοινωνίας, και ιδιαίτερα τα δίκτυα της ανατολικής Γαλλίας, συλλαμβάνοντας όλους τους νομάρχες, όλους τους δημάρχους, όλους τους διοικητές αστυνομικών τμημάτων, όλους τους δικαστικούς. Το 1912, ο Λεκουάν, ο νέος γραμματέας της Ομοσπονδίας, θα δηλώσει ότι η λύση είναι απλούστατη. Την πρώτη μέρα, αρκεί δεκαπέντε συνειδητοί σύντροφοι, που θα πρέπει να υπάρχουν σε κάθε σύνταγμα, να βγούν στην πόλη, μεταφέροντας μια οποιαδήποτε δήθεν επιστολή με τη διεύθυνση ενός αξιωματικού, ή

ενός στρατηγού. Όταν οι σύντροφοι δρεθούν μπροστά στον αξιωματικό, αρκεί να τον σκοτώσουν. (Κάποιος έπρεπε να το σκεφτεί!). Σημειώνουμε πάντως ότι ο Λεκουάν, τη δεκαετία του '60, θα επιτύχει, με αλληπάλληλες απεργίες πείνας, να δημοσιευτεί ένας νόμος, που θα αποτελέσει το έμβρυο του θεσμικού πλαισίου για τους αντιρρησίες συνειδήσεως.

Όμως ο φιλειρηνισμός δεν απετέλεσε ποτέ οργανωμένη δύναμη υπολογίσιμη, ούτε στο εργατικό κίνημα, ούτε στους αναρχικούς. Θα το διαπιστώσουν όλοι, στη Γενική Επιστράτευση του 1914. Άραγε, τον πόλεμο, όπως και την οικονομική κρίση, τον δίνουν σαν κάτι το μοιραίο; Είναι ένα κομμάτι της ανθρώπινης φύσης; Τα θύματά του νιώθουν τη σαγήνη του, και μάλιστα ένα είδος συγκατάβασης απέναντί του; Τα πρώτα κιόλας σαλλίσματα θα γκρεμίσουν τα πιό όμορφα όνειρα και από τις δύο πλευρές των συνόρων, θα ξυπνήσουν το κτήνος που λαγοκομάται μέσα στον πολιτισμένο άνθρωπο. Ορισμένοι αγωνιστές, όπως ο Λεκουάν, πέρασαν στην Αγγλία, άλλοι, όπως ο Ζακλόν, στην Ισπανία. Ο Ζακλόν θα αυτοκτονήσει στο τέλος. Όμως οι περισσότεροι, όπως ο Ζακμέν, προσχώρησαν στην Ιερά Ένωση των κομμάτων υπέρ του πολέμου. Δεν έπρεπε, άλλωστε, αυτό να προκαλέσει έκπληξη. Ο Κροπότκιν δεν καλούσε τάχα τους αναρχικούς να κάνουν την Επανάσταση, και μετά να τρέξουν στα σύνορα; Δεν έγραψε ότι οι αντιμιλιταριστές έπρεπε να υπερασπίσουν κάθε χώρα όπου εισβάλλει ένα μιλιταριστικό κράτος; Δεν ήθελε να υπερασπίσουν τη Γαλλία αν στο έδαφός της εισέβαλε ένας συνασπισμός, που στον γαλλικό λαό, μισούσε κυρίως τον πρωτοποριακό ρόλο του στην Κοινωνική Επανάσταση; Με δύο λόγια, επαναλαμβανόταν η θέση του Μπακούιν. Όμως, ήταν ακόμα η Γαλλία ένας πραγματικός "προμαχώνας της Δημοκρατίας;" Πόσους αναρχικούς να αντιπροσώπευε, λόγω χάριν, *Η Αναρχία*, η ιδρυμένη από τον Λιμπερτάν εφημερίδα, όταν διεκήρυσσε: "οίγουρα, απεχθανόμαστε τον πόλεμο, ακόμα και με την Επανάσταση ως ορεκτικό;" Ήταν μόλις μια απειροελάχιστη μειοψηφία.

Η απελευθέρωση μέσω του εμπορίου.

Η έξοδος από την Ιστορία μέσω της βίας (με τις τρομοκρατικές απόπειρες) ή μέσω του ονείρου (ο φιλειρηνισμός), ή αντίθετα, με την ένταξη και την ανάληψη ευθυνών στο εργατικό κίνημα (με τον συνδικαλισμό), ή πολεμώντας εναντίον της αντιδημοκρατικής αδικίας (υπόθεση Ντρέϊφους), αυτές υπήρξαν οι σταθερές του αναρχικού κινήματος του τέλους του 19ου αιώνα και των αρχών του 20ού. Στις σταθερές αυτές πρέπει, για να είμαστε πλήρεις, να προσθέσουμε τον πανάρχαιο πειρασμό των συνεταιρισμών. Διότι, τον ίδιο καιρό που συμμετείχαν στη δημιουργία του σύγχρονου συνδικαλισμού, τον ίδιο καιρό που μάχονταν κατά του πολέμου ή κατά του ρατσισμού, τον ίδιο καιρό που προσπαθούσαν να συνέλθουν από την τρομοκρατική δράση, οι σύντροφοι καινοτομούσαν στον τομέα των συνεταιρισμών. Το μαντεύουμε. Γι' αυτούς, δεν επρόκειτο για ένα απλό μέσο να ευκολύνουν τη ζωή των εργαζομένων. Στόχος ήταν πάντοτε να σοφιστούν μεθόδους, οι οποίες, εντασσόμενες στην καθημερινή ζωή, έπρεπε να μπορούν να καταλήξουν στην Επανάσταση. Αυτή παρέμεινε ο έσχατος στόχος. Ήδη από το τέλος του 1892, στο Μοντρέϊγ, ορισμένοι αναρχικοί ίδρυσαν μία "Αναρχική Κομμούνα", που σκοπό της είχε να κατασκευάζει έπιπλα, και να τα θέτει στη διάθεση των ομάδων εκείνων που θα τα ζητούσαν. Έκαναν, ταυτόχρονα, έκκληση στους ράφτες, στους τσαγκαράδες, στις μοδίστρες, στους χωρικούς, στους τυπογράφους κτλ., να τους μιμηθούν. Συνεισφέροντας όλοι, νοίκιασαν ένα εργαστήριο, και αγόρασαν την πρώτη ύλη για να κατασκευάσουν τα έπιπλά τους, αφού προηγούμενα τελειώσουν την εργάσιμη μέρα τους. "Το έπιπλο αφού γίνει, έγραψαν, θα συγκεντρωθεί, χωρίς αποτίμηση της αξίας του, και ο κάθε αναρχικός που θα έχει παραγάγει ατομικά, ή μέσα σε μια ομάδα, κάτι χρήσιμο, που βρίσκεται στον σωρό, θα έχει το δικαίωμα να πάρει κάτι, αν το έχει ανάγκη". Ουτοπική γενναιοφροσύνη; Έτσι φαίνεται. Πολλά εργαστήρια αναγγέλ-

θηκαν έτοιμοι, έγιναν επαφές με συντρόφους, αλλά δεν επακολούθησε καμιά συγκεκριμένη πραγματοποίηση.

Όμως ο πιο γνωστός και ο πιο σοβαρός πρωτεργάτης στον χώρο αυτόν υπήρξε ο Α. Ντωντέ Μπανσέλ. Γιος τοαγκάρη, έχοντας κάνει σπουδές φαρμακοποιού, ο Μπανσέλ επηρεάστηκε πολύ από τον οικονομολόγο Σαρλ Ζιντ, τον θείο του συγγραφέα Αντρέ Ζιντ. Αντίθετα από τις προδρομικές προσωπικότητες, τον Φουριέ και τους άλλους, που επεδίωκαν να πάρουν στα χέρια τους την παραγωγή με τη γενίκευση των αυτόνομων συνεταιρισμών παραγωγής, η ιδέα του είναι να κατακτήσει τις αγορές, δημιουργώντας καταναλωτικούς συνεταιρισμούς και, ύστερα, όσο θα επισημαίνονται και θα κατακτώνται αυτές οι αγορές, οργανώνοντας την παραγωγή μέσω συνεταιριστικών καταστημάτων χονδρικής πωλήσεως, ή αγροτικών κλπ. βιομηχανικών συνεταιρισμών, καθώς και συνεταιρισμών εργατικού δυναμικού. Μόνο ο παραγωγικός συνεταιρισμός προετοιμάζει την αταξική κοινωνία, ενώ ο άλλος είναι αντιδραστικός από τη φύση του. Οι αναρχικοί δέχθηκαν ευνοϊκά τις θεωρίες του Μπανσέλ. Με μια απιφύλαξη: ο καταναλωτικός συνεταιρισμός είναι, ασφαλώς, ένα έξοχο μέσο παιδείας του καταναλωτή, για να μπορεί και αυτός να αυτενεργεί. Όμως είναι αυταπάτη να πιστεύει κανείς ότι αποτελεί πανάκεια.

Τα αναρχοαυτόνομα φύλλα της εποχής αναφέρουν απόπειρες που έγιναν προς την κατεύθυνση της "απελευθέρωσης μέσω του εμπορίου". Στην παραθαλάσσια πόλη της Βουλώνης, το 1903, ένας ονόματι Καλαζέλ σκέφτεται να ιδρύσει μια ομάδα, της οποίας τα μέλη θα ενώνονται μέσω μιας εφημερίδας. Με αφητηρία αυτή την εφημερίδα, τα μέλη θα μπορούν να παραγγέλνουν τα εμπορεύματα που επιθυμούν. Αυτό δεν είναι τάχα η θεωρητική αρχή του καταλόγου των μεγάλων καταστημάτων που πωλούν δι' αλληλογραφίας; Ο συνεταιρισμός θα πωλεί σε καλές τιμές τα προϊόντα. Θα στηριχθεί στο γεγονός ότι ένα εμπόρευμα, η τρούφα λόγω χάριν, ένα είδος μανιταριού, που στοιχίζει πίο φθηνά στη

νότια, παρά στη βόρεια Γαλλία, έτσι θα πωλείται σε μια ανεκτή τιμή, αφού θα την αγοράζουν απ'ευθείας από τον παραγωγό. Δεν θα ξεχάσουν, ειρήσθω εν παρόδω, να κρατήσουν ένα μικρό ποσό για την προπαγάνδα. Δυστυχώς, τα σχέδια αυτής της επιχείρησης, που αναγγέλθηκε από τον *Αναρχοαυτόνομο* δεν φτούρισαν, ελλείπει του ελάχιστου ορίου αρχικού κεφαλαίου. Μη απογοητευόμενος έτσι εύκολα, ο Καλαζέλ εγκαταστάθηκε τότε στο Ροσφόρ-συρ-Μερ, και έκανε νέα αρχή στέλνοντας στρείδια στα μέλη. Ο *Αναρχοαυτόνομος* μας πληροφορεί επίσης ότι ο Καλαζέλ, το 1905, βρισκόταν στην Ιλ-συρ-Σοργκ, όπου ασφαλώς θα τον γνώρισαν οι γονείς του ποιητή Ρενέ Σάρ. Όμως, η περίπτωση Καλαζέλ δεν ήταν παρά μία ανάμεσα σε πολλές άλλες, αστείες μερικές φορές, άλλοτε πάλι σοβαρές. Το 1895, ένας χειρουργός-οδοντίατρος λανσάει μια προεγγραφή ύψους 10.000 φρ. για τη δημιουργία ενός "αναρχικού αποικισμού" στη γεωργία, συνοδευόμενου από τη δημιουργία ενός "ελεύθερου χώρου" (όλα κοινοκτημονικά, ακόμα και ο έρωτας, η ιδέα επαναλήφθηκε από τα κοινόδια της δεκαετίας του 1970). Το 1898, ο Α. Ζιράρ, δημοσιογράφος των *Νέων Χρόνων* του Ζαν Γκράβ, σκοπεύει να ιδρύσει έναν "συνεταιρισμό ανταλλαγών σύμφωνα με τις αναρχικές θεωρίες". Η οργάνωσή του είναι περίπλοκη.

Αργότερα, έρχεται η πραγματική δημιουργία αυτή τη φορά συνεταιρισμών παραγωγής, αφού η "απελευθέρωση μέσω του εμπορίου" δεν ανταποκρίθηκε στις ελπίδες που είχαν στηριχθεί πάνω της. Στήνεται ένα τυπογραφείο "Η Χειραφέτηση", όπου όλοι οι εργαζόμενοι παίρνουν το ίδιο ημερομίσθιο, και του οποίου τα κέρδη πηγαίνουν στην προπαγάνδα. Ο συγγραφέας Ανατόλ Φράνς είναι παρών στα εγκαίνια. Η προσπάθεια επιτυγχάνει. Στον τρίτο χρόνο λειτουργίας, ο κύκλος εργασιών και τα κέρδη αυξάνουν κατά 25.000 φράγκα, και ο αριθμός των εργατών από δεκαέξι φθάνει στους 22. Έναν χρόνο αργότερα, στο 11ο Διαμέρισμα του Παρισιού, εμφανίζεται "Το Μέλλον" ένας συνεταιρισμός

εργατών χυτών. Το συνεταιριστικό κίνημα θα συνεχιστεί ως τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο. Δημιουργούνται τυπογραφεία, εργαστήρια επίπλων, κατασκευής και επισκευής ποδηλάτων, ραπτών, διανομέων καφέ (!), κτλ.

Να επιθυμούμε τα παιδιά μας.

Να βγούν από την Ιστορία, να ενταχθούν μέσα σ' αυτήν; Πως να αντιμετωπίσαν άραγε τις θεωρίες του Μάλθους; Μήπως έτσι δρῆκαν κάποια θεραπεία στα δεινά που καταγγέλλουν; Τους συνεπήρε άραγε το πανάρχαιο αιρετικό πνεύμα εκείνο που διατείνεται ότι, εφόσον ο κόσμος είναι κακός, είναι παράλογο να τεκνοποιούν και να προσθέτουν στα δάσανα καινούργια δάσανα; Ή μήπως δοήθησαν τον κόσμο να λυτρωθεί από την προκατάληψη που περιέβαλε το πρόβλημα της δημογραφίας και της τεκνοποιίας; Ο πιο αντιπροσωπευτικός θεωρητικός αυτής της τάσης είναι ο Πωλ Ρομπέν, για τον οποίο θα έχουμε την ευκαιρία να ξαναμιλήσουμε στο κεφάλαιο περί Παιδείας. Ο Πωλ Ρομπέν γεννήθηκε το 1837 από μικροαστική οικογένεια. Μπαίνει το 1858 στην Παιδαγωγική Ακαδημία. Διορίζεται καθηγητής, όμως παραιτείται διότι δεν μπορεί να υποφέρει τους κανονισμούς που ισχύουν στα Ιδρύματα.

Τον επανευρίσκουμε στην Πρώτη Διεθνή, όπου συναντά τον Μπλακούνιν. Στο τέταρτό της Συνέδριο, παρουσιάζει την έκθεση για την "ολοκληρωτική εκπαίδευση", στηριζόμενη στις απόψεις του αναρχισμού για την παιδεία. Ζει στις Βρυξέλλες όταν ξεσπάει η Κομμούνια του Παρισιού, και δεν μπορεί έτσι να συμμετάσχει. Ύστερα από πρόταση του Μάρξ, θα διαγραφεί από τη Διεθνή, με το αμάρτημα του αντικομμφορμιστή, και θα προσχωρήσει τότε στην αναρχοαυτόνομη Ομοσπονδία του Ιούρα. Αρχίζει να ενδιαφέρεται για το δημογραφικό πρόβλημα, και συγκρούεται ως προς το θέμα αυτό με τον Ζαμ Γκυγιώμ και τον Κρολότκιν. Μετά την

επιστροφή του στη Γαλλία, τον συναρπάζουν τα παιδαγωγικά θέματα. Η στιγμή είναι κατάλληλη: έχει αρχίσει το κίνημα υπέρ μιάς “λαϊκής” (δημόσιας, μη θρησκευτικής) εκπαίδευσης. Με παρέμβαση του Φερδινάνδου Μπυισόν, παλιού κομμουνάρου, και τώρα βασικού συνεργάτη του πρωθυπουργού Ζυλ Φερρύ, ο Ρομπέν διορίζεται επιθεωρητής Στοιχειώδους Εκπαίδευσεως στο Μπλουά, αργότερα θα διευθύνει το ορφανοτροφείο Πρεβό, στο Σαμπυί του νομού Ονάζ.

Το 1894, έχοντας απελευθερωθεί από τις υποχρεώσεις του ως εκπαιδευτικού, αφιερώνεται στη νεο-μαλθουσιανική προπαγάνδα. Συμπίπτει με τον Μάλθους στην άποψη ότι πρέπει να προσαρμοστούν οι γεννήσεις στα μέσα συντήρησης, ότι δηλαδή, ο πληθυσμός δεν πρέπει να αυξάνεται ταχύτερα από τα μέσα συντήρησης, όμως απορρίπτει την ηθελημένη εγκράτεια, την οποία εκθειάζει ο Άγγλος φιλόσοφος. Προκρίνει τη θεωρία της “καλής γέννησης”. Ο Ρομπέν οιακηρύσσει ότι πρέπει να πάντουν να γεννοβολούν στην τύχη, σε παράλογους αριθμούς και, τις περισσότερες φορές, μέσα σε οποιεσδήποτε συνθήκες. *Πρέπει να επιθυμούμε τα παιδιά μας και να μπορούμε να τα αναθρέψουμε μέσα σε καλές συνθήκες.* Προτείνει μια “επιλογή”, η οποία όμως σημειώνουμε, δεν έχει να κάνει με τη δήθεν “φυσική επιλογή”. Άλλωστε, τα άτομα που θα έχουν γεννηθεί και ανατραφεί με τον τρόπο αυτόν, θα μπορέσουν να πραγματοποιήσουν την κοινωνική εκείνη οργάνωση που οι άνθρωποι μάταια αναζητούν από πάρα πολλά χρόνια, διότι “οι άνθρωποι, που έχουν γεννηθεί και ανατραφεί σωστά, δεν θα δυσκολευτούν καθόλου να συννευθθούν για να δημιουργήσουν μια οργάνωση της κοινωνίας που να βασίζεται στην πραγματική ελευθερία του καθενός”, και η γενική ευδαιμονία θα προκύψει από την “καλοσύνη όλων έναντι όλων”. Απογοητευμένος από την ακατανοησία που συναντά κατά δάθος, παρά τα φαινόμενα, ο Ρομπέν αποσύρεται στην Ελβετία όπου και θα αυτοκτονήσει στο τέλος. Τον διαδέχονται άλλοι, ιδιαίτερα οι Σεμπαστιέν Φωρ, Ευγένιος Υμπέρ, Ζ. Ζιρού, ο γαμβρός του Ρομπέν. Την επιθεώρηση

Ανάπλαση διαδέχεται η *Συνειδητή Αναπαραγωγή* που θα συνεχίζει να εκδίδεται ως τις παραμονές του πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Μια άλλη νεο-μαλθουσιανική επιθεώρηση, *Η Μεγάλη Μεταρρύθμιση*, θα εκδοθεί το 1931.

Ο χαρακτηρισμός “νεο-μαλθουσιανικός” είναι καταχρηστικός. Θα έπρεπε να μιλούμε μάλλον για ελεύθερη τεκνοποίηση, και αυτό εξυπνοεί μια επανάσταση των ηθών. Αδιαφορώντας για τις θεωρητικές αποχρώσεις, πολλοί αναρχικοί θα οικειοποιηθούν τις θεωρίες του Ρομπέν για να τις εκτρέψουν προς τον άμεσο κοινωνικό τους αγώνα. Εκείνοι διεκδικούν τον όρο “νεο-μαλθουσιανισμός”, βλέποντας σ’ αυτόν το πιο ασφαλές μέσο να κάνουν την Επανάσταση, όπως άλλοι το βλέπουν στο συντεχνιακό κίνημα. Θεωρούσαν ότι η μέθοδος αυτή μπορούσε να μετατραπεί σε φοβερό όπλο στα χέρια του προλεταριάτου, και ότι άνοιγε τον δρόμο για μιά ειρηνική επανάσταση. Ένας συντάκτης της *Αναρχίας* θα γράψει: “Μέσα στον πυρετό και στην αστάθεια μιας αγωνιστικής ζωής, εκτεθειμένος σε όλους τους κινδύνους του αγώνα, μιάς αβέβαιης και ανεπαρκούς κοινωνικής θέσης, δεν μπορώ, εντελώς λογικά, να εξασφαλίσω τα δάρη της τεκνοποιίας. Θιασώτης του ελεύθερου έρωτα, θεωρώ εντελώς παράλογο να αφήνω πίσω μου διαρκείς έγνοιες στις εφήμερες συντροφισσές μου. Ως αναρχικός, είμαι νεο-μαλθουσιανιστής, με τον ίδιο τρόπο όπως είμαι καθαρός”.

Αντίθετα, άλλες εφημερίδες και άλλοι αναρχικοί αντιτίθενται στο κύμα του νεο-μαλθουσιανισμού. Ο δόκτωρ Πιερρό, ο φίλος του Ζαν Γκράβ, καταγγέλλει τις εκτρώσεις, τόσο από απόψεως ηθικής, όσο και από απόψεως φυσιολογίας. Και προαναγγέλλοντας την αντίδραση της Ζανέτ Βερμέν, η οποία θα δηλώσει ότι: “θέλουν να ευνοχίσουν τις γυναίκες των προλετάρων”, η Μαντιλέν Βερνέ αντιπαραθέτει το δικαίωμα στη μητρότητα στο “δικαίωμα στην έκτρωση”. Πάντως, και η ιστορία δεν μπορεί παρά να το σημειώσει, ο Πώλ Ρομπέν έριξε μια ιδέα η οποία με τα χρόνια θα διεδίδετο και, με την απελευθέρωση των ηθών, θα έπαιρνε μια νέα μορφή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ.

ΑΝΑΡΧΟΑΥΤΟΝΟΜΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

Υπό το φως της ολοκληρωτικής εκπαίδευσης.

Οι αναρχικοί έχουν σχεδόν ανακαλύψει τα πάντα: τον αριστερισμό, τα μεγάλα καταστήματα, τις ένοπλες ληστείες, ακόμα και το δικαίωμα στην εκπαίδευση. Δεν κατάλαβαν όμως ότι αυτό που επεδίωκαν να πραγματοποιήσουν με μια προλεταριακή επανάσταση δεν μπορούσε να γίνει παρά μόνο με μια αλλαγή των ηθών. Ωστόσο, χωρίς τέτοιους τρελούς, όπως έλεγε ο Μπακούνιν, μιλώντας για τους προκατόχους του και για τον ίδιο, η πραγματικότητα μένει ανεξερεύνητη και το μέλλον φραγμένο. Το αύριο αποκρυπτογραφείται πάντα υπό το φως της ουτοπίας. Το ίδιο συμβαίνει επίσης και με την παιδεία.

Φαινομενικά, τίποτα δεν είναι πιά ξένο στους αναρχικούς από την παιδεία. Δεν τους παρουσιάζουν, αλήθεια, ως καταστροφείς; Όμως, έστω και λίγο αν σκεφθούμε ότι η επιθυμία να γκρεμίσουν τα πάντα, (κράτος, θρησκεία, ηθική) συμβαδίζει με τη λαχτάρα να ανοίξουν έναν δρόμο προς την απόλυτη ελευθερία, θα πρέπει να διαφοροποιήσουμε την άποψή μας. Και πρώτα-πρώτα, μέσα στην καταγγελία τους για την τωρινή κατάσταση της κοινωνίας, δεν θα μπορούσε να μην καταγραφεί η μοίρα των παιδιών. Δεν επιχειρήσαν, όπως αργότερα η Φρανσουάζ Ντολτό, να αναφερθούν στον

αντιπαιδικό ρατσισμό που μετατρέπει το παιδί σε έναν σε μικρογραφία ενήλικο, αντί να το θεωρήσει ένα πλάσμα ξεχωριστό. Ούτε ο ρατσισμός, ούτε η ψυχανάλυση δεν ήταν τον καιρό εκείνο έννοιες επεξεργασμένες.¹ Ήδη ο Στίρνερ ήθελε η παρεχόμενη από το σχολείο γενική καλλιέργεια να γίνει Παιδεία της Ελευθερίας και όχι ντρεσοάρισμα στην υποταγή. Είναι δυνατόν, αναρωτιόταν, να ζει κανείς πραγματικά αν δεν είναι ελεύθερος; Και εξηγείτοταν κατά της θεωρητικής αρχής της εξουσίας που κατοιάζει το παιδί αντί να το κάνει να ανθοβολήσει.

“Η εκπαίδευση, γράφει ο Στίρνερ, επιβάλλει στο παιδί μια γνώση, είτε είναι ανθρωπιστική, είτε επιστημονική. Το εμποδίζει να γίνει ένα πλάσμα ελεύθερο, ένας δημιουργός”. Η σύγχρονη παιδεία πνίγει την υγιή τάση προς την απειθαρχία, που είναι ίδιον της νεότητας, για να παραγάγει “ανθρώπους”, δηλαδή πλάσματα ζυμωμένα με προκαταλήψεις, και περιοριζόμενα στο ρόλο των παραγωγών. Μπορεί κανείς να αντιτείνει ότι η ελευθερία, η παροδική απειθαρχία, αυτή που είναι απαραίτητη όταν το μικρό παιδί αναζητεί, είναι πάντως απαράδεκτη. Δεν θα πρέπει να το μορφώσουμε; Δεν θα πρέπει να το προετοιμάσουμε για τη ζωή; Σ’ αυτό ο Στίρνερ απαντά ότι αρκεί να θέσουμε τα παιδιά ενώπιον των ευθυνών τους για να εξελιχθούν φυσιολογικά τα πράγματα. “Από τη στιγμή που ένα πλάσμα επιθυμεί να γνωρίσει τον εαυτό του και να πραγματωθεί” μέσα στην αυτοσυνείδηση και στην ελευθερία του, προσπαθεί να θέσει τέρμα στην άγνοιά του”. Ο παιδαγωγός δεν χρειάζεται να οχυρωθεί πίσω από την βολική έπαλξη της εξουσίας. Πρέπει (και αρκεί) να αντιπαραθέσει στις αταξίες της παιδικότητας τη δική του ελευθερία. Όντας ο εαυτός του, εμποδίζει με τρόπο αποτελεσματικό το παιδί (και χωρίς να το δλάψει) να υπερβεί τα αληθινά του δικαιώματα. Όμως πρέπει και ο ίδιος ο παιδαγωγός να έχει κατακτήσει την ελευθερία του.

Βασική ιδέα είναι η ανάγκη να απελευθερωθεί το παιδί. Με τη συνηθισμένη του φλόγα, θα την αναπτύξει ο Μπακού-

νιν, τονίζοντας ότι η εμπειρία μας αποδεικνύει ότι, παρά τη φρόνηση και τη σοφία τους, οι γονείς, καθώς και οι δάσκαλοι, πλανώνται σχεδόν πάντα σχετικά με τα παιδιά τους. Οι γονείς, λέει, καθορίζοντας με αυθαίρετο τρόπο το μέλλον των παιδιών τους, ερωτούν πολύ περισσότερο τις προσωπικές τους προτιμήσεις παρά τις φυσικές τάσεις των παιδιών. “Τα λάθη που διαπράττει ο δεσποτισμός είναι πάντα πολύ πιο ολέθρια και λιγότερο επανορθώσιμα, από εκείνα που διαπράττει η ελευθερία”. Άν τα παιδιά κάνουν ένα λάθος (και η ζωή προχωρεί πάντα με τη μέθοδο του ψηλαφίσματος και του λάθους) το ίδιο το σφάλμα που θα έχουν διαπράξει θα τους γίνει μάθημα για το μέλλον. Πώς αυτό; “Η ολοκληρωτική μόρφωση, την οποία θα έχουν λάβει, θα τους χρησιμεύσει ως φάρος, και θα μπορέσουν εύκολα να επιστρέψουν στον ίδιο δρόμο που τους δείχνει η δική τους φύση”.

Άρα το παιδί δεν έχει αφηθεί έρμαιο στον εαυτό του, καθοδηγείται από ένα φώς. Και αυτό το φώς το παρέχει η ολοκληρωτική εκπαίδευση. Μπορούμε άραγε να σκιαγραφήσουμε το πρόγραμμά της; Το προσπάθησε ο Πωλ Ρομπέν. Όμως πρέπει να ξέρουμε ότι αυτή η εκπαίδευση, όπως και η αυτοδιαχείριση, όπως και ο συνδικαλισμός, δεν μπορεί να είναι από μόνη της μια πανάκεια. Ένα φώς δεν μπορεί να λάμπει πέρα από τη δύναμη ακτινοβολίας του. Χρειάζεται ένα ευνοϊκό περιβάλλον. Η ολοκληρωτική εκπαίδευση δεν έχει νόημα παρά μόνο σε μια κοινωνία που έχει περατώσει την Επανάστασή της. Ωστόσο, ήταν πολύ μεγάλος ο πειρασμός να μην αποπειραθούν κάποιους πειραματισμούς στο παρόν.

Σύμφωνα με τον Πωλ Ρομπέν (συνοψίζουμε σε γενικές γραμμές) η ολοκληρωτική εκπαίδευση χαρακτηρίζεται από τρεις αρχές: τη σωματική αγωγή, την πνευματική αγωγή, και την ηθική αγωγή. Επίσημαίνουμε εδώ ότι ο Ρομπέν δίνει στις ίδιες τις λέξεις μια αναρχική σημασία. Γι’ αυτόν, το “πνευματικό” περικλείει και το χειρωνακτικό. Το “ηθικό” γι’ αυτόν επικεντρώνεται στην ιδέα της ελευθερίας. Και το 1880, όταν διορίζεται διευθυντής του Ορφανοτροφείου του

Σαμπυί, προστατευόμενος από τον φίλο του Μπιουσόν, ξεκινά ένα πρωτοποριακό πείραμα με 130 ως 180 παιδιά, σταλμένα από τη Νομαρχία του Σηκουάνα, ηλικίας τεσσάρων έως έξι ετών, των οποίων η σχολική περίοδος θα λήξει στα δεκαέξι.

Η σωματική αγωγή στις μέρες μας αποτελεί μια κοινά παραδεκτή πρακτική, έστω και αν μπορούμε να αμφισβητήσουμε τις κρατούσες μεθόδους. Την εποχή εκείνη ήταν κάτι καινούργιο, που ήταν όμως κάτι το αυτονόητο για τους αναρχικούς, αφού αυτοί προσδιόριζαν τη μέλλουσα κοινωνία σαν μια κοινωνία όπου θα είχε καταργηθεί η αντίφαση ανάμεσα στη χειρωνακτική και στην πνευματική εργασία. (Συναντούμε την ίδια ιδέα στον νεαρό Μάρξ). Στο Σαμπυί λοιπόν τα παιδιά κάνουν γυμναστική. Και μάλιστα, η γυμναστική καλύπτει το ένα τρίτο του διδακτικού χρόνου. Ασχούνται στην κολύμβηση, στην πισίνα που έχουν φτιάξει οι ίδιοι οι μαθητές, στην καθ'αυτό γυμναστική (διάφορα όργανα, δίζυγα, πυγμαχία χωρίς επιθετικότητα, κορύνη, άλμα, αναρρίχηση σε σχοινί, δρόμοι, ρίψεις, κτλ.) και μερικές φορές, στην ιππασία. Δεν τρώνε οτιδήποτε, αλλά μια απλή και ποικίλη τροφή, και ζούν όσο το δυνατόν περισσότερο στο ύπαιθρο. Παίζουν επίσης πολύ συχνά βαρελάκια, μπάλα, τσέρκι, κρίκους, χαρταετό, μπόουλιγκ, πατινάξ. Ο Ρομπέν είναι επίσης ο εφευρέτης των κατασκηνώσεων! Το 1833, τα υπό την ευθύνη του παιδιά κατασκηνώνουν σε παραλία του νομού Σόμ. Συστηματικές μετρήσεις επέτρεψαν την παρακολούθηση της σωματικής ανάπτυξης των παιδιών. Ο Γκαμπριέλ Ζιρού, ο γαμβρός του Πωλ Ρομπέν έχει πάρει φωτογραφίες των παιδιών και τις έχει δημοσιεύσει σε βιβλίο.

Η πνευματική αγωγή τοποθετείται σε δύο επίπεδα: Την καθ'αυτό πνευματική και τη χειρωνακτική. Τα δύο επίπεδα είναι στενά συνδεδεμένα μεταξύ τους. Η αγωγή αυτή είναι εγκυκλοπαιδική, όμως παραμένει ευχάριστη. Ως τα δώδεκά τους χρόνια, τα παιδιά παρακολουθούν μια "αυθόρμητη εκπαίδευση". Τίποτα δεν τους επιβάλλεται. Περνούν από μια

οειρά εργαστήρια, όπου έχουν τη δυνατότητα να μυηθούν στις διάφορες χειρωνακτικές εργασίες. Όσο για τη μορφωτική διάσταση, είναι το συμπλήρωμα στην παρατήρηση όσων έχουν σχέση με τη ζωή. Ο Ρομπέν έλεγε ότι έπρεπε να αφήσουν το παιδί να κάνει μόνο του τις ανακαλύψεις του, να περιμένουμε τις ερωτήσεις του, και να απαντούμε απλά, ώστε να κάνει τη δική του προσπάθεια. Συνιστούσε να προσέχουμε πολύ και να μην του επιβάλλουμε ιδέες τετριμμένες, ετοιμοπαράδοτες, μεταδιβαζόμενες από ρουτίνα. Τα μαθήματα αφιερώνουν πολλές ώρες στην παρατήρηση της φύσης. Διδάσκουν όμως και γαλλικά, ξένες γλώσσες, φυσικές επιστήμες, ιστορία (την ιστορία των λαών και των πολιτισμών αντί της ιστορίας των Μεγάλων του κόσμου), φυσική, μαθηματικά, στενογραφία, δακτυλογραφία, κτλ. Και δεν ξεχνούν το τραγούδι, το σχέδιο, τη μουσική. Μετά τα δώδεκά του χρόνια, το παιδί δεν είναι πιά ελεύθερο να πηγαινοέρχεται κατά τα κέφια του στις διάφορες αίθουσες διδασκαλίας και στα εργαστήρια. Πρέπει να μάθει καλά μία χειρωνακτική εργασία. Τα παιδιά έπρεπε να φύγουν εφοδιασμένα με ένα επάγγελμα που θα τους επέτρεπε να κερδίζουν τη ζωή τους.

Η ηθική αγωγή δεν έχει, φυσικά, καμιά σχέση με την Αγωγή του Πολίτη ή το μάθημα της Ηθικής. Ευαισθητοποιούν το παιδί στις ιδέες της ελευθερίας, της δημιουργίας και της αλληλεγγύης. “Θεωρώ κεφαλαιώδους σημασίας, λέει ο Ρομπέν, οι ενήλικες να τρέφουν απόλυτο σεβασμό στην ελευθερία του παιδιού, και να απαρητηθούν με ειλικρίνεια κάθε προσπάθεια επιβολής μιας εξουσίας, η οποία δεν μπορεί να έχει ως υπόβαθρο παρά μόνο την ελευθερία του ισχυροτέρου”. Φαίνεται σαν όνειρο. Οι μεγάλοι πρέπει να τρέφουν απόλυτο σεβασμό στην ελευθερία του παιδιού! Η ελευθερία του, συνεχίζει ο Ρομπέν, είναι αρκετά περιορισμένη από εμπόδια κάθε είδους, και είναι εξαιρετικά δύσκολο να ξεχωρίσει κανείς τις φυσικές αντιστάσεις από τις αντιστάσεις τις οποίες επιβάλλουν οι προκαταλήψεις. Γι’ αυτό είναι περιττό να προσθέτουμε και άλλες και να μπερδεύουμε τα πράγματα.

Πρέπει να δίνουμε το καλό παράδειγμα, συμβουλές βασιζόμενες σε πειστικούς λόγους, ποτέ στη δύναμη. Το παιδί πρέπει να σιχαθεί τη λέξη “αφέντης”. Να μισεί την εξουσία υπό οιαδήποτε μορφή και αν εμφανίζεται. “Το πνεύμα της εξέγερσης ας γίνει, με τη σειρά του, η πρώτιστη των αρετών”. Αυτές οι μέθοδοι δεν μπορούσαν παρά να καταγγελθούν ως αντίθετες στην ηθική και στα χρηστά ήθη. Η κατηγορία κατά του Ρομπέν επικεντρώθηκε στο γεγονός ότι στο Σαμπύ γίνονταν και μαθήματα σεξολογίας. Μίλησαν για “χοιροστάσιο”. Ο τύπος δημοσίευσε φωτογραφίες κοριτσιών και αγοριών, τι φρίκη! που έκαμαν μπάνιο μαζί. Επέμεναν και στο γεγονός ότι αγόρια και κορίτσια διδάσκονταν τα ίδια πράγματα! Οποίον αίσχος!

Το 1904, καταπονημένος από τη δράση, νιώθοντας την ανάγκη να στοχαστεί και ταυτόχρονα να θέσει τη φιλοσοφία του στη λυδία λίθο του πειραματισμού, ο Σεμπασιέν Φώρ αποφασίζει κι αυτός με τη σειρά του να ιδρύσει ένα αντιεξουσιαστικό σχολείο. Θέλει να συνεχίσει το έργο του Ρομπέν. Όπως κι εκείνος, πιστεύει: 1. ότι ο άνθρωπος δεν είναι ούτε καλός, ούτε κακός, αλλά ότι εξαρτάται από το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει. 2. ότι είναι αποφασιστικής σημασίας τα πρώτα χρόνια. “Από όλες τις ενστάσεις τις οποίες αντιπαραθέτουν στην αποδοχή μιας ελεύθερης και αδελφικής ανθρωπότητας, γράφει, η πιό συνηθισμένη, και εκείνη που φαίνεται η πιό επίμονη, είναι ότι το ανθρώπινο πλάσμα είναι βασικά διεστραμμένο, κακό, μοχθηρό, και ότι η ανάπτυξη ενός τέτοιου ελεύθερου και αδελφικού περιβάλλοντος, το οποίο εξυπακούει την ανάγκη ύπαρξης ατόμων αξιοπρεπών, δικαίων, δραστήριων, και αλληλέγγυων, η ύπαρξη ενός τέτοιου περιβάλλοντος ουσιαδώς αντίθετου στην ανθρώπινη φύση είναι, και θα παραμείνει ανέφικτη”. Το πείραμα άρα που θέλει να διεξαγάγει, όχι μόνο ανταποκρίνεται στο νέο του πάθος για την παιδαγωγική, αλλά θα του επιτρέψει επίσης να επαληθεύσει το αξίωμα του Ρουσσώ, επί του οποίου στηρίζονται οι θεωρίες του αναρχισμού. Ο Σ. Φώρ διδάσκεται από

την αποτυχία του προκατόχου του. Δεν θέλει ούτε να εξαρτάται από τη δημόσια διοίκηση, ούτε να πέσει θύμα της αυταπάτης ότι μια ολοκληρωτική αναρχοαυτόνομη εκπαίδευση είναι δυνατή μέσα στα καπιταλιστικά πλαίσια.

Το 1904, εγκαθίσταται στην “Κυψέλη”, ένα μεγάλο αγρόκτημα είκοσι εκταρίων που νοίκιασε στα περίχωρα του Ραμπουγιέ. Τον συνοδεύουν πενήντα παιδιά, αγόρια και κορίτσια. Τα κεφάλαια; Ο Φωρ χρηματοδοτεί ο ίδιος το εγχείρημά του με τις εισπράξεις που του παρέχουν οι περιοδείες και οι διαλέξεις του. Όμως σύντομα αντιλαμβάνεται ότι αυτές δεν αρκούν. Έτσι, αποφασίζει να μετατρέψει την “Κυψέλη”, και να την εντάξει στο επαναστατικό εργατικό κίνημα. Εκθέτει το σχέδιό του στους παραγωγικούς και καταναλωτικούς συνεταιρισμούς που ανήκουν στο Συνεταιριστικό Εργατικό Κέντρο. Αρνούμενος την υποταγή στο Κράτος, αρνούμενος κάθε επιχορήγηση, θέτει το εγχείρημά του υπό την “προστασία των εργαζομένων”. Το σχολείο θα αποτελέσει τμήμα μιάς συνολικής στρατηγικής κατάκτησης της πολιτισμικής και της οικονομικής εξουσίας. Θα γίνει ένας πλήρης συνεταιρισμός, αφού θα παράγει μέλι, βούτυρο, τυρί, αυγά και λαχανικά παρέχοντας ταυτόχρονα μια αντιεξουσιαστική εκπαίδευση.

Στην “Κυψέλη” τα παιδιά χωρίζονται σε τρεις ομάδες: τα μικρά, τα μεσαία, και τα μεγάλα. Τα μικρά, δέκα ετών ή λιγότερο, αθλούνται και παίζουν. Μαθαίνουν όμως επίσης στοιχεία μουσικής, αγγλικών, εσπεράντο, γαλλικών, κτλ. Δεν υπάρχει αυστηρό ωρολόγιο πρόγραμμα. Όλα εξαρτώνται από την απόφαση της στιγμής. Τα μεσαία, δέκα ως δώδεκα ετών, συνεχίζουν να εκπαιδεύονται τόσο σωματικά, όσο και πνευματικά, όμως, όπως και με τον Ρομπέν, αρχίζουν να εξοικειώνονται με τα εργαστήρια. Στην “Κυψέλη” υπάρχουν πολλά χειρωνακτικά και γεωργικά εργαστήρια. Τα μεσαία λοιπόν παιδιά ακολουθούν “μαθητείες” δύο μηνών στο άλφα είτε στο θήτα εργαστήριο, και αυτό τους επιτρέπει να προσδιορίσουν το επάγγελμα που θα διαλέξουν αργότερα,

χωρίς όμως να αποξενωθούν από τα άλλα επαγγέλματα. Τα μεγάλα τέλος παιδιά, (δεκατριών ως δεκαεπτά ετών) γίνονται μαθητευόμενοι εργάτες και — εφόσον παράγουν για τον συνεταιρισμό, στον οποίον ανήκουν όλοι, παίρνουν μια χρηματική αμοιβή.

Εδώ ο νέος είναι “αυτόνομος”. Εξεγειρόμενος κατά του “ντρεσσαρίσματος”, ο Σ. Φωρ πιστεύει ότι το κάθε πλάσμα πρέπει να ζήσει τη δική του ζωή. “Το παιδί, συνηθίζει, να λέει δεν ανήκει ούτε στον θεό, ούτε στο κράτος, ούτε στην οικογένειά του, αλλά στον ίδιο τον εαυτό του”. Η διδασκαλία διεξάγεται σύμφωνα με την “θετική μέθοδο”, από την οποία, αργότερα, θα εμπνευσθεί ο Φρενέ. Η διδασκαλία αποτελεί κίνητρο, και τα παιδιά καλούνται να σκεφθούν από μόνα τους, οι δάσκαλοι είναι εκεί μόνο για να απαντούν στις ερωτήσεις τους. Το καθένα πορεύεται με τον δικό του ρυθμό, και σύμφωνα με την κοινωνικο-πολιτισμική του κληρονομιά. Στόχος είναι να καλλιεργηθεί η επιθυμία της μάθησης, και να μάθουν πραγματικά, και όχι με αφηρημένο τρόπο. Δεν βαθμολογούν τα παιδιά. Δεν υπάρχει ούτε ιεραρχία, ούτε ανταγωνισμός.

Στους δασκάλους παρέχεται τροφή και κατοικία. Δεν παίρνουν μισθό. Για τις ανάγκες τους αντλούν χρήματα από ένα κοινό ταμείο. Και όλα δείχνουν ότι η υπόθεση πάει καλά. Οι υποψηφιότητες των δασκάλων εξετάζονται εξονυχιστικά. Προσλαμβάνονται μόνο οι πραγματικά ικανοί. Τα παιδιά έρχονται στην ηλικία των πέντε ετών, και φεύγουν στα δεκαέξι. Κανένα κριτήριο επιλογής. Έχουν πάντως προτεραιότητα τα παιδιά των οποίων οι γονείς είναι θύματα διωγμών. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο η κόρη του Εμίλ Ανρύ σπουδάζει στην “Κυψέλη”. Δεν υπάρχει άλλο κριτήριο.

Δεν μπορούμε να αναφερόμαστε στις προσωπικότητες του Φωρ και του Ρομπέν, χωρίς να δάλουμε δίπλα τους τον Φρανοίσκο Φερρέρ (1859-1909) ο οποίος, το 1908, εννέα έτη μετά την ίδρυση της πρώτης του *escuulea moderna*, διευθύνει

ιδρύματα σε ολόκληρη την Ισπανία. Γιος χωρικών από την Καταλωνία, πολύ νέος εξεγείρεται κατά της θρησκευτικής εκπαίδευσης που έχει υποστεί. Στην αρχή, γίνεται δημοκράτης, αργότερα αναρχικός. Εξόριστος στο Παρίσι το 1886, ενδιαφέρεται για τα παιδαγωγικά προβλήματα. Και, ξαφνική τύχη, καταφέρνει να στήσει το πρώτο του σχολείο το 1901, την ημέρα που κληρονομεί μια από τις θαυμάστριές του. Η επιτυχία είναι κεραυνοβόλα. Στην Ισπανία της εποχής εκείνης λέγεται ότι αφιέρωναν στη δημόσια εκπαίδευση λιγότερες πιστώσεις από όσα ξοδεύονταν για κεριά στις εκκλησίες. Όλα λοιπόν πρέπει να πρωτοδημιουργηθούν, εν μέσω μιας εχθρότητας, την οποία καλλιεργούν όλες οι εξουσίες. Τα υπάρχοντα βιβλία είναι ποτισμένα με “θρησκευτικό σκοταδισμό”. Και τι μ’ αυτό! Ο Φερρέρ ιδρύει έναν εκδοτικό οίκο που τυπώνει εκατοντάδες χιλιάδες βιβλία. “Το σχέδιό μου είναι, γράφει το 1901, ένα σχολείο δημοτικό. Θα είναι μικτό, αγόρια και κορίτσια όπως στο Σαμπυί [...]. Την ημέρα, το σχολείο εξυπηρετεί τα παιδιά, το βράδυ, θα είναι ανοιχτό για τους ενήλικους. Θα υπάρχουν μαθήματα γαλλικών, αγγλικών, γερμανικών, λογιστικής. Ταυτόχρονα, θα γίνονται διαλέξεις, θα δρούμε έναν χώρο στη διάθεση των συνδικάτων ή εκείνων των ομάδων εργατών και των συνδέσμων αντίστασης, που δεν θα ασχολούνται με εκλογές ή για να δελτιώσουν την κατάσταση της τάξης τους, αλλά που θα αγωνίζονται να κατακτήσουν την πλήρη τους χειραφέτηση”. Ο Φερρέρ αποσκοπεί λοιπόν να εντάξει το σχολείο στην πάλη των τάξεων, στην αναρχοαυτόνομη εκδοχή της. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτού του σχολείου είναι η αθεΐα, ο ορθολογισμός και η επιστημονικότητα. Οι μέθοδοι δεν θα είναι τόσο ρηξικέλευθες όπως του Ρομπέν και του Φωρ, όμως δρισκόμαστε στην Ισπανία! Ο αγώνας για τη “λαϊκή” (μη θρησκευτική) παιδεία είναι ό,τι το πιό επαναστατικό! Ο Φερρέρ δεν είναι άρα ένας καινοτόμος στην κυριολεξία, πώς όμως να αποσιωπηθεί η δράση του; Θα τον τουφεκίσουν στο τέλος, προς μεγάλη ικανοποίηση της Εκκλησίας και της Μοναρχίας, παρά την

έντονη συμπαράσταση σε όλη την Ευρώπη. Τον κατηγορήσαν, άδικα, ότι συμμετέσχε στις “κόκκινες μέρες” της Βαρκελώνης. Έγκαναν στα διαστικά τη δίκη του. Πέθανε φωνάζοντας: “Ζήτω το σύγχρονο σχολείο!”.

Κοινοβιακή ζωή.

Επιστροφή στην πρωτόγονη ζωή.

Στις 22 Μαρτίου 1896, το φύλλο *Η Κοινωνική* καλεί για τη δημιουργία μιας “πειραματικής αναρχικής κοινωνίας”, δηλαδή για τον σχηματισμό ενός κοινοβίου, ή, όπως έλεγαν τότε, μιας “αποικίας”, ή ενός “ελεύθερου περιβάλλοντος”. Είχαν ήδη προηγηθεί και άλλες απόπειρες στο εξωτερικό, ιδιαίτερα στη Βραζιλία. Αυτή η “πειραματική αναρχική κοινωνία” είναι λοιπόν μια από τις εντελώς πρώτες στη Γαλλία. Είναι μια δοκιμή που δεν καταλήγει σε αποτέλεσμα. Δύο χρόνια αργότερα, *Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος* αναφέρει ότι ορισμένοι σύντροφοι αποφάσισαν να δημιουργήσουν μια “ελεύθερη αποικία αδελφικής αλληλεγγύης” σε μια εδαφική περιοχή που ανήκει στον Δήμο του Παρισιού, στο Μερύ-συρ-Ουάζ. Ιδρύουν μια εταιρεία της οποίας το κεφάλαιο αποτελείται από δωρεές και συνεισφορές των μετόχων. 1ο. “Η λήψη από τη στοίδα” είναι η μοναδική μορφή κατανάλωσης. 2ο. Η λογική και οι ανάγκες προσδιορίζουν την παραγωγική δραστηριότητα. Και πράγματι, δεν δίδεται καμιά διαταγή, ακόμα και σε ό,τι αφορά την εργασία. Οι εταίροι είναι ελεύθεροι και ίσοι.

Αυτοί οι πειραματισμοί, και μερικοί άλλοι ακόμα, παραμένουν ωστόσο στο στάδιο των σχεδιασμών. Στις 18 Σεπτεμβρίου 1898, *Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος* μιλά για μια “αναρχική αποικία” στην Τυνησία, στα νησιά Γκαλίτ. Ο συγγραφέας του άρθρου γράφει ότι ζει εκεί εδώ και λίγο καιρό “αφού γιάτρεψε από το αμάρτημα του Ταρτούφου έναν ιδιοκτήτη που [του] κολλούσε άσκημα”. Κάπου εκατό άτομα, κατανεμόμενα σε

καμιά εικοσαριά οικογένειες, επιδίδονται στη γεωργία και την αλιεία. Δεν έχουμε ούτε παπάδες, ούτε αστυφύλακες, ούτε χωροφύλακες, ούτε νομάρχη, ούτε δημάρχους, ούτε Θεό, ούτε διάβολο τέλος! Δεν έχουμε ούτε πλούσιους, ούτε φτωχούς στο νησί μας, και παντρευόμαστε και ξεπαντρευόμαστε όπως μας γουστάρει". Και είναι φυσικό! Το κοινόδιο είναι απομονωμένο και ομοιόμορφα φτωχό. Επί πλέον, δεν πρόκειται ακόμα για ενα πραγματικό "αναρχικό περιβάλλον", αλλά για κάτι άλλο. Τα μέλη αυτής της "εταιρείας" δεν είναι αντιεξουσιαστές. Η τύχη είναι που τους μάζεψε εκεί.

Τι να πρωτοθυμηθούμε από αυτές τις απόπειρες "επιστροφής στην πρωτόγονη ζωή"; Τους γυμνιστές, τους χορτοφάγους που ισχυρίζονται ότι το κρέας είναι η αιτία των πολέμων, τους ωμολαχανοφάγους που καταναλίσκουν μόνο λαχανικά, τους "φυσικιστές", τέλος, που πιστεύουν ότι η εκβιομηχάνιση προκαλεί τη δυστυχία του ανθρώπινου γένους; Να θυμηθούμε τους "αγριόφιλους" που κυρήσσουν όχι μόνο την επιστροφή στη Φύση, αλλά και στην προϊστορία του ανθρώπου; Ή ακόμα τους "νομαδιστές" που εξεγείρονται κατά της μόνιμης κατοικίας; Παλαδιάρηδες, ρομαντικοί, μετρημένοι στα δάχτυλα, δεν μπορούμε να τους προσπεράσουμε αγνοώντας τους. Υπήρξαν μια κανονική συνιστώσα του αναρχικού κινήματος. Υπήρξαν μια από τις αιχμές του δόρατός του. Και το κίνητρό τους ήταν η λαχτάρα να ζήσουν κάπου αλλού και διαφορετικά, έστω και αν έφτασαν ως τον παραλογισμό.

Δεν μπορούμε να αναφερθούμε σε όλες τις απόπειρες που έγιναν προς αυτή την κατεύθυνση, ούτε καν να τις επισημάνουμε. Ορισμένες έχουν έως σήμερα διαφύγει από την ιστορική διερεύνηση. Τα αναρχοαυτόνομα φύλλα της εποχής εκείνης είναι γεμάτα από Μικρές Αγγελίες, και δεν μπορούμε να παρακολουθήσουμε τα ίχνη παρά μόνο ενός μέρους από τα σχέδια αυτά. Αναφέρεται ένας φοιτητής του Φαρμακευτικού Τμήματος στο Ανζέρ που έριξε την ιδέα μιας αντιεξουσιαστικής εταιρείας, επικεντρωμένης γύρω από ένα φαρμακείο. Αλλού, ένας ιδιοκτήτης στο Περιγκόρ θέτει το κτήμα του

στη διάθεση ενδεχόμενων “αποίκων”. Είναι άραγε ειλικρινής; Ή πιστεύει ότι έτσι θα βρεί φτηνά εργατικά χέρια; Ποιός ξέρει! Στα περίχωρα της Λιμόζ, αναφέρεται η ύπαρξη ενός “Φαλανστηρίου” (ή “Φάλαγγας”) που διαρκεί ήδη επί τρία έτη. Μιλούν για το “ελεύθερο περιβάλλον” του Σαιν-Μωρ, στον Σηκουάνα, εγκατεστημένο στο 59α της αποδάθρας Π4, που περιλαμβάνει εργαστήρια ηλεκτρολογίας και κατασκευής λέμβων, και όπου επιδίδονται επίσης στην εκτροφή χοίρων, κατοικιών και ορνίθων. Κυριαρχεί επίσης ο ελεύθερος έρωτας. Ανταλλάσσονται πρόθυμα οι ερωτικοί σύντροφοι. Αυτό, βέβαια, δεν λειτουργεί χωρίς προβλήματα και ζηλοτυπίες, όμως, τέλος πάντων, υπάρχει, και το συζητούν στην περιοχή. Μερικές φορές φθάνει και στον τύπο.

Ποτέ η κοινωνική μεταρρύθμιση δεν έφθασε τόσο κοντά στην πραγματοποίησή της.

Το 1902, 250 άτομα, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται ο οπαδός του Στίβερν Ε. Αρμάν, ο γυμνιστής Ζιολύ, ο “ατομικιστής” Παράφ-Ζαβάλ και μερικοί άλλοι, ιδρύουν μια εταιρεία, σκοπός της οποίας είναι να επιχειρήσει ένα πείραμα ελεύθερου Κομμουνισμού. Μέτοχοι είναι απλώς οι εμπνευστές του πειράματος, που παρέχουν τα κεφάλαια. Συγκεντρώνουν ως αρχή 1000 φράγκα. Από την πρώτη εταιρεία προκύπτει μια δεύτερη, η “Εταιρεία πρακτικής εφαρμογής του ελεύθερου κομμουνισμού”. Το πείραμα ξεκινά σε ένα μικρό χωράφι δύο εκταρίων, στο Βω, από την πλευρά του Σατώ-Τιερρύ. Το χωράφι αυτό ανήκει στο μπάρισμα-Μπουτέν, που ζει εκεί με τη νύφη του και τον ανιψιό του, και που θέλει να συμμετάσχει στο εγχείρημα.

Οι έποικοι καταφθάνουν οι μεν μετά τους δε. Το “περιβάλλον” θα αριθμεί δεκαεπτά τον Ιούνιο του 1903. Αγοράζουν ένα δεύτερο σπίτι. Μεγαλώνουν το χωράφι. Στο αγρόκτημα προσθέτουν ένα πλεκτήριο. Σκέφτονται μάλιστα

να φτιάξουν ένα τυπογραφείο και ένα αντιεξουσιαστικό σχολείο. Κάθε Κυριακή, σύντροφοι από το Παρίσι έρχονται να περάσουν τη μέρα τους στο Βω. Επιστρέφοντας στην πόλη γράφουν κολακευτικά άρθρα. Όλα λοιπόν φαίνονται πως πάνε μια χαρά, όμως πολύ σύντομα αρχίζουν οι προστριβές. Ύστερα από μερικούς μήνες, ο μπαρμπα-Μπουτέν θέλει να πάρει πίσω το κτήμα του. Δίνεται λύση με μια προσωρινή συμφωνία. Μερικοί μέτοχοι αποσύρονται. Ο ένας κατηγορεί τον άλλον με διάφορα κοσμητικά. Ο Μπουτέν; ένας “κομμουνιστής ευκαιρίας” ένας “που πάτησε το λόγο του”. Κατηγορούν τον σύντροφο Λαγκραντάν ότι έκλεψε το ταμείο, και τον σύντροφο Γκαλαί ότι το έσκασε παίρνοντας μαζί του μια αγελάδα. Ο Αναρχοαυτόνομος μας δίνει έναν απαισιόδοξο πίνακα της κατάστασης. Πού βρίσκονται στην πραγματικότητα; Ο δημοσιευμένος από τους εποίκους απολογισμός είναι θετικός. Συλλέχτηκαν 3000 κιλά σιτηρά, 7000 κιλά τεύτλα, 6000 κιλά πατάτες, 4000 κιλά σανός κτλ. Μια αγελάδα έδωσε σε δέκα μήνες 1800 λίτρα γάλα κτλ. Δύο χοίροι έδωσαν 200 κιλά κρέας κτλ. Ο απολογισμός αυτός αντιστοιχεί άραγε με την πραγματικότητα; Ο ενθουσιασμός έχει ξεφουσκώσει. Οι συνεισφορές μειώνονται σημαντικά. Και το 1905, δεν απομένουν πια στην “αποικία” παρά μόνον τέσσερις άνδρες, δύο γυναίκες και ένα παιδί.

Τον ίδιο καιρό που εκτυλισσόταν το εγχείρημα του Βω, ένα άλλο πείραμα, η αποικία της “Δοκιμής” αναπτυσσόταν στις Αρδέννες. Εμπνευστής της ο Φορτυνέ Ανρύ, ο αδελφός του τρομοκράτη Εμίλ Ανρύ. Ο Φορτυνέ είναι και αυτός ένας ένθερμος οπαδός του αναρχισμού. Πέρασε στη φυλακή δεκατρία χρόνια από τη ζωή του. Το 1903, ερωτεύεται κεραυνοβόλα μια γωνιά των Αρδεννών, ένα ξέφωτο του δάσους Ζελύ, κοντά στο Αιγκλεμόν. Νοικιάζει αυτό το ξέφωτο. Δεν είναι παρά ένα λιβάδι με στεκούμενα νερά, ένας βάλτος. Με κλαδιά που τα σκεπάζει με παχιά λάσπη, ο Ανρύ στήνει μια καλύβα. Ταυτόχρονα, φτιάχνει έναν αποστραγγιστικό οχετό για να εξυγιάνει το έδαφος. Οι χωρικοί της γύρω

περιοχής στην αρχή τον κοροϊδεύουν. Όμως, μπροστά στο πείσμα του, μερικοί έρχονται να του δώσουν ένα χέρι. Ο Αναρχοαυτόνομος στις 4 Οκτωβρίου 1903, αναφέρει ότι άρχισε η εκτροφή ζώων, και ότι σε λίγο θα γίνει και η αποβά. Επίσης η καλύδα αντικαταστάθηκε από ένα ξύλινο σπίτι. Το κτήμα αγοράζεται από τον σύντροφο Φρανσί Ζουρνταίν (Ο Ζουρνταίν αργότερα θα προσχωρήσει στο Κ.Κ.Γαλλίας). Ο Ανρύ δεν θέλει να είναι ο ιδιοκτήτης. Ονειρεύεται να εγκαταστήσει ένα “αναρχικό περιβάλλον” που θα επιδιώσει αυτόνομα, με την περιβάλλουσα φύση να του παρέχει όλα τα χρειαζούμενα. Την άνοιξη η “αποικία” περιλαμβάνει τρεις άνδρες, μία γυναίκα και ένα παιδί. Παριζιάνοι, μεταξύ των οποίων και ο Σ.Φώρ, έχουν συγκεντρώσει κεφάλαια. Το καλοκαίρι η πεισματική δουλειά αρχίζει να αποφέρει καρπούς. Οι χωρικοί της περιοχής δεν πιστεύουν στα μάτια τους. Οι αναρχικοί έχουν καταφέρει να παράγουν καρότα, σαλατικά, ραπανάκια. Συρροή επισκεπτών, μεταξύ των οποίων και ο Πώλ Ρομπέν. Προκηρύσσονται εγγραφές συνεισφορών. Μια γηραιά κυρία, διόλου αναρχική, της οποίας ο σύζυγος έχει προσφάτως αποδημήσει, επιλέγει την “αποικία” ως οίκον ευγηρίας. Καταφθάνει με τα έπιπλά της. Την αποδέχονται με ενθουσιασμό. Πουλούν ταχυδρομικά δελτάρια του κοινοβίου. Θρίαμβος! Οι αναρχικοί δημοσιογράφοι γίνονται λυρικοί. Τον τόνο τον δίνει μια επιστολή δημοσιευμένη στον Αναρχοαυτόνομο: “Τα γράφω αυτά καθισμένος στο ύπαιθρο, στη σκιά ενός μικρού σπιτιού από πλίθρες. Γύρω μου, οι φυλλωσιές πλαισιώνουν ένα ξέφωτο δύο εκταρίων σε σχήμα μισοφέγγαρου: βαλανιδιές, σημύδες, γαύροι, οξυές, που τα φορτωμένα από δροσοσταλίδες φύλλα τους τρεμίζουν στον πρώτο ήλιο του πρωινού [...]. Με νανουρίζει το κακάρισμα της κότας, το βέλασμα της κατοίκας, το πίπισμα της πάπιας [...]. Κολυμπώ μέσα σε μια ατμόσφαιρα ηρεμίας, θυθίζομαι σε ένα λουτρό αταραξίας, ενώ, σε κάποια απόσταση, ξεχωρίζω τους συντρόφους (γιατί δεν πρόκειται για έρημο νησί, αντίθετα!) που διβολίζουν τα φασόλια, σκαλίζουν τα μυζέλια, σκάβουν τον

βάλτο, θερίζουν ή δεματιάζουν τον σανό [...]. Ένας από τους εργάτες σφυρίζει κάποιον σκοπό από όπερα, παραλλαγμένο κατά τα γούστα του, ένα πολύ απαλό κέλαρυσμα που χάνεται μακριά. Μέσα σε τούτη τη μοναξιά, οι ανθρώπινες φωνές αποκτούν μια παράξενη αρμονία, που συνταιριάζει με το θρόϊσμα του δάσους και το τιτίβισμα των πουλιών [...]. Όχι! μην φανταστείτε ότι είναι κιόλας ένας παράδεισος. Το σπίτι όπου μένουν είναι υποτυπώδες. Δεν τρέφονται με εκλεκτό κυνήγι, πηχτή και μαγιονέζα, αλλά με γάλα, λαχανικά, λίγο κρέας, όμως χορταστικά. Και μάλιστα και καφέ [...]. Ούτε σταγόνα αλκοόλ. Ούτε καν κρασί. Μόνο νερό από πηγές, που έχουν διαφορετικές γεύσεις. Έχει πηγές που προορίζονται ειδικά για τους πρώτους μεξέδες [...]. Οι χωρικοί της περιοχής είναι κατάπληκτοι. Η γή που δουλεύεται με καινούργιες μεθόδους, δίνει προϊόντα που τους αφήνει άναυδους [...]. Γιατί να μην είμαι τριάντα χρόνια νεότερος; Αύριο κιόλας θα έμπαινα κι εγώ στον χορό [...]. Ποτέ η κοινωνική μεταρρύθμιση, η αληθινή, δεν έφθασε πιά κοντά στην πραγματοποίησή της.

Τα πρώτα χρόνια, πράγματι, η “αποικία” ευημερεί. Ιδού ο οικονομικός απολογισμός, όπως τον παρουσίαζε ο Φορτυνέ Ανρϋ: Έσοδα από τον Ιούνιο του 1903 ως τον Δεκέμβριο του 1905: 17.623,40 φράγκα. Έξοδα για την ίδια περίοδο: 18.491,50 φράγκα. Χρεωστικό υπόλοιπο: 1857,05 φράγκα. Καλλιεργούνται δύομυια εκτάρια με λαχανοκηπευτικά και ενάμυια εκτάρια ανοικτής καλλιέργειας. Η κτηνοτροφία περιλαμβάνει 3 άλογα, 1 κατοίκα, 20 πάπιες, 70 κότες, 10 περιστέρια. Τα κτίρια: εργαστήρια, υπόστεγα, ένας σταύλος, ένα κοινό σπίτι. Όμως η ατμόσφαιρα που βασιλεύει αρχίζει να χαλάει. Ορισμένοι έποικοι τα παρατούν στη μέση και φεύγουν. Άλλοι πάλι δεν υποφέρουν τον αυταρχισμό του Ανρϋ. Ένας άλλος ερωτεύεται τη γυναίκα του Ανρϋ, η οποία, πάντως, είναι ένα είδος Ξανθίπτης. Και η γηραιά, αποτραβηγμένη από τον κόσμο κυρία γκρινιαίζει συνέχεια και απαιτεί να τη σέβονται. Το πείραμα τελειώνει το 1909. Ακριδώς λίγο

πριν από το τέλος, για την τιμή των όπλων, καταφέρνουν να στήσουν ένα τυπογραφείο και να εκδώσουν τα πρώτα τεύχη δύο εφημερίδων: *Το Καμίι* και *Ο Κομμουνιστής*. Είναι και τα μόνα ενθυμήματα που μας μένουν από αυτή την εμπειρία.

“Να πάρουμε μέρος σε όλα τα σκαμπανεβάσματα”.

Να ζήσουν κατά τρόπο αυτόνομο, να πλησιάσουν τη Φύση, να προωθήσουν την ισότητα και την ελευθερία, να είναι όλα κοινά, να υλοποιήσουν εδώ και τώρα μια αναρχική νησίδα και, ταυτόχρονα, να ετοιμάσουν τη μέλλουσα κοινωνία, είναι οι στόχοι των απειράριθμων κοινοβίων, από τα οποία ορισμένα ήταν θνησιγενή, και άλλα υπήρξαν προσωρινές επιτυχίες. Το 1906, αναφέρεται μια “αποικία” κοντά στη Λυών, σε ένα κτήμα στις όχθες του Ροδανού (η “αποικία” της Ριζ). Αναφέρεται επίσης μια “αποικία” στην Κορσική (η “αποικία” του Σιορφολλί). Αξίζει να επισημανθεί μια άλλη απόπειρα στο Σαιν-Ζερμαίν-αν-Λαι, το 1906, σε ένα αγρόκτημα. Συμμετέχουν κυρίως ο Λορυλό και η Εμιλί Λαμότ. Σχεδιάζουν να επιτύχουν την αυτονομία τους με τις καλλιέργειες και την κτηνοτροφία, να εγκαταστήσουν ένα τυπογραφείο και να ανοίξουν ένα αντιεξουσιαστικό σχολείο. Καταφέρνουν να συγκεντρώσουν τα αναγκαία κεφάλαια, και εγκαθίστανται. Όμως, πολύ γρήγορα αναφύονται διαφωνίες. Μέχρι που έρχονται στα χέρια. Το 1907, κατά τη διάρκεια μιας περιόδου διαλέξεων, ο Λορυλό συλλαμβάνεται, και αυτό δεν βελτιώνει την κατάσταση. Το 1908, η “αποικία” διαλύεται.

Πηγή του κακού να είναι άραγε το χρήμα, όπως ισχυρίζεται ένας δημοσιογράφος του *Αναρχοαυτόνομου*; Να είναι τάχα ο ανεκρίζωτος πόθος της εξουσίας που δρίσκεται μέσα στα ίδια τα άτομα; Να πρόκειται απλώς για ανεπάρκεια; Δεν αυτοχειροτονείται χωρικός όποιος θέλει! Ή μήπως για ζηλοτυπίες; Πράγματι, τα σεξουαλικά και συναισθηματικά προβλήματα έβαλαν σε μελάδες τους εποίκους. Παραδόξως,

φαίνεται ότι ήταν πιο εύκολη η πρακτική της ελεύθερης ένωσης όταν ζουσαν μέσα στην κοινωνία παρά μέσα σε ένα κλειστό περιβάλλον. Άλλωστε, οι έποικοι δεν ήταν, ντε και καλά, “ελευθεροενωσίτες”. Πολλού γε δει! Στα κοινόδια, δεν έφθασαν ποτέ μέχρι του σημείου να μοιράζονται τη σεξουαλικότητα. Δεν υπάρχει κοινόδιο που να θεωρήσει κοινούς τους ερωτικούς συντρόφους. Δεν υπήρξε ποτέ ως σύνθημα ο ελεύθερος έρωτας χωρίς προκαταλήψεις, ούτε εμπόδια κανενός είδους, ο έρωτας όπως τον οραματίστηκε ο Φουριέ, ο έρωτας-πάθος, ο έρωτας που φτεροκοπά από τον έναν στον άλλο, ο έρωτας ως βάση της κοινωνικής αρμονίας. Αντίθετα! Κάθε φορά που εμφανίζεται ο έρωτας στα “ελεύθερα περιβάλλοντα”, το μόνο που προκαλεί είναι διχόνοιες. Οι σύντροφοι πιστεύουν ακράδαντα ότι η “ιδιοκτησία είναι κλοπή”, νοείται όμως οίκοθεν ότι οι γυναίκες τους ανήκουν σ’ αυτούς!

Ζηλοτυπίες λοιπόν, καθώς και το ασυμβίβαστο των χαρακτήρων, ή αυταρχισμός εκ μέρους των πλέον προοδευμένων αναρχικών, και ακαταλληλότητα για τα αφορώντα στη γη ή στη διαχείριση, είτε υπερβολική συμπάθεια για το χρήμα. Οι λόγοι της αποτυχίας υπήρξαν πολυπληθέστεροι από τους λόγους που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην επιτυχία. Ο ουσιαδέστερος πάντως λόγος υπήρξε, αν δώσουμε πίστη στους πολέμιους των “αποικιών” αντιεξουσιαστές, ο ουτοπικός χαρακτήρας του εγχειρήματος. Πράγματι, παρατηρούν, πώς θα ήταν δυνατόν να δημιουργηθεί μια αναρχική νησίδα μέσα σε έναν δυσμενή περίγυρο; Είναι μια μεταμόσχευση που δεν έχει ελπίδες επιτυχίας. Η αυτοδιαχείριση, η ελεύθερη κοινότητα, ο συνεταιρισμός, καθώς και όλες οι άλλες μορφές, δεν έχουν νόημα αν τα ήθη δεν είναι αναρχοαυτόνομα. Να τις επιδιώξεις πάση θυσία είναι σαν να πηγαίνεις, σε τελευταία ανάλυση, εναντίον των δικών σου πόθων. Είναι σαν να αυτοαποκλείεις από τον πραγματικό επαναστατικό αγώνα. Από την άλλη όμως πλευρά, δεν μπορούμε τάχα να παρατηρήσουμε, ως προς αυτές τις κριτικές, ότι η θεωρητική

αρχή της άμεσης δράσης, δηλαδή η πραγμάτωση της Αναρχίας εδώ και τώρα, εμπεριέχει εγγενώς αυτές τις εκτροπές κοινοδιακού τύπου; Αρκεί να την ωθήσουμε στα άκρα. Ανάμεσα στη δία της τρομοκρατίας, στην ουτοπία, και στην απορρόφηση από την υπάρχουσα κοινωνία, οι αντιεξουσιαστές είναι άραγε καταδικασμένοι να μην φτάνουν ποτέ στο ποθητό ακρογιάλι; Νομίζουμε ότι η απάντηση σκιαγραφείται ως υδατόσημο στα γραπτά ορισμένων θεωρητικών της αναρχίας, και κατά πρώτον του Μαλατέστα. Η άμεση δράση δεν πραγματώνει τη μέλλουσα κοινωνία, ούτε καν το ισχυρίζεται, αλλά το *αναρχικό αστραποδόλημα της στιγμής*. Ο επαναστατικός συνδικαλισμός δεν είναι η Αναρχία, είναι το κομμάτι εκείνο της Αναρχίας που περιέχεται στο σύγχρονο εργατικό κίνημα. Ένα κομμάτι χωρίς τη βίαιη εισβολή του οποίου αυτό το κίνημα δεν θα είχε μπορέσει να συγκροτηθεί. Το σφάλμα των αναρχικών ήταν που πίστευαν ότι αθροίζοντας όλες αυτές τις εξάρσεις, συσσωρεύοντας τέτοιες στιγμές, όπως συσσωρεύει κανείς μια περιουσία, θα κατέληγαν στη γέννηση της κοινωνίας των ονείρων τους.

Παρόλο που ήταν λιγότερο θεαματικές από τα υπόλοιπα, οι "αποικίες" δεν ήταν πάντως απλώς ένα επιφανόμενο, ή μια παρέκκλιση. Μήπως άραγε συμβόλισαν, αφού δεν μπόρεσαν να τον πραγματοποιήσουν, έναν από τους πόθους της Αναρχίας; Θα μπορούσε κανείς να το ισχυριστεί, υπό τον όρο να επισημανθεί ότι ένας τέτοιος πειρασμός δεν ήταν μόνο ίδιον του αναρχισμού. Μήπως δεν τον συναντούμε στις αρχές του εργατικού κινήματος, στον Καμπέ, στον Ανφαντέν, και σε άλλους ουτοπιστές σοσιαλιστές, οι οποίοι δεν διατείνονται ότι ήταν αντιεξουσιαστές, και οι οποίοι υπήρξαν συχνά ανταρχικοί; Δεν τον ξανασυναντήσαμε στη Γαλλία της δεκαετίας του 1970; Δεν υπήρξε και μέσα στον Χριστιανισμό και σε όλες τις θρησκείες; Άρα, πρόκειται για μια αναπαλλοτριωτή τάση του ανθρώπινου γένους, που εκδηλώνεται σε ορισμένες περιστάσεις τρελής απελπισίας, είτε ελπίδας εξίσου τρελής. Ας σκεφτούμε τους Εσσαίους ή τους πρώτους

Χριστιανούς. Το γεγονός ότι η Αναρχία “επανεφεύρε” αυτόν τον πόθο στις συνθήκες του σύγχρονου κόσμου, αποδεικνύει ότι μεταφέρει, κατά τρόπο άτακτο, μια ιδέα πανάρχαια, και ταυτόχρονα πολύ νέα. Τα αναρχοαυτόνομα κοινόδια δεν ήταν όπως τα ισραηλινά κιμπούτς. Οι Εβραίοι αποπειράθηκαν, και το επέτυχαν, να ανασχηματισθούν σε έθνος κλασικού τύπου, πάνω σε ένα έδαφος που έχει πάρει τη μελανιά του Μύθου και της Ιστορίας, με μια κοινή γλώσσα και μια κοινή κουλτούρα. Οι αναρχικοί, περιττό να το επαναλάβουμε, δεν επεδίωκαν παρά μόνο να καταστρέψουν τη σημερινή μορφή πολιτισμού. Από την άποψη αυτή, ήταν ένας παραλογισμός η οικοδόμηση του ο,τιδήποτε. Ο επαναστατικός συνδικαλισμός, η υπεράσπιση του Ντρέϋφους, δεν ήταν γι’ αυτούς παρά μόνο πολεμικές μηχανές κατά του καπιταλισμού. Ασφαλώς ο αυριανός κόσμος θα είναι ένας κόσμος άκρατης ζωής, αφού θα τον διατρέχει η ελευθερία απ’ άκρη σ’ άκρη. Αυτό όμως δεν σημαίνει ακριδώς ότι είναι αδύνατον να τον προσδιορίσουμε; Οι άξαφνες εισβολές αναρχίας δεν μπορούν να κυριαρχηθούν από τον οποιονδήποτε. Μεταδίδουν απλώς τον πυρετό τους στη γή και στους κατοίκους της, χωρίς ποτέ να μπορέσουμε να τις συλλάβουμε.

“Δεν πρέπει ποτέ να κλειστούμε κάπου με κανέναν τρόπο, έγραψε ο Ελιζέ Ρεκλύ, πρέπει να παραμείνουμε μέσα στον απέραντο κόσμο για να δεχθούμε όλες τις παρορμήσεις του, να πάρουμε μέρος σε όλα του τα σκαμπανεβάσματα, και να πάρουμε όλα του τα μαθήματα”. Εξάισιος ορισμός της αναρχικής αναζήτησης. Είναι όμως πάντα επιφύλακτος; Ο πρώτος και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος κατάφεραν ένα θανάσιμο πλήγμα στην Αναρχία. Ο μαρξισμός και οι φασισμοί, χωριστά είτε παράλληλα, απαλλάχθηκαν από αυτή, καταλαμβάνοντας όλο το επαναστατικό πεδίο, είτε παραμορφώνοντάς το. Οκτώβριος 1917: οι μπολσεβίκοι παίρνουν την εξουσία στη Ρωσία. Ιδιοποιούνται την επαναστατική δημιουργικότητα, και την εκτρέπουν προς μια αυταρχική κατεύθυνση. Καταστέλλουν επίσης τα αναρχικά πειράματα της Κομμούνιας της

Κροστάνδης και των οπαδών του Μαχνό στην Ουκρανία. Μολύνουν την Ευρώπη, όπου τα κομμουνιστικά κόμματα θα οδηγήσουν τον επαναστατικό συνδικαλισμό στην αποστέωση (η Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας στη Γαλλία αντλεί πάντα τη "θέληση δύναμής" της από το πνεύμα του καταστατικού χάρτη της Αμιένης). Μήπως όμως αυτή η θέληση έχει φτάσει σήμερα στην πύχνη χαμηλή της στάθμης; Ιταλία του 1920: τα Εργατικά Συμβούλια ανθούν στη βιομηχανία. Ο Μουσοσολίνι θα τα εξαφανίσει. Ισπανικός εμφύλιος πόλεμος: με την Εθνική Συνομοσπονδία Εργασίας, τις αγροτικές κοινοκτημονικές ομάδες, τις αυτοδιαχειριζόμενες επιχειρήσεις και τους πολιτοφύλακές τους, οι αναρχικοί κατέχουν δεσπόζουσα θέση στην επαναστατική και δημοκρατική αντίσταση. Ο Χίτλερ και ο Μουσοσολίνι βοηθούν τον Φράνκο, και ο Στάλιν το Κομμουνιστικό Κόμμα, που το μόνο με το οποίο ασχολείται είναι να συγκρούεται με τους άλλους αντιφασίστες. Κατανικήθηκε άραγε η Αναρχία; Ή μπορούμε απλώς να πούμε ότι το εργατικό κίνημα εγκατέλειψε τη σκηνή της Ιστορίας, παίρνοντας μαζί του τα αναρχοαυτόνομα θραύσματα; Είναι όμως μάταιο, αυτό το ξέρουμε, να ταυτίζουμε την Αναρχία με μια από τις μεταμορφώσεις της, και τίποτα δεν είναι πύχνη απατηλό από όσο ένας ύπνος. Δεν είναι, ίσως, εξίσου μάταιο να πιστεύουμε ότι η δημιουργική φωτιά δεν σιγοκαίει πια τώρα κάτω από την τέφρα της αποτυχίας; Δεν είναι, άραγε υπερβολικό να πιστεύουμε ότι, ξαφνικά, η ιστορία της χώρας μας μεταβλήθηκε σε στήλη άλατος;

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι άραγε δυνατόν να δώσουμε τον ορισμό της Αναρχίας; Μπορούμε να πούμε γι' αυτήν ότι περιέχεται μέσα σε ένα σύνολο θεωριών αντιαυταρχικών και πρακτικής βίας; Ή ότι είναι, απλούστατα, ένας πυρετός που φουντώνει σε στιγμές κρίσεως κι έπειτα, ξαφνικά, εξαφανίζεται; Πρέπει άραγε να παραδεχτούμε ότι η αναρχοαυτόνομη περιπέτεια δεν είναι πια σήμερα ελίκαιρη, διότι η τραγωδία, κατά την έννοια που της απέδιδε ο Νίτσε (“η τραγωδία φουντώνει, είτε φθίνει, μαζί με τον αισθηματισμό”),¹ έχει παραχωρήσει τη θέση της στη δαρβαρότητα, ο μύθος ή το όνειρο στην τεχνική, και το παιχνίδι στη σοβαρότητα; Ή ακόμα, επειδή το φυτόχωμα, που πάνω του φυτρώνει το εργατικό κίνημα, έχει ολοκληρώσει την πορεία του, και δεν είναι πιά ένας μείζων “δράστης” της ιστορίας; Ο Μπακούιν, ο προάγγελος της Αναρχίας των νεωτέρων χρόνων, έλεγε ότι έπρεπε να καταστραφούν τα πάντα, να μην αφήσουμε τίποτα όρθιο ήταν ο πιο μύχιος πόθος του. Γιατί; Για να ανοιξει ο δρόμος στον καινούριο κόσμο, τον θαμμένο κάτω από κοινές σε όλους συνήθειες, και κοινωνικά ριζωμένες από το Κράτος. Η Επανάσταση, έλεγε και ξανάλεγε, είναι ένα ένστικτο. Ή μάλλον (το ορίζουμε σαφέστερα) η επανάκτηση ενός ενστικτου που έχει απωθηθεί από τις κοινωνικές αναγκαιότητες. Η σελίδα ασφαλώς έχει γυρίσει, όμως το σύνθημα του Μπακούιν είναι άραγε οριστικά απαρχαιωμένο; Μήπως

συνεχίζει να αντιχέι μυστικά, σαν το κάλεσμα των Σειρήνων; Το γεγονός ότι οι αφάνταστα εκπολιτισμένες κοινωνίες μας επιδιώκουν να κλειστούν μέσα σε μια πρωτεύικη αίσθηση ασφάλειας, είναι ίσως μια σαφής ένδειξη. Μπαίνουμε στη νεωτερικότητα υποκρινόμενοι ότι έχουμε απαλλαγεί από τους αρχαϊσμούς μας. Η σημερινή κοινωνική οργάνωση τίποτα περισσότερο δεν φοβάται από την εφευρετικότητα.

Νέοι θεωρητικοί του αναρχισμού μας διαβεβαιώνουν ότι το μόνο που έχει πεθάνει είναι η έξαρση του Μπακούνιν. Οι ιδέες του αυτές, λένε, συνεχίζουν να ζουν υπό άλλη μορφή. Η πρόγνωσή του παραμένει έγκυρη. Πράγματι, η ειρηνική Αναρχία είναι στην ημερήσια διάταξη. Θα το προαισθανθούμε, γράφουν, μόλις αντιληφθούμε ότι η επιθυμία διάλυσης των υφιστάμενων δομών και επιβεβαίωσης της ατομικότητας εκάστου είναι στο επίκεντρο της επικαιρότητας². Παρά την κρίση, ή ίσως λόγω αυτής, θέλουμε όλοι μας λιγότερους καταναγκασμούς και περισσότερη δημιουργικότητα. Το σύνθημα του Πελλουτιέ επανέρχεται στην ημερήσια διάταξη: όλοι εμείς (εργάτες και άλλοι) αφού μας περιχαράκωσαν για πολλά χρόνια στον ρόλο των εργαλείων, θέλουμε πια, συνειδητά ή ασυνείδητα, να γίνουμε οι εφευρέτες των έργων μας και οι δημιουργοί των εαυτών μας. Το γεγονός ότι δεν μπορούμε να το καταφέρουμε εγκυμονεί κρυφή βία. Άραγε να γελιούνται τόσο πολύ όλοι αυτοί οι θεωρητικοί; Μάλλον όχι, αν, χωρίς φανατισμό, εξετάσουμε από κάπως πιο κοντά την προσωπικότητα του Μπακούνιν. Τι ανακαλύπτουμε πράγματι; Ασφαλώς, ένα μανιακό κάλεσμα στη βία, όμως καμιά πραγματική βία. Το γεγονός αυτό έχει τη σημασία του. Ο Μπακούνιν καλούσε να καταστρέψουν τα πάντα, όμως αυτός ο ίδιος δεν κατέστρεψε τίποτα άλλο εκτός από τις δικές του προκαταλήψεις. Ανέβηκε πάνω σε οδοφράγματα, μέθωσε με μπαρούτι, έζησε μέσα στο λαό. Όλα αυτά δεν είναι παρά ρομαντισμός.

Η εξέγερση, που ο Ρώσος γίγαντας πιστεύει ότι τη δλέπει να έρχεται, μοιάζει με το ξεχείλιμα ενός ποταμού, που σπάζει την άνοιξη τους πάγους που τον φυλακίζουν. Η βία του είναι

λοιπόν μια δία αγαλλιάσεως, περισσότερο υποκειμενική παρά αντικειμενική. Μιά “φυσική δύναμη” που πορεύεται, η Επανάσταση που δημιουργεί το καινούργιο, σπάζοντας ό,τι την εμποδίζει να ανθίσει. Ο Μπακούνιν μοιάζει αληθινά με έναν γίγαντα που τρέχει, κυνηγώντας το ίδιο του το κορμί. Μπορούμε να χαρακτηρίσουμε τους αναρχικούς για άστατους, για χιμαιρικούς ή για σχιζοφρενείς, αλλά το μόνο που καταφέρνουμε έτσι είναι να αποκρύψουμε την πρωτοτυπία της προσπάθειάς τους: να μαρτυρήσουν με οποιοδήποτε τίμημα ότι το ανθρώπινο πλάσμα δεν υπάρχει αληθινά παρά μόνο υπό τον όρο να ενταχθεί σε μια σχέση αλληλεγγύης και ανοίγματος. “Δεν είμαι αληθινά ελεύθερος παρά μόνο όταν τα ανθρώπινα πλάσματα που με περιβάλλουν, άνδρες και γυναίκες, είναι επίσης ελεύθερα. Η ελευθερία του άλλου, αντί να είναι ένα όριο, ή η άρνηση της δικής μου ελευθερίας, είναι, αντίθετα, η αναγκαία προϋπόθεση και η επιβεβαίωσή της”. Το αξίωμα αυτό του μπακουνισμού και της Αναρχίας είναι κάτι παραπάνω από μια απλή διατύπωση. Ο Ραβασόλ ή ο Εμίλ Ανρύ μπορεί να είναι δολοφόνοι, τους θαμπώνει ωστόσο το ίδιο αυτό άδολο φως.

Ο αναρχικός δεν είναι μηδενιστής, ούτε σκεπτικιστής. Είναι μάλιστα το αντίθετο. Τον οδηγεί μια παραληρηματική αισιοδοξία. Θα μπορούσε να μοιάζει με τους αιρετικούς ή τους “γνωστικούς” των πρώτων χριστιανικών αιώνων, που πίσω από τα επιφαινόμενα, αναζητούν τον πραγματικό κόσμο, αν δεν αγαπούσε, έως θανάτου, τη ζωή. Ο κόσμος του φαίνεται σαν ένα φάντασμα του κόσμου, όμως παλεύει για να του δώσει ζωή, αντί να καταφύγει σε κάποια εσχατολογική αντίληψη. Τα συνθήματα: “ούτε θεός, ούτε αφέντης” και “άμεση δράση” είναι οι εγγυητές του ακτιδισμού του, αλλά επίσης και του αθεϊσμού του, στην κυριολεκτική έννοια του όρου. Η τρέλα των αναρχικών μπροστά στον κίνδυνο προέρχεται επίσης και από ένα, όχι λιγότερο τρελό, μεταφυσικό θάρρος (ο Μαλατέστα μιλά για νίκες ενάντια στον “φόβο της ελευθερίας”). Μπορούμε να πιστέψουμε στ’ αλήθεια, ότι ο αναρχοαντιόνο-

μος είναι υπαρκτικά υπεύθυνος για τις επιλογές του; Πώς θα μπορούσε να ήταν, αφού η Αναρχία είναι ένας ερωτικός πυρετός; Πιστεύουμε, από την άλλη μεριά, ότι η Αναρχία έχει τώρα για πάντα δουλιάξει στην άμμο; Ή ότι έχει χαθεί σε μια μαύρη τρύπα της Ιστορίας; Είναι σαν να φανταζόμαστε ότι η ανθρωπότητα κατάφερε, προς μεγάλη της δυστυχία, να δαμάσει όλα της τα πάθη. Είναι σαν να σκεφτόμαστε ακόμα ότι η πραγματικότητα μπορεί να μας παραδοθεί χωρίς να περάσει από την έξαρση της αναζήτησης, και η πολιτική χωρίς να περιπλανηθεί μέσα στον στόμφο. Μια κοινωνία που επιτυγχάνει να απωθήσει το μερίδιο της Αναρχίας που της ανήκει, είναι μια κοινωνία νεκρή.

Ο Τρότσκι είπε, κατά τη διάρκεια του ισπανικού εμφύλιου πολέμου, ότι η ισπανική επανάσταση ήταν ο τάφος της Αναρχίας. Η παρατήρηση είναι σωστή. Όμως, ο Τρότσκι δεν είδε ότι το τέλος της Αναρχίας ήταν επίσης και το τέλος της Αριστεράς. Καλύπτε το Απόλυτο και θα έχετε ένα χρώμα νεκροταφείου. Η Αναρχία είναι ένα κομμάτι από τη ζωή. Μπορούμε να την πολεμήσουμε, όμως όχι να την αγνοήσουμε. Πρέπει να πάρουμε τις αποστάσεις μας σε σχέση με τους μύθους. Δεν πρέπει να τους συσκοτίσουμε. Η κάθε δημοκρατία είναι μια ισορροπία, και μάλιστα μια διαλεκτική σχέση, ανάμεσα στην τάξη του νόμου και στην ανθρώπινη αταξία. Η υπεράσπιση του Ραβασόλ, ή η αναζήτηση ελαφρυντικών για τις πράξεις του, ή, αντίθετα, η προσκόλληση σ' αυτές για να διευρυνθεί η κριτική του αναρχισμού, ισοδυναμεί με την απόκρυψη του γεγονότος ότι η τρομοκρατία κατάφερε να γίνει πρωτοσέλιδο, μόνο και μόνο επειδή η κοινωνία της εποχής εκείνης ήταν ανίκανη να ελωμισθεί το βάρος της κρίσης που περνούσε. Ο αναρχικοί διολίσθησαν μέσα από το ρήγμα για να εκφράσουν τη βία τους και, ταυτόχρονα, να δοκιμάσουν την εφευρετικότητά τους. Θα γινόταν τόσος λόγος αν η γραφικότητά τους δεν είχε, κατά τρόπο συγκεχυμένο, προεικονήσει τη νεωτερικότητα της εποχής εκείνης, που βρισκόταν ακόμα στα σπάργανα; Η Αναρχία υπήρξε,

πράγματι, μια περιλέτεια, χωρίς την οποία η Αριστερά δεν θα μπορούσε να γίνει αυτό που έγινε. Ούτε, στις αρχές του 20ου αιώνα, να αναγεννηθεί από την τέφρα της.

Παραρτήματα

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

- 1871** 18 Μαρτίου-28 Μαΐου: Η Κομμούνα του Παρισιού. Ακολουθεί η Ματωμένη Εβδομάδα.
- 1873** 1η Σεπτεμβρίου: 6ο Συνέδριο της Α.Ι.Τ. (Αντιαυταρχική Διεθνής) στη Γενεύη. Οκτώβριος: Γράμμα αποχαιρετισμού στον Μπακούνιν.
- 1876** 2-10 Οκτωβρίου: Πρώτο Εργατικό Συνέδριο του Παρισιού. Ο χώρος του είναι καθαρά εργατικός, οικονομικός και συντεχνιακός.
- 1877** 5-11 Απριλίου: Εξέγερση στο Μπενεβέντε (Ιταλία)
18 Νοεμβρίου: Ο Γκέντ ιδρύει την *Ισότητα*, πρώτη εβδομαδιαία, καθαρά σοσιαλιστική εφημερίδα.
- 1878** Η Λουίζ Μισέλ υποστηρίζει την εξέγερση των Κανάκων.
28 Ιανουαρίου: Εργατικό Συνέδριο της Λυών. Ο Σαμπέρ, χαράκτης, εκθέτει τις κοινοκτημονικές θέσεις.
Σεπτέμβριος: Απαγόρευση μιας Διεθνούς Εργατικής Συνδιάσκεψης (ή Συνδικαλιστικού Συνεδρίου) στο Παρίσι, κατά τη διάρκεια της Διεθνούς Έκθεσης.
- 1879** Απρίλιος-Μάιος: Νομοσχέδιο αμνηστίας για τους Κομμουνάρους.
23 Οκτωβρίου: Εργατικό Σοσιαλιστικό Συνέδριο της Μασσαλίας, όπου δεσπόζει η προσωπικότητα του Γκέντ, παρ' όλο που ο ίδιος δεν παρευρίσκεται. Το Συνέδριο αποφασίζει την οργάνωση των εργατών σε

ένα ταξικό κόμμα. Προκύπτει η Ομοσπονδία του Κόμματος των Εργαζομένων της Γαλλίας.

1880 Μάιος: Ο Γκέντ μεταβαίνει στο Λονδίνο, και υποβάλλει στον Κάρολο Μάρξ ένα σχέδιο εκλογικού προγράμματος, επικυρωμένο τον Ιούλιο από την Ομοσπονδία του Κέντρου, που συνήλθε στο Παρίσι.

10 Ιουλίου: Ψηφίζεται ο οριστική αμνήστευση των Κομμουνάρων.

18-25 Ιουλίου: Συνέδριο του Κέντρου (Παρίσι). Ο Γκράβ αντιπροσωπεύει την Ομάδα Κοινωνικών Μελετών του 5ου και του 13ου Διαμερίσματος του Παρισιού.

14-22 Νοεμβρίου: Εθνικό Συνέδριο της Χάδρης, που θα υιοθετήσει το σύνολο του Προγράμματος. Αποσχισή των Αναρχικών.

1881 13 Μαρτίου: Δολοφονία του τσάρου Αλεξάνδρου του 2ου.

14-20 Ιουλίου: Διεθνές Συνέδριο του Λονδίνου.

1882 Αύγουστος (ως τον Αύγουστο-Νοέμβριο του 1884): δραστηριότητες της "Μαύρης Συμμορίας" στο Μονσώ-λε-Μιν.

Απεργίες στο Μονσώ-λε-Μιν και στο Μπλανζύ.

25-30 Σεπτεμβρίου: Συνέδριο του Σαιντ-Ετιέν. Ο Μπρους ιδρύει την Ομοσπονδία των Σοσιαλιστών Εργαζομένων (F.T.S), που αποχωρίζεται από το Γαλλικό Εργατικό Κόμμα (P.O.F) του Γκέντ. Οι οπαδοί του Γκέντ, που αντιτίθενται στους οπαδούς του Μπρους ή ποσομπιλιστές, μεταφέρουν το δικό τους Συνέδριο στη Ροάν

Φθινόπωρο: Συλλήψεις, κυρίως αναρχικών.

18 Οκτωβρίου: Δίκη των εργατών του Μονσώ-λε-Μιν και του Μπλανζύ.

22-23 Οκτωβρίου: Τρομοκρατική απόπειρα στο κατηλειό του θεάτρου Μπελκούρ στη Λυών. (Ο Συβό θα δικάσει τον Δεκέμβριο του 1883).

1883 8 Ιανουαρίου: Η Δίκη της Λυών, η επιλεγόμενη "των 66".

Φεβρουάριος - Μάρτιος: Δίκη κατ'έφεσιν (Λυών).

9 Μαρτίου: Διαδήλωση ανέργων, λεηλασία τριών αρτοποιείων στο Παρίσι.

Καλοκαίρι: Αγροτικές ταραχές στην Ανδαλουσία που θα καταλήξουν σε διώξεις εναντίον της "Μαύρης Χειρός" (Mano Negra).

Δεκέμβριος: Δίκη του Συβό.

1884: Συνέδριο του Σικάγου που αποφασίζει ότι την 1η Μαΐου 1886 θα γίνουν απεργίες.

1886 Ιανουάριος: Τα γεγονότα του Ντεκαζβίλ (Φόνος του Βατρέν).

Μάιος: Σύλληψη των Σπάις, Ένγκελ, Πάρσονς, Φίσερ, και Λίγκ, μετά από τις απεργίες και τις διαδηλώσεις του Σικάγο.

5 Οκτωβρίου: Διάρρηξη στο σπίτι της Μαντλέν Λεμαίρ από τον Κλεμάν Ντυβάλ.

1887 11 Ιανουαρίου: Δίκη του Ντυβάλ. Καταδικάζεται σε θάνατο, μετά σε ισόβια καταναγκαστικά έργα.

16 Οκτωβρίου: Σύλληψη του Μερώ, μετά από μια συγκέντρωση αλληλεγγύης προς τους αναρχικούς του Σικάγου.

11 Νοεμβρίου: Εκτέλεση των 5 αναρχικών του Σικάγου.

Γύρω στο 1887 ο Πίνι ιδρύει, μαζί με τον Παρμετζιάνι, την ομάδα των Αδιάλλακτων (Intransigenti).

1889 Ιούνιος: Σύλληψη του Πίνι, που καταδικάζεται σε είκοσι έτη καταναγκαστικών έργων.

Ιούλιος: Διεθνές Συνέδριο του Παρισιού. Αποφασίζεται να γιορτάζεται η Πρωτομαγιά.

1890 Απρίλιος: Σύλληψη του Μερλίνο και Στογιάνωφ.

9-15 Οκτωβρίου: Συνέδριο του Σατελρώ, νέο σχίσμα, στους κόλπους της Ομοσπονδίας Σοσιαλιστών Εργαζομένων (F.T.S) αυτή τη φορά. (Οι οπαδοί του Μπρούς και οι οπαδοί του Αλλεμάν, πιστοί στον Σοσιαλισμό).

- 1891** 1η Μαΐου: Γεγονότα στο Φουρμί και επεισόδια στο Κλισύ, που γίνονται αφορμή για συλλήψεις πολλών αναρχικών.
- 1892** 11 Μαρτίου: Βόμβα του Ραβασόλ στο σπίτι του Προέδρου του δικαστηρίου Μπενουά.
15 Μαρτίου: Τρομοκρατική απόπειρα στον στρατώνη Λομπώ.
27 Μαρτίου: Βόμβα του Ραβασόλ στο σπίτι του Μπυλό.
30 Μαρτίου: Σύλληψη του Ραβασόλ ύστερα από καταγγελία του Λερό.
25 Απριλίου: Έκρηξη στο εστιατόριο Βερού.
26 Απριλίου: Δίκη του Ραβασόλ.
11 Ιουλίου: Εκτέλεση του Ραβασόλ.
8 Νοεμβρίου: Βόμβα στην Όπερα, η οποία εκρήγνυται στο αστυνομικό τμήμα της οδού Μπόνζ-Ανφάν (Εμίλ Ανρύ).
- 1892-1893:** Το σκάνδαλο του Παναμά.
- 1893** 13 Νοεμβρίου: Τρομοκρατική απόπειρα του Λεωτιέ κατά του Γεώργεβιτς, υπουργού της Σερβίας.
9 Δεκεμβρίου: Τρομοκρατική απόπειρα του Βαγιάν στο Κοινοβούλιο.
11-12 Δεκεμβρίου: Ο πρώτος “δόλιος” νόμος περί “προσκήσεων εις φόνον και λεηλασίαν”.
18-19 Δεκεμβρίου: Ο δεύτερος “δόλιος” νόμος περί “ενώσεων κακοποιών”.
- 1894** 5 Φεβρουαρίου: Εκτέλεση του Βαγιάν.
12 Φεβρουαρίου: Τρομοκρατική απόπειρα του Εμίλ Ανρύ στο ξενοδοχείο Τερμινύς.
20 Φεβρουαρίου: Βόμβα στις οδούς Φωμπούρ-Σαιν-Ζακ και Σαιν-Μαρτέν (ίσως ο Βέλγος Πωδέλ).
23 Φεβρουαρίου: Δίκη του Λεωτιέ.
24 Φεβρουαρίου: Δίκη του Ζαν Γκράβ για τη δεύτερη έκδοση του έργου *Η Θνήσκουσα Κοινωνία και η Αναρχία*.
15 Μαρτίου: Ο Πωδέλ ανατινάζεται μαζί με τη βόμβα

- του στην εκκλησία της Μαντλέν.
4 *Απριλίου*: Έκρηξη στο εστιατόριο Φουαγιό.
27 *Απριλίου*: Δίκη του Εμίλ Ανρύ.
21 *Μαΐου*: Εκτέλεση του Εμίλ Ανρύ.
24 *Ιουνίου*: Δολοφονία του Προέδρου της Δημοκρατίας Σαντί Καρνό από τον Καζεριό.
27-28 *Ιουλίου*: Τρίτος “δόλιος” νόμος περί της “προπαγάνδας μέσω της πράξεως”.
2 *Αυγούστου*: Δίκη του Καζεριό.
6 *Αυγούστου*: Δίκη των Τριάκοντα.
15 *Αυγούστου*: Εκτέλεση του Καζεριό.
1895: Καμπάνια για την απελευθέρωση του Συδό.
Νοέμβριος: Εργατικό Υαλοποιείο στο Καρμά (Ζωρές).

Υπόθεση Ντρέϊφους (1895-1899-1906).

- 1896: Συνέδριο του Λονδίνου. Δεύτερη Διεθνής.
1896-1897: Λαϊκά Πανεπιστήμια.
1897-1898: Αποτυχημένη απόπειρα λειτουργίας αναρχοαυτονομου σχολείου.
1898 7 *Φεβρουαρίου*: Δίκη του Ζολά.
15 *Ιουνίου*: Καμπάνια για τους “ξηχασμένους των κάτεργων”.
1901: Ο Ντυβάλ δραπετεύει από το κάτεργο και καταφεύγει στη Νέα Υόρκη.
1902-1903: Ευρωπαϊκή καμπάνια για τα θύματα της καταστολής στην Ισπανία (“Μαρο Νεγρα”) που θα εφεθούν ελεύθεροι τον Φεβρουάριο και τον Μάρτιο του 1903.
1904: Αντιμιλιταριστικό Συνέδριο του Αμοστερνταμ. Ιδρύεται η Διεθνής Αντιμιλιταριστική Ένωση (Α.Ι.Α)
Ο Σεμπαστιέν Φώρ ιδρύει την “Κυψέλη”.
1905 *Ιανουάριος*: Επαναστατικές ταραχές στη Ρωσία.
Μάρτιος: Δίκη του Ζακόμπ και της συμμορίας του. Ο Ζακόμπ, καταδικασμένος σε ισόβια καταναγκαστικά έργα, θα απελευθερωθεί το 1925 ύστερα από μια

- καμπάνια υπέρ αυτού.
- 31 Μαΐου-1η Ιουνίου:* Η υπόθεση της οδού Ροάν (δόμβα εναντίον του βασιλιά της Ισπανίας Αλφόνσου 13ου και του Γάλλου προέδρου της Δημοκρατίας Λουμπέ).
- Τέλη του έτους:* Η πρώτη αντιμιλιταριστική αφίσα, αφορμή για δίκη (26-30 Δεκεμβρίου).
- 1906:** Απεργίες στα ανθρακωρυχεία του Κουρριέρ (νομός Παντε-Καλαί). Καταστέλλονται από τον στρατό κατά διαταγή του Κλεμανώ. Υιοθετείται ο Καταστατικός Χάρτης της Αμιένης.
- 1907** *24-31 Αυγούστου:* Διεθνές Αναρχικό Συνέδριο του Άμστερνταμ.
- Ταραχές σε όλη σχεδόν τη Γαλλία, κυρίως στους αμπελώνες της νότιας Γαλλίας.
- 1909** *26 και 27 Ιουλίου:* Ταραχές στην Ισπανία.
- 31 Αυγούστου:* Σύλληψη του Φερρέρ (Ισπανία).
- Σεπτέμβριος-Οκτώβριος:* Καμπάνια υπέρ του Φερρέρ.
- 13 Οκτωβρίου:* Εκτέλεση του Φερρέρ.
- 1911:** Κινεζική Επανάσταση. Εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας.
- Δεκέμβριος 1911 - Απρίλιος 1912:* Δραστηριότητες της συμμορίας του Μποννό.
- 1912** *29 Απριλίου:* Θάνατος του Μποννό.
- 1913** *3 Φεβρουαρίου:* Δίκη των συνενόχων του Μποννό.
- 15,16 και 17 Αυγούστου:* Αναρχικό Συνέδριο του Παρισιού.
- 1914** *28 Ιουνίου:* Δολοφονία του αρχιδούκα της Αυστρίας Φραγκίσκου-Φερδινάνδου.
- 31 Ιουλίου:* Δολοφονία του Ζωρές από τον Ρ.Βιλλαιν.
- 1 Αυγούστου:* Γενική επιστράτευση στη Γαλλία και κήρυξη του πολέμου από τη Γερμανία κατά της Ρωσίας.
- 1915** *Σεπτέμβριος:* Πρώτη Συνδιάσκεψη στο Τσίμερβαλντ (Ελβετία) για να μελετηθούν οι δυνατότητες δράσης υπέρ της ειρήνης.
- 1917:** Ρωσική Επανάσταση. Ο Λένιν παίρνει την εξουσία.

Σημειώσεις

“Να ζεις, για τον εργάτη, σημαίνει να μην πεθαίνεις

1. Για την ακρίβεια, αυτό το σύνθημα, κατ’ εξοχήν αναρχικό ως προς το πνεύμα του, χρησιμοποιήθηκε στην αρχή από τους οπαδούς του Μπλανκί.

Ένας σοσιαλισμός ανταλλαγών

1. Δηλαδή ένα άτομο που κάνει επαναστατικό υπερθεματισμό, για να αποκρύψει τα πραγματικά προβλήματα. Ο αναρχισμός είναι ο κατ’ εξοχήν αριστερισμός (πρόβ. Λένι, Αριστερισμός, παιδική ασθένεια του Κομμουνισμού).

2. Το Κράτος, έστω και συγκροτημένο με τον πιο ορθολογιστικό, με τον πιο φιλελεύθερο τρόπο, εμπορούμενο από τις πιο δίκαιες προθέσεις, δεν παύει να είναι μια δύναμη πελώρια, ικανή να συνθλίψει τα πάντα γύρω της, αν δεν υπάρξει κάποιο αντίβαρο. Υπολογίστε το άθροισμα των δυνάμεων της ιδιοκτησίας: έχετε μία δύναμη ίση με τη δύναμη του Κράτους... Χρησιμεύει ως αντίβαρο στη δημόσια δύναμη, αντισταθμίζει το Κράτος και, με τον τρόπο αυτόν, εξασφαλίζει την ατομική ελευθερία: αυτή, λοιπόν, θα είναι στο πολιτικό σύστημα η κυριότερη λειτουργία της ιδιοκτησίας” (P.-J. Proudhon, Théorie de la propriété). “Ο Προυντόν έχει αποφανθεί εναντίον της ιδιοκτησίας (πηγής εισοδημάτων χωρίς εργασία) και υπέρ της κατοχής δικαιώματος των μικροκαλλιεργητών στα προϊόντα της γης που καλλιεργούν» (J. Maitron, Le Mouvement anarchiste en France, τ.1)

Η επανάσταση από τους Κοζάκους

1. Η "θέληση καταστροφής" του Μπακούιν (εκείνος θα το έλεγε "ένστικτο καταστροφής") ήταν το αντίστοιχο, για το εργατικό κίνημα, της "θέλησης δύναμης" του Νίτσε. Ο Νίτσε, άλλωστε, εκτιμούσε, ως φαίνεται, τον Μπακούιν. Οι δύο άνδρες είχαν τουλάχιστον κάτι κοινό, τον γεμάτο φιλία θαυμασμό τους για τον Βάγκνερ στα πρώτα του έργα.

Ντυμένοι με κουρέλια και φορτωμένοι με χρέη

1. Ο Σαρτρ, αναζητώντας την ελευθερία, δεν μπορούσε παρά, έστω και παρεπιπτόντως, να συναντήσει την Αναρχία. Μέχρι πρόσφατα, απλώς το μαντεύαμε. Τώρα είμαστε δέβαιοι, μετά από την τελευταία δημοσίευση των ανέκδοτων *Τετραδίων για μια Ηθική*.

Η διεθνής ένωση των εργατών

1. Παρ' όλο που δρισκόταν πολύ μακριά από τον αναρχισμό, ο Πιερ Μαντέσ Φρανς, που είχε προαισθανθεί, το 1968, όταν έλεγε ότι η αυτοδιαχείριση, που την επανακάλυπτε τότε ένα τμήμα της Αριστεράς, σήμαινε περισσότερο υπευθυνότητα στην εργασία και, ταυτόχρονα, μία μεγαλύτερη και δημιουργικότερη ελευθερία στην καθημερινή ζωή.

Η εξομολόγηση ενός επαναστάτη

1. Όλοι ίσως γνωρίζουν την πολεμική γύρω από αυτό το θέμα. Εγκαινιάστηκε από τον Μαξ και τον Μπακούιν, συνεχίστηκε καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του εργατικού κινήματος, και αναζωπυρώθηκε με πάταγο με την ευκαιρία της Ρωσικής Επανάστασης. Πρέπει, λένε οι μαρξιστές, να ισχύσει προσωρινά η κόκκινη τρομοκρατία, για να κατανικηθεί η μαύρη τρομοκρατία. Πράγματι, οι αντιδραστικοί υπερασπίζονται τα προνόμιά τους με άγρια λύσσα. Δεν χρειάζεται λοιπόν παρά να στηθεί μία μεταβατική δομή η οποία, με διαλεκτική κίνηση, θα αυτοδιαλυθεί ("θα φθίνει" κατά τον Λένιν), για να παραχωρήσει τη θέση της στην απόλυτη ελευθερία. Έχουμε τους ίδιους στόχους με τους αναρχικούς, λέει ο Λένιν, η τελική φάση του κομμουνισμού θα είναι ο θάνατος κάθε Αρχής, "η κάθε νοικοκυρά, όπως κάνει τα ψώνια της, με τον ίδιο τρόπο θα διαχειρίζεται και τις υποθέσεις του Κράτους". Το μόνο

για το οποίο μεμφόμαστε τους αναρχικούς είναι ότι θέλουν να προχωρήσουν πολύ γρήγορα, και ότι νομίζουν πως είναι δυνατόν να παραβιάζουν ατιμωρητί “τη δύναμη των πραγμάτων”. Στην πραγματικότητα όμως, στη θεμελιακή αυτή διαμάχη, οι αναρχικοί υπήρξαν απλώς ένα σύμβολο, έλειπα αποδιοπομπαίοι τράγοι. Ο Λένιν, όπως και ο Στάλιν αργότερα, στόχευε τους αναρχικούς, απευθυνόταν όμως έτσι έμμεσα σε όλους, όσοι στο εργατικό κίνημα, όπως η Ρόζα Λούξεμπουργκ, ο Ζωρές, ή ορισμένοι ρώσοι σοσιαλεπαναστάτες, όπως η Κολλοντάι μεταξύ άλλων, ή ακόμα και ο Τρότσκι, πρέσβευαν μία πορεία πιο “εφευρετική” και λιγότερο “αλυσοδεμένη”. Αυτή η πολιτική έθελγε τον “δάλτο” των μετριοπαθών, και επέτρεψε στον Στάλιν να φέρει εις αίσιον πέρας τις μηχανογραφίες του! Ήταν όμως δυνατόν να γίνει αλλιώς; Η επανάσταση, τελικά, το μόνο που μπορούσε, ήταν να κολλήσει στη λάσπη; Ο σοσιαλισμός θα σπαράσσεται άραγε πάντα από δύο αντιφατικές τάσεις, την τρελή, την ουτοπιστική, τη βίαιη (σε γενικές γραμμές, αναρχικού τύπου) και την κατασταλτική, τη δημαγωγική, τη δικτατορική (σε γενικές γραμμές, μαρξιστικού-λενινιστικού τύπου); Επανευρίσκουμε, στο σημείο αυτό, υπό μία εντελώς ανέκδοτη μορφή, το (φιλοσοφικό) πρόβλημα των “ικανότητων των εργατών”, που είχε θέσει ο Προυντόν, όταν ο στοχασμός του συνέλαβε την ανάγκη δημιουργικότητας του φορέα της αλλαγής. Δημιουργικότητας για την οποία ο Μπακούνιν, και ακόμα περισσότερο οι διάδοχοί του θα αδιαφορήσουν, καθώς θα τους θαμπώνει το όραμα που τους συμπαρασύρει.

2. Όσο για τον Νετοάγεφ, θα συλληφθεί και θα τελειώσει τη ζωή του στη φυλακή. Όπου όμως λίγο έλειψε, με τη σαγήνη του, να καταφέρει τους δεσμοφύλακές του να στασιάσουν. “Αυτός ο άνθρωπος, θα καταθέσει ένας από αυτούς, είναι ένας πραγματικός δαίμονας”...

Με τους ελβετούς ρολογάδες του Ιούρα

1. Εκείνη την εποχή κολλεκτιβισμός και κομμουνισμός εκάλυπταν διαφορετικές πραγματικότητες. Ο κολλεκτιβισμός είναι το σύστημα εκείνο που βλέπει τη λύση του κοινωνικού ζητήματος στην κοινοκτημοσύνη, υπέρ της κολλεκτίδας, των μέσων παραγωγής. Ο κομμουνισμός είναι η θεωρία της κοινοκτημοσύνης των αγαθών, εφαρμοζόμενης όχι μόνο στα μέσα παραγωγής, αλλά επίσης και στα αντικείμενα κατανάλωσης.

Με την πένα, το μαχαίρι, το τουφέκι ή τον δυναμίτη

1. Ο πειρασμός της συγκρότησης μυστικών εταιρειών διαπερνά όλο το αναρχικό κίνημα. Το 1884, την εποχή της "προπαγάνδας με την πράξη", η εφημερίδα Ο Πεινασμένος γράφει: "Όλα τα μέσα είναι καλά! Όμως τα πιο μυστηριώδη είναι τα καλύτερα". Μια μπροσούρα είναι χαρακτηριστική του πνεύματος που επικρατούσε σε μια σημαντική τάση του κινήματος. Σημειώνει μάλιστα ότι η νόμιμη προπαγάνδα δεν πρέπει παρά "να χρησιμοϋεί μόνο ως επικάλυψη της προπαγάνδας με την πράξη που, εκείνη πρέπει να είναι μυστική. Η μόνιμη προπαγάνδα δεν θα έχει ως ρόλο παρά μόνο να παρέχει στο κίνημα τους ανθρώπους, τα χρήματα και τις σχέσεις, και να φέρνει στο φως της δημοσιότητας τις πραγματοποιούμενες ενέργειες.

Μια περίπλοκη χοάνη

1. Τριανταένας συνέδροι συγκεντρώνονται στο Λονδίνο, στις 14 Ιουλίου 1881, και αντιπροσωπεύουν διεθνή τμήματα. Οι σπουδαιότεροι Γάλλοι αντιπρόσωποι είναι: η Λουίζ Μισέλ, ο Εμίλ Πουζέ, ο Π. Μαφτέν, ο επονομαζόμενος "καμπούρης της Βιεν" και ο Σερωά, ο μυστικός πράκτορας του αρχηγού της παρισιλής αστυνομίας Αντριέ. Είναι εκπρόσωποι του Παρισιού (από τους κύκλους του δου, του 11ου και του 20ου Διαμερίσματος, του Διαμερίσματος του Λεβαλλουά-Περρέ, της συνοικίας του Πανθέου, κτλ.), της Λυών, του Περινιάν, κτλ. Τις εργασίες του Συνεδρίου διευθίνει ο Κροπότιν.

Η αντιανταρχική μήση

1. Η ιδέα των "αναρχικών εδαφών", στην πραγματικότητα, δεν παρατέμπει σε μία γεωγραφική στατιστική, δεν υπάρχει "μάση" περίμετρος. Μπορούμε απλώς να επιστημόνουμε-ορισμένες ζώνες, όπου τον εν δυνάμει αναρχισμό τον αισθάνονται ως παρουσία, και ως διαφορά... Η φαντασίωση επικαλύπτει την πραγματικότητα. Ο φόδος εξορκίζει τον ενδεχόμενο κίνδυνο. Αυτά τα εδάφη είναι όλοι οι τόποι της ανασφάλειας και της φτώχειας, που περιβάλλουν τις πόλεις, ή που διεισδύουν μέσα τους. Όπως λέει και ο Ανρί Ροσφόρ: "Μένετε στο Σαιν-Ντενί, άρα είσαστε αναρχικός. Αν δεν ήσασταν αναρχικός, δεν θα μένατε στο Σαιν-Ντενί. Όμως, μία δόμβα εξερράγη στην πύλη του μεγάρου Σαγκάν. Και καθώς οι δόμβες δεν μπορούν να ριχθούν παρά μόνο από αναρχικούς, σας στέλνω στο κρατητήριο, γιατί είσαστε σίγουρα αναρχικός, αφού μένετε στο Σαιν-

Ντενί, και όντας αναρχικός, είναι ολοφάνερο ότι εσείς είσαστε που ρίξατε τη βόμβα”.

Ο πατάς της οδού Μουφτάρ

1. Ο Φρεντερίκ Σκακελμπέργκ (1852-1934) προσχώρησε το 1907 στη S.F.I.O. (Γαλλικό Τμήμα της Σοσιαλιστικής Διεθνούς). Μεταξύ των έργων του αναφέρουμε: *Η Γυναίκα και η Επανάσταση*, *Η αναπόφευκτη Επανάσταση*, και *Η Αλφαβήτα της Αστρονομίας*.

“Χωρίς διαταγμό με τους φτωχούς”

1. Εννοεί τον Γκεντ που ζει εις βάρος του προλεταριάτου.

Ο Αρσέν Λουπέν

1. Το 1900, μετά τις δολοφονικές απόπειρες, για τις οποίες θα μιλήσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Ο Λουί Σαβ, ένας φανατικός, δραστήριος αναρχικός

1. Ο Εξεγερμένος, που πρώτος έγινε ο διαπρύσιος κήρυκός της, στοχεύει απλώς στην “επανάκτηση του κοινωνικού κεφαλαίου”. Πάντως (το υπογραμμίζουμε ξανά), πρέπει να προετοιμαστεί “η μέρα όπου το πλήθος των πεινασμένων θα θαδίσει ενάντια σ’ εκείνους που του στρίβουν το λαρύγγι”. Ο Εξεγερμένος δεν διατείνεται ότι ο θάνατος ενός εκμεταλλευτή θα μειώσει, έστω και λίγο, την εκμετάλλευση. Λέει όμως ότι, χτυπώντας τα αφεντικά τους, οι εργαζόμενοι δείχνουν ότι αρχίζουν να αντιλαμβάνονται τις πραγματικές αιτίες της υποδούλωσής τους.

Η γενική απεργία

1. Το Εργατικό Κόμμα του Γκεντ δεν πρέπει να συγχέεται με το Σοσιαλιστικό Κόμμα, που αριθμεί στις γραμμές του τον Ζωρές.

Η άμεση δράση: Ντελεζάλ, Γκριφνυέλ και Πουζέ

1. Με την εμφάνισή της, η Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας θα συγκρουστεί με την Ομοσπονδία των Εργατικών Κέντρων. Η δράση των δύο οργανώσεων συχνά αλληλοεπικαλύπτεται.

Ο καταστατικός χάρτης της Αμιένης

1. Για τους αναρχικούς, εχθρός είναι το Κράτος. Αρκεί, πράγματι, να το καταστρέψουμε για να εξαφανίσουμε την εκμετάλλευση. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι αναρχικοί είναι ιδεαλιστές. Ξέρουν, το ίδιο καλά όπως και οι μαρξιστές, ότι το Κράτος υφίσταται μόνο και μόνο επειδή στηρίζεται σε έναν συσχετισμό κοινωνικο-οικονομικών δυνάμεων. Όπως και για τους μαρξιστές, και γι' αυτούς το Κράτος δεν είναι ουδέτερο, είναι στην υπηρεσία της κυρίαρχης τάξης. Όμως, προσθέτουν, και αυτό είναι που τους διαφοροποιεί από όλους τους άλλους επαναστάτες, ότι πρέπει να φθάσουν μέχρι τέλους αυτή την καταγγελία, ενώ οι μαρξιστές δεν είναι συνεπείς με τις αρχές τους αφού, μετά την καταστροφή του καπιταλιστικού κράτους, το αντικαθιστούν με τη "δικτατορία του προλεταριάτου". Υπάρχει, άλλωστε, και κάτι άλλο ενδιαφέρον στη θεωρία του αναρχισμού: ταυτίζει το Κράτος με τα "επιφάνεια" μιας "αρχής εξουσίας". Για τους αναρχικούς, το Κράτος είναι επίσης, κατά τρόπο συμβολικό, όμως πολύ δυνατά, εγγεγραμμένο στον συλλογικό ψυχισμό. Ο Μαλατέστα αναφέρεται σχετικά σε έναν "φόβο της ελευθερίας", διάχυτο σε όλους. Οι αναρχοαυτόνομοι ξέρουν λοιπόν ότι πρέπει, από κοινού, να επιτεθούν εναντίον της υλικότητας της αδικίας (της εκμετάλλευσης), και εναντίον της ψυχικής της διάστασης (της αλλοτρίωσης). Πιστεύουν ότι θα το καταφέρουν με δίκαιες και κεραυνοβόλες επιθέσεις.

"Νιώθω ότι είμαι πατριώτης όλων των καταπιεζόμενων..."

1. Πλήθος αγωνιστές και θεωρητικοί, όπως ο Νεττλάου και ο Κροπότκιν, έχουν, άλλωστε, αποδείξει ότι η αναρχία υπερβαίνει όλα τα ιστορικά ενδεχόμενα. Άν το σκεφθεί κανείς καλά, μια λανθασμένη οπτική γωνία είναι που μας κάνει, εμάς, άτομα του 20ου αιώνα, να ταυτίζουμε, κατά τρόπο απόλυτο, την Αναρχία με το εργατικό κίνημα. Η Αναρχία, κάθε φορά συγγέεται με έναν αγώνα, όμως όχι για να εξαφανιστεί, αλλά πάντα μόνο για να τον γονιμοποιήσει. Όταν ο Νεττλάου αναζήτησε, λόγω

χάρην στις αιρέσεις προάγγελους της σύγχρονης Αναρχίας (δλέπε το πρώτο μέρος του διδλίου), κατά βάθος εκφράζει αυτό που και εμείς λέμε. Η άποψη αυτή γίνεται, εξάλλου, σαφέστερη με τον Κροπότκιν, το ουσιαστικότερο μέρος του έργου του οποίου στηρίζεται στην ανακάλυψη των "κοινοτήτων" ως εδάφους προνομούχου για την Αναρχία. Υπενθυμίζουμε επί τη ευκαιρία ότι η θεωρία του Κροπότκιν πέρασε σχεδόν ως είχε στα γραπτά του διάσημου ιστορικού της Τέχνης Ελί Φωρ, ο οποίος καταφεύγει στις θεωρίες αυτές κυρίως στην αναφορά του στη Γοτθική Τέχνη.

Υπό το φως της ολοκληρωτικής εκπαίδευσης

1. Για τη σύγχρονη παιδαγωγική, καθώς και για τους μεγάλους του αναρχισμού, το παιδί δεν είναι ένα πλάσμα λειψό, είναι μια ατομικότητα και μια ελευθερία που το μόνο που ζητούν είναι να λουλουδίσουν. Μέσα στο σημερινό εκπαιδευτικό σύστημα, μέσα στην κοινωνία και μέσα στα ήθη, υπάρχει άραγε κάτι που να παίρνει υπόψη του έναν τέτοιο πόθο; Αρκεί κανείς να δει πώς έχουν σχεδιασθεί οι πόλεις μας, όπου όλα έχουν γίνει για τον ενήλικο, για να πεισθεί ότι το παιδί είναι ο ξεχασμένος του πολιτισμού μας.

Επίλογος

1. Η τραγωδία, δηλαδή κατά βάθος ο θάνατος ως φορέας ζωής. Ήταν ωραίο, άλλοτε, να πεθαίνει κανείς για μια ιδέα. Τώρα όμως,

2. Οι "αντιεξουσιαζόντες" (libertariens) δεν είναι αναρχοαυτόνομοι αντιεξουσιαστές (libertaires). Αμφισβητούν το Κράτος μόνο και μόνο για να υποδοθηθούν τον καπιταλισμό. Πολεμούν τους καταναγκασμούς απλώς για να προωθήσουν την εξουσία τους. Δεν επιζητούν, κατά τους νέους θεωρητικούς, παρά να απορροφήσουν τους αντιεξουσιαστικούς πόθους που διαφαίνονται μέσα στις μάζες.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ

- Αλαίν, 261
Αλέξανδρος Β', 83
Αλλεμάν, 269
Αλφόνσος ΙΓ', 224
Αμόν, Α., 9, 131, 158, 251
Ανρί, Εμίλ, 9, 20, 112, 218, 219,
222, 292, 307
Ανρί Φορτυνέ, 297, 299
Αντάμ, Πώλ, 131, 145, 159, 214
Αντιφών, 38
Αντριέ, 143
Ανφαντέν, 15, 302
Αραγκόν, 232
Αρίστιππος, 38
Αρμάν, Ερνέστ, 226, 296
Αρντουέν, 150
Ατάϊ, 96
- Βαγιάν, Μ-Α, 116, 120, 162,
174, 215, 217, 247
Βαγιάν, Σιδωνία, 216, 217
Βαλερύ, Πώλ, 8, 144
Βαλλές, Ζυλ, 94, 176
Βαλοττόν, 151
Βαν Ντόγκεν, 151
Βαρλέν, Ε., 48, 49
Βατρέν, 87, 172
Βάϊζαχουπτ, Άνταμ, 40
Βερλαίν,, 218, 254
Βερμέν, Ζανέτ, 284
- Βερνέ, Μαντλέν, 284
Βιδιανί, 247
Βολίν, 238
- Γαμβέτας, 108, 185
Γεωργιέδης, 215
Γκαλλιφέ, 95, 266
Γκάλλο, 186, 187
Γκαρνέ, 227, 228, 230, 231, 233
Γκένστ, 21
Γκέντ, Ζυλ, 47, 55, 71, 87, 107,
109, 131, 176, 177, 245, 246,
247, 251
Γκεολάφ, 77
Γκισάρ, Ξαδιέ, 234
Γκόντγουιν, Γουίλιαμ, 24
Γκραβ, Ζαν, 72, 106, 107, 108,
110, 111, 120, 146, 147, 148,
149, 150, 151, 152, 158, 163,
170, 172, 174, 175, 176, 177,
180, 221, 222, 226, 239, 243,
267, 268, 281
Γκρεβύ, 172
Γκριφφνέλ, Β., 253, 254, 259
Γκρυν, 108
Γκυγιό, Υ6, 163, 267
Γκυγιώμ, Ζ., 64, 65, 86, 282
Γκυές, 210
Γκυρώ, Ερνέστ, 242
Γκωτιέ, Εμίλ, 82, 83, 109, 119

- Γουάτ, Τζων, 10
 Γριφέν, Βιελέ, 158
 Δαρβίνος, 163
 Δημητρίεφ, Ελισάβετ, 51
 Διογένης, 38, 41
 Δουμάς Αλέξ., 145
- Εγκό, 180
 Ελδέτιος, 24
 Εμμανουήλ Βίκτωρ, 66
 Ένγκελς, 34
 Ενόν, 111
 Ερβέ, Γκυστάβ, 277
 Ερμπελέν, 169, 170
 Εστερχάζυ, 267
- Ζακάρ, 10
 Ζακλόν, 278
 Ζακμέν, 278
 Ζακόμπ, Μάριος, 180, 181, 182
 Ζανδιέ, 177
 Ζανδιόν, Εμίλ, 270, 276
 Ζεδακό, Μισέλ, 177
 Ζήνων, 38
 Ζινιστί, Πωλ, 145
 Ζιντ, Αντρέ, 280
 Ζιντ, Σαρλ, 280
 Ζιράρ, Α., 266, 281
 Ζιρόν, Ζ., 283
 Ζολά, Εμίλ, 11, 80, 145, 163, 218, 266, 269
 Ζουέν, 233
 Ζουρνταίν, 151, 222, 298
 Ζωρές, 17, 21, 55, 59, 107, 223, 247, 266
- Θιέρσοι, Αδ., 51
- Ίψεν, 162
- Καγεμέν, 227, 230, 231, 233
- Καγιώ, 59
 Καζεριό, 81, 221
 Καινηγκοταΐν, Ζαν-Αντάν, 190
 Καινηγκοταΐν, Φραγκ, 189, 200, 212
 Καιρντερουά, Ε., 25, 26, 27, 28
 Καλαζέλ, 280, 281
 Καμπέ, 15, 302
 Καρνό, Σαντί, 81, 217, 221
 Καρταλιέ, 108
 Καρούι, 227, 232
 Καρφτοΐνοσι, 68
 Καμέρο, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 73, 79, 107
 Κίμπαλτσιτς, Β., 226, 231
 Κιτρίν, Λουίζ, 135
 Κλεμανσώ, 93, 219, 220, 267
 Κολά, 109
 Κολμάρ, 233
 Κόλριτζ, 24
 Κονσταν, Μαρί, 97, 132
 Κοπέ, Φρανσουά, 145
 Κορτ, 10
 Κοστά, 65
 Κουρμπέ, 18, 51
 Κουρτελίν, 145
 Κροπότκιν, Π., 31, 38, 40, 41, 65, 68, 72, 82, 84, 86, 102, 109, 144, 146, 162, 163, 173, 177, 237, 238, 239, 242, 243, 278, 282
 Κροπότκιν, Σοφία, 146
 Κυριέν, Πωλ-Μαρί, 185, 186
 Κωσσιντιέρ, 60
- Λαζάρ, Μπερνάρ, 131, 158, 159, 222, 266
 Λαμαρτίνος, 29
 Λαμεναί, 14,
 Λαμότ, Εμμίλ, 300
 Λα Μποσειό, 39

- Λαμπορί, 171, 174
 Λαμπρέ, Βενεδίκτη, 192
 Λαμπρόζο, 117
 Λαμπυσκιέρ, 107
 Λασαϊζ, Πιερ, 8
 Λαφάργκ, Πωλ, 247
 Λεβεγιέ, 197, 198, 210
 Λεζέ, Λεόν, 197, 200
 Λεκόντ, 50
 Λεκουάν, 277, 278
 Λεκουρτουά, 107
 Λεμαίρ, Μαντλέν, 169
 Λεμαίτρ, Ζυλ, 145
 Λεμάλ, 106
 Λεμπλάν, Μαρίς, 180
 Λέννιν, 19, 47, 55, 56, 224
 Λεντόρ, 95
 Λερό, Ζυλ, 202, 203
 Λερόν, Πιέρ, 14
 Λερού, Γκαστόν, 217
 Λεπίν, 231
 Λεφρανοέ, 86
 Λεωτιέ, Λεόν-Ζυλ, 215
 Λιεζόν, 82, 83
 Λιμπερτάντ, 225, 226, 276
 Λιομπόν, Μαξιμ, 97
 Λισσαγκαραί, 28, 49, 94
 Λοντρ, Αλμπέρ, 182
 Λορυλό, 228, 300
 Λοτί, Πιέρ, 181
 Λουδοβίκος - Φίλιππος, 17
 Λουζόν, Ρομπέρ, 239
 Λουμπέ, Εμίλ, 164, 199
 Λουξεμπουργκ, Ρόζα, 55
 Λυμέρ (Αφοί), 253
 Λυοέ, Ραούλ, 83
 Λωπρεαμόν, 57
 Μαιτρζάν, Ριρέττα, 231
 Μαιτρόν, Ζ., 116, 122, 239
 Μαλατέστα, Ερ., 40, 65, 66, 67, 71, 73, 86, 102, 107, 108, 173, 239, 242, 243, 302, 307,
 Μαλατό, Σαρλ, 96, 152, 158, 159, 161, 214, 242, 269
 Μαλθούς, 283
 Μαλλαρμέ, Στεφάν, 144, 146, 218, 222
 Μαντές Φρανς, Πιέρ, 31
 Μαρεσάλ, Σουλδαίν, 39
 Μαρε, Καρλ, 15, 17, 21, 34, 35, 47, 66, 86, 247, 258, 282, 288
 Μαρτέν, Λουί-Αλμπέρ, 145
 Μαρούκ, 107
 Μαρτινέ, 120
 Μασοέ, Λυοιέν, 162
 Ματοίιν, 27, 67
 Μερίκ, Βικτώρ, 231
 Μερόν, Κονσταν, 64
 Μετιβιέ, 121
 Μύλλεράν, 247, 258
 Μιρμπώ, Οκτάβ, 158, 159, 220, 222, 269
 Μισέλ, Λουίζ, 9, 31, 40, 90, 91, 96, 97, 98, 102, 152, 163, 242, 268, 269
 Μονέ, 233
 Μονταίν, 39
 Μουρ, Θωμάς, 15
 Μουσσολίνι, 304
 Μπαγιέ, 108
 Μπαγκοΐνν, Μ., 9, 19, 28, 36, 37, 38, 39, 40, 47, 48, 49, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 65, 66, 67, 83, 107, 114, 118, 163, 165, 184, 227, 238, 274, 285, 286, 305, 306, 307
 Μπαλζάκ, 42
 Μπαλοαμό, 139
 Μπαλύ, 87
 Μπαμπεφ, 28, 39, 162
 Μπανοέλ, Α-Ν., 280

- Μπάουερ, Μπρούνο, 34
 Μπαράιγ, Μπαρτολομού, 232
 Μπαρμής, 27
 Μπαρμποτέν, 165
 Μπαρρυκάν, 131, 159
 Μπεαλά, Ζ., 198, 200, 210
 Μπελγκαρίγκ, Α., 25, 28, 29, 30
 Μπενιπόου, 245
 Μπενουά, 198, 199, 201, 210
 Μπεντέλ, 87
 Μπερσνζέ, Σαρλ, 12
 Μπεράρ, 109
 Μπερνάρ, Πωλ, 196
 Μπερνάρ, Σάρα, 169
 Μπερνάρ, Τριστάν, 159
 Μπερτιέ, 87
 Μπεσοεμέ, 10
 Μπλαν, Λουδ., 15
 Μπλανκί, Αύγ., 15, 28, 49
 Μποννάρ, 151
 Μποννό, 8, 62, 215, 227, 228, 229, 230, 233, 234
 Μπροντά, 82
 Μπρεσάρ, 73, 74
 Μπρέσκι, 224
 Μπρετόν, Ζ.-Λ., 217
 Μπριάν, Αριστείδης, 245, 250, 251, 269
 Μπρους, Πωλ, 65, 71, 104
 Μπρυνέλ, 135, 194, 195
 Μπιουσόν, Φερδ., 282, 288
 Μπιυλό, 199, 201, 210
 Μπιυσέ, 15
 Μπύχνερ, 163
 Μπωρελαίρ, 210

 Ναντώ, Μαρτέν, 25
 Ναπολέοντας Γ', 18
 Νεττλάου, Μαξ, 28, 38, 39, 40, 41
 Νετοάγιερ, 62, 63

 Νιελ, 258
 Νικόλαος Α', 60
 Νικότερα, 68
 Νίτσε, 226, 260
 Νορντάου, Μαξ, 145
 Ντάεμπνι, 10
 Νταίνχαρντ, Μαρία, 35
 Ντ' Αξά, 20, 158, 159
 Νταριέν, Γ., 157, 159, 163
 Νταρντάν, 197, 198, 210
 Ντεάρμ, 177
 Ντεβίλ, 107
 Ντε Γκουρμόν, Ρεμύ, 144
 Ντε Γκραμόν, Λουί, 145
 Ντεζάκ, Ζ., 25, 26, 29
 Ντε Ζιραντέν, Εμίλ, 18
 Ντεζού, 74
 Ντεκάβ, Λυσιέν, 159, 163
 Ντεκάν, 197, 198, 210
 Ντελεζάλ, Π., 247, 253, 254, 257, 258, 259
 Ντελεκλιύζ, 31
 Ντε λ'Ιλ-Αντάμ, Β., 145
 Ντε Λιλ, Λεμόντ, 144
 Ντεμονζό, 109
 Ντε Μπιουσού, Μαροέλ, 267
 Ντε Μωπασσάν, Γκυ, 145
 Ντε Ρενέ, Ανρί, 159
 Ντε Ροσταγιέ, 193
 Ντιζόν, 152
 Ντιντιέ, 169, 171
 Ντολτό, Φρανο., 285
 Ντορ, Ανρί, 242
 Ντοστογιέφσκι, 51, 61
 Ντρέύφους, 171, 254, 303
 Ντρυμόν, 267
 Ντυβάλ, Κλεμάν, 164, 170, 171, 172, 173, 176, 184, 193
 Ντυμουλέν, Καμίλ, 145
 Ντυμπουά, 228, 233, 234
 Ντυπιύ, 130

- Ντυφούρ, Αντουάν, 44
 Ογκ, Κλοβί, 161
 Ορλώφ, 60
 Ορτιζ, 221
 Ουγκώ Β., 26, 267
 Ουμβέρτος Α', 224
 Ουσάρ, 171
 Ουτίν, 86
 Ουϊσμάν Ζ-Κ., 144

 Παγέτ Πωλ, 135
 Πατέν Ντενί, 10
 Παρμετζιάν, 173
 Πελλουπιέ, Φερνάν, 243, 244, 245,
 247, 250, 252, 253, 257, 259,
 306
 Περιέ Καζμίρ, 221
 Πιερό, 146, 243, 284
 Πίνι, 173, 174, 177
 Πισσαρό, 150, 151, 153
 Πιτ, 11
 Πλούταρχος, 13
 Πουζέ, Εμίλ, 90, 91, 116, 151,
 155, 222, 239, 244, 247, 253,
 256, 257, 258, 260, 262, 265,
 266, 267, 268, 269
 Προστ Φ., 242
 Προυντόν Πιέρ-Ζοζέφ, 12, 13,
 40, 44, 46, 47, 49, 55, 84,
 162, 165
 Πυζάν, 87
 Πωδέλ, 220

 Ραδασόλ, Μαρί, 190
 Ραδασόλ Φρ., 8, 9, 112, 130, 132,
 159, 164, 165, 189, 190, 191,
 192, 193, 194, 195, 196, 198,
 199, 200, 201, 202, 203, 204,
 207, 209, 210, 211, 212, 213,
 214, 215, 307, 308

 Ραγκανάς Ζ., 145
 Ραϊντορφ, 164
 Ρασπαίγ, 103
 Ρέϊγ, 164
 Ρεϊνάκ, 267
 Ρεκλύ (Αφοί), 65
 Ρεκλύ Ελί, 30, 86
 Ρεκλύ Ελιζέ, 30, 39, 82, 140, 146,
 147, 158, 161, 165, 177, 180,
 275, 303
 Ρεκλύ Πωλ, 177, 222
 Ρενάρ Ζυλ, 227
 Ριγκώ Σασούλ, 94
 Ρισάρ Λωράν, 200
 Ροζέ, 97
 Ρομπέν, Πωλ, 86, 282, 283, 284,
 287, 289, 290, 293, 298
 Ροντέν, 218
 Ροσσινιόλ, 164, 170
 Ροσταγιέ, 212
 Ροσφόρ, 87, 267
 Ρουλό, Αντρέ, (Λορυλό), 226, 227
 Ρούμπτελφ, 68
 Ρουσσώ, Ζ-Ζ., 24, 290
 Ρυλιέρ, Μαντιλέν, 212

 Σαβ Λουί, 185, 186
 Σαγκό, 76
 Σαιν-Πωλ-Ρου, 159
 Σαιν Σιμόν, 15, 44
 Σαιντ Μπεβ, 19
 Σαμπά Μαρσέλ, 247
 Σάνδη Γεωργία, 15
 Σάνδη Σολάνζ, 94
 Σαρναί, 163
 Σαρτρ, Ζ-Π., 36
 Σεβενέ, Μπεν, 197
 Σεβερίν, 163, 176
 Σελίν, 152
 Σέλλεϋ, 24
 Σερόν Μισέλ, 39

- Σεργώ, 143
 Σίλλερ, 145
 Σιμόν Αχιλ., 197, 200, 210
 Σινιάκ, 150
 Σμέτοκαγια, 68
 Σμιτ, Γιόχαν-Γκάσπαρ, 33
 Σορέλ, 259
 Σορεντίνο (Πλάτανος), 229
 Σούλτ, 11
 Σουμπέρ, Μαριέττα, 198, 200
 Σουντύ, 228, 232
 Σπάρτακος, 12
 Σπένσερ Χέρμπερτ, 145
 Στάκελμπεργκ Φ., 150
 Στάλιν, 304
 Στενλέν, 151
 Στεντάλ, 33
 Στεπνιάκ, 66, 67
 Στίγκερ, Μαξ, 24, 33, 34, 35, 114, 162, 225, 226, 286, 296
 Στοκ, 150
 Στράους, 34
 Συδό, 81
 Συ, Ευγένιος, 190, 217
 Συπ, (Αφοί), 174
 Σωμαρτέν, 197, 198, 199, 200, 210, 212

 Ταβιάν (Αφοί), 66
 Ταγιάντ, Λωράν, 177, 218
 Ταμαμπούρι, 70
 Ταραμπώ, 158
 Τολαίν, 45, 48, 94
 Τολστόι, Λ., 163
 Τομά, 50
 Τορτελιέ Ζοζέφ, 245, 251, 268, 276
 Τρεσώ, 83
 Τσεροκότι, 221
 Τσερκέσοφ, 108
 Τυρκέ, 171

 Υβετό, 259, 276
 Υμπέρ Ευγένιος, 283
 Υρικ, 109

 Φαλλιέρ, 232
 Φαρίνα Σαλδατόρ, 68
 Φασάφ Κλωντ, 192, 193
 Φενεόν Φελίξ, 221, 222
 Φερρέ Θεόφρ., 94
 Φερρέ Λεό, 8
 Φερρέρ Φρανοίσκο, 292, 293
 Φερρύ Ζυλ, 185, 282
 Φινέ, 147
 Φλεσσέλ, 87
 Φλοριόν, 185, 186
 Φορτίνι, 70
 Φοϊεριμπαχ Λ., 34
 Φουλόν, 87
 Φουριέ, 14, 15, 84, 280, 301
 Φουρνέ, 73, 74
 Φράνκο, 304
 Φρανς Ανατόλ, 144, 146, 281
 Φρενέ, 292
 Φριμτούρ, 46, 48
 Φωγού Αύγ. 197
 Φωρ, Σεμπασιέν, 9, 126, 159, 163, 177, 215, 221, 239, 242, 268, 283, 290, 292, 298

 Χέγκελ, 34, 35
 Χερτζλ Θεόδ., 145
 Χέρτσεν, 84

 Ωγκιερώ, 91

Αρχεία και Βιβλιοθήκες.

Εθνικά Αρχεία.

Διάφορες πληροφορίες, σε διάφορα σημεία, στους φακέλους που αφορούν στον αναρχισμό.

Κέντρο Ιστορίας του Συνδικαλισμού.

Συλλογές από εφημερίδες και μπροσούρες. Έργα βιβλιογραφίας κτλ.

Γαλλικό Ινστιτούτο Κοινωνικής Ιστορίας.

Η πιο πλούσια και πιο ενδιαφέρουσα πηγή.

Βλέπε επίσης σε βιβλιοθήκες τις σειρές εντύπων:

Η εξέγερση,

Ο Εξεγερμένος,

Οι Νέοι Καιροί,

Ο Φιλήσυχος Άνθρωπος,

Το Απ' Έξω,

Ο Αναρχοαυτόνομος Κόσμος κτλ.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΡΟΣ Α'

ΠΡΟΑΝΑΚΡΟΥΣΜΑΤΑ 7

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 8

1. Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΕΙΝΑΙ ΚΛΟΠΗ 13
Ελεύθεροι γεωργοί από πολλές γενιές — “Η Επανάσταση, είμαι εγώ” — Ένας σοσιαλισμός ανταλλαγών.

2. ΕΧΤΙΣΑ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ ΜΟΥ

ΠΑΝΩ ΣΤΟ ΤΙΠΟΤΑ 23
2858, ή ο καλύτερος των δυνατών κόσμων — Η Επανάσταση από τους κοζάκους — Πολιτική ικανότητα της εργατικής τάξης — Ντυμένος με κουρέλια και φορτωμένος με χρέη — Μια γιορτή χωρίς αρχή, μήτε τέλος.

3. ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΙ ΘΡΥΛΟΙ 43
Η Διεθνής Ένωση των Εργατών — Η Κομμούνια του 1871.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΟΥΤΕ ΘΕΟ, ΟΥΤΕ ΑΦΕΝΤΗ 53

4. ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ 55
Εξομολόγηση ενός επαναστάτη — Με τους Ελβετούς ρολογάδες του Ιούρα — “*San michele avena un gallo*”

5. ΤΗΝ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ
ΒΡΑΔΙΟΥ 71
Με την πένα, το μαχαίρι, το τουφέκι, ή τον δυναμίτη —
Απόπειρα στο “Κατηλειώ” — Ο Μαύρος Πρίγκηπας.
6. ΛΗΛΑΘΗΣΤΕ ΤΟΥΣ ΦΟΥΡΝΟΥΣ,
ΒΑΛΤΕ ΦΩΤΙΑ ΣΤΟΥΣ ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ 87
Βατρέν ντε Ντεκαζβίλ — “Δεν θέλω να είμαι η σούπα των
ανδρών”.
7. ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΙΚΟΥ
“ΚΟΜΜΑΤΟΣ” 101
Ένας λόγος γεμάτος δυναμίτη — Μια περίπλοκη χοάνη.
8. ΕΝΑΣ ΚΟΝΙΟΡΤΟΣ ΑΠΟ ΟΜΑΔΟΥΛΕΣ 115
Η αντιαυταρχική μύηση — Εκατό χιλιάδες άτομα όλα κι
όλα — Οι αστείες απόπειρες ενοποίησης.
9. ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΑΝΕΣΤΙΟΙ 129
Όμιλοι και ομιλίες — Ο Μπάριμπα Καθαρχτικός και
μερικοί άλλοι — Ελεύθερος έρωτας, αντιπατριωτισμός,
αλήτιχη ζωή.
10. ΑΝΑΡΧΙΚΑ ΦΥΛΛΑ 141
Ο Εξεγερμένος — Ο Πάπας της οδού Μουφτάρ — Ο Εμίλ
Πουζέ και *Ο φιλήσυχος Άνθρωπος, Ο Φουκαράς*.
11. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ, ΕΙΚΟΝΕΣ, ΚΑΖΑΜΙΕΣ 159
Το Απ’ Έξω — Βιβλία, Μπροσούρες, Καζαμίες.
- ΜΕΡΟΣ Γ’
ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ 169
12. Η ΑΤΟΜΙΚΗ ΕΠΑΝΑΚΤΗΣΗ 171
“Τον χτύπησα στο όνομα της Ελευθερίας” — “Το

δικαίωμα στην επανόρθωση” — “Χωρίς διαταγμό με τους φτωχούς” — Ο Αρσέν Λουπέν — Ο Λουί Σαβ, ένας φανατικός, δραστήριος αναρχικός.

13. Ο “ΑΞΙΟΘΡΗΝΗΤΟΣ ΠΑΗΝ ΑΨΕΥΔΗΣ ΒΙΟΣ
ΤΟΥ ΡΑΒΑΣΟΛ” 191

Μιά ποπουλιστική μυθιστορία — Βεβήλωση του τάφου μιάς Βαρώνης. Δολοφονία ενός πλούσιου ερημίτη. Κανείς δεν ξέρει που δρίσκεται ο Ραβασόλ και η “χύτρα” του — Μια ουλή στο αριστερό χέρι.

14. Η ΕΠΙΔΗΜΙΑ ΤΗΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑΣ 207

“Οι επιπτώσεις της περίπτωσης Ραβασόλ” — Μια προειδοποιητική δολή — “Αν γνώριζαν τις θεωρίες μας θα μας θεωρούσαν σαν πραγματικούς υπερασπιστές της κοινωνίας” — Προς το ικρίωμα — “Ζήτω η Επα...” — “Η καρδιά μου σφίγγεται” — “Οι οπαδοί της ποινής του θανάτου ας πάνε, αν το τολμούν, να οσμισθούν το αίμα στις φυλακές της Ροκέτ” — Ρατοίζουσες φοβίες.

15. Η ΣΥΜΜΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΠΟΝΝΟ Ή
ΟΙ “ΤΡΑΓΙΚΟΙ ΛΗΣΤΕΣ” 225

“Προτιμώ να μυρίσω τα σκ..., παρά να μυρίσω έναν μπάτσο” — Ένας ντοστογιεφσκικός ήρωας, ένας χορτοφάγος, ένας βωμολόχος — Η πρώτη ένοπλη ληστεία τράπεζας στην ιστορία.

ΜΕΡΟΣ Δ'
ΣΤΟΝ ΕΡΓΑΤΙΚΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΑΛΛΟΥ 237

16. Ο ΕΡΓΑΤΙΚΟΣ ΦΟΙΝΙΚΑΣ ΑΝΑΓΕΝΝΑΤΑΙ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΕΦΡΑ ΤΟΥ 239

Το σήμαντρο που ξύπνησε την εργατική τάξη. Οι εργάτες δεν έχουν ανάγκη από δυναμίτη. Η Γενική Απεργία.

17. Ο ΑΝΑΡΧΟ-ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ	251
Πελλουτιέ: Ο ιδρυτής — Η άμεση δράση: Ντελεζάλ, Γκριφφυέλ και Πουζέ — Ο Καταστατικός Χάρτης της Αμένης.	
18. ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΚΗ ΤΟΥ ΝΤΡΕΪΦΟΥΣ	267
“Είτε είναι αθώος, είτε ένοχος, τον έχω γραμμένο” — “Στο πρόσωπό του βλέπω έναν ανείπωτο πόνο” — Η Επανάσταση είναι ένας ανθρωπισμός.	
19. ΜΠΡΟΣΤΑ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ, ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ	275
“Νοιώθω ότι είμαι πατριώτης όλων των καταπιεζόμενων πατριδων” — Η απελευθέρωση μέσω του εμπορίου — Να επιθυμούμε τα παιδιά μας.	
20. ΑΝΑΡΧΟΑΥΤΟΝΟΜΗ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ	287
Υπό το φώς της ολοκληρωτικής εκπαίδευσης. — Επιτροφή στην πρωτόγονη ζωή — “Ποτέ η κοινωνική μεταρρύθμιση δεν έφθασε τόσο κοντά στην πραγματοποίησή της!” — “Να πάρουμε μέρος σε όλα τα σκαμπανεδάσματα”.	
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	307
ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ	313
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	319
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	327
ΑΡΧΕΙΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΕΣ	333
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	335

Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΑΝΑΡΧΙΚΩΝ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

Ο αναρχισμός, γεννημένος πάνω στη γόνιμη γη του εργατικού κινήματος, φέρει τα ίχνη της κατανωγής του: την εξέγερση ενάντια στην «μοίρα των εργατών» που είναι μια μοίρα εξαθλίωσης και αδικίας. Γι' αυτό και ο αναρχοαυτόνομος είναι ένας ανυπότακτος, ένα άτομο που διεκδικεί το δικαίωμα να είναι παθιασμένος, γιατί θεωρεί το πάθος δημοκρατικό.

Ιστορώντας τις μεγάλες φυσιογνωμίες και τα χρόνια ακμής του αναρχοαυτόνομου κινήματος, ο André Nataf τονίζει ότι η Αναρχία έχει πολλές όψεις. Ανάμεσα στα διάφορα ρεύματα υπάρχουν άπειρες δυσαρμονίες, και οι θεωρίες του Προιντόν, του Μπλανκί και του Έκεντ, ή της Ομοσπονδίας του Ιούρα με τους αδελφούς Ρεκλύ, αντιψάσκουν με τους ακραίους όπως ο Αρσέν Λουπέν, ο Ρεβασόλ, είτε ο Μποννό. Όλοι ωστόσο, πολεμούν την εξουσία, το Κράτος, και έχουν ως σύνθημα το «ούτε Θεό, ούτε αφέντη».

Στο τέλος του εμπειριστατικού αυτού «απολογισμού», ανακαλύπτουμε πόσο αυτές οι υποτιθέμενες περιθωριακές ομάδες έπαιξαν αποφασιστικό ρόλο στην ανάπτυξη ιδεών που είναι σήμερα επίκαιρες: αντισύλληψη, ελεύθερος έρωτας, ελεύθερη ένωση, «παρανοήσιμος», νέα παιδαγωγική, συνεταιριστικό κίνημα.

ANDRÉ NATAF

Ο André Nataf, ιστορικός του αναρχικού κινήματος, έχει γράψει μια βιογραφία της Ρόζας Λούξεμβουργ, μια βιογραφία του Φουριέ, ένα Λεξικό του εργατικού κινήματος (éditions universitaires) και την Αναρχική Επανάσταση (Balland).